

**Міністерство охорони здоров'я України
Харківський національний медичний університет
Кафедра філософії та суспільних наук**

**«Гендер. Екологія. Здоров'я». До 75-річчя
видання книги «Друга стаття» (1949) Сімони
де Бовуар**

*Матеріали
VIII Міжнародної міждисциплінарної науково-
практичної конференції, м. Харків, 24–25 жовтня 2025 р.*

Харків 2025

**Ministry of Health of Ukraine
Kharkiv National Medical University
Department of Philosophy and Social Sciences**

**Gender. Ecology. Health. To the 75th anniversary of the
publication of the book “The Second Sex” (1949) by
Simone de Beauvoir**

*Proceedings of the VIII International Interdisciplinary Scientific
and Practical Conference, Kharkiv, October 24–25, 2025*

Kharkiv 2025

ББЛ 60.542.21
УДК 314.334.43
Г 34

Друкується за рішенням вченої ради
Харківського національного медичного університету.
Протокол № 16 від 27.11.2025 р.

Редакційна колегія:

Наконечна Оксана Анатоліївна, докторка медичних наук, професорка
Карпенко Катерина Іванівна, докторка філософських наук, професорка
Абашнік Володимир Олексійович, доктор філософських наук, професор

Г3 Гендер. Екологія. Здоров'я. До 75-річчя видання книги «Друга стаття» (1949) Сімони де Бовуар: матеріали VIII Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Харків, 24–25 жовтня 2025 р.) / ред. кол.: О. А. Наконечна, К. І. Карпенко, В. О. Абашнік. Харків: ХНМУ, 2025. 223 с.

UDC 314.334.43
LBC 60.542.21
G34

Published by the decision of the Academic Council of
Kharkiv National Medical University.
Protocol # 16 of November 27, 2025

G 3 Gender. Ecology. Health. To the 75th anniversary of the publication of the book “The Second Sex” (1949) by Simone de Beauvoir: Proceedings of the VIII International Interdisciplinary Scientific and Practical Conference (Kharkiv, October 24–25, 2025) / editor. col.: O. A. Nakonechna, K. I. Karpenko, V. O. Abashnik. Kharkiv: KhNMU, 2025. 226 p.

Збірка репрезентує результати наукових зусиль молодих науковців та спеціалістів у галузі гендерних досліджень, екології, медицини, філософії, соціології, історії з навчальних закладів України, а також вчених із зарубіжних країн, зокрема, з Австрії, Франції, Італії, Великої Британії, Німеччини, США, Іспанії. Доповіді присвячені різним аспектам питань гендеру, екології та здоров'я. Окрема секція доповідей висвітлює студентські дослідження. Для науковців, викладачів, аспірантів та всіх зацікавлених.

©Автори, 2025

Програма VIII Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції
Program of the VIII International Interdisciplinary Scientific and Practical Conference

24–25 жовтня 2025 р., о 10.00 год.

Конференція зареєстрована у «Переліку наукових конференцій МОН України на 2025 рік», сертифікат УкрІНТЕІ №376 від 7 квітня 2025 р.

October 24–25, 2025, 10.00 a.m.

The conference is registered in the “List of scientific conferences of the Ministry of Education and Science of Ukraine for 2025”, UkrINTEI certificate No. 376 dated April 7, 2025.

ПОРЯДОК РОБОТИ / WORK PROCEDURE

Time: This is a recurring meeting Meet anytime

Join Zoom Meeting

<https://us02web.zoom.us/j/87275077744?pwd=2r0aRQpcFaxt2qbkYN6baIMwun89uP.1>

Meeting ID: 872 7507 7744

Passcode: 2025

Реєстрація учасників / Registration of participants	09.30 – 10.00
Пленарні засідання / Plenary sessions	10.00 – 13.00
Секційні засідання / Sectional sessions	13.00 – 16.30
Закриття конференції, висновки / Closing of the conference, conclusions	16.30 – 17.00

РЕГЛАМЕНТ КОНФЕРЕНЦІЇ / CONFERENCE REGULATIONS

Доповідь на пленарному засіданні / Report at the plenary session	до 15 хвилин up to 15 minutes
Доповідь на секційному засіданні / Report at the sectional session	до 10 хвилин up to 10 minutes
Відповіді на запитання / Answers to questions	до 3 хвилини up to 3 minutes

ОФІЦІЙНІ МОВИ КОНФЕРЕНЦІЇ – українська, англійська, німецька.

THE OFFICIAL LANGUAGES OF THE CONFERENCE are Ukrainian, English, German.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Модераторка: *Карпенко Катерина Іванівна*, доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії та суспільних наук (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Наконечна Оксана Анатоліївна, доктор медичних наук, професор, проректор з наукової роботи Харківського національного медичного університету

10.00 -10.10

СУЧАСНА МЕДИЧНА ГЕНЕТИКА В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ

Гречаніна Олена Яківна, член-кореспондент Національної академії медичних наук України, д. мед. н., професор, зав. кафедри акушерства, гінекології, дитячої гінекології та медичної генетики, (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

10.10 - 10.25

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ДІЯЛЬНІСТЬ З РОЗБУДОВИ ГЕНДЕРНОГО РУХУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ХАРКОВА

Сухорукова Наталія Андріївна, головний спеціаліст відділу науки, вищої та професійної освіти управління науки, вищої, професійної освіти та кадрового забезпечення Департаменту науки і освіти (Харківська обласна військова адміністрація)

10.25-10.35

ETHICAL AND HERMENEVTICAL REFLECTIONS ON WAR, VIOLENCE, AND RESPONSIBILITY: LISTENING UKRAINIAN VOICES. BOOK OVERVIEW [presentation](#)

Cynthia Nielsen, Professor of Philosophy, University of Dallas (USA)

10.35 -10.50

EPISTEMIC INJUSTICE AND PSYCHIATRY: CARE OR CONTROL?

Stegenga Jacob, Professor of Philosophy of Science, Department of History and Philosophy of Science (Nanyang Technological University, Singapore; University of Cambridge, United Kingdom)

10.50 - 11.05

СЕКСУАЛЬНІСТЬ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ЕКОЛОГІЯ: ВИЖИВАННЯ, ІНТИМНІСТЬ, СВОБОДА

Маркова Маріанна Владиславівна, д. мед. н., проф., завідувач кафедри сексології, психотерапії та медичної психології, (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна).

11.05 – 11.20

REBUILDING NATURE, RESTORING STRENGTH: ENVIRONMENTAL RECOVERY AND RESILIENCE IN UKRAINE

Havlin Tatiana, Dr habil., Visiting Professor and Chair of Intercultural Studies, Brandenburg University of Technology Cottbus-Senftenberg (Brandenburg, Germany)

11.20 – 11.35

НАСЛІДКИ ВІЙНИ: ЕКОЦИД ТА ПОШИРЕННЯ ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ.

Чумаченко Тетяна Олександрівна, д. мед. н., професор, зав. кафедри епідеміології, (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна).

11.35 – 11.50

ХІМІКО-МЕДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМ ЕКОЛОГІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Сирова Ганна Олегівна, д. фарм. н., професор, завідувач кафедри медичної та біоорганічної хімії, (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна).

11.50-12.05

ЖИТТЯ СІМОНІ ДЕ БОВУАР ЯК ЕКСПЕРИМЕНТ: ДОСВІД СПІВІСНУВАННЯ ТАЛАНОВИТИХ ОСОБИСТОСТЕЙ

Бойченко Михайло Іванович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри теоретичної і практичної філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений працівник освіти України.

12.05 -12.20

WOMEN'S IMAGINATION AGAINST ECOCIDE: THE INDESTRUCTIBLE PORCELAIN OF POETRY AND IMAGE IN THE WORK OF CONTEMPORARY UKRAINIAN POETS AND FILMMAKERS

Pina Piccolo, Ph.D. Italian literature and language, University of California Berkeley (1985), writer, independent literary critic and grassroots activist (Imola, Italy)

12.20-12.35

ФЕМІНІЗАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНА МЕТОДОЛОГІЯ: ВІД ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО АНАЛІЗУ СІМОНІ ДЕ БОВУАР ДО ПЕРФОРМАТИВНОСТІ ДЖУДІТ БАТЛЕР

Утюж Ірина Геннадіївна, доктор філософських наук, професорка, завідувачка кафедри суспільних дисциплін (Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, Україна)

12.35 - 12.50

ВИКЛИКИ ДЛЯ ФІЛОСОФІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ВІД ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДО КРИЗИ РАЦІОНАЛЬНОСТІ

Бойко Анжела Іванівна, доктор філософських наук, професорка, завідувачка кафедри філософських і політичних наук (Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна)

12.50 – 13.05

ЖІНКА В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: МЕДИКО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Опарін Олексій Анатолійович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри терапії та фізіотерапії Українського Гуманітарного Інституту МОН України, Президент Української Академії Історії Медицини (м. Київ, Україна).

13.05 - 13.20

PSYCHOTHERAPEUTIC SUPPORT FOR WOMEN EXPERIENCING WAR. FROM IDENTITY CRISIS TO GROWTH

Nekrasova Natalia Olexandrivna, D., Prof., Head of the Department of Neurology

13.20 - 13.35

ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМА В ЕКОЛОГІЇ

Голубович Інна Володимирівна, докторка філософських наук, професорка, завідувачка кафедри філософії (Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса)

Тихомірова Фаріда Ахнявівна, незалежна дослідниця (ФРН).

13.35-13.40

ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ СІМОНІ ДЕ БОВУАР ЯК ФІЛОСОФСЬКИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ РОЗРОБКИ ТЕОРІЇ ФЕМІНІЗМУ

Карпенко Катерина Іванівна, доктор філософських наук, професорка, завідувачка кафедри філософії та суспільних наук (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна).

13.50-14.00

СЕКЦІЙНІ ЗАСІДАННЯ

13.40 – 18.00

Модератор: *Абашик Володимир Олексійович*, доктор філософії (Єнський університет імені Фрідріха Шіллера), доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та суспільних наук (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

SIMONE DE BEAUVOIR AND THE GENDERED NATURE OF TALKING TO ONESELF: A CORPUS-BASED APPROACH

Ільїн Ілля Вікторович, кандидат філософських наук, доцент кафедри теоретичної і практичної філософії імені проф. Й. Б. Шада (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна)

13.40-13.50

ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА ЯК ШАНС ДЛЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Гужва Алла Анатоліївна, кандидатка філософських наук, директорка бібліотеки (Американ Юніверсіті Київ, м. Київ, Україна)

13.50-14.00

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ВІЙНИ: ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВІ ПІДХОДИ ДО АДАПТАЦІЇ ЕВАКУЙОВАНИХ ОСІБ

Швед Ольга Петрівна, кандидат історичних наук, кафедра українознавства та філософії (Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, м. Львів, Україна)

14.00 - 14.10

ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВИЙ ПІДХІД ДО РЕАБІЛІТАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Горецька Анастасія, Міжрегіональна академія управління персоналом (м. Київ, Україна)

Завгородня Наталія Ігорівна (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

14.10 -14.20

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сиромолот Ганна Юріївна, головна медична сестра (КНП «Міська поліклініка N22 ХМР», м. Харків, Україна)

14.00-14.10

ВПЛИВ ДОВКІЛЛЯ НА АНТИМІКРОБНУ РЕЗИСТЕНТНІСТЬ ЗБУДНИКІВ ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ: ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ

Бережна Антоніна Валентинівна, кафедра епідеміології, Харківський національний медичний університет, Харків, Україна

14.10-14.20

ФІЛОСОФІЯ СВОБОДИ СІМОНІ ДЕ БОВУАР ЯК ПІДГРУНТЯ ІДЕЇ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Сухарєва Лілія Павлівна, аспірантка, асистентка кафедри загальної та клінічної патофізіології ім. Д. О. Альперна (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

14.00-14.10

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ

Куцєпал Світлана Вікторівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри теоретико-правових дисциплін (Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Полтава, Україна)

14.20-14.30

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Бойченко Наталія Михайлівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри природничих наук, інформаційних технологій та філософії (Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, м. Київ, Україна)

14.30 -14.40

UNEQUAL KNOWLEDGE, UNEQUAL HEALTH: ADDRESSING GENDER GAPS IN STEM

Mariya Shcherbyna, (V. Dahl East Ukrainian National University, Ukraine, Politecnico di Torino, Italy)

14.40-14.50

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД В МЕДИЧНІЙ ОСВІТІ ТА ПРАКТИЦІ

Денисенко Вікторія Володимирівна, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри суспільних дисциплін (Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, м. Запоріжжя, Україна)

14.30-14.40

OPPRESSION AND FREEDOM, WHAT ABOUT THE SITUATION OF RACIALIZED WOMEN: S. DE BEAUVOIR AND GLORIA ANZALDÚA

Palacio-Avenidaño Martha, Professor, Doctor, University of Alcalá (Alcala, Spain).

14.50 – 14.55

(НЕ)МЕДИКАЛІЗОВАНА «ЖІНКА»

Шильман Михайло Євгенович, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри теоретичної і практичної філософії імені проф. Й. Б. Шада;

Широков Кирило Валерійович, аспірант кафедри теоретичної і практичної філософії імені проф. Й. Б. Шада (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна)

14.55-15.05

КРИЗОВІ ЕКОЛОГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАГУВАННЯ НА ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Горошко О. І., докторка соціологічних та філологічних наук, професорка Есенюрт Університет (м. Стамбул, Туреччина)

Мирошниченко А. Ю., докторка філософії з соціології (PhD), БО «Координаційний гуманітарний центр», спеціаліст з міжсекторальної оцінки потреб (м. Харків, Україна)

15.05-15.15

WAR: GENDER CHALLENGES FOR UKRAINIAN SOCIETY AND PUBLIC HEALTH

Мартиненко Наталія Миколаївна, кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

14.20 - 14.30

ЖІНОЧЕ ЛІДЕРСТВО У ВИЩІЙ МЕДИЧНІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ БАР'ЄРІВ ТА ПЕРСПЕКТИВ

Марущенко Олег Анатолійович, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та суспільних наук (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

14.30 - 14.35

ГЕНДЕРНИЙ МЕЙНСТРІМІНГ ДЛЯ ВІДБУДОВИ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ: ВІЗІЇ ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДОСВІДУ ВІДНЯ

Фесенко Галина Григорівна, професор кафедри соціально-гуманітарних наук, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Дослідниця проекту, що фінансується MSCA4Ukraine (Австрійська академія наук, Інститут культурних студій, Австрія, м. Відень).

"This project has received funding through the MSCA4Ukraine project, which is funded by the European Union»

14.35-14.45

АЛЛА ГОРСЬКА: ЛІДЕРКА СМИСЛІВ, МИСТКИНЯ СВОБОДИ, ЖІНКА В КРАСІ ЇЇ ПРАВДИВОЇ

Омельченко Вікторія, кафедра теоретичної та практичної філософії (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна)

14.40-14.50

ГЕНДЕРНІ ЧИННИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ЖІНОК: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Омельченко Вікторія Вікторівна, к. соціолог. наук, кафедра філософії (Харківський національний університет радіоелектроніки, м. Харків, Україна)

14.50-15.00

ГЕНДЕРНА ЧУТЛИВІСТЬ У СУЧАСНІЙ МЕДИЦИНІ

Алексєнко Роман Васильович, Рисована Любов Михайлівна (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

15.00-15.05

СУБ'ЄКТИВНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ УСПІХУ ЖІНКИ. РЕЗУЛЬТАТИ ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Фідровська Марія Георгіївна, докторка філософії, асистентка кафедри філософії та суспільних наук (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

15.05-15.15

РАДЯНСЬКА ЖІНКА ТА МОДА: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Романенко Антоніна Василівна, лаборантка кафедри патологічної анатомії (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

15.15-15.25

ГЕНДЕРНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНУ ЖАХЛИВОГО У ЯПОНСЬКОМУ КІНО

Абашиник Ульяна Володимирівна, аспірантка кафедри теорії культури та філософії науки (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)

15.20-15.30

ФІЛОСОФІЯ ЕМОЦІЙ ТА МЕДИЦИНА: ПЕРСПЕКТИВА ВЗАЄМОДІЇ

Жеронкін Антон Володимирович, доктор філософії, старший викладач кафедри філософії та суспільних наук (Харківський національний медичний університет, Україна)

15.30-15.40

THE INFLUENCE OF GENDER STEREOTYPES ON THE FEATURES OF ENVIRONMENTAL BEHAVIOUR

Gerasymenko O. I. / Герасименко Ольга Ігорівна, кандидатка біологічних наук, доцентка, доцентка кафедри гігієни та екології (Kharkiv National Medical University)

15.40-15.50

ЯТРОГЕННИЙ БОТУЛІЗМ ПРИ ІН'ЄКЦІЙНИХ КОСМЕТОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕДУРАХ ТА РІВЕНЬ ОБІЗНАНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Богачова Ольга Сергіївна, кандидатка медичних наук, доцентка, кафедра гігієни та екології (Харківський національний медичний університет, Україна)

15.50-15.55

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА У ЖІНОК СУСПІЛЬНО ВАЖЛИВИХ ПРОФЕСІЯХ

Завгородній Ігор Володимирович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри гігієни та екології,

Літовченко Олена Леонідівна, доцентка, доцентка кафедри гігієни та екології,

Лисак Марина Сергіївна, асистентка кафедри гігієни та екології,

Коваль Софія Вадимівна, здобувачка, лаборантка кафедри гігієни та екології (Харківський національний медичний університет м. Харків, Україна)

15.55-16.05

ХІМІКО-МЕДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМ ЕКОЛОГІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Сирова Ганна Олегівна, д. фарм. н, професор, завідувач кафедри медичної та біоорганічної хімії,

Лапшин Вячеслав Васильович, канд. мед. наук, доцент, доцент кафедри дитячої хірургії та дитячої анестезіології,

Чаленко Наталія Миколаївна, канд. фарм. н., ст. викл. кафедри медичної та біоорганічної хімії,

Козуб Світлана Миколаївна, канд. т. н., доцентка кафедри медичної та біоорганічної хімії (Харківський національний медичний університет м. Харків, Україна)

16.05-16.10

ЕКОЛОГІЧНА КАТАСТРОФА ВІЙНИ: ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Сирова Ганна Олегівна, д. фарм. н, професор, завідувач кафедри медичної та біоорганічної хімії,

Чаленко Наталія Миколаївна, канд. фарм. н., ст. викл. кафедри медичної та біоорганічної хімії

Козуб Світлана Миколаївна, канд. т. н., доцентка кафедри медичної та біоорганічної хімії

(Харківський національний медичний університет м. Харків, Україна)

16.10-16.15

КАХОВСЬКА КАТАСТРОФА: ВПЛИВ НА ЕКОСИСТЕМУ

Сирова Ганна Олегівна, д. фарм. н, професор, завідувач кафедри медичної та біоорганічної хімії,

Козуб Світлана Миколаївна, канд. т. н., доцентка кафедри медичної та біоорганічної хімії,

Чаленко Наталія Миколаївна, канд. фарм. н., ст. викл. кафедри медичної та біоорганічної хімії (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

16.15-16.20

ПАТІЯ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКОГО ПІДХОДУ ДО РОЗУМІННЯ ДУШІ

Москвін Ярослав Вікторович, старший викладач кафедри філософії та суспільних наук (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

16.20-16.25

ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ

Дяченко Марина Сергіївна, PhD, доцент, доцент кафедри педіатрії №2; *Усенко Світлана Георгіївна*, кандидатка медичних наук, доцент, доцент кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

16.25-16.30

ФІЛОСОФІЯ, ІСТОРІЯ ТА ЕКОЛОГІЧНА ГУМАНІТАРИСТИКА: ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ЧАСУ ПІСЛЯ «КІНЦЯ ІСТОРІЇ»

Мішалова Олена Віталіївна, кандидат філософських наук, міжнародний науковий співробітник кафедри філософії-I (Логіка та епістемологія), доцент кафедри філософії Криворізький державний педагогічний університет (Україна), Рурський університет в Бохумі (м. Бохум, Німеччина)

16.30-16.40

ПАРТИКУЛЯРИЗМ ЧИ УНІВЕРСАЛІЗМ: ПРАВА ЖІНОК В КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНИХ ТА КУЛЬТУРНИХ ОБУМОВЛЕНОСТЕЙ

Салтанов Микола В'ячеславович, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна)

16.40-16.45

СОЦІО-КУЛЬТУРНА МОДЕЛЬ ПРИЗНАЧЕННЯ ЖІНКИ

Толстов Іван Вікторович, кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії та соціології (Український державний університет залізничного транспорту, м. Харків, Україна)

16.45-16.50

ЕКОЛОГІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Дейнека Володимир Васильович, старший викладач кафедри філософії та суспільних наук (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

16.50-16.55

ДИНАМІЧНІСТЬ ТЕХНОГЕННОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ І ПРОЦЕС МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Кравченко Петро Анатолійович, д. філос. н., професор, професор кафедри культурології, філософії та музеєзнавства (Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, м. Полтава)

16.55-17.00

ЕКОЛОГІЧНІ ТА ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Васильєва Ірина Василівна, д.філос. н., професор, зав. кафедри філософії, біоетики та історії медицини,

Шевченко Сергій Леонідович, д. філос. н., професор кафедри філософії, біоетики та історії медицини (Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, м. Київ)

17.00-17.05

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ТА СЕКСИЗМ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ВИЯВЛЕННЯ ТА УПЕРЕДЖЕННЯ

Онипченко Оксана Ігорівна, д. педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків, Україна)

17.05-17.10

ФУТУРОЛОГІЯ ТА РЕТРОФУТУРОЛОГІЯ В СВІТЛІ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Кривенко Сергій Володимирович, аспірант, Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут, »Харків, Україна

17.00-17.05

ЮЛІЯ КРІСТЕВА: «ЧУЖІ МИ САМІ СОБІ»

Вельш Вольфганг, габілітований доктор філософії, професор кафедри теоретичної
філософії (Єнський університет імені Фрідріха Шіллера, м. Єна, ФРН)

17.10-17.20

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ В ЕПОХУ ПРОСВІТНИЦТВА

Бухенау Штефані, габілітована докторка філософії, професорка німецької та
європейської інтелектуальної історії, Університет Париж 8 Сен-Дені (м. Париж,
Франція)

17.20-17.30

ЩО ТАКЕ ІСТОРІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА?

Райт Райнгольд, доктор філософії, емеритований ординарний професор секції
економічної і соціальної історії та історії навколишнього середовища
(Зальцбургський університет, м. Зальцбург, Австрія)

17.30-17.40

ФІЛОСОФІЯ ПРИРОДИ ШЕЛЛІНГА

Асмут Христов, габілітований доктор філософії, почесний доктор філософії,
професор, завідувач кафедри філософії, ректор Вищої теологічної школи
Аугустана (м. Ноєндеттельсау, ФРН)

17.40-17.50

**ДОРОТЕЯ ХРИСТИЯНА ЕРКСЛЕБЕН (1715–1762): ОСВІТА, ФІЛОСОФІЯ
ТА МЕДИЦИНА В ЕПОХУ ПРОСВІТНИЦТВА**

Абашик Володимир Олексійович, доктор філософії (Єнський університет імені
Фрідріха Шіллера), доктор філософських наук, професор, професор кафедри
філософії та суспільних наук (Харківський національний медичний університет, м.
Харків, Україна)

17.50-17.55

Підсумки, прийняття резолюції конференції

17.55-18.00

СТУДЕНТСЬКА СЕКЦІЯ

ПОРЯДОК РОБОТИ

25 жовтня 2025 року (субота)

Посилання: <https://meet.google.com/odr-avvw-pyk>

Реєстрація учасників	09.30 – 10.00
Виступи	10.00 – 12.50
Закриття студентської секції, підсумки	12.50 – 13.00

РЕГЛАМЕНТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Доповідь на секційному засіданні	до 10 хвилин
Відповіді на запитання	до 3 хвилини

ОФІЦІЙНІ МОВИ КОНФЕРЕНЦІЇ – українська, англійська, німецька.

25 жовтня 2025 р.

10.00 – 12.40 год.

Модератори:

доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та суспільних наук *Абашнік Володимир Олексійович* (Харківський національний медичний університет)

старший викладач кафедри філософії та суспільних наук *Москвін Ярослав Вікторович* (Харківський національний медичний університет)

старший викладач кафедри філософії та суспільних наук *Дейнека Володимир Васильович* (Харківський національний медичний університет)

студент другого курсу, другого медичного факультету, голова наукового гуртка здобувачів освіти, кафедра філософії та суспільних *Бондарук Данило Володимирович* (Харківський національний медичний університет)

SIMONE DE BEAUVOIR UND DIE MEDIZIN: DAS ANDERE GESCHLECHT UND DER MÄNNLICHE KÖRPER ALS STANDARD

Denysova Mariia Volodymyrivna / Денисова Марія Володимирівна, студентка 2-го курсу, 3 медичний факультет

Wissenschaftlicher Betreuer / Науковий керівник: доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та суспільних наук *Абашнік Володимир Олексійович*

Харківський національний медичний університет

10.00-10.10

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ПОВЕДІНКУ ЛЮДЕЙ

Акімова Марія Вадимівна, студентка 1-го курсу, 1 медичний факультет

Науковий керівник: старший викладач кафедри філософії та суспільних наук *Дейнека Володимир Васильович*,

Харківський національний медичний університет

10.10-10.20

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ СЕРЕД МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ГЕНДЕРНО-НЕЗАЛЕЖНА ПРОБЛЕМА

Бєлова Ірина Олександрівна, студентка 3-го курсу, 2 медичний факультет

Науковий керівник: доктор філософії *Фідровська Марія Георгіївна*,

Харківський національний медичний університет

10.20-10.30

СУЧАСНІ ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ У МЕДИЦИНІ У США

Бондар Кирило Вячеславович, студент 3-го курсу, 1 медичний факультет

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та суспільних наук *Абашик Володимир Олексійович*

Харківський національний медичний університет

10.30-10.40

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЛОГІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ У СПІЛКУВАННІ З ТЯЖКОХВОРИМИ ПАЦІЄНТАМИ

Бондарук Данило Володимирович, студент 2-го курсу, 2 медичний факультет

Науковий керівник: докторка філософських наук, професорка, професорка кафедри філософії та суспільних наук *Карпенко Катерина Іванівна*

Харківський національний медичний університет

10.40-10.50

ГЕННА ТЕРАПІЯ: МЕДИЦИНА МАЙБУТНЬОГО ЧИ ПЕРЕПИСУВАННЯ ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ?

Кизим Софія Євгенівна, студентка 2-го курсу, 2 медичний факультет

Шелудько Софія Олександрівна, студентка 2-го курсу, 2 медичний факультет

Науковий керівник: докторка філософських наук, професорка, професорка кафедри філософії та суспільних наук *Карпенко Катерина Іванівна*

Харківський національний медичний університет

10.50-11.00

ВІЙНА: ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ ДОВКІЛЛЮ

Краснікова Анастасія Максимівна, студентка 2-го курсу, 2-й медичний факультет

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та суспільних наук *Абашик Володимир Олексійович*

Харківський національний медичний університет

11.00-11.10

СЕРГІЙ ПЕТРОВИЧ ГРИГОР'ЄВ – ОСНОВОПОЛОЖНИК РЕНТГЕНОЛОГІЇ В УКРАЇНІ ТА ХАРКОВІ

Левічева Анна Володимирівна, *Буякова Анастасія Юріївна*, студентки 2-го курсу, 3 медичний факультет

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук *Чернуха Олександр Васильович*

Харківський національний медичний університет

11.10-11.20

ВІЙНА І ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ: МЕДИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ

Масленников Данило Валерійович, студент 3-го курсу, 1 медичний факультет

Науковий керівник: старший викладач кафедри філософії та суспільних наук

Москвін Ярослав Вікторович

Харківський національний медичний університет

11.20-11.30

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Мироненко Яна Богданівна, студентка 3-го курсу, 2 медичний факультет

Науковий керівник: доктор філософії *Фідоровська Марія Георгіївна*

Харківський національний медичний університет

11.30-11.40

ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА В МЕДИЦИНІ. ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Підгаєцька Софія Володимирівна, студентка 1-го курсу, 1 медичний факультет

Науковий керівник: старший викладач кафедри філософії та суспільних наук

Дейнека Володимир Васильович,

Харківський національний медичний університет

11.40-11.50

ГЕНРІХ ГАЛБАН: ВНЕСОК У РОЗВИТОК КАФЕДРИ НЕВРОЛОГІЇ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Сосницька Анастасія Сергіївна, студентка 2-го курсу, 3 медичний факультет

Науковий керівник: кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри філософії та суспільних наук *Демочко Ганна Леонідівна*

Харківський національний медичний університет

11.50-12.00

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Стрельнікова Ксенія Олексіївна, *Ваш Олександра Андріївна*, студентки 3-го курсу, 1 медичний факультет

Науковий керівник: старший викладач кафедри філософії та суспільних наук

Москвін Ярослав Вікторович

Харківський національний медичний університет

12.00-12.10

РОЛЬ ЕТИЧНИХ І СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ЗДОРОВ'І СЕРЦЯ

Фішензон Фаїна Феліксівна, студентка 2-го курсу, 1 медичний факультет

Науковий керівник: старший викладач кафедри філософії та суспільних наук

Москвін Ярослав Вікторович

Харківський національний медичний університет

12.10-12.20

ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ В КИЇВСЬКОМУ РЕГІОНІ

Чуприна Олександра Романівна, студентка 1-го курсу, 1-й медичний факультет

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та суспільних наук *Абаши́н Володимир Олексі́йович*

Харківський національний медичний університет

12.20-12.30

МЕДИЧНИЙ ЕТИКЕТ У СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ: СПІЛЬНІ РИСИ ТА СПЕЦИФІКА РІЗНИХ КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ

Щербакова Софія Олексіївна, студентка 2-го курсу, 1 медичний факультет

Науковий керівник: кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук *Мару́щенко Олег Анато́лійович*

Харківський національний медичний університет

12.30-12.40

ТЕОРІЯ МОТИВАЦІЇ А. МАСЛОУ ТА МЕДСЕСТРИНСТВО ЯК ПРОФЕСІЯ

Бойко Оксана Алієвна, здобувач освіти другого рівня (магістри), 1 курс, 3 медичного факультету. Науковий керівник: доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та суспільних наук *Карпенко Катерина Іванівна*

Харківський національний медичний університет

12.40-12.50

Закриття студентської секції, підсумки

12.50 – 13.00

ПЛЕНАРНІ ТА СЕКЦІЙНІ ДОПОВІДІ / PLENARY AND SECTIONAL REPORTS

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Наконежна Оксана Анатоліївна, докторка медичних наук, професорка, проректор з наукової роботи (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

Щиро вітаю усіх, хто приєднався до онлайн конференції, організатором якої є наш славетний Харківський національний медичний університет, що стояв у витоків і наукових гендерних досліджень, і практичної роботи щодо впровадження гендерної компоненти до системи вищої освіти регіону.

Мета конференції полягає в інтеграція зусиль вчених та громадськості у розробці нових підходів до розв'язання трьох взаємозумовлених проблем: гендерної, екологічної та охорони здоров'я.

Значення тем, винесених на обговорення під час VIII Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції «Гендер. Екологія. Здоров'я», полягає у їхньому актуальному впливі на сучасне суспільство, науку та практику.

Конференція об'єднує фахівців з різних галузей: медицини, філософії, соціології, психології, історії, екології, що дозволяє комплексно аналізувати проблеми та знаходити нові рішення.

Кожна із восьми конференцій циклу конференцій «Гендер. Екологія. Здоров'я», окрім розгляду широкого кола питань, пов'язаних із гендерною тематикою, робила свій акцент на викликах сьогодення. На цьогорічному заході очікувано буде приділено велику увагу питанням, що загострилися під час повномасштабної війни російських загарбників проти України. Це війна, яка доповнює відвертий геноцид проти нашого народу не менш жорстоким і проти людським екоцидом. Війна завдає відчутних ударів не тільки по українській фінансово-економічній системі, але й суттєво впливає на стан забезпечення гендерної рівності та довкілля.

Тематика конференції має велике значення для розвитку сучасного суспільства, науки та практики, оскільки дозволяє комплексно розглядати взаємозв'язок між гендером, екологією та здоров'ям, враховуючи сучасні виклики, особливо в умовах війни та соціальних трансформацій. Тому сьогодні вкрай важливо брати до уваги гендерний вплив заходів, спрямованих на подолання наслідків війни, бо гендерно сліпі рішення будуть мати довготривалий вплив на життя і здоров'я як жінок, так і чоловіків. Чоловіки та жінки мають рівне право на найвищий рівень інформації та послуг, що стосуються їхнього екологічного

середовища, сексуального та репродуктивного здоров'я та інших аспектів здорового образу життя.

Теми, винесені учасниками конференції на обговорення, значною мірою зумовлені екологічними викликами війни. Автори аналізують наслідки війни для довкілля, екологічні катастрофи, екоцид, забруднення, поширення інфекційних хвороб. Обговорюються шляхи екологічного відновлення, стійкості суспільства, вплив гендерних факторів на екологічну поведінку.

Новою і цікавою темою є екологія інформаційного простору: Аналізується вплив інформаційних технологій на екологічну безпеку та суспільство.

Сьогодні не можливо не зазначити згубний вплив війни щодо гендерно зумовленого насильства, про що говорять результати досліджень, у тому числі зроблених міжнародними організаціями. Дійсно, якщо враховувати чинники, пов'язані з гендерною диференціацією суспільства, то стратегії здорового образу життя будуть більш ефективними. Завдяки нашим науковцям, освітянам, громадським організаціям Україна залишиться серед лідерів на шляху до реальної, а не лише задекларованої гендерної рівності.

Формуються нові підходи, нові ідеї на шляху до інноваційного розв'язання питань про те, як покращити становище жінок у сферах, де зберігається нерівність; подолати гендерні стереотипи; протидіяти усім формам дискримінації щодо жінок і чоловіків. Цього як ніколи потребує наша країна, що опинилася перед викликами сьогодення.

І жінки, і чоловіки страждають від війни, економічної кризи, корупції, але нводночас вони мають потенціал сприяти процесам встановлення миру, розбудови та реформування країни.

Цього року у конференції беруть участь понад 200 осіб, фахівці провідних університетів України (Київ, Полтава, Львів, Черкаси, Запоріжжя, Одеса та інші), а також країн зарубіжжя (США, Німеччина, Австрія, Італія, Франція, Іспанія, Чехія, Великобританія, Сінгапур), науково-педагогічні працівники, представники практичної охорони здоров'я України та іноземних фахівців провідних університетів світу, а також здобувачі освіти всіх трьох рівнів навчання.

Впевнена, що під час дискусій та спілкування науковців (у тому числі з інших країн), практиків, молодих вчених, здобувачів освіти ви знайдете креативні рішення, розробите ефективні шляхи наближення до тих європейських гендерних стандартів, за якими живуть розвинені країни вже багато років.

Бажаю усім плідної, змістовної та творчої роботи!

WOMEN'S IMAGINATION AGAINST ECOCIDE: THE INDESTRUCTIBLE PORCELAIN OF POETRY AND IMAGE IN THE WORK OF CONTEMPORARY UKRAINIAN POETS AND FILMMAKERS

Pina Piccolo, Ph.D. Italian literature and language, University of California Berkeley (1985), writer, independent literary critic and grassroots activist (Imola, Italy)

The Russian Federation's attempts to subjugate Ukraine militarily, politically and culturally, starting in 2014 and going full-scale since 24 February 2022, have given rise to innumerable practices of resistance on the battle fields, in the political arena, in the daily life of its inhabitants, and in cultural and artistic circles. Imagination is certainly employed in all those practices, along with other elements, in specific proportion to the needs of each context. How imagination impacts these practices has reverberations that go beyond Russia and Ukraine and constitutes an ongoing challenge and inspiration to citizens, politicians, artists all over the world. The depth and breadth of these efforts are testified by the range of topics in this conference; besides conceptualizing the pertinent topics, attention is paid to the practical devising of measures to counteract the trauma and rebuild torn communities and society on a new basis in the midst and after the war.

Based on my experience participating in international cultural activism in solidarity with Ukraine and promoting its writers and artists, both in the US and Italy, I would like to focus on the contributions of women poets and documentarians, explore the variety of approaches prompted by their gendered experience, as well as the multitude of ways nature and the environment are integrated in artistic products, not as backdrop elements but as foreground, in continuity with the life and experience of sentient and non-sentient beings. Related to concepts of gender, the environment and ecocide, which are a focus of this conference, in my talk I will try to touch on the ways transnational collaborations between Ukrainian artists and others internationally have yielded high quality artistic products that have won acclaim and sparked debate, including the two documentaries, *The Porcelain War* and *Kherson: Human Safari* as well as the poetic production and critical work of three poets I have been studying and promoting; i.e., Iya Kiva, Iryna Shuvalova, and Mariya Grabovska.

What brings together porcelain, women, poetry and the imagination as the title of this paper suggests? The inspiration came from a documentary that I saw at a film festival in Sebastopol (California, not Russia) six months ago, *The Porcelain War*¹. According to the Ukrainian porcelain maker Slava Leontyev and painter, decorator Anya Stasenko, his wife, whose work is featured in the documentary, the analogy is with the resistance of the

¹ Bellomo, Brendan and Leontyev, Slava. *Porcelain War*, 2024 documentary film directed by Brendan Bellomo and Slava Leontyev, produced by Songbird Studios. It premiered at the 2024 Sundance Film Festival where it won the U.S. Documentary Competition Grand Jury Prize. In 2025 it received a nomination for the 97th Academy Awards for Best Documentary Feature Film. Documentary website linked at porcelainwar.com. Retrieved 25 October 2025.

Ukrainian people against the invasion and occupation by the Russian Federation: it appears to be fragile because of the asymmetry in power yet it is indestructible like porcelain, a material that has survived since antiquity in spite of being buried and maltreated. I have added poetry, women and imagination to the equation because I see them as strengthening factors, a kind of additive and glue that ensures its long-term survival. As a material to be used for artistic purposes, porcelain is part of the environment, and both in a natural and social sense the key elements of artistic production are space and time (the chronotope², if we wish to frame it in Bakhtinian terms). For Bakhtin, in literature, any type of meaning, in order to be conveyed and received, must take on the form of a sign, or temporal-spatial expression that is audible and visible to us. Thus, if we wish to understand both the relation of humans to the environment and in the case of Ukraine today, the ongoing ecocide, as well as possible practices of the imagination that fuel resistance, we might want to take those two elements, time and space, as points of departure.

In what may seem like a strange turn to take, I would like to start by mentioning a short story by this year's Nobel prize winner for Literature Lazlo Kraznahorkai, titled "An Angel Passed Above Us"³. The short story is accompanied by an extensive interview with the author. The protagonists are two unnamed, seriously wounded and maimed Ukrainian soldiers, hiding in a trench awaiting to be rescued by medics. One, who has only one arm and one leg, drags what remains of his body to check on the other, a mortally wounded companion whose head keeps slipping off his neck. The first soldier releases a torrent of words to keep the other from falling asleep. It is an unstoppable, unpunctuated flow of verbiage, typical of Kraznahorkai's prose, that could be constructed as fairy tale about the present from the point of view of a futurologist. Thus, he spins a rosy picture of the wonders of globalization and technology, communication, acceleration, the virtual world, bitcoins and NFTs, the amazing future that lays in store if only this one last hurdle of being rescued can be overcome. The story is deployed out of love, the spinning of the tale of hope is intended to gain time until the arrival of medics who can actually save them. Thus indirectly, the author introduces the topic of facts vs fiction, action vs narrative, something in dire need of being considered these days, especially as hybrid wars prevail.

The space of the short story is a claustrophobic ditch, where the only, constant buzzing sound is that of sheehad drones, shelling and explosions, an occasional bird to signal that

² Bakhtin, Mikhail. *The Dialogic Imagination*, Austin: Univ. of Texas Press. 1981. In his 1937 essay "Forms of Time and of the Chronotope in the Novel", Mikhail Bakhtin writes: We will give the name *chronotope* (literally, 'time space') to the intrinsic connectedness of temporal and spatial relationships that are artistically expressed in literature. This term [space-time] is employed in mathematics, and was introduced as part of Einstein's Theory of Relativity. The special meaning it has in relativity theory is not important for our purposes; we are borrowing it for literary criticism almost as a metaphor (almost, but not entirely). What counts for us is the fact that it expresses the inseparability of space and time (time as the fourth dimension of space). We understand the chronotope as a formally constitutive category of literature.

³ Kraznahorkai, Lazlo. "An Angel Passed Above Us", English translation by John Batki, in *The Yale Review*, February 24, 2025. Retrieved, October 25, 2025.

natural life still persists. The mortally wounded soldier whose head keeps slipping off his neck, reacts with just a few words, initially collaborative and hopeful, “yeah, exciting” and then increasingly curt, frustrated, impatient for the lack of water and the delayed arrival of help, ultimately realistic “We are going to croak” until there is no response. Though to a rational mind waiting and time have come to an end, with the end of the story, the parting words of the chatty futurologist are hopeful and loving as he challenges the finality of it all:

“because a utopia means a certain direction that seems impossible, and a million utopias might fail to materialize, but the one millionth and first will succeed, it’s cathedral building, yes, and he very much hoped that what he was saying was powerful enough to keep his companion from falling asleep, wake up, soldier, I hear a T-64, they’re coming for us, and if I can endure, so can you, just hear the last thing I have to say—you must never give up, because life will be amazing, give me just one little blink, please give me just one blink.

That you hear me.” (Kraznahorkai, 2025)

This tableau, emblematic of despair, care taking and love in 2025, written by a Hungarian against the backdrop of the war in Ukraine from a nation like Hungary, which has also known Russian colonialism and is currently in the throes of a tyrannical government, brought to my mind another archetypal piece of literature, written by yet another Nobel prize winner, Samuel Beckett’s *Waiting for Godot*⁴, a piece written originally in French by an Irishman, inspired by his own autobiography, as he was later to admit, his own experiences of time and place as he and his partner were fleeing for their survival through the Germany occupied French countryside, fearing arrest for their activities in the French Resistance. The clipped exchanges between the two ‘tramps’ Vladimir and Estragon, (punctuated by the appearance of Pozzo and the dog) are set, by contrast, in a vast, empty expanse, at the center of which stands a single tree, the passing of the season signaled by the dropping of leaves or the blooming of flowers. In short sentences that encapsulated the themes of existentialism, alienation, the Absurd, slave and master power relations and the lack of meaning of life, the play invited reflection by subtraction, rather than addition, as a method of survival, unlike the short story written 75 years later by Kraznahorkay.

Against the backdrop of these two extreme ends of the chronotope, detailing a tale of mid twenty century and one on the first quarter of the twenty-first, both written by men, I

⁴ Beckett, Samuel. *En attendant Godot: A tragicomedy in two acts*. Led Editions de Minuit, 1952. The English edition, *Waiting for Godot*, was published in 1956 by Faber and Faber.

would like to consider the work of poet and essayist Iya Kiva, who in her essay “In Wartime, Everything Is a Verb”⁵ writes:

“As a writer, I consider the main task of poetry to be the hearing and feeling of time, and the attempt to find appropriate words for it. Because each time has its own vocabulary, its own language, its own intonations. But what is it—this time in which I live?”

After making a case for Ukrainian time having been stolen by history “Repressed history and private memory,

“the stolen 20th century” (that’s how Ukrainians talk about their lost chance to gain their own statehood, 100 years ago), murdered Ukrainian culture, Holodomor, the Holocaust, war, deportations, another war, war again. While our closest neighbors are discussing waste sorting or the challenges of the climate crisis, Ukrainians are trying to tell their own story in their own words, from the point of view of a Ukrainian subjectivity and agency”. (Kiva, 2025)

Kiva remarks that for the first time, she lives in the present tense. In her bilingual Ukrainian Italian poetry collection *La guerra è sempre seduta su tutte le sedie / війна завжди сидить відразу на всіх стільцях*⁶ (War Is Always Sitting on Every Chair) in her selection of 30 poems, some written as far back as 2014, most of them written since the launch of the full-scale invasion, Iya Kiva provides a gamut of metaphors to convey the experience of place and time during war. Spatial references vary greatly, from physical sites frequented by the internally displaced such as the floor of a Lviv theater, cleared to accommodate refugees (Kiva, 2024, p. 55), to train stations where people who are about to assume refugee status are crowded on the platforms (Kiva, 2024 p. 51), to the paper space of war trauma appearing in intergenerational family photographs “Where war is always sitting on every chair” (Kiva, 2024 p. 51), to creeks where children swim back and forth between the banks just to avoid going crazy (Kiva, 2024, p. 35). Akin to the incertitude of clear boundaries in the physical space, there is then the instability of psychological space, as remarked by Yuliya Chernyshova in her Afterword (Kiva, 2024 pp. 113-7), which too is unstable, wavering, wobbly, dominated by psychological states in which it is impossible to even identify one’s feelings, as loss permeates everything creating an irrational borderline, where poetry is needed to set the viscous texture of experience (Kiva, 2024, pp. 113-5). She also depicts the space of memory, for example the little hills made of residue from coal mines that populated the terrain of fear in her

⁵ Kiva, Iya. “In Wartime Everything Is a Verb”. *Re/Visions Journal*, October 2025, English translation by Ross Singleton, copy-edited by Katharine Quinn-Judge. Retrieved 25 October 2025.

⁶ Kiva, Iya. *La guerra è sempre seduta su tutte le sedie / війна завжди сидить відразу на всіх стільцях*. Milan. La Vita Felice. 2024. Italian translation Yuliya Chernyshova and Pina Piccolo; *Introduction* (pp. 5-10) by Pina Piccolo, *Afterword* (pp. 113-117) by Yuliya Chernyshova.

childhood (Kiva, 2024, p. 43). As for time, there is the time of human lives, whose past, present and future seems to be driven by never ending wars as well as the cyclical time, oftentimes associated with nature. Though sometimes nature too is forced into the bleak anthropomorphic poses dictated by war, with the trees raising their branches to signal surrender (Kiva, 2024, p. 27) it is its cyclical character that prevails, with images of trees and blooming flowers, vines taking over the forest and homes, in spite of the destruction and poisoning of war, nature is seen as a regenerative force, oftentimes rhizomatic and capable of engulfing the human, plants, animals, rock in a salvific, entangled web of being.

This present tense though seems very different from the suspended time, empty of words though filled expectations experienced by Gogo and Didi in Beckett's play, or conversely the present filled with uninterrupted flow of words referring to the accelerating vortex of technology and globalization in the ditch evoked by Kraznahorkai's short story. On one hand, war stops time firmly setting in a series of todays, detached from past and future:

“Living in Ukraine today, you cannot plan any further in advance than one day. No Ukrainian, falling asleep at night can be sure that he will wake up in the morning”. And what seemed to be a time that had managed to emancipate itself is actually hostage to a sniper from the past, as Russia 's war against Ukraine is a war for the past- to make the past great again.” (Kiva, 2025)

Thus, Iya Kiva is striving to conceptualize a practical and philosophical framework to evaluate how time has changed during this latest war for the population of Ukraine, communities that experience war both as individuals and as a larger part of a historical process over which they as individuals have little control, except for modulating the quality of their daily action.

“All that a person in the vortex of war can do is acknowledge the extent of their own will and take on the responsibility of lessening the chaos of the unknown with each choice they make, to give the next plot turn a chance to turn toward good – at least a bit. At least a chance.” (Kiva, 2025)

However, the realization that there is no control over the future has as its consequence that it feels like the future is bearing down on you

“[...]The logic of war, by robbing us of the illusion of mastery over time, robs us above all of ease. Of that ease that's characteristic of peacetime, when there's so much that's not required of you, so much joy from slowness, sweetness from doing nothing. In wartime, a person is a verb. In wartime, everything's a verb.” (Kiva, 2025)

In terms of Kraznahorkai's tale, the existential choice of the first soldier is to speak, to resist the tyranny of the cruelty of war and the limitations of the wounded body (both his own and his companion) by lengthening life during the present, waiting for a future rescue. Due to the objective fact of its mortal wounds, the dying soldier acknowledges the bearing down of the future and defeat "We are going to croak" while the other one insists on trying to give the next plot turn a chance to turn toward good, in the face of the impossible (Kraznahorkai, 2025).

Iya Kiva goes on to say:

"To re-think anything in war, one needs not only quantifiable time – or *chronos* – but above all qualifiable time – or *kairos*. Here one is reminded of Horace's "carpe diem": "Seize the day, trusting the future as little as possible" – as well as the biblical "So do not worry about tomorrow, for tomorrow will bring worries of its own. Today's trouble is enough for today!" Both sayings take on a new ring in wartime". (Kiva, 2025)

And it is in this space of a limited-action present and unknowable future that ordinary citizens as well as artists practice their options, as their own ethics dictate.

Iya Kiva closes her essay with the following observations:

"Ukrainians see the future during wartime much like a gardener who knows that they themselves are in danger, that the space into which they are putting their love, time, and effort is in danger, that the flowers and trees that they're trying to grow in Ukrainian soil are in danger – but who still keeps digging, planting, watering, furrowing, fertilizing, mulching, and weeding. Literally and metaphorically. The New York Literary Garden of Victoria Amelina, for example, is blooming with essays by teenagers from the Donetsk region contemplating the future – Ukraine's and their own.

As for the garden of the Ukrainian future, the gardener might not live to see what grows here. But something will always grow from love." (Kiva, 2025)

This idea of time ticking and the uncertainty of the future, the future and a garden that you have planted but whose outcome you are not likely to be able to control, is very much present in Zarina Zabrisky's 2025 documentary *Kherson: Human Safari*⁷. The poet and essayist Iya Kiva recognizes the significance of documentaries in Ukraine today:

⁷ Zabrisky, Zarina. *Kherson: Human Safari*. Feature length documentary film directed by Zarina Zabrisky, released in 2025, based entirely on original footage and interviews. Link to documentary webpage can be found at <https://khersonhumansafari.com.com>. Retrieved 25 October, 2025.

“Memory, which shapes our sense of time, is suffering just as much from Russian attacks and strikes as Ukrainian territory. Individual memory, collective memory, societal memory. Memory, the critical infrastructure of the Ukrainian future, is being cracked, shattered, split, and blown to shreds by the war. This is why there is so much documentary, archival, and memorial work being done now in Ukraine. This work with memory gives the Russo-Ukrainian war structure and form, and gives the Ukrainian future space for self-preservation. Even after its formal conclusion, the war will still need to be won on the battlefield of narrative. Today’s living memory of a war that hasn’t yet become the past is like a spring that needs a well built around it.” (Kiva, 2025)

Zarina Zabrisky’s skillful and poetic camera-work guides spectators in witnessing the images of the front-line city of Kherson over the three-year span of the invasion and war, listening to the words, the silences and body language of the actual people of Kherson, not actors, their dismays and hopes, their dances and music interwoven at strategic points of the documentary, their reflections and aspirations. It lets the spectator’s eye linger on the rich texture the time-space of a front-line city of Ukraine that has undergone different stages of experience of the war from occupation, resistance, a fake referendum, liberation, man-made natural catastrophe with the flooding due to the destruction of the Kakovka dam, renewed attacks from the Russian and finally the very cruel hunt of individuals through explosive drone targeting (among many other Kherson civilians since March of this year, is the case of Larysa Vakuliuk, known as Baba Lora, an 84 year old goatherder who had been interviewed for the documentary and was blown to smithereens on October 23, 2025, along with her goat by an Iranian made shaheed piloted remotely by a Russian soldier)⁸.

By focusing exclusively on the time space of a single city from the point of view of a gamut of ordinary people, it is possible to glimpse how imagination was used in everyday life, not only to materially survive but to nourish a will to live, be collaborative and maintain hope for the future. That is, to identify a range of action that will lessen “the chaos of the unknown with each choice they make, to give the next plot turn a chance to turn toward good – at least a bit. At least a chance” as Iya Kiva wrote in her essay. This documentary constitutes a significant repository of experience and memory to be put to the future uses that Iya Kiva suggested in her essay. Each piece of testimony brings to the fore a psychological dimension, a self-reflection in which dealing with trauma is not relegated to a task of the future but rather an ongoing practice requiring the use of tools that exceed the range of the automatic, of the conventions of ordinary daily life. It’s like an opening to estrangement, a first step needed in the creation of art as well.

⁸ Shandra, Alya. “Russian drone kills 84-year-old goat herder who refused to abandon her animals”. *Euromaidan Pres*. Retrieved 25 October, 2025.

Through the combination of different art forms (speech, music, dance – the latter we find out almost at the end of the documentary is performed by a local dentist), the spectator is put in a position to acquire a more holistic understanding of the scattered news, images and commentaries that have reached the Western world in these past three years of war, not counting the ‘silent war’ that started in 2014 with the annexation of Crimea and then the attempt to annex the Donbas region. What emerges from this documentary is the extraordinary vitality and dignity of a people who have stayed in their city and must come to terms with their life experience, losses, separation, solidarities and betrayals, and prospects for the future. They are experiencing time much in the same way that Iya Kiva laid out in her essay, and relive them, day by day as they respond to the documentarian attempt to create a chronology. Time and memory become embodied in the textiles and embroideries acting as a memory source, as one of the residents/protagonists pulls them out throughout the documentary. It is a physical testimony that not everything can be taken away, and in fact at the end of the film, as the prospects of surviving in the city seem increasingly dim, we see her almost furiously embroidering as a way to affirm herself and life.

Objects as memory and self-affirmation against the attempts at cancellation, a rebellion to loss, the urge of self-expression, in this documentary also turn into the very physical body of one of the inhabitants, Olena Yemelisntseva who dances her grief, trauma, disappointment, loss, joy, defiance and resistance, as a way of opening up each chapter with a woman’s body appropriating space and time. The dangers of tying corporeality almost stereotypically to femaleness were discussed in a double interview/conversation between poets Iryna Shuvalova and Iya Kiva⁹, which starts from the use of the lyrical I in poetry, and then discusses the body as a source of all knowledge and experience and how that impacts writing. A whole section of the interview is devoted to private life and how war destroys it, bringing to mind the great work on the subject by Susan Griffin, in her seminal 1993 book *A Chorus of Stones – The Private Life of War*¹⁰ which delineates the particular ways women and men’s experience differ in war contexts. The texture of the conversation between the two poets, brimming with examples from literature, history, both personal and on a worldwide scale, as well as life more generally reminded me of a quote from Griffin’s book “Perhaps every moment of time lived in human consciousness remains in the air around us” which certainly resonates with some of the poetry and imagery that the war in Ukraine is bringing to the surface. With her words, Susan Griffin begins to draw the connections between personal histories and the violent and often unspoken events of this century. In the thirty years that have elapsed since the book was published, changes in the circumstances of women and especially their direct participation in combat as is happening to a much larger degree today in the Ukrainian army where an estimated number of up 70,000 women have volunteered to be engaged in active combat, with must be taken into account but it is undoubtedly a book that has

⁹ Shuvalova, Iryna. *Iya Kiva: "My writing stemmed from this feeling of otherness"*. Craftmagazine.net. 30 November 2024.

¹⁰ Griffin, Susan. *A Chorus of Stones – The Private Life of War*. Doubleday. 1992.

much to say to us today. Some of the scholarly Iryna Shuvalova's scholarly work has already begun to dig deeper into the territory of gender, for example in her exploration of how war affects communities by analyzing war songs,¹¹ particularly her chapter analyzing veteran cum singer Stasik in the chapter "Stasik: Problematizing Representations of femininity in Wartime Ukraine through Popular Music".¹²

Going back to the chronotope and bodies moving through space, it would be interesting to make an analogy between writing and other art forms, such as dancing, using the body as an instrument to traverse space through intentional movement, akin to traversing the page intentionally with words, in a way that strays from the ordinary use of language, a way that implies 'otherness' and estrangement. Asked about how the violence of war has broken down doors in her poetic language, Iryna Shuvalova replies:

"Language is inherently flexible, but like everything else, it has its limits. Imagine language as a vine that bends and bends until it eventually snaps. Since the full-scale invasion, I've noticed a kind of fracture in my writing, with new internal fissures appearing. This deformation is ongoing. I feel a need to write differently, but I'm still uncertain about what this new direction will look like once my current language fully breaks down and something new emerges."
(Shuvalova, 2024).

In a way the dancing segments in the documentary show the dancer's search to articulate a whole array of feelings and psychological states, some of them so novel and disturbing as to require movements that are far from harmonious or attractive, as can be seen in the segment that underscore betrayal, rage and loss. It is the problem of finding the ways to express incertitude in any art form. An analogy can be made about what can be expressed and what cannot be expressed in poetry, Shuvalova says:

"[being a poet]" It's about drawing closer to the boundary between what can be articulated and what cannot, what lies beyond words. In working with language, a poet can push toward this boundary, even shift it at times, but can never fully cross over. (Shuvalova 2024)

We are always stretching the limits of what can be expressed.... A thought that Iya Kiva completes with this observation: "... but the realm of the unspoken can also grow. It's akin to maintaining a balance in a physical sense."

As their conversation deepens, apprehending the world through the body includes acquiring its 'elemental' quality as well, acknowledging the boundaries it poses and

¹¹ Shuvalova, Iryna. "Voices of the war in Donbas: exploring identities in the affected communities through the prism of war songs". Ph.D. Thesis, 2020, University of Cambridge.

¹² Zychowicz, Jessica, ed. *Freedom Taking place: War, Women and Culture at the Intersection of Ukraine, Poland and Belarus*. Chapter 2, Shuvalova Iryna, "Stasik: Problematizing Representations of femininity in Wartime Ukraine through Popular Music". Vernon Press, 2023.

imposes, not being scared when it apparently turns indomitable (which sometimes men mistake for violent). When asked whether she can feel the emergence of a poem at a physical level, Shuvalova answers in a way that is pertinent to dance:

“— Not in a specific part of my body, but the rhythm, which is important to me in poetry, is something I truly feel physically. How does this happen? I suppose I experience the poem in my body as an internal dance.[...] What I do when I read my poems is similar to this shamanic invocation. When you’re creating a poem, the text first emerges when I write it, but to make it come alive in a new context, it has to flow through me again. This process is only possible through that internal dance of creation.” (Shuvalova, 2024)

Continuing with our focus on time and space, Iryna Shuvalova’s and Iya Kiva’s conversation about corporeality, the body and acknowledging boundaries seamlessly usher us to the footage of the Russian induced flood that ensued from the destruction of Kakhovka Dam, it reveals the apocalyptic dimension of ecocide and brings to mind many of the lines from Iryna Shuvalova’s poem “great water triptych”¹³ with her biblical evocation of the ark in the form of a present day, lower case noah on an outboard motor pulling out drenched people and animals from the waters. Particularly poignant in the testimonies contained in the documentary is the feeling of guilt for not being able to help the people on the other side of the Dnipro, who were left to drown by the Russians, recognizing them not as something alien, but as a part of themselves. A mixed feeling of care, responsibility and dread that is akin to the limbless soldier in the trench evoked in Lazlo Khraznahorkai’s short story.

Earlier in the film, the features of the natural landscape, besides being a backdrop for the movement of troops, at times provided a salvific setting as Khersonians walking by the banks of the Dnipro River were reminded of daring boat rescues under the cover of night of children stolen by the Russian government with false promises of summer camps, a connection with nature in a devastated city, people insisting on preserving their natural, human status by taking walks by the river in spite of the danger of being one km away from mortars and snipers, and now of sheehad drones, a technology of death creating a novel space that bridges distance for the sake of destruction, letting the remote pilot select a human target quite far away, place it in the crosshairs and, like in a video game, command the flying machine to drop explosives at their feet to destroy them.

In the face of increased destruction and hatred, Zarina Zabrisky, has focused on the cultural resistance of ordinary people, presenting a gamut of the cultural life of the city varying from the testimony of puppet theater professionals who chose to flee rather than being forced to produce shows for the Russian invaders when they occupied the city, to amateur nights that have now moved underground, in the literal sense of the word and occupy a different kind of space. In the city with a dwindling number of inhabitants and

¹³ Shuvalova, Iryna. “great water triptych”, in Klimaaksion / Norwegian Writers’ Climate campaign NWCC, English translation by Uilleam Blacker. August 2023. Klimaaksion website. Retrieved October 25, 2025.

facing increasing danger, the residents push the boundaries of their imagination and comfort zones, and see the emergence of a new sense of pride for their novel skills of expression and storytelling. In this documentary, it is the storytelling of ordinary people that is documented while in “Porcelain War” the documentarian focuses on the new ways the war has affected the growth, collaboration and skill of people who are professional artists.

Though viewers have witnessed a crescendo of horror from the description of brutal, indiscriminate killings of civilians by Russian soldiers in the initial phases of the war, to the mass incineration and mass graves reserved to dead Russian soldiers as well, after liberation the relentless shelling from the opposite bank of the river that is barely one km away from the city, the death and destruction caused by blowing up of the dam and the lethal Russian deterrence from rescuing survivors, nothing can prepare them for being the targets of human safaris that are alluded to in the title. Khersonians say: “Though we are accustomed to fearing nuclear weapons and mass death, being the selected target of Russian specialist delivering napalm and grenades specifically to you with the intention of killing or maiming you as you return from work, or step out of your car to go to the doctor, or as you are on a bike with your child, is impossible to countenance”.

Nevertheless, one of the interviewees admits to instinctively want to turn that drone around to target those who are targeting her, but then thinks better of it, realizing what its consequences of that action would be and refuses to plummet so low. An appeal to stay human, maintain our conscience even in dark times. Unfortunately, the scenes shown are also a sign of a form of warfare that could be normalized in the 21st century, and unlike Zarina Zabrisky very few film makers seem to be ready to talk about it.

Going back to the theme of space and time, the concluding scene of the documentary ominously shows the inner mechanism of a clock ticking, and with that image the director is driving the point of the urgency of our acting to prevent the daily massacre of a people. What comes to mind is both the closed space and the suspended time of the trench soldiers in Kraznahorka’si short story, the tramps waiting for Godot, but in this documentary, directed by a Russian born woman who migrated as a young woman to the United States, and has engaged with the arts and journalism for long years, deciding to move to Ukraine so her work can be more effective, the documentary material is meant to inspire audiences to action, so that those efforts of the people enduring the war will not be erased by the mightier force of the opponent.

The documentary is ushered in and closes on the notes and the words of the 1930’s standard “Dream a Little Dream of Me” which may echo in our minds covered in the voices of Ella Fitzgerald, Sylvie Vartan or Eddie Vedder. It should be interpreted as an appeal from the people of Kherson urging us to dream together in a sort of entangled reality shared by way of artistic production. A call to action to bring about a world free of the nightmares they are experiencing, nightmares that could potentially expand elsewhere (as can be seen in the drone attacks in Poland) and that are conveyed so convincingly in this documentary.

The images of ecocide transpiring through war in *Kherson: Human Safari* often focus on the vegetation. The sycamore trees mentioned in the theme song are shown throughout the documentary in various conditions: early on wounded and decapitated by the irrational, blind fury and shooting of the invading army, motionless targets that cannot hide or escape. Later they are shown recovering and revived as the city has managed to shake off the invaders. In the final shot, there are many closeups of the sycamores next to rows of destroyed apartment buildings: they seem to elicit a dialogue with viewers, a plea for their continued existence as part and parcel of the chain of existence in the city. Just as the images of the floodwater taking over and in a way binding everything together, as a unified whole in which the boundaries have been effaced, they can open a tragic window on interdependencies, shifting the idea of bounded space to quite contemporary theorizations in ecological studies like that of transcorporeality, a concept coined by Stacy Alaimo¹⁴ and whose pioneering, basic tenets challenging the mastery of humans over nature were originally proposed by scholar Val Plumwood¹⁵. Eschewing borders of individuality and identity, Alaimo views the human body as interconnected with the environment, challenging the idea of the body as a separate, self-contained entity. Far from being separate individualities, human bodies are in constant material exchange with the world, meaning our "substance" is made up of the environment, such as the air we breathe, the food we eat, the microbes we host, and the toxins we absorb. This concept highlights how flows of materials and energy physically link humans with other beings and ecological systems, making the human body a "mobile space" deeply entangled with the non-human world. All of this, of course, has serious repercussions on poetics, on established tropes like the lyrical I, on concepts such as privacy and identity. A time and space that provides grounds for a radically different kind of imagination. Though in poetry the blurring of boundaries has been accomplished with different literary schools like Surrealism and poetry in its nature of estranged language leaves room for ambiguity and interpretation, there is great potential for depicting reality apprehended in this radically different way. This shift away from traditional notions of reality, tied to discoveries in physics and system theory proposes a kind of kind of entangled space that can be very productive for poetry today and has been explored by Mariya Grabovska (pseudonym for scholar Mariya Shcherbyna¹⁶), made even more complex by her status as a woman, artist and scholar displaced by war. In her poem "Travel Notes"¹⁷ she posits the annulment of boundaries in a series starting inside the space of a busy metro train in

¹⁴Alaimo, Stacy. *Bodily Nature: Science, Environment, and the Material Self*. Indiana University Press, 2010.

¹⁵ Plumwood, Val. *Environmental Culture: The Ecological Crisis of Reason*. Abingdon. Routledge. 2002.

¹⁶ Shevtsova, Maryna, ed. *Feminist Perspective on Russia's War in Ukraine*. Includes a chapter written by Mariya Shcharbyna: Chapter 6: Rsn Pzd: Obscenity in Ukrainian Women's Voices Throughout Russian invasion of Ukraine (co-authored with Olga Zvyryeva,). Bloomsbury Publishing PLC, 2024.

Smolina, Olha, ed. *Modern and Contemporary Culture- Research, Heritage Protection, Socialization*, Shcherbyna, Mariya. "It Helps Me to Fight: Socio-Cultural perceptions and artistic Expressions of Women's Anger Amidst Russia's Full-Scale Invasion of Ukraine" chapter co-authored with Oleksii Prokopenko, pp. 139- 156. Institute of Balkan Studies & Centre of Thracology – Bulgarian Academy of Science, 2024.

¹⁷ Grabovska, Mariya. "The Woman doesn't want to wake up crazy: Selected poems by Mariya Grabovska". *The Dreaming Machine* n. 13, December 2023. Retrieved 25 October, 2025.

Turin (a system with only one branch as compared to the three in Kyiv), where history, nature, the human, animals and mythological beings, some wearing human masks, meld together, and she ends up musing “It’s a metro line, not, branch. Where’s its growth? / What will I be when we crawl to the surface?” which could evoke either an emergence into an urban context, or a lung fish crawling to land from the sea. The more liquid milieu that could more directly be associated with a watery scene, and a kind of fluidity through space, where progress and movement are not limited by boundaries is set, in appearance trivially, in a restaurant, where the liquid contents and noodles in a bowl of soup are transfigured:

“The woman looks into the water column, as if really diving into the water.
She smells something salty, may be, wind and waves are somewhere.
Far below the waves there is darkness, where there are no rays.
Algae, glassy and transparent, float on that water.
The fish-rod shines like lamps in summer.
It shines like that woman looking into her dark blue plate.
The way she stretches her hand,
The way she starts the song.
The woman eats slowly.
And the wind comes. (Grabovska, 2023)

The space and time created by poetry keep shifting and forcing the reader out of their comfort zone, into a space contemporary and primordial at once. The same occurs for the world of plants, in this case eucalyptus, that could be kin to the sycamores appearing in the documentary.

Here the poet seems to be listening to the voice of the plant:

You say it’s completely unpleasant
To crawl through somebody’s wetlands.
Whether fish, insect, warm-blooded,
whether in metaphor or in some similar way,
Unpronounceable,
They’re not as good as the Real...
With their pain, life and their deep purpose.
The epic of a schlimazel,
No sense, no language, no meaning,
Except smells, but also to them
the interpretation is needed. (Grabovska, 2023)

And from there the space of the poem is occupied with the point of view of the plant worrying about the demands of the humans, their need for interpretation which is hard to accommodate without an organ of speech. In a way, it’s still a mimetic trick, it’s the poet putting herself in the shoes of the plant, but maybe a day in not too distant a future, we might develop means to amplify the voices of plants and animals, entering in with whatever organ of expression they have. Then we should truly have the poetry of beings that are not human. But going back to the stage in which are still using our imaginations

to recreate their artistic expressions and predicaments, how akin is their condition to that of the poet, whose ordinary space has been made inhabitable and is forced into unknown environments and fates?

Mariya Shcherbyna has experienced displacement as an artist and a scholar due to war, a condition that is similar both to Iya Kiva's and Iryna Shuvalova's, both of whom have pondered how their lived experience of being forced to move because of war is reflected in the structure and the content of their poetry. Their experience of displacement is further characterized by the fact that they are women, thus a gender component must be added, and in the case of Iryna Shuvalova a consideration of queer identity. All three of them have engaged with the subject of gender in their critical work, and a comparison of their views would yield fruitful terrain for research by scholars. Their flexibility, and commitment to the craft and to resistance has enriched the fabric of contemporary culture, not only in Ukraine but internationally as well. Space and time should be devoted to analyze the new forms of international collaborative art Ukrainian cultural workers have sparked in these close to four years of the war.

Talking about space and time, personally, I have been in awe of how over the past almost four years, Ukrainians, both ordinary citizens and creatives, have experimented and found ways of communicating beyond their country's borders their lived experience during wartime, its philosophical ramifications, the continuity and ruptures it presents vis a vis their previous 'ordinary' life and other historical experiences, of war, what it means to experience war when technology and social media are so predominant in people's lives, both as a threat and an opportunity. Their contributions have not been limited to a journalistic or witness approach, there has been deep thinking and conceptualization that can be extended to a more universalistic scope, as can be testified by this very conference taking place in a front-line city like Kharkiv, in the midst of ongoing Russian attacks even on kindergartens and within uncertain prospects for the future.

I have had the privilege of observing the reverberations of the endeavors of Ukrainian artists and scholars both in Italy and in the United States and have come to appreciate the ability of Ukrainian creatives to form communities and collaborations abroad, often with the help of diasporic Ukrainian associations, in cities and towns all over the world. In many cases, these cultural efforts that have inspired networks of people who after exposure to the Ukrainian situation and its creative products elaborate its relevance to their own lives, not only as a direct consequence of the war but in relation to the thinking and creativity issuing from the distilled, intense experience of war and concentrated conceptual efforts made by those who endure it directly.

Observing and writing in a position that is removed from the direct, daily impacts of that conflict, I am impressed by the back and forth between cultural and artistic production in Ukraine and artists who operate abroad, in a way that goes beyond the unidirectional extraction of solidarity and support. In my opinion, the contributions of this multidirectional process exceed the concept of cultural diplomacy, no matter how well

executed. It is a process that deserves extensive study and my contribution today only scratches the surface.

In this context I would like to talk about the time and space of *Porcelain War*. Born before the 2022 war erupted, as a collaboration between US based director Brendan Bellomo Slava Leontyev and Anya Stasenko, both professional porcelain artists based in Kharkiv. Initially their joint project was to be an animated film made by a Polish animation group using images inspired by some of the porcelain figurines, with storytelling based on the paintings by Anya. But as the project was unfolding, the Russian Federation started the full-scale invasion of Ukraine and both artists and their friend and painter Andrey Stefanov (who later shot some of the footage for the documentary) decided to stay, with Slava taking on responsibilities for weapons training of civilians at the same time. This shift in circumstances prompted Bellomo to recognize the importance of telling the story of how artists could turn into resisters, not only with their art but with weapons as well. In a way he was responding in the affirmative to that last call “give me a sign that you hear me” raised by the limbless soldier in Khraznahorkai’s trench, and in a way all that soldier’s endless talk about globalization, technology and the media took a turn for the good, in real life, as shall be seen by the way the film was made.

Based on his hunch that recording the daily life of resisters who were artists would be of interest to international audiences, Bellomo proceeded to ship Go Pro cameras that would allow the husband-and-wife artist team and their painter friend to film their daily life in a war zone, though as artist neither Slava, Anja or Andrey had any experience in filmmaking. Separated by 6000 miles and initially needing translators to communicate over Zoom sessions in different time zones, artists who had no experience with camera work were guided to become proficient, over the course of a year and deliver an award-winning film.¹⁸ For one year, the daily takes were secretly uploaded every night to Australia for storage and production with Songbird studio¹⁹, following strict security protocols to prevent the interference of Russian hackers. Besides making daily takes for the film, in a variety of spaces from battle fields to the woods, to the workshop, to a variety of front-line city settings which showed military resistance, equal time was devoted to documenting through film the daily cultural endeavor to stay human and not succumb to the asymmetry of the situation.

The juxtaposition between footage from the combat zones, the artist workshop and the daily life are particularly jarring and effective. In one of the scenes filmed in the workshop, Anya was particularly adamant in her intention to not renounce beauty, both in observation and creation, and stated her commitment to not give up her memories and identity, but rather continue to emboss it on the porcelain, to be transmitted to others.

¹⁸ Amanpour and Company. “*Porcelain War:*” *Ukrainian Artists on Living, Fighting and Creating Amid War*”. Hari Sreenivasan interviews director Brendan Bellomo and artists Slava Leontyev and Anya Stasenko. Aired January 13, 2025. Retrieved 25 October, 2025.

¹⁹ Bourne, Victoria. “Oscar-nominated documentary produced in Sydney kept secret for a year due to fears of Russian interference”. Abc.net.au. February 2025. Retrieved 25 October, 2025

Having recognized the Russian intention to deny the existence of Ukrainian cultural identity and actually silence her story, she saw her insistence on creating as a form of resistance. In many interviews that she gave at film presentation she kept emphasizing the need to retain the ability to continue the storytelling of her life through the painting of the whimsical figurines made by her husband, the dispensing of beauty through color and her portrayal of the natural world. A triumph for the imagination over death and destruction. The war was not going to put an end to it, it was her duty to resist with whatever means she had at her disposal, which might be paintbrushes, colors and imagination. Anya's stories, her childhood recollections and dream world come alive through the animation of the BluBlu studios of Poland, while the musical score by the folk group Dakha Brakha²⁰ amplifies the emotional, sensory texture, fusing folk tradition with modernity.

One of the most affecting scenes is in fact a walk through the woods, in which Anya also notes down the location of unexploded landmines, an activity which would later be incorporated in her storytelling painted on the porcelain figurines in the workshop. As she walks through the woods, glorious in their autumnal display of colors in spite of being very close to the battlefield, Anya comments that it will take decades if not hundreds of years to find and remove all the landmines, as Ukraine, at this moment, contains the largest number of unexploded ordinance anywhere in the world hiding in its territory, with the dire consequences that it entails (at present Ukraine is the country that has the highest demand in the world for prosthetic limbs). Thus, the present and the future are entangled in artwork (both the filmmaking and the porcelain figurines) as an activity bringing together a practical act of self-defense and its recording through art. Space and time, present and future united in a single shot against attempts at erasure, in which beauty and the commitment to one's truth and love, achieve the strength of porcelain, ready to withstand the centuries and share the beauty and strength of its fragments worldwide.

BIBLIOGRAPHY

Alaimo, Stacy. *Bodily Nature: Science, Environment, and the Material Self*. Indiana University Press, 2010.

Amanpour and Company. "Porcelain War:"Ukrainian Artists on Living, Fighting and Creating Amid War." Hari Sreenivasan interviews director Brendan Bellomo and artists Slava Leontyev and Anya Stasenko. Aired January 13, 2025. Retrieved 25 October, 2025.

Bakhtin, Mikhail. *The Dialogic Imagination*, Austin: Univ. of Texas Press. 1981.

Beckett, Samuel. *En attendant Godot: A tragicomedy in two acts*. Led Editions de Minuit, 1952.

Bellomo, Brendan and Leontyev, Slava. Directors *Porcelain War*, full length feature documentary. Websiteporcelainwar.com. Retrieved 25 October, 2025.

²⁰ Dhaka Brakha. Soundtrack in *Porcelain War* website <https://www.porcelainwar.com/soundtrack>. Retrieved 25 October, 2025.

Bourne, Victoria. "Oscar-nominated documentary produced in Sydney kept secret for a year due to fears of Russian interference". *Abc.net.au*. February 2025. Retrieved 25 October, 2025.

Dhaka Brakha. Soundtrack in *Porcelain War* website <https://www.porcelainwar.com/soundtrack>. Retrieved 25 October, 2025.

Grabovska, Mariya. "The Woman doesn't want to wake up crazy: Selected poems by Mariya Grabovska". *The Dreaming Machine* n. 13, December 2023. Retrieved 25 October, 2025.

Griffin, Susan. *A Chorus of Stones – The Private Life of War*. Doubleday. 1992.

Kiva, Iya. *La guerra è sempre seduta su tutte le sedie / війна завжди сидить відразу на всіх стільцях*. Italian translation by Yuliya Chernyshova and Pina Piccolo. La Vita Felice. 2024.

Kiva, Iya. "In Wartime Everything Is a Verb". *Re/Visions Journal*, October 2025, English translation by Ross Singleton, copy-edited by Katharine Quinn-Judge. Retrieved 25 October 2025.

Kraznahorkai, Lazlo. "An Angel Passed Above Us", English translation by John Batki, in *The Yale Review*, February 24, 2025. Retrieved 25 October, 2025.

Plumwood, Val. *Environmental Culture: The Ecological Crisis of Reason*. Abingdon. Routledge. 2002.

Shandra, Alya. "Russian drone kills 84-year-old goat herder who refused to abandon her animals". *Euromaidan Pres*. Retrieved 25 October, 2025.

Shevtsova, Maryna, ed. *Feminist Perspective on Russia's War in Ukraine*. Includes a chapter written by Mariya Shcharbyna, Chapter 6, "Rsn Pzd: Obscenity in Ukrainian Women's Voices Throughout Russian invasion of Ukraine" (co-authored with Olga Zvyeryeva,). Bloomsbury Publishing PLC, 2024.

Shuvalova, Iryna. "Voices of the war in Donbas: exploring identities in the affected communities through the prism of war songs". Ph.D. Thesis, 2020, University of Cambridge.

Shuvalova, Iryna. "great water triptych", in *Klimaaksion / Norwegian Writers' Climate campaign NWCC*, English translation by Uilleam Blacker. August 2023. Klimaaksion website. Retrieved October 25, 2025.

Shuvalova, Iryna. *Iya Kiva: "My writing stemmed from this feeling of otherness"*. *Craftmagazine.net*. 30 November 2024. Retrieved 25 October, 2025.

Smolina, Olha, ed. *Modern and Contemporary Culture- Research, Heritage protection, Socialization*, Shcherbyna, Mariya. "It Helps Me to Fight: Socio-Cultural perceptions and artistic Expressions of Women's anger Amidst Russia's Full-Scale Invasion of Ukraine" chapter co-authored with Oleksii Prokopenko, pp. 139- 156. Institute of Balkan Studies & Centre of Thracology – Bulgarian Academy of Science, 2024.

Zabrisky, Zarina. *Kherson: Human Safari*, director full length, feature documentary. Documentary website is linked at khersonhumansafari.com. Retrieved 25 October 2025.

Zychowicz, Jessica, ed. *Freedom Taking place: War, Women and Culture at the Intersection of Ukraine, Poland and Belarus*. Chapter 2, Shuvalova Iryna, "Stasik:

ЖИТТЯ СІМОНІ ДЕ БОВУАР ЯК ЕКСПЕРИМЕНТ: ДОСВІД СПІВІСНУВАННЯ ТАЛАНОВИТИХ ОСОБИСТОСТЕЙ

Бойченко Михайло Іванович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри теоретичної і практичної філософії, заслужений працівник освіти України (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна)

Так вже склалося, що Симона де Бовуар зустріла Жан-Поля Сартра і надалі вона стала тією, якою ми її знаємо, разом із Сартром. Хто більше вплинув на кого – Симона де Бовуар на Сартра, чи він на неї – сперечатися марно. Але те, що цей взаємний вплив незворотно змінив їх обох – поза всякими сумнівами [9]. Багато пишуть про вірність і зраду, про відкриті стосунки у цій парі, однак питання вірності і зради було для них передусім питанням політичним [7, с. 90-93, 133-136]. Але і політика була для них чимось меншим за мораль і необхідність активно робити власний моральний вибір, а не пасивно приймати «долю». У філософію вони потрапили обоє не випадково – для обох це була їхня індивідуальна повна відповідність певній психосоціальній матриці, про яку докладно писали Іван Карпенко і Алла Гужва [15]. Втім, вони обоє – Сартр і де Бовуар – не лише вийшли далеко за межі цієї матриці, але й відчутно доклалися до творення власної філософської матриці, якій слідували їхні сучасники. Ця матриця могла мати своїм наслідком певну культурну політику [4], однак для як для Сартра, так і для де Бовуар заняття політикою були лише незначною частиною їх спільних пошуків власної автентичності, що було передчуттям і водночас запобіжником пізніших постмодерних спроб деконструкції особистості [1].

Невипадково перший роман незавершеної тетралогії Жана-Поля Сартра «Вік розуму» [16], який в українському перекладі також можна зустріти під назвою «Вік зрілості», присвячений темі життєвого переходу – з неповнолітнього віку у вік «сміливості користуватися власним розумом», як називав повноліття Імануель Кант [14]. Сам Сартр свідомо позначає життєвий перехід як ключовий момент у житті людини. Можна також навести інші моменти типових життєвих переходів: одруження/заміжжя, народження дітей, знаменита «криза середнього віку», відхід на пенсію тощо. Але якщо для усіх людей такі переламні моменти у житті є кризами, які прагнуть успішно, але якомога швидше подолати, щоби знову повернутися у стабільний стан визначеності і несумнівності (з одного плато перейти на інше, хоч і дещо вище), то Сартр прагнув зробити усе своє життя триваючою ситуацією невпинного життєвого переходу – ситуацію, яку принципово неможливо закрити, завершити. Адже людський розум одразу вмирає, щойно зупиняється у своєму критичному пошуку, або ж у кращому разі переходить в анабіоз догматизму. Гранична особиста адогматична настанова і змушує Сартра

всіляко уникати виходу з цього нерівноважного стану невизначеності і вічного дискурсу, пошуку, намацування власної ідентичності у щоразу нових або видозмінених її формах.

Сартр уникав зберігати постійність – адже це було би зрадою свободі. Втім, це не означало, що він не був по-своєму вірним – адже «для чого тоді свобода, якщо не ангажуватися?» [16]. Але Сартр по-справжньому був ангажованим лише свободою як принциповою незавершуваністю пошуку, а усі інші ангажованості сприймав як історичні втілення своєї свободи, тобто необхідні конкретні втілення своєї свободи, без яких вона була би лише пустою фразою. Водночас, де Бовуар це сформулювала ще чіткіше у своєму політичному маніфесті «Моральний ідеалізм і політичний реалізм» [11, р. 265, 268]. Тут вона стоїть на позиції заперечення зовнішніх універсальних критеріїв «правильності» вибору, натомість «моральність може міститись не в тому, щоб залишатися відданими якомусь фіксованому (*figé*) власному образу, а в тому, щоб шукати “фундамент буття” дії чи рішення, які зроблять наше за інших умов випадкове існування необхідним» [7, с. 134]. Як бачимо, постановка питання тут метафізична, з якої виростають і моральні, і політичні, та й усі інші висновки.

Ця само-настанова Сартра не є чимось зовсім винятковим – подібну ситуацію, як видається, концептуалізував ще Фрідріх Ніцше, а Йоган Вольфганг фон Гете і слідом за ним більшість інших романтиків розглядали цю ситуацію мало не нормою життя для творчої особистості. Якщо заглибитися ще далі в генеалогію цієї концептуалізації, то варто згадати і роман Лоуренса Стерна «Життя і погляди Тристрама Шанді, джентльмена» [17]. У сучасній філософії ситуацію фундаментальної незавершеності і навіть, імовірно, принципової незавершуваності – але вже для усього європейського суспільства – позначає Юрген Габермас, у якого це винесено навіть у назву однієї з його статей «Модерн – незавершений проект» [13] і є наскрізним змістом однієї з його програмних книг – «Філософський дискурс модерну» [3].

Для того, аби краще досягнути увесь драматизм цієї незавершеної ситуації становлення розуму варто звернутися до концепту лімінальних станів, який розроблено, зокрема, у рамках психології релігії. Відомий дослідник релігій англо-американський антрополог Віктор Тернер вводить цікавий термін – лімінальні персони (або ж «threshold people»): «лімінальні істоти не є ані тут, ані там; вони знаходяться між позиціями, визначеними та розподіленими законом, звичаєм, конвенцією та церемоніалом» [18, р. 95]. Таким чином, Тернер вперше говорить про певну лімінальну ідентичність, а не просто про лімінальні стани, у які потрапляють люди під час ритуалів переходу (передусім, ініціації), як про це ще раніше писав Арнольд ван Генеп [12]. Тернер же говорить не лише про тимчасові стани, які переживають у релігійних обрядах переходу ново посвячені, але й про людей, які постійно живуть у цьому стані, причому це не лише давні або сучасні примітивні племена, але й деякі сучасні спільноти, як от хіпі, послідовники дзену або інші люди, які постійно перебувають у такому стані в рамках певної особливої

спільноти – не як формальної групи, але швидше як тривалого неперервного процесу [18, р. 94-165].

Стосунки Сартра і де Бовуар були далекими від патріархальних звичаїв, і більшою мірою – саме завдяки Симоні: адже якщо Сартр поводить себе більшою мірою як типовий чоловік, який прагне домінування над багатьма жінками, то Симона зовсім не збиралася задовольнятися роллю терплячої господині, яка пасивно очікує вдома, поки її чоловік нагуляється і повернеться до сімейного затишку. Симона сповідувала рівність у стосунках – якими би вони не були, чи, щонайменше, очікувала такої рівності, передбачаючи, що у стосунках активними мають бути обидві сторони: «Любовні стосунки чоловіка й жінки – це активна дія. Кожен з них перестає бути собою і перевтілюється в другого...» [5, с. 380]. Сартр же надає цьому метафізичну основу: «Та якщо інший кохає мене, я тоді стаю неподоланним, а це означає, що я маю бути абсолютною метою... Об'єкт, що його інший має зробити з мене, є об'єктом-трансцендентністю, абсолютним центром посилянь, навколо якого впорядковуються як чисті засоби всі речі-інструменти світу. Водночас, як абсолютна межа свободи, тобто абсолютного джерела всіх вартостей, я захищений від будь-якого можливого знецінення, я є абсолютною вартістю» [10, с. 515]. Такі пошуки визнання у коханні Іншого лише на перший погляд потребують численних підтверджень з різних джерел: адже Абсолют – один. Для чого ж були потрібні Сартру і Симоні оці множинні контакти «на стороні»? Ризикну припустити, що експериментами були не самі ці амурні афери, а випробування на міцність їхніх власних стосунків, до яких вони поверталися щоразу з цих афер. Ще в молодості обидвоє переконалися у власній здатності причаровувати і зачаровувати – справжнім викликом для них було визнання від того Іншого, якого вони цінували понад усе і понад усіх. Сартр і Симона були таким Іншим одне для одного: лише вони могли по-справжньому глибоко оцінити одне одного і підтримати одне одного – і далеко не лише у інтимній сфері, а передусім у своєму екзистенціальному взаємному ствердженні.

Згадуючи роман Карлоса Кастанеди «У пошуках Ікстлана. Уроки дона Хуана», хочу нагадати про важливу роль вчителя, який допомагає неофіту, коли він входить у лімінальний стан: вчитель допомагає оцінити готовність до ритуалу переходу, підстраховує неофіта у його вразливому стані під час переходу і сприяє адекватній оцінці пережитого під час переходу [8]. Припускаю, що Сартр і де Бовуар якраз і були одне для одного такими наставниками, а не просто парою інтелектуалів: адже якщо інтелектуалу достатньо самоконструювання [2], то Сартр і Симона зазіхали на дещо значно більше, аніж бути інтелектуалами – вони зазіхали на те, аби бути вповні собою.

Тому навряд чи де Бовуар і Сартр були лімінальними особистостями – вони регулярно входили і виходили у лімінальний стан, не перебуваючи у ньому. Не належали вони також і до жодної лімінальної спільноти – як не належали до жодної спільноти як такої. Але це, безумовно, було прекрасне сузір'я яскравих особистостей – та констеляція двох зірок, яка збоку виглядає як нерозривна пара,

тоді як насправді вони знаходяться одна від іншої на далекі світові роки. Однак, на відміну від зірок на небі, люди, хоч і нерідко бувають одне для іншого пеклом, як висловлювався Сартр, а все ж не можуть жити осібно і шукають того Іншого чи ту Іншу, які роблять це пекло не лише стерпним, але й інколи комфортнішим і сповненим смаку: рай – не пісне скініння, а оаза у пустелі, як давно довели мудрі [6].

Список використаних джерел

1. Бойченко, М. (2021). Модерний концепт особистості і спроби його постмодерної деконструкції. *Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 26–27 березня 2021 р.* / НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків: Друкарня Мадрид. С. 77–78.
2. Бойченко, М. (2014). Соціальне та етичне самоконструювання інтелектуалів. *Філософська думка*. № 2. С. 90–103.
3. Габермас, Ю. (2001). *Філософський дискурс модерну*. Пер. з нім. В. Купліна. Київ: Четверта хвиля, 424 с.
4. Гужва, А. (2024). Філософські виміри культурної політики. *Філософія освіти*, 29(2), 92–104. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-2-6>
5. Де Бовуар, С. (1994). Друга стаття: у 2-х т. Пер. з фр. Н. Воробйова, П. Воробйов, Я. Собко. Київ: Основи. 390 с.
6. Делюмо, Ж. (2013). *У пошуках раю*. Пер. з фр. З. Борисюк. Київ: Юніверс. 264 с.
7. Джадт, Т. (2024). *Недовершене минуле. Французькі інтелектуали 1944–1956 року*. Пер. з англ. Г. Герасим. 512 с.
8. Кастанеда, К. (2019). *Подорож в Ікстлан. Уроки дона Хуана*. Пер. з англ. І. Кричфалушія. Львів: Видавництво Terra Incognita. 248 с.
9. Принц, А. (2024). *Життя Симони де Бовуар*. Пер. з англ. Т. Непипенко. 384 с.
10. Сартр, Ж.-П. (2001). *Буття і ніщо. Нарис феноменологічної онтології*. Пер. з фр. В. Лях, П. Таращук. Київ: Основи. 854 с.
11. De Beauvoir, S. (1945). *Idéalisme moral et réalisme politique. Les Temps modernes* 2 (Novembre 1945), p. 245–268.
12. Genep, Arnold Van. (1909/1960). *The Rites of Passage*. Chicago: University of Chicago. 197 p.
13. Habermas, J. (1997). Modernity: An Unfinished Project. In M. Passerin d'Entrèves, & S. Benhabib (Eds.). *Habermas and the Unfinished Project of Modernity* (pp. 1–38). Cambridge, MA: MIT Press.
14. Kant I. (1794). Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? *Berlinische Monatsschrift*, H. 12, S. 481–494.
15. Karpenko, I. V., & Guzhva, A. A. (2021). Human Being in the Dimension of the Psychosociocultural Matrix of Philosophizing. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, (20), 69–77. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i20.249565>
16. Sartre, J.-P. (1945). *L'âge de raison*. Paris: Gallimard. 319 p.

17. Sterne, L. (1759). *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman*. Vol. 1–2. Ann Ward.
18. Turner, V. (1969). *The ritual process: Structure and anti-structure*. Chicago: Aldine. 213 p.

ФЕМІНІЗАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНА МЕТОДОЛОГІЯ: ВІД ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО АНАЛІЗУ СІМОНІ ДЕ БОВУАР ДО ПЕРФОРМАТИВНОСТІ ДЖУДІТ БАТЛЕР

Утюж Ірина Геннадіївна, докторка філософських наук, професорка, завідувачка кафедри суспільних дисциплін (Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, м. Запоріжжя, Україна)

Фемінізація сьогодні постає не лише як соціокультурний процес, що розширює участь жінок у різних сферах життя, а й як методологія осмислення суспільних відносин, влади та ідентичності. Жіночі цінності можуть зменшити насильство завдяки психологічній спадщині базової біологічної відмінності між статями і це вже доведено у багатьох наукових працях, які презентують аналітику базової біологічної відмінності між статями.

Концептуальний потенціал фемінізації виходить за межі «жіночого питання» у вузькому сенсі: фемінізація стає способом бачити структури підпорядкування, розкривати механізми гендерних ієрархій та пропонувати нові етичні горизонти співбуття. В рамках тематики конференції – праці Сімони де Бовуар та Джудіт Батлер формують дві ключові інтелектуальні траєкторії – від екзистенційного аналізу становища жінки до радикальної теорії перформативності статі. Перформативність за думкою Дж. Батлер – це повторювальні практики, жести, мова в культурні сценарії, які створюють відчуття «природності» гендеру.

Сімона де Бовуар у фундаментальній праці *Друга стаття* (1949) розкриває механізми історичного й культурного перетворення «жінки» на Іншу. Її знаменита формула «жінкою не народжуються, нею стають» підкреслює, що стаття – це не біологічна даність, а соціальний проект. Бовуар пропонує екзистенційну методологію, де фемінізація означає не лише аналіз жіночого досвіду, а й критику тих структур, які змушують людину відмовлятися від власної свободи. Вона бачить шлях до емансипації у визнанні жінкою себе як суб'єкта, здатного виходити за межі накиннутих ролей. Таким чином, фемінізація постає як процес зняття об'єктивації, як метод розкриття можливостей бути-в-світі на рівних [3].

Джудіт Батлер, продовжуючи цю лінію критики, радикалізує питання соціальної конструкції статі у своїй теорії перформативності. Для Батлер стаття не лише конструюється соціальними практиками – вона взагалі не має «природної» сутності, а постає як ефект повторюваних дій, дискурсів і ритуалів. У цьому світлі фемінізація як соціальна методологія перестає бути просто «дослідженням жінок» і

перетворюється на інструмент деконструкції самої бінарності «чоловіче/жіноче». Метод Батлер полягає у викритті того, як влада вплітає тілесність у мову, роблячи гендер результатом перформансу, який можна підірвати через нові практики та репрезентації.

Методологія Джудіт Батлер ґрунтується на викритті того, як влада вплітає тілесність у мову та дискурс, перетворюючи гендер не на сутність, а на ефект повторюваних практик. Її концепт перформативності означає, що «жіночість» чи «чоловічість» не є природними властивостями, а народжуються у щоденних актах – від найбуденніших жестикуляцій, способів одягання та мовлення до юридичних і медійних норм. Ці акти не просто відображають стать, вони *створюють* її, адже суспільство визнає «реальним» лише те, що підкріплене постійним повторенням.

Прикладом може слугувати шкільна чи військова дисципліна, де хлопчиків і дівчаток по-різному навчають стояти, ходити, говорити. Водночас навіть дрібні акти непокори – нетиповий одяг, змішування «чоловічих» і «жіночих» жестів, зміна імені або тіла – підривають уявну «природність» гендерних ролей. Саме в цих «збоях» мови та ритуалів Батлер бачить можливість політичного опору: нові перформанси оголюють те, що ми вважали стабільною сутністю, і демонструють його культурну крихкість.

Методологія Дж. Батлер дозволяє відповісти на важливі питання нашого українського сьогодення в аналізі війни і насильства, який Батлер розвиває у книгах *Frames of War: When Is Life Grievable?* (2009) [1] та *Precarious Life* (2004) [2]. Вона показує, що влада не лише «робить» гендер, а й визначає, чиє життя вартує співчуття і захисту, а чиє – ні. Державні та медійні дискурси під час воєн конструюють «оплакувані» і «неоплакувані» тіла: загиблі «свої» отримують статус героїв і трауру, тоді як тіла ворогів або цивільних жертв часто залишаються «невидимими». Так, після терактів 11 вересня 2001 року або під час воєн на Близькому Сході західні медіа послідовно вибудовували образ «ворога», чия смерть не викликає жалю. Це – політика мовних рамок, що визначає саме право на життя [1, р. 33].

Зв'язок між перформативністю гендеру та аналізом війни стає очевидним, якщо побачити, що тіло завжди є полем влади: і в гендерних нормах, і в розподілі «оплакуваних» життів. Так само як «жіноче» чи «чоловіче» конструюється через повторювані дії, так і «людське» або «вороже» формується через повторювані медійні образи, правові категорії та ритуали національної пам'яті. Батлер закликає до «етики оплакуваності», яка виходить за межі національних та гендерних рамок і визнає вразливість *кожного* тіла.

Таким чином, метод Батлер полягає не лише у деконструкції гендерних норм, а й у ширшій критиці політичних технологій, що керують видимістю та цінністю життя. Нові перформанси – від феміністичних акцій, що ламують стереотипи, до мистецьких практик, які показують страждання «інших» – стають способом порушити встановлені рамки війни, статі та влади, відкриваючи простір для справжньої емансипації.

Поєднання підходів де Бовуар і Батлер відкриває ширший горизонт фемінізації як критичної методології. Вона вчить бачити не лише дискримінацію, а й способи виробництва суб'єктивності; не лише боротьбу за права, а й необхідність зміни самої мови, якою ми говоримо про стать, тіло та владу. Якщо для де Бовуар фемінізація – це шлях до свободи через усвідомлення історичної конструйованості жіночого, то для Батлер – це стратегія дестабілізації норм, що визначають, ким ми можемо бути.

Отже, фемінізація як соціальна методологія не зводиться до фемінізму як політичного руху. Вона стає епістемологічним викликом, який вимагає переосмислення самого способу продукування знання. Через діалог між екзистенційним гуманізмом де Бовуар та постструктуралістською критикою Батлер відкривається можливість мислити соціальне як простір постійного становлення, де гендер, ідентичність і влада не є фіксованими, а постають як відкриті процеси – простори свободи, опору та творчості.

Список використаних джерел

1. Butler, Judith. *Frames of War: When Is Life Grievable?* London&New York: Verso, 2009.
2. Butler, J. (2004). *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. Verso. URL: <https://www.wkv-stuttgart.de/uploads/media/butler-judith-precarious-life.pdf>
3. Beauvoir, S. de. (2011). *The second sex* (C. Borde & S. Malovany-Chevallier, Trans.). Vintage Books. (Original work published 1949)

ВИКЛИКИ ДЛЯ ФІЛОСОФІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ВІД ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДО КРИЗИ РАЦІОНАЛЬНОСТІ

Бойко Анжела Іванівна, докторка філософських наук, професорка, завідувачка кафедри філософських і політичних наук (Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна)

В умовах стрімкого технологічного розвитку, глобальних криз та соціальних трансформацій, філософія стикається з новими викликами, які вимагають переосмислення її ролі в суспільстві. Варто артикулювати ключові проблеми, серед яких, на нашу думку, визначальними є вплив штучного інтелекту, кризу раціональності в еру постправди. Ці виклики не лише тестують традиційні філософські парадигми, але й відкривають можливості для інноваційного мислення. Актуальність теми зумовлена тим, що філософія, як зазначають чисельні дослідники, ризикує втратити вплив у сучасному світі, де домінують емпіричні науки та технології.

Одним з головних викликів є штучний інтелект (ШІ), який ставить під сумнів онтологічні основи людського буття. Чи може машина мати свідомість? Як ШІ впливає на поняття свободи волі? Сучасні дискусії акцентують на проблемах, таких як етика AI та його вплив на людську ідентичність. Філософія повинна

адаптуватися, пропонуючи нові рамки для розуміння «людського» в еру машинного навчання. Наприклад, проблеми, пов'язані з AI, включають питання про природу інтелекту та моральну відповідальність алгоритмів. ШІ ставить під сумнів традиційні уявлення про те, що означає «бути», «існувати» чи «мати свідомість». З появою потужних систем ШІ, таких як великі мовні моделі (LLM) та штучний загальний інтелект (AGI), виникають питання: чи може машина мати онтологічний статус, подібний до людського? Як ШІ змінює наше розуміння реальності, ідентичності та свідомості? Ці виклики не обмежуються технікою, а торкаються фундаментальних аспектів людського буття, етики та соціуму.

Акцентація уваги саме на ШІ, зумовлена його швидким розвитком, який проникає в усі сфери життя – від бізнесу до мистецтва. Філософи, такі як Мартін Гайдеггер, Жан Бодрійяр та інші, інтерпретують ШІ як загрозу автентичності буття, де технології перетворюють реальність на симуляцію.

Ключові онтологічні виклики, пов'язані з ШІ, можна розділити на кілька категорій, які ускладнюють формування чіткої онтології (вчення про буття) для ШІ. Спробуємо виділити такі фактори, які перешкоджають цьому. По-перше, наявність різноманітних та еволюціонуючих визначень ШІ. Наразі ШІ не має єдиного визначення – від слабкого ШІ (завдання-орієнтованого) до сильного (AGI, здатного до загальної інтелектуальності). Це створює «рухомі цілі» для онтологічного аналізу, оскільки те, що сьогодні вважається ШІ, завтра може стати «звичайною» технологією. Наприклад, алгоритми машинного навчання еволюціонують, ускладнюючи класифікацію їхнього буття.

По-друге, це асиміляція технологій у «норму». Існуючі технології швидко стають частиною повсякденності, втрачаючи статус «штучного». Це ускладнює онтологічну відмінність ШІ від інших інструментів, до прикладу – комп'ютери чи інструменти. Філософи зазначають, що це призводить до антропоморфізації – приписування людських якостей машинам, що плутає межі між живим і неживим.

По-третє, антропоморфізація та етичні імплікації. Люди схильні наділяти ШІ людськими рисами, як свідомість чи емоції, що створює онтологічну плутанину. Це особливо актуально для AGI, де виникає питання: чи може ШІ мати «Я» (самість)? Дослідження підкреслюють, що ШІ бракує втіленого досвіду (*embodied cognition*), еволюційного коріння та свідомості, які є основою людського буття. Крім того, ШІ викликає кризу в оцінці реальності: онтологічні припущення вбудовуються в системи ШІ, що може посилювати упередження і впливати на наше сприйняття світу.

Сучасна філософія пропонує різні рамки для аналізу ШІ. З точки зору процес-реляційної філософії (натхненної Альфредом Норт Уайтхедом), ШІ не має еволюційного та втіленого фундаменту, як людський інтелект. Людська свідомість виникає з взаємодії організму з середовищем, тоді як ШІ обмежений формалізованою онтологією та «малим світом» чітко визначених задач. Це створює онтологічний розрив: ШІ не може повноцінно реалізовувати релевантність без

метаболических та екологічних динамік. Етично це загрожує редукцією людини до машини, ерозією відносин та посиленням нерівності через упередження в даних.

Іншу рамку формує Гайдеггерівська перспектива через концепцію Dasein (буття-тут) бачить ІІІ як «enframing»-технологічне обрамлення, що перетворює світ на ресурс. ІІІ не має автентичності, бо бракує йому темпоральності та рефлексії. У цифрову епоху це призводить до фрагментації ідентичності через алгоритми, де людина стає даними. Крім того, варта уваги і Бодрійєрівська гіперреальність. Жан Бодрійєр у «Симулякрах і симуляції» описує ІІІ як генератора симулякр- копій без оригіналу. AI-генероване мистецтво чи контент створює гіперреальність, де віртуальне витісняє реальне, викликаючи онтологічну кризу: як відрізнити справжнє від штучного? Це особливо видно в AI-арт, де антропоцентричні уявлення про творчість піддаються сумніву.

Окремого розгляду потребує перспектива втіленої когніції та AGI. У контексті AGI філософи, такі як Майкл Левін та Дональд Гоффман, розглядають сприйняття як інтерфейс, а не пряме відображення реальності. AGI може мати ширший «когнітивний світловий конус», але бракує йому втіленості. Метаверс пропонується як «тренувальний майданчик» для AGI, але це ставить етичні питання про контроль і свідомість. Критики, як Джон Серл, заперечують можливість справжньої свідомості в ІІІ. Філософія також наголошує на необхідності онтологічних рамок для ІІІ: без них системи не можуть адекватно представляти реальність, що впливає на їхню ефективність у бізнесі та суспільстві.

Отже, штучний інтелект як онтологічний виклик змушує переосмислити сутність буття, свідомості та реальності. Він загрожує автентичності, але також відкриває можливості для нової онтології, де людина і машина співіснують. Філософія може інтегруватися з технологіями для етичного розвитку ІІІ, уникаючи редукціонізму. Майбутні дослідження мають фокусуватися на міждисциплінарних підходах, як процес-реляційна онтологія чи децентралізовані системи, аби зберегти людську гідність у цифрову еру.

Інший виклик – криза раціональності в умовах постправди, де соціальні мережі та дезінформація підривають епістемологічні основи знання. Філософія стикається з проблемою: як відновити довіру до раціонального дискурсу? Дослідження показують, що сучасна філософія страждає від надмірної спеціалізації та фокусу на академічних дебатах, що робить її менш релевантною для суспільних проблем. У контексті глобальних криз, таких як кліматичні зміни чи війни, філософія повинна повернутися до ролі критичного інструменту для аналізу ідеологій та влади.

Криза раціональності в умовах постправди є одним з ключових феноменів сучасної філософії та соціальної теорії, що відображає ерозію традиційних норм об'єктивного знання, раціонального дискурсу та довіри до фактів. Постправа (post-truth) як термін, популяризований у 2016 році Оксфордським словником, позначає ситуацію, коли емоції, вірування та «альтернативні факти» переважають над об'єктивною реальністю, особливо в політиці, медіа та суспільному дискурсі.

Ця криза не є новою, але посилюється цифровізацією, соціальними мережами та глобальними кризами, такими як пандемії чи геополітичні конфлікти. Філософські перспективи розглядають її як епістемологічну кризу, де раціональність стикається з релятивізмом, дезінформацією та кризою авторитету. Впостправдову еру раціональність втрачає вплив, а суспільство ризикує зануритися в ірраціоналізм, що загрожує демократії та науковому прогресу.

Постправда спричиняє «кризу розуміння», де традиційні джерела знання (наука, експерти) піддаються сумніву. Це призводить до фрагментації реальності, де факти стають суб'єктивними, а істина – відносною. Дослідники зазначають, що корені постправди сягають історії філософії, зокрема релятивізму та постмодернізму, але сучасні технології посилюють цю тенденцію. Наприклад, атака на «традиційне знання» через «альтернативні факти» вимагає відновлення раціональності та автономії мислення.

У постправдову еру авторитет інституцій (медіа, урядів, науковців) змінюється, що призводить до «кризи авторитету». Ганна Арендт у своїх працях про правду та політику стає ключовим референсом: постправда — це не просто брехня, а систематична атака на здатність розрізняти правду від фікції. Це посилюється алгоритмами соціальних мереж, які створюють «ехо-камери» та сприяють поширенню дезінформації. Деякі філософи говорять про «постраціональну еру», де раціональність визнається обмеженою, але все ж цінною. Постраціоналізм визнає, що ірраціональні системи (релігія, традиції) можуть бути ефективними для адаптації, але це не скасовує потреби в раціональних переконаннях. У постправді раціональність стикається з емоційним апелем, де «деякі факти важливіші за інші» залежно від особистих упереджень.

Криза впливає на освіту та політичне життя, вимагаючи переосмислення політичної освіти. Вона загрожує демократії, оскільки без раціонального дискурсу суспільство стає вразливим до маніпуляцій. Крім того, постправда пов'язана з кризою довіри до науки. З точки зору критичного раціоналізму (Карл Поппер), постправда – це криза, що сягає коренів філософії, де релятивізм підриває об'єктивність. Філософи пропонують відновити раціональність через критичне мислення та фальсифікацію. Епістемологічна криза виникає через нездатність мислити епістемологічно, ігноруючи фаллібілізм (визнання помилковості).

Ганна Арендт розглядається як ключова фігура для розуміння постправди: її ідеї про «банальність зла» та розрізнення фактів від думок актуальні для аналізу сучасної політики. Постправда – це криза авторитету, де правда стає інструментом влади. Політична освіта повинна відновлювати здатність до судження та правди. Постправда пов'язана з постмодернізмом (Жан-Франсуа Ліотар, Жак Дерріда), де «великі наративи» втрачають легітимність. Однак критики постправди стверджують, що це не просто релятивізм, а активна маніпуляція реальністю. Мета-раціональність пропонує переосмислити раціональні системи, враховуючи їх обмеження. Це включає оцінку, вибір та вдосконалення раціональних методів для протидії постправді. Деякі філософи пропонують субстантивістський підхід до

істини, де постправда – це криза цінності істини, що вимагає нового філософського осмислення.

Криза раціональності в умовах постправди – це багатогранний феномен, що вимагає філософського переосмислення істини, авторитету та знання. Вона загрожує суспільству, але також стимулює розвиток нових підходів, як мета-раціональність чи критична освіта. Майбутні дослідження мають фокусуватися на інтеграції філософії з соціальними науками для протидії постправді, аби відновити раціональність як основу демократичного суспільства. Ця тема продовжує еволюціонувати.

Підсумовуючи, виклики для філософії в сучасному світі – це можливості для її відродження. Від III до кризи раціональності, філософія повинна еволюціонувати, аби залишатися релевантною. Майбутні дослідження мають фокусуватися на міждисциплінарних підходах.

Список використаних джерел

1. [Scott H. Hawley](https://arxiv.org/abs/1903.03171) Challenges for an Ontology of Artificial Intelligence. *Arxiv*. 2019. URL: <https://arxiv.org/abs/1903.03171>
2. [Matthew David Segall](https://footnotes2plato.substack.com/) A Process-Relational Philosophy of Artificial Intelligence. *Footnotes2plato.substack.com*. 2025. URL: <https://footnotes2plato.substack.com/p/a-process-relational-philosophy-of>
3. Martin Schmalzried A Philosophical and Ontological Perspective on Artificial General Intelligence and The Metaverse. *Journal of Metaverse* 2025. Volume: 5, Issue: 2, Pages: 168-180. Doi: 10.57019/jmv.1668494/. URL: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4738717](https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4738717)
4. [Tetyana Hoggan-Kloubert](https://doi.org/10.1177/07417136221080424) and [Chad Hoggan](https://doi.org/10.1177/07417136221080424) Post-Truth as an Epistemic Crisis: The Need for Rationality, Autonomy, and Pluralism. *Adult Education Quarter*. Volume 73, Issue 1. <https://doi.org/10.1177/07417136221080424>
5. [Henrik Enroth](https://www.researchgate.net/publication/355474129_Crisis_of_Authority_The_Truth_of_Post-Truth) Crisis of Authority: The Truth of Post-Truth. *International Journal of Politics Culture and Society* 36(1):1-17. DOI: [10.1007/s10767-021-09415-6](https://doi.org/10.1007/s10767-021-09415-6). URL: https://www.researchgate.net/publication/355474129_Crisis_of_Authority_The_Truth_of_Post-Truth

REBUILDING NATURE, RESTORING STRENGTH: ENVIRONMENTAL RECOVERY AND RESILIENCE IN UKRAINE

Havlin Tatiana, Dr habil., Visiting Professor and Chair of Intercultural Studies, Brandenburg University of Technology Cottbus-Senftenberg (Brandenburg, Germany)

During the ongoing Russian war of aggression, cultivating resilience and articulating a post-war recovery discourse has become essential for coping among people in Ukraine and abroad [1]. Both Ukrainian and international public spheres are now

saturated with discussions about resilience and long-term recovery. Media, civil society, diaspora networks, and academic institutions highlight the multiple transformative responses that Ukrainians have mobilized to survive, adjust, and envision the future. This discourse extends far beyond the immediate tasks of rebuilding damaged infrastructure. It encompasses broader strategies for restoring urban and rural areas, revitalizing the economy, enhancing labor efficiency, strengthening social cohesion, and addressing sustainability, security, inclusivity, and political stability.

The full-scale Russian invasion has produced extensive dispossession, affecting land, people, and cultural heritage. Yet, as Catherine Wanner suggested, crises of this magnitude can also generate unexpected opportunities for re-invention and new future visions [2, p. 9]. In this contribution, I examine how contemporary Ukrainian recovery discourse is shaped by this shifting context, focusing particularly on the intertwined themes of war, resilience, post-war reconstruction, and environmental challenges. I begin by exploring the cultural significance of nature in Ukrainian tradition and contemporary cultural production before moving toward questions of resilience, environmental destruction, and ecological recovery.

Cultural Take on Nature

The connection between Ukrainians and the natural environment has deep historical, cultural, and aesthetic roots. Ukrainian literature, cinema, folklore, and everyday practices reflect an enduring sensitivity to land, soil, forests, and water. This sensibility is not an abstract cultural motif but a foundational element of Ukrainian identity, shaping narratives of belonging, memory, and continuity, as outlined by Kateryna Karpenko in *Nature and Woman*, her well-deserved classical work on ecofeminism in Ukraine [3, pp.31-32]. Let us consider four examples from classical and temporary Ukrainian cultural landscape.

One of the most influential expressions of this cultural affinity to nature is Lesya Ukrainka's *Лісова пісня/ Forest Song* (1911), a poetic drama engaging with mythology, ecology, and spiritual connections between human-made environments and the forest [4]. The 2023 animated remake *Мавка / Mavka* directed by Oleh Malamuzh and Oleksandra Ruban reintroduces Ukrainka's classical text to younger audiences and the international community [5]. The creative team frames environmental sustainability as a central theme to the adaptation, explicitly stating that nature and its wellbeing form a crucial part of the contemporary narrative. Thus, *Mavka* not only translates a classic work into a contemporary visual medium but also repositions Ukrainian ecological thought within a global cultural landscape.

The cultural significance of nature is further reinforced by Oleksandr Dovzhenko's film *Земля /Earth* (1930), a modernist masterpiece that explores the relationship between peasants, land, and socialist modernization (i.e., the film's historical setup). The silent film's visual language elevates natural landscapes to the level of mythmaking, portraying soil not simply as a material resource but as the foundation of life, community, and spirituality [6]. In 2020, the avant-garde music group DakhaBrakha created a modern musical interpretation of *Earth*, performed at the Dovzhenko Centre on 24.01.2020 [7].

Such revival underscores the film's enduring emotional and symbolic power. As Romana Bahry noted, Dovzhenko's deep attachment to his homeland, family, and traditional peasant life permeates his filmography [8, p.103].

Another example emerges in Andrey Kurkov's novel *Серые пчелы / Grey Bees* (2018) [9] and its 2025 film adaptation by Dmytro Moiseiev [10]. Set in the war-affected "grey zone" of Donbas, the story follows a beekeeper and his friend attempting to preserve daily routines under continuous shelling. The bees, fragile yet resilient, serve as a metaphor for both ecological vulnerability and natural endurance. Their survival mirrors the fate of the land itself, threatened by violence but still harboring life and hope. The film adaptation further reinforces this connection between human experience and environmental degradation, revealing how war reshapes landscapes and erodes ecological stability.

Food, memory, and land intertwine in Olia Hercules's memoir *Strong Roots* (2025), which captures a century of Ukrainian family history [11]. The text spans through the major historical events of the 20th and 21st centuries: Russification, Stalinist deportations, Soviet collapse, and the full-scale invasion of 2022. Hercules depicts land not merely as territory but as a living archive of traditions, recipes, and intergenerational memories — an "ode to the land," as she describes it [12]. Her narrative demonstrates that ecological belonging is inseparable from cultural resilience. Even in displacement, the taste of sour cherries or the preparation of borsch with some dill and red beets becomes a tactile link to homeland and ancestry.

Together, these cultural cases — *Forest Song*, *Earth*, *Grey Bees*, and *Strong Roots*—demonstrate a continuous thread in Ukrainian culture. These examples illustrate a profound entanglement of human life with the different element of natural environment important in Ukraine: forest, land, animals, and plants. This relationship forms the foundation upon which contemporary discussions of resilience, endurance, ecological recovery during and after the war must be understood.

The Sources of Resilience

Resilience has long functioned as a key conceptual and emotional framework in Ukrainian history. In times of war, oppression, and political upheaval, Ukrainians have repeatedly framed their collective survival as a response grounded in unity, adaptability, and moral strength. Alexander Dovzhenko captured this sentiment poignantly in his wartime diary entry from April 8, 1944: "Якою б не була страхітливо руйнівна війна, яким би брудним ураганом не пройшлась вона по Україні, її величезне позитивне значення для історії українського народу безперечне. У цій пожежі, хаосі й крові злились *воєдино всі українські землі*. І якою б не була, очевидно, напочатку їхня доля тяжкою і трудною, в кінцевому рахунку український народ робить рішучий і неминучий крок вперед" [13].

Reflecting on the devastation wrought by World War II, Dovzhenko asserted that even the most destructive violence could not extinguish the unifying force among Ukrainian lands. He interpreted the merging of suffering, chaos, and bloodshed as leading ultimately to a "decisive and inevitable step forward." Dovzhenko's reflections resonate

strikingly with contemporary circumstances. Nearly eighty years later, Ukrainians confront a new wave of destruction brought by the full-scale Russian invasion, devastating populations, infrastructure, cultural sites, and the environment.

Environmental destruction has become a central dimension of modern warfare. Russia's deliberate targeting of critical infrastructure —the Kakhovka Dam, the Zaporizhzhia Nuclear Power Plant, and the Chernobyl Exclusion Zone — to increase the damage of human-made and natural environments. It illustrates how nature itself becomes weaponized. The destruction of these sites produces long-term ecological consequences, transcending military objectives, affecting soil, water, air, biodiversity, and human wellbeing. Massive mining of Ukrainian land and water exacerbates these dangers, creating zones that will remain contaminated for decades.

Yet resilience manifests not only in material rebuilding but also in cultural creativity [24]. One unique example is the rise of war-related humor. As Orest Semotiuk notes, memes and cartoons have become integral to public discourse, using satire to document war events, criticizing aggression, and sustain morale [14]. Humor functions as a psychological coping mechanism and a tool of information resistance, capturing the absurdity of war while reinforcing a shared understanding of values and identity.

Similarly, public discourse on reconstruction — whether rebuilding homes, hospitals, schools, cities, or infrastructure — reveals a collective yearning not only for physical restoration but also for a renewed vision of the future [1; 15; 16]. However, environmental concerns remain insufficiently integrated into mainstream debates about reconstruction in Ukraine and abroad. Thus, a key task for Ukrainian society and international communities is to elevate environmental concerns as a central pillar of resilience and post-war recovery.

Environment in the Context of War and Post-war Recovery

As we see on the example of the Russo-Ukrainian war, contemporary warfare is undergoing profound transformation. This transformation resonates with the ideas of Rosi Braidotti who argued that the rise of technologically mediated combat — drone warfare, unmanned vehicles, cyber operations — introduces new forms of inhumanity [17, p. 20]. Data from the Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED) illustrates the intensity of these developments: between February 24, 2022, and September 19, 2025, Ukraine experienced over 44,000 air and drone strikes, averaging approximately thirty-four attacks per day during this period [18]. This constant bombardment has produced severe environmental damage, ranging from soil contamination and forest destruction to the pollution of rivers and air.

Coloniality also shapes the character of this war. Relying on Achille Mbembe's theory of necropolitical governance, the Russian invasion can be understood as an exercise of Russia's imperial sovereignty through the right to kill, targeting not only human life but the ecological foundations of that life [19, p. 25]. Mbembe asks what place is given to life and death under such regimes [19, p. 12]; extending his question, we must also ask: what place is given to Earth systems and the environment when they become sites of destruction in pursuit of necropolitics? As mentioned above, the

devastation of environment and landscapes is not collateral damage but a deliberate strategy of domination.

Assessing the scale of environmental harm requires new tools of documentation and analysis, especially in the course of ongoing hostilities. The first example is ACLED's data-driven approach, which provides a detailed account of battles, shelling, airstrikes, explosions, and violence against civilians. The project recorded nearly 200,000 military events in Ukraine within just over three years, alongside nearly 12,000 civilian fatalities [18] — although such numbers remain difficult to verify due to governmental restrictions on casualty reporting. Nevertheless, these data provide crucial evidence for future environmental, legal, and humanitarian analyses.

A second example is the increasing use of satellite imagery to assess destruction in inaccessible regions. As Kholoshyn et al. demonstrated, comparing satellite images of agricultural land in the Donetsk region between 2021 and 2022 reveals the dramatic environmental consequences of continuous shelling [20, pp. 5-6]. Fields once cultivated for food production now bear the scars of craters, contaminated soil and underground water. Similar satellite-based analyses illustrate widespread damage across forests, wetlands, protected areas, and other agricultural zones. The environmental consequences of war extend across multiple domains. Tetyana Gardashuk identified the mass destruction of ecosystems, risks of technogenic disasters, the pollution and loss of farmland, threats to food security, and dangers to human and non-human life [21, pp. 2-3]. War increases the likelihood of future epidemics, exacerbates poverty, and erodes ecological resilience. These impacts highlight the urgent need for post-war reconstruction policies that extend beyond human-centered recovery to include non-human species, landscapes, and Earth systems in general.

Lenton and Latour argued that human flourishing is inseparable from a biodiverse, life-sustaining Earth system [22, p. 1067]. Achieving sustainability requires societies to engage in deliberate, self-aware ecological self-regulation — a principle that becomes even more critical in post-war contexts. Ukraine's recovery will therefore depend not only on rebuilding infrastructure but also on restoring ecosystems, rethinking environmental governance, and integrating ecological knowledge across all levels of governance and decision-making. The environmental destruction caused by Russia's invasion raises urgent questions about ecocide, responsibility, and global environmental security. Ecocide in Ukraine must be understood not solely as a national tragedy but as a matter of international concern, with implications for Europe and the world. The degradation of Ukrainian ecosystems affects biodiversity, transboundary water systems, food security, and regional stability beyond the Ukrainian national borders. It is therefore essential to strengthen the environmental dimension of post-war recovery discourse. Academic research and scientific expertise play a pivotal role in documenting damage, informing policy, and proposing effective strategies for restoration [23]. Green civil initiatives, many of which emerged or expanded after 2022, represent a vital source of grassroots energy and innovation. Technological advancements — particularly in remote sensing, environmental monitoring, and sustainable agriculture — must be integrated into

reconstruction efforts [25]. Whereas start-ups and entrepreneurship can become powerful drivers of ecological innovation.

Finally, the Ukrainian diaspora, with its extensive horizontal networks, expertise, and mobilization capacity, continues playing a crucial role in shaping Ukraine's long-term environmental future. Together, these actors can contribute to rebuilding not only physical infrastructure but also the ecological foundations of a resilient, sustainable, and thriving Ukraine.

References

1. Heyets, V., Blyzniuk, V., & Nykyforuk, O. (2022). The Recovery of Ukraine: Social Quality in the Postwar Societal Space. *The International Journal of Social Quality*, 12(1), 1–28. <https://doi.org/10.3167/IJSQ.2022.120102>.
2. Wanner, C. (2023). Introduction: War and Dispossession. In C. Wanner (Ed.), *Anthropology of now. Dispossession: Anthropological Perspectives on Russia's War Against Ukraine* (pp. 1–21). Routledge Taylor & Francis Group.
3. Карпенко, К. (2005). *Природа і жінка: Перспективи екофемінізму в Україні*. Харків, Крук.
4. Українка, Л. (2011 [1911]) *Лісова пісня*. Фоліо. 636 стр.
5. Malamuzh, O., & Ruban, O. (2023). *Mavka: The Forest Song*. Animagrad & FILM.UA. <https://mavka.ua/en/about>
6. Довженко, О. (1930) *Земля*. Фільм. 84 хв.
7. Dovzhenko Centre. (1994). Національний центр Олександра Довженка. <https://online.dovzhenkocentre.org/pro-proekt/>
8. Bahry, R. M. (2014). Subversions in Dovzhenko's "Earth". *Harvard Ukrainian Studies*, 32/33, 97–106 (Part 1: ЖНИВА: Essays Presented in Honor of George G. Grabowicz on His Seventieth Birthday).
9. Курков, А. (2018). *Серые пчелы*. Folio.
10. Підгора-Гвяздовський, Я. (2025). Жданов, Ямненко і пасіка на межі. Рецензія на фільм "Сірі бджоли" по роману Андрія Куркова. <https://life.pravda.com.ua/culture/film-siri-bdzholi-recenziya-311050>.
11. Hercules, O. (2025a). *Strong Roots: A Memoir of Food, Family, and Ukraine*. Bloomsbury Circus.
12. Hercules, O. (2025b). *Strong Roots: A Memoir of Food, Family, and Ukraine*. <https://oliahercules.com/books/strong-roots>.
13. Довженко, О. (2014) *Щоденникові записи, 1939-1959*. Folio.
14. Semotiuk, O. (2023). Ukraine: Humour as a Weapon of War. *ZOiS Spotlight*. <https://www.zois-berlin.de/en/publications/zois-spotlight/>.
15. Dyak, S. (2023). From War into the Future: Historical Legacies and Questions for Postwar Reconstruction in Ukraine. *Architectural Histories*, 11(1). <https://doi.org/10.16995/ah.9805>.
16. Info Sapiens. (2023). Друга хвиля опитування українців щодо ставлення до повоєнної відбудови. <https://www.sapiens.com.ua/>.

17. Braidotti, R. (2016). Posthuman Critical Theory. In D. Banerji & M. R. Paranjape (Eds.), *Critical Posthumanism and Planetary Futures* (pp. 13–32). Springer India.
18. Aceddata. (2025). Ukraine Conflict Monitor. <https://aceddata.com/ukraine-conflict-monitor/>
19. Mbembe, A. (2003). Necropolitics. *Public Culture*, 15(1), 11–40 (Translated by Libby Meintjes).
20. Kholoshyn, I. V., Syvyj, M. J., Mantulenko, S. V., Shevchenko, O. L., Sherick, D., & Mantulenko, K. M. (2023). Assessment of Military Destruction in Ukraine and its Consequences Using Remote Sensing. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 1254(1), 2–14.
21. Gardashuk, T. (2022). Is Russian Aggression in Ukraine Ecocide? *Envigogika*, 17(1). <https://doi.org/10.14712/18023061.642>.
22. Lenton, T., & Latour, B. (2018). Gaia 2.0: Could Humans Add Some Level of Self-awareness to Earth's Self-Regulation? *Science*, 361(6407), 1066–1068.
23. Karpenko, Kateryna; Hagenruber, Ruth Edith (2023): *Voices from Ukraine, Women Philosophers and Scientists Against War and Ecocide*. University of Paderborn. Paderborn. <https://historyofwomenphilosophers.org/journals/journal/voices-from-ukraine-women-philosophers-and-scientists-against-war-and-ecocide/>, checked on 3/19/2024.
24. Bohatyrets, V. (2022). Historical Understanding of Contemporaneity (Russia's Hawkish War Against Dovish Ukraine). Технодрук.
25. Sotnik, Garry; Spinova, Yuliia; Sotnik, Tetiana; Polotska, Olga; Kysil, Oksana; Krakovska, Svitlana et al. (2023): How to Help Ukrainian Scientists Overcome Russia's Invasion and Advance Sustainability. In *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 120 (6).

ЖІНКА В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: МЕДИКО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Опарін Олексій Анатолійович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри терапії та фізіотерапії Українського Гуманітарного Інституту МОН України,
Президент Української Академії Історії Медицини (м. Київ, Україна)

З усієї історії людства найбільш похмура і зловісна епоха – це історія Середніх віків. У жодну з епох історії жінка не мала настільки низького і часом навіть ганебного статусу, який вона набула в західноєвропейському Середньовіччі під прямим впливом філософії середньовічної папської церкви.

Найбільш повно він представлений, зокрема, у праці «Молот відьом», який був написаний в 1486 році на підставі булли папи Інокентія VIII докторами богослов'я, викладачами Кельнського університету ченцями домініканцями-інквізиторами Генріхом Інститорисом і Якобом Шпренгером, і представляє собою, з

одного боку, інструкції для інквізиторів, а з іншого богословські думки того часу з різних питань, і зокрема щодо уявлення про жінку.

Отже, жінка, на думку теології державної західноєвропейської церкви, істота, що фактично стоїть між людиною – чоловіком і тваринами.

Навіть слово *femina*, «жінка», вони виробляють від *fei minus*, тобто *fidesminus*, «менша у вірі». Основна суть жінки нібито – це обман і підступність. Більше того, жінка обманює, оскільки вона створена з ребра Адама, а воно було вигнуте. Тобто вже, нібито в самому творінні жінки Богом, видно її неповноцінність. Чоловіки повинні дякувати Богові, що вони не жінки. Жінка на їхню думку набагато схильна до гріха, ніж чоловіки. Жінки на думку середньовічних богословів із задоволенням грішать, і особливо їм завдає радості вступати в інтимні стосунки з бісами.

Середньовічна церква вчила, що краса жінки – це головна спокуса для чоловіків і тому таких жінок найчастіше використовує диявол і вони стають відьмами. Тому саме гарні дівчата та жінки, звинувачені святою інквізицією, масово спалювалися на багатті. До речі, це одна з причин того, що й сьогодні в Європі відносно не часто зустрічаються у західноєвропейських країнах порівняно зі Східною Європою – красиві жінки. При цьому, для того, щоб підтвердилося, що дана жінка є відьмою, було достатньо її власного зізнання, нехай навіть і здобутого в результаті звирячих тортур або свідчень двох свідків. Водночас державна церква позбавила жінок практично всіх прав, у тому числі права на освіту, здобуття професії.

У Середньовіччі у жінок було лише три шляхи: заміжжя, відхід до монастиря чи проституція. Середньовічна церква настільки начебто педантична спокійно дивилася на публічні будинки в містах, на те що їх регулярно відвідувало багато духовенство, починаючи від самих верхів. Більше того, публічні будинки нерідко розташовувалися по сусідству з храмами або будинком Святої інквізиції. Навіть право на медичну допомогу, нехай і дуже скромну в Середні віки жінка практично не мала. Жіночі хвороби практично не розглядалися тодішньою медициною, бо вважалися якимись гріховними, нечистими і тим більше чоловіками, які були тоді лише чоловіками.

Тільки завдяки Великій Реформації, що розвінчала ці забобони і лжевчення середньовічної церкви жінка починає отримувати свої законні права, як мати, дружина, член суспільства, серед яких одним із базових були право на освіту, право розпорядження майном, право на соціальний захист.

PSYCHOTHERAPEUTIC SUPPORT FOR WOMEN EXPERIENCING WAR. FROM IDENTITY CRISIS TO GROWTH

Nekrasova Natalia Olexandrivna, Dr., Professor, Head of the Department of Neurology
(Kharkiv National Medical University, Kharkiv, Ukraine)

Military events disrupt a woman's basic existential supports: a sense of security, continuity of life path, constancy of social roles. A sudden change in reality—forced migration, separation from loved ones, loss of home, change of profession or social status—creates existential disorientation, manifested as a "failure" of identity or loss of sense of self.

The trauma of loss of identity is a psychological phenomenon in which the loss of identity is not equal to the loss of memories of the past, but consists in the destruction of the internal structure of the "Me", which ensured the integrity of the individual [4, p. 21]. In women, such manifestations as a mosaic of self-image, emotional lability, difficulty in making decisions, loss of the meaning of one's own actions are observed. The psyche reacts through survival mechanisms: fight–flight–freeze, which can lead to regressive behavior patterns [6, p. 13].

The transformation of women's role in the socio-cultural aspect is taking place. During war, a woman is often forced to fulfill roles that were not hers before, namely: to become a protector, a sole family caregiver, a resource coordinator, a volunteer, a crisis manager. Expanding functions without the possibility of emotional support and rest creates role overload, which exacerbates the feeling of losing one's own self [2, p. 43]. This leads to an existential crisis due to a traumatic experience. Loss of identity puts a woman before the questions: "Who am I?", "What is meaningful?", "What belongs to me in this life?". According to existential concepts [3, p. 9], a crisis can become a point of rethinking values and a transition to a more authentic way of being.

War exacerbates the need for freedom, responsibility and inner subjectivity.

More important in the transformation process is post-traumatic growth as a process of identity reintegration [1, p. 15]. Post-traumatic growth is not manifested in the absence of pain, but in a change in attitude towards one's own experience. At the recovery stage, the following is observed:

- formation of new life meanings;
- emergence of a feeling of personal power ("I was able");
- expansion of spirituality and empathy;
- reassessment of relationships and priorities.

From the point of view of psychology, this is a process of integration of new experience into the structure of the "Me", and not a return to the previous state [2, p. 19].

Conclusion.

The trauma of war destroys identity, but does not necessarily result in its loss [5, p. 6]. Provided psychological support, a safe space and the possibility of subjective action, a woman goes from a fragmented self to a renewed, mature authenticity. Post-traumatic growth is not a return to the former self, but the creation of a new self.

References

1. Calhoun LG, Tedeschi RG. *The Handbook of Posttraumatic Growth: Research & Practice*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates; 2006.

2. Epel ES, McEwen BS. *The psychobiology of stress and resilience*. Dialogues Clin Neurosci. 2015;17(2):135–47.
3. Frankl VE. *The Will to Meaning: Foundations and Applications of Logotherapy*. New York: Penguin; 1988.
4. Hobfoll SE, Watson P, Bell CC, et al. Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. *Psychiatry*. 2007;70(4):283–315.
5. Masten AS. *Resilience in children threatened by extreme adversity: Frameworks for research, practice, and translational synergy*. Dev Psychopathol. 2021;33(2): 1–18.
6. Van der Kolk BA. *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma*. New York: Viking; 2014.

ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ СІМОНІ ДЕ БОВУАР ЯК ФІЛОСОФСЬКИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ РОЗРОБКИ ТЕОРІЇ ФЕМІНІЗМУ

Карпенко Катерина Іванівна, докторка філософських наук, професорка,
завідувачка кафедри філософії та суспільних наук (Харківський національний
медичний університет, м. Харків, Україна)

Становлення теоретичного фемінізму датується 50-ми роками ХХ сторіччя, коли свідомість інтелектуалок, оправившись від потрясінь Другої світової війни, обернула свої погляди на реалії повсякденності. Помітною подією в розгортанні цього напрямку стало оприлюднення у 1949 році Сімоною де Бовуар програмної праці «Друга стаття». В цій книзі авторка фіксує ту основну ідею фемінізму, яка пізніше стала центральною для теоретичного фемінізму: домінуючі соціальні, економічні і ідеологічні структури патріархату не допускають жінок до матеріальних і інтелектуальних ресурсів соціуму. Патріархат примушує їх вічно грати тільки другі, неголовні ролі. А жіночий образ представлений виключно крайнощами: жінка – це або мати, або гетера, свята або грішниця (Діва Марія або Марія Магдаліна). Бовуар пише: «Слід зауважити тут дуже важливий момент, який ми спостерігаємо протягом усієї історії: абстрактного права не досить, щоб визначити конкретне становище жінки. Багато важить економічна роль, яку вона відіграє. Абстрактна свобода і конкретна влада часто бувають в оберненій залежності» [1, с. 91]. Саме тому свою увагу Сімона де Бовуар зосередила на боротьбі вже не за юридичну, а за фактичну рівність жінок з чоловіками в сучасному суспільстві. Ця нова модель відносин між статями виявилася вельми затребуваною вже в 60-ті роки на хвилі формування теорії альтернативної культури і нового витка ліворадикальних рухів протесту

Фігура Сімони де Бовуар показова в аспекті ілюстрації тісного взаємозв'язку французького фемінізму і філософії, бо вона була визначним представником

екзистенціалізму. Крім того, вона висловила своє ставлення до психоаналізу, який набрав популярності. Екзистенціалізм допоміг де Бовуар виступити з критикою психоаналізу. Вона розгорнула ідею про те, що жінки не народжуються «жінками», а стають ними через соціалізацію та культурні впливи. Саме в цьому полягає екзистенціалістське переконання, що існування передує сутності, тобто людина спочатку існує, а потім визначає свою сутність через свої дії та вибір.

Глибоко вкорінених традицій психоаналізу у Франції не було, але в цей період в країні було достатньо багато жінок-психоаналітиків. Психоаналіз при цьому вже мав феміністське «забарвлення», оскільки його французькі представниці, сміливо підтримавши думку американської дослідниці Бетті Фрідан, стверджували, що чоловік не може вирішити загадку жінки. Цікаво, що авторка «Загадки жіночності», в свою чергу, визнавала вплив фундаментальної праці своєї французької колеги. Насамперед така спорідненість відчувається у висновку, що жінки не можуть озвучити своє незадоволення «життям у клітці» через упереджену жіночу гендерну соціалізацію [2].

Екзистенціалізм, зосереджений на індивідуальній свободі, виборі та відповідальності, допоміг де Бовуар розкрити, як патріархальні структури обмежують свободу жінок. Вона стверджувала, що жінки часто змушені грати другорядні ролі через соціальні, економічні та ідеологічні обмеження, накладені патріархатом. Це обмеження свободи жінок суперечить основним принципам екзистенціалізму, які підкреслюють важливість індивідуальної свободи та самореалізації.

Екзистенціалізм допоміг де Бовуар виступити з критикою психоаналізу. Вона розгорнула ідею про те, що жінки не народжуються «жінками», а стають ними через соціалізацію та культурні впливи. Саме в цьому полягає екзистенціалістське переконання, що існування передує сутності, тобто людина спочатку існує, а потім визначає свою сутність через свої дії та вибір.

Домінуючі соціальні, економічні і ідеологічні структури патріархату не допускають жінок до матеріальних і інтелектуальних ресурсів соціуму. Це означає, що жінки часто не мають доступу до тих самих можливостей, що й чоловіки, що ускладнює їхню професійну та особистісну реалізацію. Патріархальні ідеології формують уявлення про жінок як про другорядних і залежних від чоловіків. Це впливає на самооцінку жінок і їхнє сприйняття власних можливостей. Сімона де Бовуар у своїй книзі «Друга стаття» наводить кілька прикладів самореалізації жінок, які ілюструють, як жінки можуть досягти свободи та самостійності, незважаючи на патріархальні обмеження.

Одним із ключових прикладів є жінки, які обирають професійну кар'єру замість традиційних ролей домогосподарок або матерів. Де Бовуар підкреслює, що жінки, які працюють і мають власний дохід, здатні досягти більшої незалежності та самореалізації. Вона також зазначає, що жінки, які займаються творчістю, наукою або іншими інтелектуальними заняттями, можуть знайти сенс і задоволення в своїй роботі, що сприяє їхньому особистісному розвитку.

Іншим прикладом є жінки, які активно беруть участь у суспільному житті та політиці. Де Бовуар вважає, що жінки, які борються за свої права і права інших жінок, роблять важливий внесок у змінусуспільних норм і структур, що обмежують їхню свободу. Вона наводить приклади жінок-активісток, які досягли значних успіхів у боротьбі за рівноправність і справедливість.

Де Бовуар показує, що самореалізація жінок можлива через професійну діяльність, творчість, наукові досягнення та активну участь у суспільному житті. Ці приклади ілюструють, як жінки можуть подолати патріархальні обмеження і досягти свободи та самостійності. Сімона де Бовуар у своїй книзі «Друга стаття» детально аналізує труднощі, з якими стикаються жінки на шляху до самореалізації. Вона підкреслює, що основні перешкоди пов'язані з патріархальними структурами, які обмежують свободу жінок і змушують їх грати другорядні ролі.

Таким чином, екзистенціалізм надав Сімоні де Бовуар філософський інструментарій для критики патріархальних структур і розробки теорії фемінізму, яка підкреслює важливість індивідуальної свободи та самореалізації жінок.

Список використаних джерел

1. Бовуар, Сімона. Друга стаття / Перекл. з фр. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко: В 2 т. Том 1. – К.: Основи, 1994. – 390 с.
2. Collins, Gail. 'The Feminine Mystique' at 50. URL: <https://www.nytimes.com/2013/01/27/magazine/the-feminine-mystique-at-50.html>

ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА В ЕКОЛОГІЇ: ФЕМІЦИД, УРБІЦИД ТА ЕКОЦИД У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Голубович Інна Володимирівна, докторка філософських наук, професорка
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова (м. Одеса, Україна)

Тихомірова Фаріда Ахметовна, кандидатка філософських наук, незалежна дослідниця (ФРН)

Анотація. Проаналізовано взаємозв'язок гендерної проблематики та екологічної філософії в контексті воєнного досвіду України. Розглянуто явища феміциду, урбіциду (доміциду) та екоциду як прояви системного насильства патріархальної цивілізації. Показано, що екофеміністична перспектива дозволяє осмислити ці явища як наслідки антропоцентричної й маскулінної логіки домінування над життям, природою та тілом.

Сучасна екологічна криза є насамперед кризою світогляду – конфліктом між логікою панування й експлуатації природи та цінностями співбуття, турботи й гармонії [5]. Повномасштабна війна в Україні виявила цю кризу у своїй крайній формі: насильство спрямоване не лише проти людей, а й проти природи, міст, дому – тобто проти самої можливості життя. Війна відтворює ієрархічну, патріархальну модель мислення, засновану на контролі, агресії та підкоренні [10]. У цьому

контексті феміцид, урбіцид і екоцид постають як три форми єдиного явища – патріархальної логіки панування над життям.

Екоцид – це знищення природного середовища як прояв воєнного насильства. Приклади: підрив Каховської ГЕС, забруднення річок, Чорного та Азовського морів, чисельні пожежі в заповідниках, отруєння ґрунтів [4].

Урбіцид (домоцид) – цілеспрямоване знищення міст, житлових кварталів, культурних пам'яток [8]. Домоцид – знищення дому як простору безпеки. Поняття «домоцид» не згадується в Женевських конвенціях, які регулюють міжнародне право щодо поводження з цивільним населенням під час конфліктів. Женевські договори забороняють репресії проти цивільного населення та його майна. «Подібні дії не виправдовують жодних цілей війни. Це урбіцид – форма геноцидальних практик проти міст та урбаністичних об'єктів», – наголосив професор Манчестерського університету Мартін Ковард. Він є одним з ключових сучасних дослідників явища урбіциду – урбаністичного геноциду, або ж злочинів проти міських просторів [3]. Після завершення війни на Балканах, поняття урбіциду отримало визнання як окреме поняття у міжнародному праві. Урбіцид став центром дискусій навколо військових злочинів, злочинів проти людяності та порушень міжнародного гуманітарного права.

Від початку широкомасштабного вторгнення в лютому 2022 року Україна потерпала як від прихованих форм урбіциду до проявів у край жорстких, антилюдських та вражаючих за масштабом руйнувань. Пам'ятки, історичні місця та околиці непоправно пошкоджують або знищуються, що призводить до втрати автентичного характеру та ідентичності міста. Просторові зміни також впливають на міське планування та розвиток, що призводить до змін у моделях землекористування та морфології міст.

Руйнування міських просторів часто призводить до естетичних втрат, оскільки архітектурна спадщина та культурно-історичні пам'ятки пошкоджуються або руйнуються назавжди. Візуальний вплив насильства на міський ландшафт може бути глибоким, змінюючим горизонт і стираючим сліди історії та культурної самобутності міста, ідентичності міських просторів. Естетичні втрати сприяють відчуттю дезорієнтації та роз'єднаності людей [1].

«Небагато країн після Другої світової війни зазнали такого рівня руйнувань... В Україні зруйновано більше будівель, ніж якби кожен будівлю на Мангеттені було знесено чотири рази. Частини України, віддалені за сотні миль одна від одної, схожі на Дрезден чи Лондон після Другої світової або на Гази після пів року бомбардувань», – відзначено у виданні «Нью Йорк Таймс» [2, 9]. Коли російські ракети руйнують будинки у Вінниці, Харкові, Львові це не лише руйнування майна, це – руйнування гідності, історії, ідентичності спільноти.

Феміцид – систематичне насильство над жінками через гендерну ненависть або як інструмент війни. Згідно зі звітами ООН і Amnesty International, сексуальне насильство в зонах бойових дій використовується як засіб приниження, контролю,

знищення гідності.^[11] Це не лише злочин проти особи - це символічне руйнування життя як такого^[7].

Екофемінізм виник у 1970–1980-х роках ХХ ст. як синтез фемінізму та екологічної філософії [2]. Його головна теза: експлуатація природи і гноблення жінок є наслідками однієї системи мислення – патріархальної, антропоцентричної, раціоналістичної. Екофеміністична філософія доводить, що насильство над жінками та природою має спільне коріння в західній традиції домінування над «іншим» [12]; [15]; [14]. Керолін Мерчант (The Death of Nature, 1980) показала, як наукова революція перетворила образ природи-жінки на «механізм», відкривши шлях до її експлуатації. Вал Пламвуд (Feminism and the Mastery of Nature, 1993) описала «логіку домінування» – опозиції «суб’єкт–об’єкт», «розум–тіло», «культура–природа», що легітимують насильство. Карен Воррен вбачала у фемінізмі і екології спільну етичну мету – подолання ієрархії та розвиток етики турботи [15]. Феміністична етика турботи це напрям сучасної моральної філософії, що виник у 1980-х роках у межах феміністичної думки як альтернатива традиційним етичним теоріям, зокрема етиці справедливості І. Канта, Дж. Ролза [11], [13]. Вона пропонує нову моральну парадигму, засновану не на владі, а на взаємозалежності, емпатії та відповідальності. Вона протиставляє логіці домінування – етику співбуття.

Українські жінки–волонтерки, медики, екозахисниці, педагоги, архітекторки, енергетики, залізничниці – реалізують цю етику на практиці, створюючи «екологію миру». Але у багатьох секторах (медицина, енергетика, транспорт, будівництво та архітектура) зберігається гендерна сегрегація – горизонтальна («жіночі» й «чоловічі» професії) та вертикальна («скляна стеля»). Гендерна нерівність, пов’язана з війною, виявляється також у сфері праці та екологічної відповідальності. Подолання цієї нерівності – важлива умова формування етичної, гендерно-орієнтованої культури, адже Внесок жінок у повоєнне відновлення міст України має величезний потенціал [6]. Феміністична етика турботи стверджує, що моральність ґрунтується не на дотриманні абстрактних правил, а на взаєминах, емпатії, співчутті та відповідальності за інших. Її центральна ідея: турбота – це основа моральності, адже саме через турботу люди підтримують життя, довіру й спільноту.

Висновки. Феміцид, урбіцид домоцид і екоцид – три взаємопов’язані форми насильства, що походять з патріархальної логіки панування над життям. Гендерна перспектива в екології дозволяє зрозуміти війну як прояв системної дегуманізації природи й людини. Екофемінізм пропонує не лише критику, а й етичну альтернативу – екологію турботи. Український досвід війни може стати основою посттравматичної філософії відродження.

Список використаних джерел

1. Ключко, Л., Бедрій, Є., Хабусев, Є. Військовий урбіцид проти України. *Часопис соціально-економічної географії*, 2024, 36. С. 83–93.

2. Карпенко К. І. Філософські засади академічного екофемінізму. *Філософія, філософування і філософська освіта: сучасні виклики та перспективи : матеріали XXIII міжнародних Харківських сковородинівських читань, Сковородинівка, 25–26 вересня 2015 р.* Харків: Майдан, 2016, С. 78–88.
3. Кузьменко С., Тимошенко Д. Урбіцид на Донбасі: навіщо Росія стирає на порох міста сходу? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbas-rosiya-ruynuvannya-okupatsiya/33118858.html>
4. Мартін Ковард, Костянтин Мезенцев: «Урбіцид – це «вбивство міста». Форм і видів цього явища, на жаль, існує чимало». URL: https://lb.ua/culture/2022/12/25/540194_martin_kovard_kostyantyn_mezentsev.html
5. Пріоритети забезпечення екологічної безпеки України в умовах російської воєнної агресії : аналіт. доп. / [С. Іванюта, Л. Якушенко]. Київ: НІСД, 2024. 61 с.
6. Сидоренко, Л. І. Сучасна екологія. Наукові, етичні та філософські ракурси; КНУ ім. Т.Шевченка, К.: ПАРАПАН, 2002, 152 с.
7. Устінова І.І., Плешкановська А.М. Урбіцид та повоєнне відновлення житлової забудови міст України: досвід та перспективи. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. № 23 (грудень), 2022, С. 463–471.
8. Conflict-Related Sexual Violence in Ukraine Lessons From Bosnia and Herzegovina and Policy Options for Ukraine, the United States, and the International Community SEPTEMBER 2023, . NEW LINES INSTITUTE FOR STRATEGY AND POLICY, 27 p. URL: <https://newlinesinstitute.org/gender/conflict-related-sexual-violence-in-ukraine-lessons-from-bosnia-and-herzegovina-and-policy-options-for-ukraine-the-united-states-and-the-international-community/>
9. Coward, M. *Urbicide: The Politics of Urban Destruction*. London: Routledge, 2009. 180 p.
10. Destruction of Ukraine. URL: <https://www.nytimes.com/interactive/2024/06/03/world/europe/ukraine-destruction.html>
11. Elshtain, J. B. *Women and War*. New York: Basic Books, 1987. 320 p.
12. Gilligan, C. *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982. 184 p.
13. Merchant, C. *The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution*. New York: HarperCollins, 1980. 384 p.
14. Noddings, N. *Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education*. Berkeley: University of California Press, 1984. 215 p.
15. Plumwood, V. *Feminism and the Mastery of Nature*. London: Routledge, 1993. 300 p.
16. Warren, K. J. The Power and the Promise of Ecological Feminism. *Environmental Ethics*, 1990, Vol. 12, No. 2. P. 125–146.

ЩО ТАКЕ ІСТОРІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА?

Райт Райнгольд, доктор філософії, емеритований ординарний професор секції економічної і соціальної історії та історії навколишнього середовища (Зальцбургський університет, м. Зальцбург, Австрія)

Тема «Історія навколишнього середовища раннього Нового часу» на перший погляд суперечить загальноприйнятому уявленню про глобальні екологічні проблеми. Що могла б представити історія навколишнього середовища раннього Нового часу з точки зору вражаючих втручань людини в природу сьогодні? Хіба забруднення повітря не почалося лише з індустріалізацією та використанням викопних, а не відновлюваних ресурсів? Навіщо займатися екологічною історією раннього Нового часу, якщо загрозливі екологічні проблеми, такі як кислотні дощі, вирубка тропічних лісів, озонова діра та парниковий ефект, здається почали накопичуватися лише з часів індустріалізації або навіть вже у наш час?

Дійсно, основний акцент в екологічних історичних дослідженнях робився і робиться на сучасності. Історія навколишнього середовища є молодого галуззю історичної науки, яка спочатку черпала натхнення з сучасних проблем і, як показує погляд на дебати про клімат, ще й продовжує це робити. Коли на початку 1970-х років Римський клуб вказав на «межі зростання», то «навколишнє середовище», «екологія» та «охорона природи» все більше ставали предметом суспільних дебатів. На тлі «екологічної кризи», що поєднувала в собі такі елементи, як забруднення повітря, загибель лісів, забруднення водних ресурсів, загроза для морів, ерозія, зникнення біорізноманіття, потенційна небезпека ядерної енергії та проблема ресурсів, екологічна політика сформувалася як самостійна галузь політики. З огляду на сучасні явища антропогенного забруднення навколишнього середовища – не в останню чергу через Чорнобильську катастрофу 1986 року – історичний підхід до навколишнього середовища мав тісний зв'язок із сучасністю.

Також поштовхи щодо досліджень з історії навколишнього середовища на початку 1980-х років прийшли від екологічного руху. На периферії історичної науки були розроблені різні концепції історії навколишнього середовища, від «науки про виживання» до інтегральної гуманітарно-екологічної «тотальної історії». Вони були спрямовані на розробку сценаріїв подолання екологічної кризи (криз), а інші обмежувалися більш скромним розумінням минулих рішень проблем. Перші емпіричні підходи стосувалися криз, скандалів та конфліктів, тобто екологічних проблем; згодом цей підхід отримав назву екологічно-гігієнічного.

Спочатку не було виявлено загального предметного або змістовного зв'язку, хіба що спільним для цих зусиль було зосередження уваги на таких екологічних середовищах, як вода, повітря і ґрунт. В історичній науці соціальна та економічна історія, а також історія техніки піднімали такі теми, котрі також розглядалися в історично орієнтованій географії. Тоді як давня історія техніки охоче розглядала

світову історію як лінійний прогрес, у ранніх роботах з історії навколишнього середовища історичний процес скоріше оцінювався як прогресуюче руйнування природи, що все частіше зустрічало критику.

Спочатку домінувала, з одного боку, щедра, що охоплювала століття, історія ідей про відносини між людиною і природою, а з іншого боку, короткострокова, здебільшого пов'язана з сьогоденням, історія подій. Також існувала розбіжність думок щодо концептуальних підходів до історії навколишнього середовища, які, таким чином, розвивалися скоріше на периферії історичної науки: для одних у центрі уваги мала бути природа або навколишнє середовище, для інших – людина. Цей підхід, який називають антропоцентричним, фокусувався на природі лише у зв'язку з людиною або її впливом на природу. В історичній науці він має довгу традицію, оскільки тут людина була в центрі уваги роздумів. Однак традиційно за навколишнє середовище відповідали природничі науки (або історія точних наук, яка здебільшого належала до природничих наук).

Уже відомий німецький історик Йоганн Густав Бернгард Дройзен (1808–1884) у своїй праці «Історіка» про енциклопедію та методологію історії розрізняв «звичаєвий» і «природний» світ. Джерелом для нього було «все і кожне, що несе на собі слід людського духу і людських рук». Тому навколишнє середовище і природа як такі не були для нього предметом історичної науки. Лише з поглядом на природу, а точніше на природне середовище людини, досі незвичні джерела потрапили в поле зору істориків: наприклад, для історії Альп джерелом може слугувати також «ландшафт як архівний матеріал», на думку В. С. Шенка.

Іншою перспективою, протилежністю антропоцентричного підходу, була концепція, що виходила з «власного права природи» і прагнула поставити саму природу в центр уваги. Вона також піддавалася критиці як «еко-фундаменталізм», оскільки людина розглядалася лише як фактор, що заважає природі.

Ці обидва полярні підходи втратили своє значення, оскільки завдяки новітнім дослідженням саме поняття «природи» також стало історизованим. Поняття навколишнього середовища та природи, які спочатку були введені в дебати про екологію, часто виявлялися а-історичними. Вони зазвичай передбачали «незайману природу», однак такого ідеального стану в історії людства історично довести не вдалося.

Позиція, згідно з якою природа є не заданим фактом, а культурним конструктом, також набула популярності в ході різних «поворотів» в історичній науці. Проти цього можна заперечити, що клімат, фауна і флора перебувають у постійній зміні навіть без впливу людини. Природа (від. грец. *physis*, ріст, зростання), таким чином, сама постає як активний, динамічний елемент історичного процесу і є не лише культурною конструкцією, а й реальністю, цілком незалежною від людини. Адже природні процеси, що стосуються вод, ґрунтів, клімату/погоди або форм поверхні, спочатку відбувалися незалежно від людини і були майже непідвладні її контролю чи змінам. Однак природні процеси, такі як ерозія, та антропогенний вплив можуть також впливати один на одного.

Класифікація таких процесів як «природні» або «антропогенні» завжди є лише приблизною. Тому в історичній антропології класифікацію було розширено і розрізняють природні, напівприродні та антропогенні процеси. Класифікацію можна ще більше диференціювати, якщо, наприклад, говорити про природне, наближене до природного, соціальне, ментальне та побудоване середовище людини. З цього стає зрозуміло, що з відходом від кризи (або екологічних проблем) як універсального лейтмотиву історії навколишнього середовища питання взаємодії між людиною і природою набуло більшого значення.

Історичний розвиток та стан людини (лат. *conditio humana*) більше не можна розглядати без урахування екологічних взаємозв'язків. Якщо спробувати знайти спільний знаменник для цих галузей досліджень, то можна сказати, що історія навколишнього середовища стосується взаємодії між людиною і природою і так само навпаки (лат. *vice versa*): ліси, лісове господарство і мисливство, природні катастрофи, водопостачання і забруднення води, забруднення повітря, ландшафт і сталий розвиток – це лише деякі з важливих тем, які розглядаються в рамках цього напрямку досліджень.

Хоча спочатку історія навколишнього середовища здебільшого намагалася дослідити історичний вимір сучасних проблем як сучасну історію, далі все частіше лунали заклики до розширення історичної перспективи, і пізніє Середньовіччя та ранній Новий час стали плідним полем для експериментів в екологічній історії.

Енциклопедичне висвітлення динамічної галузі досліджень – завдання не з легких: зразків для представленої тут історії навколишнього середовища раннього Нового часу не існує, хоча останнім часом, особливо в оглядових працях про ранній Новий час, тема «навколишнього середовища» стала більш інтегрованою.

Спираючись на концепцію історії навколишнього середовища як взаємодії між людиною і природою, можна підійти до цього питання з двох боків: спочатку зосередившись на природі та її впливах на людей, а потім зосередившись на людях та впливі їхніх дій на природу. До так званих об'єктивних природних умов, які людина майже не може контролювати або змінювати, в ранньомодерну епоху належали клімат і погода. Екстремальні кліматичні явища та катастрофи зазвичай заставляли людей зненацька. Італійський професор з демографії Массімо Ліві Баччі (нар. в 1936 р.) також відносить епідемії, особливо чуму, до сил «зовнішнього примусу», оскільки від двох третин до трьох чвертей смертності було пов'язано з інфекційними захворюваннями, що сприяло «небезпечним умовам життя». Тому перший підхід до «природного середовища» спочатку розглядає ці об'єктивні природні умови та їхній вплив на людей та стан людини (лат. *conditio humana*). «Природне середовище» тут є фокусом для «загрозливої природи».

Другий підхід зосереджується на «антропогенному навколишньому середовищі / антропогенних навколишніх середовищах»: тут погляд зосереджений на тому, як людина формує навколишнє середовище, як вона його використовує, забруднює, захищає, спостерігає, інтерпретує, зображує, науково досліджує і, зрештою, також загрожує йому. Людина використовує навколишнє середовище,

зокрема, через свою діяльність у первинному виробництві (сільське господарство, мисливство, рибальство), гірничодобувній та металургійній промисловості, промисловості, торгівлі та транспорті, а також через міський спосіб життя та урбанізацію. Вже на початку Нового часу – і навіть в Альпах – майже не залишилося незайманої природи: люди використовували або вирубували ліси, будували поселення, вирощували культурні рослини, полювали, проникали в надра землі, прокладали шляхи і дороги та змушували річки текти за заданим руслом.

Список використаних джерел

1. Reith R. Umweltgeschichte der Frühen Neuzeit. München: Oldebourg Verlag, 2011. X, 196 S.
2. Reith R. Umweltgeschichte und Lichtverschmutzung. In: Ist die Welt rund um die Uhr geöffnet? Hg. v. Ute Streitt, Elisabeth Schiller. Linz, 2012. S. 9–15.
3. Reith B. Umweltgeschichte und Technikgeschichte am Beginn des 21. Jahrhunderts: Konvergenzen und Divergenzen. In: Technikgeschichte. Berlin, 2008. Bd 75 (2008). Nr. 4. S. 337–356.

З німецької мови переклав Володимир Абаши́н

SIMONE DE BEAUVOIR AND THE GENDERED NATURE OF TALKING TO ONESELF: A CORPUS-BASED APPROACH

Ilin I. V. / Ільїн Ілля Вікторович, кандидат філософських наук, доцент кафедри теоретичної і практичної філософії імені проф. Й. Б. Шада (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна)

The history of philosophy concerning the practice of talking to oneself has been developed predominantly by male philosophers, with women appearing only as rare exceptions. This judgment is grounded in empirical research: a corpus of 7,318 English-language books and articles authored by prominent Western philosophers over a span of 2,500 years was compiled. A search was then conducted in AntConc [1] to capture lexical variants of the concept «talking to oneself». The procedure included wildcard queries (where the asterisk indicates “any characters before or after”) such as «*sp[oke,eak]** [to,with] *sel[f,v]**»; «*convers* [to,with] *sel[f,v]**»; «*talk* [to,with] *sel[f,v]**»; and «*soliloq**» for instances of «soliloquy». These expressions were further refined with proximity constraints (one to three words before or after the verb) in order to capture variations in syntactic structure and phrasing. On this basis, it was found that 132 of approximately 800 philosophers wrote about talking to oneself (all fragments can be consulted here [7]). Among these 132 philosophers, only five were women, representing just 3.8 percent of the total: Mary Wollstonecraft, Hannah Arendt, Simone de Beauvoir, Julia Kristeva, and Catherine Malabou.

Within the male philosophical tradition, talking to oneself was interpreted as a means of moral and intellectual self-formation, a practice for ordering emotions, exercising self-control, cultivating individual autonomy, and even defining philosophy

itself [9]. From the late eighteenth century onward, this practice was also conceptualized as an anthropological given – a mechanism through which social norms were internalized and reproduced, whereby what was dictated by society was transformed into an inner voice [8]. In the twentieth century, it was at times further theorized as a metaphor for the modern subject and society: enclosed, self-sufficient, monological, and totalitarian – listening only to itself and failing to perceive the otherness of the world, of God, or of the Other [10]. It is precisely from this latter context that one must turn to the work of Simone de Beauvoir. Her voice is significant not only for its philosophical insight but also because it is a woman's voice, one that throughout the long history of the philosophy of talking to oneself had been almost entirely unheard.

It is noteworthy that the entire history of Western philosophy of talking to oneself begins with instructions given by a male philosopher, Socrates, to women. As Plutarch reports, Socrates advised women who were housekeepers to look into a mirror and ask themselves: if a woman was not particularly beautiful in appearance, might she also be undeveloped in spirit, while a beautiful woman should inquire whether she was capable of further spiritual growth [13]. Through such self-questioning, women were expected to draw the appropriate conclusions, namely to cultivate virtues within their souls. Thus, for Socrates, talking to oneself was inscribed from the outset into a public and pedagogical context – it was a demand placed upon women as part of a moral training procedure. In his account, women appear as objects of the male gaze and evaluation, expected to conform to the criteria of the man, the representative of the dominant class in the slaveholding society of antiquity.

How, then, did Simone de Beauvoir conceptualize the practice of talking to oneself? To answer this question, an empirical study was conducted: a corpus of 27 English-language translations of her works was compiled, comprising approximately four million words (see the corpus composition here [11]). Within this corpus, using the aforementioned lexical variants for talking to oneself, two references to this practice were identified. Both instances appeared in a single work – Beauvoir's «Memoirs of a Dutiful Daughter» – specifically in the passages where she describes her adolescence and coming of age.

Let us summarize the content of these fragments. In the first passage, Beauvoir describes an inner division within herself that enabled her to observe her own being («I would stand outside myself, watch over and observe myself»). She also recounts keeping a diary for talking to herself («in my diary I had long conversations with myself»). Through this practice she learned to differentiate between distinct emotional states («I learned to distinguish between distress and melancholy, lack of emotion and serenity»), to find satisfaction in her own soul and in her observations of the world, merging herself with the surrounding reality («I was both the landscape and its beholder»). She further notes that loneliness, abandonment by others, and the absence of love impelled her to love herself and to find contentment in solitude («I shall love myself enough, I thought, to make up for this abandonment by everyone»; «I was grateful for an exile which had driven me to find such lonely and such lofty joys») [2, p. 191]. It is important to note that

immediately preceding this passage, the philosopher writes about her belonging to the bourgeois class and about the rejection, on the part of that class and embodied in her father, of the very truths she wished to convey to them—for example, the respect for individuality. In the second passage Beauvoir writes: «when I went to bed at night I felt a sharp sense of relief at the idea of being able to live at least for a little while without being watched by others; then I could talk to myself, remember things, allow my emotions a free rein and hearken to those tender inner promptings which are stifled by the presence of grown-ups» [2, p. 73]. It is significant that Beauvoir emphasizes the necessity of talking to oneself at a distance from others and at particular times of day, in order to give free rein to her emotions precisely in the context – if one considers the text preceding this passage – of her thoughts about future marriage, her conversation with her father about it, and her anticipation of the discomfort that would arise from the loss of this moment of personal freedom.

It is important to emphasize several aspects that make the theme of Simone de Beauvoir's practice of talking to herself particularly compelling.

First, we are dealing here with diary entries – writing intended for herself rather than a published philosophical work. This gives her reflections a distinctly intimate and confessional character, highlighting both her vulnerability and her striving for autonomy. In this context, written and spoken dialogue with herself becomes a means of safeguarding against two extremes: on the one hand, the indifference of others, and on the other, the intrusive «educational» surveillance and pressure imposed from outside. It is precisely in solitude and in nightly meditations that Beauvoir seeks a space of freedom for the expression of her feelings and joys. In this sense, her practice of talking to herself diverges from the pedagogical, public, and male demands historically placed upon women, since Simone de Beauvoir seeks not recognition or social approval, but self-approval and self-formation, a sincerity directed toward herself (for instance, Friedrich Nietzsche considered Arthur Schopenhauer honest precisely because he wrote and spoke to himself [12, p. 136]).

It is noteworthy that Bertrand Russell also refers to the practice of talking to oneself, as well as to keeping a diary, in order to illustrate how a person addresses their future self in writing, thereby splitting into two imagined figures and affirming their social nature, since the individual seeks in this way to influence their own behavior [14, p. 350]. In this sense, Beauvoir similarly seeks to exert influence upon herself, transforming rather negative circumstances into a source of personal pleasure and autonomy. Daniel Dennett observes that for some people prayer functions as a form of talking to oneself about matters of ultimate importance, which may be compared to the practice of keeping a diary [3, Part I. Opening Pandora's Box. Chapter 1. Breaking Which Spell? 2. Working Definition of Religion]. A parallel can be drawn here with Beauvoir's text: for her, talking to oneself is not prayer, but a way of conversing about what is most significant – her experiences, her family situation, and the realities of her life.

Second, it is of particular importance that Beauvoir's practice is inscribed within the long tradition of hypomnemata – written techniques of self-cultivation described by Michel Foucault, whose roots reach back to the Stoics, especially Seneca and Epictetus [6, pp. 359–361; 5, pp. 210–211; 16, p. 155; 4, *That we ought not to be moved by a desire of those things which are not in our power*]. In this sense, Beauvoir – without explicitly thematizing it – emerges as a continuator of a philosophical lineage in which the written recording of thoughts serves as an instrument of moral and intellectual self-formation. Her diaries may be regarded as a modern variation of the ancient “care of the self,” but refracted through a distinctly subjective and feminine lens. It is also significant to note that Peter Sloterdijk considered the stabilization of one's personality through written soliloquies as one of the practices that allowed the individual to resist absorption into the totalitarian collective [15, pp. 385–386]. This observation may be understood precisely in the context that Beauvoir, through her practice of talking to herself, learned not to live in conformity with the demands of androcentric, bourgeois society. Furthermore, one may recall Bernard Stiegler, who reflected that working in silence, with notes, in conversation with himself taught him to be a philosopher – that is, to divide himself within and to serve as his own midwife. From this perspective, Beauvoir's oral and written conversations with herself in adolescence could well have constituted the very preparation that enabled her to become a philosopher.

Finally, a distinctive feature of Beauvoir's specifically female experience lies in her focus on feelings, emotions, and the details of inner life – a focus that can be read as a kind of response to the traditionally male universalism and rationalism of the philosophy of talking to oneself. She writes about herself and for herself, without laying claim to absolute theoretical truth or to a rationalist subordination of her emotional experience. What matters to her is to recognize, to live through, and to differentiate the full range of her emotions, without hierarchizing them or subjecting them to a rigid structure. She enumerates her various states freely, distinguishing one from another, as if charting a map of her inner life, yet she does so not in order to suppress or exclude them, but rather for the sake of understanding and acceptance.

A crucial element in Beauvoir's account is the moment of adolescence: her practice of talking to herself emerges precisely during her teenage years, in the transitional period of youth, and this is an absolutely unique feature. Within the history of philosophy, one could rarely encounter reflections on how talking to oneself relates to age, childhood, or adolescence. The practice is usually framed as universal, existing outside of time and beyond biographical context. For Beauvoir as an adolescent, however, it was not an abstract philosophical technique but a formative experience of maturation, a kind of initiation into her own “self.” Talking to herself, with its emotional and intellectual doubling, its affective openness, and its grounding in solitude, is recorded by Beauvoir as one of the defining moments of her adolescent development. And this is precisely why these reflections are valuable: in them one could witness how philosophy could arise not from ready-made systems, but from the deeply concrete and intimate experiences of adolescence that gradually evolve into a durable form of spiritual life.

In conclusion, Beauvoir's reflections on talking to oneself present a striking contrast with the male tradition in the history of Western philosophy on this subject. Why is this so? Because her account clearly demonstrates a refusal to become the object of pedagogical, parental, or androcentric scrutiny, and a refusal to be made into an object for men. Rather, her aim is to become a subject for herself. This is her task: in the absence of love from others, to learn to love herself, and – most importantly – not to subordinate her emotional life, but instead to listen attentively to herself. Quite literally, she seeks to become a subject – a subject without exclusion by men, without the necessity of adapting to their demands, and without being transformed into an object of male expectations. What is at stake is the possibility for a woman to be a woman, to cultivate her own opinions, feelings, and emotions at a certain distance from others. This, in turn, constitutes the precondition for ultimately recognizing her kinship with other oppressed, silenced subjects – with any form of life that is unable to unfold its intensities, experiences, and sensations freely in the company of others. In this respect, Beauvoir gives voice to the Other, to the other voice within the history of Western androcentric philosophy of talking to oneself, a history in which inner dialogue has almost always been conceived as subordinated to the intellectual and moral demands of the dominant class, the male intelligentsia, and as a practice of excluding everything that is non-male, non-Western, and non-normative.

References

1. Anthony, L. (2022a). *AntConc* (Version 4.1.2) [Computer software]. Waseda University. <https://www.laurenceanthony.net/software>.
2. Beauvoir, S. de (1958). *Memoirs of a Dutiful Daughter*. Translated by James Kirkup. New York: Penguin Books.
3. Dennett, D. C. (2007). *Breaking the spell: Religion as a natural phenomenon*. Penguin Books.
4. Epictetus. (2018). *Delphi Complete Works of Epictetus* (Vol. 86). Delphi Classics.
5. Foucault, M. (1997). *Essential works of Foucault, 1954–1984. Vol. 1: Ethics, subjectivity and truth* (Paul Rabinow & Robert Hurley et al., Eds.). The New Press.
6. Foucault, M. (2005). *The hermeneutics of the subject: Lectures at the Collège de France, 1981–1982* (Frédéric Gros & Graham Burchell, Eds.). Palgrave Macmillan.
7. Ilin, I. (2025). *Talking to Oneself in the History of Western Philosophy*. Corpus Data. -
<https://docs.google.com/document/d/14ucF7GkCtQXdS8suMv8ELLv3ywTuRLecW3-sIH7vIFk/edit?usp=sharing>.
8. Ilin, I. Immanuel Kant on Talking to Oneself in the Context of the History of Philosophy and Contemporary Science: A Corpus-Based Approach. *International Scientific Conference “German Classical Philosophy and University Philosophy”*. V. N. Karazin Kharkiv National University. June 28, 2024. Kharkiv, Ukraine. Ukraine. In Press.

9. Ilin, I. Ludwig Feuerbach on Talking to Oneself in the Context of the History of Philosophy: A Corpus-Based Approach. *All-Ukrainian (with international participation) Scientific Conference "Philosophy of Ludwig Andreas Feuerbach (1804-1872) and Modernity"*. June 22, 2024. Drohobych, Ukraine. In Press.
10. Ilin, I. Talking to oneself as a metaphor for hetero-phobic/philic modernity? *Proceedings of the XXXIV All-Ukrainian (with international participation) Human-Science Philosophical Readings "Humanism. Human. Other" (October 12–13, 2024, Drohobych, Lviv region)*. Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. In Press.
11. Ilin, I. The Corpus of Simone de Beauvoir's works. URL: <https://docs.google.com/document/d/1RY8sYS6GXGZVqH0KybCAIfo4jhjdR5peaFplPY7j-NQ/edit?usp=sharing>.
12. Nietzsche, F. (1997). *Untimely meditations* (D. Breazeale, Ed.; R. J. Hollingdale, Trans.). Cambridge University Press.
13. Plutarch. (2013). *Complete Works of Plutarch*. Delphi Classics.
14. Russell, B. (1996). *A fresh look at empiricism: 1927–42* (J. G. Slater, Ed.; with the assistance of P. Köllner). Routledge.
15. Sloterdijk, P. (2011). *Spheres, Volume 1: Bubbles: Microspherology*. Semiotext(e).
16. Stiegler, B. (2010). *Taking care of youth and the generations*. Stanford University Press.

ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА ЯК ШАНС ДЛЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Гужва Алла Анатоліївна, кандидатка філософських наук, директорка бібліотеки
(Американ Юніверситі Київ, м. Київ, Україна)

Насамперед ми маємо завдячувати Симоні де Бовуар за розуміння механізму формування жіночої ідентичності як соціального конструкту. На її думку, образ жінки як Іншої у культурі, вибудований навколо гегемонії чоловічої статі, сформувався під впливом низки історичних та соціально-економічних чинників, а не через наявні біологічні відмінності між чоловіком і жінкою. Фундаментальність цього відкриття перетворила її працю «Друга стаття» на теоретичний твір, важливість якого не зменшується з часом. Одним із засадничих факторів, що відіграв ключову роль у призначенні жінкам так би мовити другорядних ролей у суспільному і сімейному житті, позбавивши їх власної трансценденції і права на свободу, на думку Симони де Бовуар, став чинник фізичної праці.

У людській свідомості завжди міститься як образ Іншого, так і інстинктивне бажання верховенства на цим Іншим. Проте реалізувати цей інстинкт людина може тільки за певних сприятливих обставин. У другому розділі першого тому, який називається «Історія» [1, с. 72–143], де Бовуар підкреслює, що необхідність

застосовувати силу більшу за ту, яку мала переважна більшість жінок, у протистоянні з природою під час полювання, під час обробки землі чи військових сутичок, створили переваги для чоловічої статі підпорядкувати собі жінку, яка уособлювала образ Іншого, реалізувавши своє верховенство. Вагому роль у підпорядкуванні жінок відіграла також постійна здатність жіночого організму до дітонародження без якихось періодів стерильності, як у інших представників класу ссавців. Вагітність, роди, періоди вигодування новонароджених дітей обмежували здатність жінок брати повноцінну участь у створенні суспільного продукту, а головне – у творчій праці. Образ жінки як Іншого зафіксований у міфах і завжди знаходиться ніби *«по той бік людського царства»* [1, 80], натомість у реальному житті – обов'язки жінки полягають у дітонародженні і можливо якихось другорядних справах, що позбавляє «її містичного ореолу, власне, вона тепер усього лиш служниця і наймичка» [1, 89].

Мабуть справедливо було б зазначити, що через три чверті століття становище жінки у демократичному суспільстві суттєво змінилося, принаймні у полі юридичного регулювання прав і свобод людей жіночої і чоловічої статі. Зауваження щодо демократичних суспільств – це важлива обставина. Авторитарні суспільства, насамперед релігійно-авторитарні, як і раніше відводять жіноцтву другорядну роль, позбавляють певних прав і запроваджують якісь інверсивні щодо загальнолюдських цінностей обмеження, апелюючи до релігійних законів чи народних традицій. Наприклад, в Афганістані після повернення до влади угруповання «Талібан» для жінок цієї країни стало непросто пересуватися вулицями міст чи подорожувати самотійно, були введені сегрегаційні обмеження у закладах освіти і публічних місцях, накладені заборони на оволодіння жінками низкою професій [4]. Звісно, що упередження і стійкі культурні практики вимагають більше часу і особливих умов для вирівнювання становища жінки у порівнянні з чоловіками, але інколи це просто свавілля і типова реалізація загарбницького чи ксенофобського (Жінка – Інший) інстинкту у представників чоловічої статі.

Незважаючи на дискримінацію жінок у країнах з авторитарним режимом, людство все ж таки має певні успіхи на шляху до реалізації рівності прав чоловіків і жінок. Досягнення репродуктивної медицини, які дозволяють регулювати дітонародження, система соціальної підтримки жінок із новонародженими немовлятами дозволяють жінці збільшити частку часу, яку вона може активно використовувати для розвитку власної кар'єри, заробляння грошей і збільшення внеску у загальний суспільний продукт. Справжня незалежність від чоловіка приходить не зі забезпеченими державою правами, які тільки створюють можливість для реалізації гендерної рівності, а з можливістю для жінки заробляти гроші та фінансово забезпечувати себе самотійно. У другому томі своєї праці Симона де Бовуар відзначила це такими словами: будь-які політичні права і свободи будуть залишатися фіктивними, якщо *«вони не підтримуються економічною автономією»* [2, с. 337].

Щодо різниці між жінками і чоловіками у фізичній спроможності застосовувати знаряддя праці, то ще у середині ХХ століття винайшли технології, які мінімізують фізичні зусилля працівників, оскільки усі операції виконуються розумним технологіями, а завдання людини полягає у тому, щоб натиснути певний вимикач. Ще більше рівності принесли цифрові технології і комп'ютерна техніка. Середовище, яке створили люди на межі тисячоліть, не тільки міняє правила взаємодії між учасниками виробничого процесу, але й принципово переозначає середовище спільного існування людини і сутностей, керованих штучним інтелектом. Світ стає інфосферою, у якій інформація стає нашою новою екосистемою разом з усіма життєвими процесами. Інфосфера охоплює усе інформаційне середовище з усіма інформаційними сутностями, агентами, їхньою взаємодією і властивостями і може використовуватися «як синонім реальності або Буття» [3, с. 7]. Чим далі, тим більше розмиваються відмінності між технологіями і об'єктами, до яких ці технології застосовуються, оскільки усі мають спільну цифрову основу. Чим далі, тим менше значення мають стать, колір шкіри, сексуальна орієнтація живих організмів, оскільки головні відмінності полягають у тому чи є це біологічний організм чи штучна сутність. Але й ці відмінності у вимірах нової інформаційної етики також розмиваються, бо подолати нові виклики цифрового середовища, у тому числі, у сфері моралі, можливо тільки за умови, що кожен інформаційний організм (визначається тут як набір усіх елементарних властивостей, які складають його таким, як він є), просто завдяки своєму існуванню, має гідність і базове право на існування та розвиток відповідно до своєї природи. Лучано Флоріді називає цей принцип принципом онтологічної рівності етики інформації [3, с. 69], яка найбільш наближена до біоетики чи феміністичної етики, оскільки орієнтована на середовище, так би мовити на «отримувача моральної дії», а не на суб'єкта моральної дії. Але, повертаючись до економічної незалежності, зазначимо, що можливості вести самостійне життя, мати фінансову незалежність у цифровому світі для жінки набагато легше, навіть в авторитарних країнах. Головна умова – це надійний Інтернет зв'язок і ноутбук чи смартфон, які дають можливість отримати освіту, знайти роботу, створювати незалежний креативний продукт, заробляючи на переглядах у соцмережах. Навіть авторитарні режими не завжди здатні підпорядкувати людей, які хочуть реалізувати своє право на свободу і трансценденцію у цифровому вимірі, який все більше перетворюється на нову реальність людства. І якщо вже це нова реальність, то нехай вона буде позбавлена колишньої дискримінації, зберігаючи усі суттєві ознаки людської сутності.

Список використаних джерел

1. Бовуар С. де. *Друга стаття : у 2-х томах. Т. 1* / пер. з фр. Н. Воробйова, П. Воробйов, Я. Собко. Київ: Основи, 1994. 390 с.
2. Бовуар С. де. *Друга стаття : у 2-х томах. Т. 2* / пер. з фр. Н. Воробйова, П. Воробйов, Я. Собко. Київ: Основи, 1995. 392 с.
3. Floridi L. *The Ethics of Information*. Oxford: OUP, 2013. 380 p.

4. The Associated Press. *Taliban is enforcing restrictions on single and unaccompanied Afghan women, UN says*. AP News. (2024, January 22). URL: <https://apnews.com/article/afghanistan-taliban-single-women-restrictions-c00c6cddf846957afc2ea43814cf374f>

ХІМІКО-МЕДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМ ЕКОЛОГІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Сирова Ганна Олегівна, докторка фармацевтичних наук, професорка, завідувачка кафедри медичної та біоорганічної хімії,

Латишин Вячеслав Васильович, кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри дитячої хірургії та дитячої анестезіології,

Чаленко Наталія Миколаївна, кандидатка фармацевтичних наук, старша викладачка кафедри медичної та біоорганічної хімії,

Козуб Світлана Миколаївна, кандидатка технічних наук, доцентка кафедри медичної та біоорганічної хімії (Харківський національний медичний університет м. Харків, Україна)

Забруднення токсичними речовинами гідросфери, атмосфери, біосфери наносять велику шкоду організму людини. Військові «токсиканти» негативно впливають на екосистеми. Протягом десятиліть нам прийдеться вирішувати проблеми забруднення довкілля нашої країни. На сьогодні людство зіткнулося з проблемами, які під загрозу ставлять наше існування.

Одним із найпоширеніших і найбільш руйнівних наслідків збройного конфлікту є забруднення основних компонентів довкілля – повітря, води та ґрунтів. Руйнування нафтобаз, промислових підприємств, складів хімічних речовин, а також детонація боєприпасів супроводжуються викидами токсичних сполук, зокрема діоксинів, важких металів, нафтопродуктів та інших небезпечних речовин. Крім того, пересування важкої військової техніки та використання боєприпасів сприяють накопиченню важких металів у ґрунтовому покриві, повітрі та водних об'єктах, що значно ускладнює процес природного відновлення забруднених територій. Забруднення водних ресурсів у зоні бойових дій становить суттєву загрозу для систем централізованого та децентралізованого питного водопостачання. Руйнування інфраструктури, витоки нафтопродуктів, хімікатів та каналізаційних стоків призводять до потрапляння токсичних речовин у поверхневі та підземні води, що ускладнює доступ населення до безпечної питної води, особливо в прифронтових регіонах.

Військові дії порушують природні ландшафти, спричиняють лісові пожежі, знищують степові і заповідні території. Так, у 2022 році внаслідок обстрілів у Чорнобильській зоні відчуження виникло понад 30 пожеж, які охоплювали декілька тисяч гектарів. Під загрозою опинилися багато видів флори й фауни, частина з яких занесена до Червоної книги України. Через бойові дії та окупацію тисячі видів тварин і птахів втратили середовище існування, що вимусило їх мігрувати, існує

проблема взагалі зникнення деяких видів з них. Однією з найнебезпечніших ситуацій є захоплення окупантами Запорізької атомної електростанції – найбільшої в Європі. У разі аварії можливе радіоактивне забруднення не тільки територій України, а і за її межами. Також є численні випадки обстрілів об'єктів, де зберігаються отруйні речовини. Заміновані території – це не лише соціальна, а й екологічна проблема. Уламки снарядів та залишки вибухівки забруднюють ґрунти й роблять землі непридатними для використання. За даними ООН, Україна стала однією з найбільш замінених країн світу.

Аналізуючи стан біогеоценозів вчені роблять висновки про негативний вплив технічних домішок і техногенезу (техногенна міграція елементів) на них. Крім того, вплив військової, хімічної, металургічної промисловості (особливо військової!) призводить до забруднення шкідливими речовинами, в тому числі дисперсними частинками, що, нажаль, сприяє виникненню онкологічних хвороб; канцерогенні речовини (оксид азоту, нітрити і нітрати, військові викиди, вихлопи двигунів, полігалогенпохіднібензену, інші галогенвмісні сполуки) викликають онкологічні захворювання, негативно впливають на спадковість. Крім прямого руйнування всього живого є і опосередковане, а саме негативний вплив на органи і системи біологічних об'єктів, який спостерігається довгий час, навіть через роки після закінчення дії шкідливих факторів.

Загальновідомий негативний вплив іонів плюмбуму, кадмію, меркурію, накопичення яких у воді сприяє виникненню певних хвороб: при їх кумуляції відбувається збільшення концентрації іонів, що призводить до розвитку сліпоты, глухоти, паралічу (іони меркурію), хвороб кровообігу (іони плюмбуму), крихкості кісток (іони кадмію). Значну шкоду організмам живих істот наносить діоксини (токсичні речовини, що утворюються при хлоруванні води), а також нітрати, що ми отримуємо з продуктами харчування (їх надлишок сприяє збільшенню вмісту метгемоглобіну в крові людини, а це призводить до зменшення тканинного дихання). Відомо, що нітрати у великій кількості переходять у нітрити у дитячого населення, що пов'язано з недостатністю сформованості ферментних систем у дітей. Акцентуємо увагу на необхідність захисту зовнішнього середовища від шкідливих викидів, особливо військового характеру.

GENDER-RELATED PECULIARITIES IN THE PERCEPTION OF PATIENT CARE IN COPD PATIENTS

Yeryomenko Galyna, Dr. Professor Bezditko Tetyana, Dr. Professor

Department of Propedeutics of Internal Medicine, Nursing and Bioethics (Kharkiv National Medical University, Ukraine)

The nursing profession is one of the key professions in the healthcare system, as nurses ensure continuity of care, support patients and implement ethical principles in

medicine. Despite the high importance of this activity, the nursing profession has historically been perceived as 'feminine'. According to the World Health Organisation, about 90% of nursing staff are women [1, p. 27]. This gender imbalance not only reflects socio-cultural stereotypes, but also determines the characteristics of professional interaction, career development and the distribution of roles in the medical environment [2, p. 93]. At the same time, modern nursing practice requires consideration of the gender characteristics of patients themselves, as gender can influence the course of disease, response to treatment, stress levels, and perceptions of care [3, 4]. It is suggested that nurses focus on the individual needs of each patient, regardless of their gender, age or social status, viewing care as a conscious professional act based on the ethics of responsibility, empathy and gender sensitivity.

The aim of this study is to examine nursing from the perspective of gender analysis as a result of gender-based nursing interactions in patients with chronic obstructive pulmonary disease (COPD).

Materials and methods: Data on 91 patients with moderate COPD were studied. Patients were randomly divided into two groups: group 1 (n = 46) received standard medical consultations and 5-6 hours of specialised nursing care, including home visits and telephone consultations; group 2 (n = 45) received standard medical care. The following methods were used to analyse the interaction between the patient and the nurse: questionnaires (Respiratory Health Assessment Questionnaire, Subjective Well-Being Questionnaire), interviews with nurses aimed at identifying perceptions of the patient's role and gender differences in care, statistical data processing, including descriptive statistics, t-tests, χ^2 criterion, and correlation analysis. In addition, special attention was paid to sociological factors: marital status, age, socio-economic status, employment, and patients' perceptions of the role of nurses.

Results:

A number of gender differences in the perception and effectiveness of nursing care were identified. When assessing the psychological component, a slight decrease in symptoms of depression and anxiety was observed among male patients ($p = 0.12$ and $p = 0.059$, respectively). No statistically significant changes were found in women ($p = 0.54$ and $p = 0.64$). When studying quality of life and clinical parameters, no significant differences between the groups were found, but among women in group I, there was a tendency towards worsening bronchial obstruction indicators ($p = 0.063$). Nurses noted that somatic complaints (shortness of breath, fatigue, pain) were more common in men, while emotional and psychological complaints (fear, anxiety, loneliness) were more common in women. In addition, nurses noted that emotional support was more often used when caring for women, while practical advice was more often used when working with men, reflecting persistent gender stereotypes in the perception of patients. Patients who were married and had stable jobs showed better dynamics and a higher level of trust in nurses, confirming the importance of social capital in the treatment process. Approximately half of the patients in group I showed improvement after the first visit by the nurse, which correlated with the level of communicative openness and mutual

understanding. The results confirm that gender factors significantly influence the quality of nursing care, the nature of communication, and the effectiveness of rehabilitation.

Conclusion:

The study suggested that there may be some differences in how nursing care is perceived and how effective it is, depending on gender. It was observed that men showed a slight reduction in symptoms of depression and anxiety; no significant changes were found in women. At the same time, there did not appear to be any significant differences in quality of life or clinical parameters between the groups. However, among women in group I, there was a tendency towards worsening bronchial obstruction due to emotional vulnerability. This suggests that there may be some lingering gender stereotypes in how patients' needs are perceived and how they respond to care. In the spirit of continuous learning and improvement, we are exploring avenues for further research. These include the development and evaluation of gender-sensitive nursing care protocols that take into account the diverse needs of different patient groups. We are also interested in studying the impact of social capital and family environment on the effectiveness of rehabilitation and psychosocial support.

References

1. WHO. State of the world's nursing 2025: investing in education, jobs, leadership and service delivery. Geneva: WHO; 2025. 163 p.
2. Frasure-Smith N, Allen M, Gottlieb L. Models of nursing in a changing health care system: overview of a comparative study in three ambulatory care settings. In: MacKay R, Zilm G, editors. Proceedings of the National Research Conference Research for Practice; 1981; Halifax, Canada. Halifax, Canada: Dalhousie University School of Nursing; 1981. pp. 90–138.
3. Daley T. Why Men Should Consider Joining the Nursing Field. Journal of Christian Nursing. 2002;19(3):22-23.
4. Ageeli MA, Alharbi MF. Healthcare Professional's Attitudes Toward Male Nurses Working in the Context of Pediatric Care. Inquiry. 2024 Jan-Dec;61:469580241284189. doi: 10.1177/00469580241284189.

ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВИЙ ПІДХІД ДО РЕАБІЛІТАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Горецька Анастасія, Міжрегіональна академія управління персоналом (м. Київ, Україна)

Завгородня Наталія Ігорівна (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

Реабілітаційний процес, у якому перебуває пацієнт чи пацієнтка/, психіка та/або тіло яких потребують відновлення, включає не тільки фізичні та психологічні аспекти якості життя, а й потребу осмислення чи переосмислення тілесності, сексуальності, ідентичності як такої. Отримання травми, процес

відновлення та повернення до соціального функціонування пов'язаний з низкою очікувань, що стосуються як самого процесу, так і його безпосередніх учасників. Мова йде у тому числі про гендерні очікування, спровоковані гендерними стереотипами та залежністю від гендерних ролей. Це стосується усіх учасників реабілітаційного процесу і, в свою чергу, стає джерелом бар'єрів у комунікації, визначенні мотивів, цілей та завдань процесу, а також є потенційним джерелом внутрішнього конфлікту під час реабілітації [1]. Внутрішня рамка, створена очікуваннями, протистоїть наявній реальності та унеможливорює створення ефективного комплаєнсу між мультидисциплінарною командою та пацієнтом чи пацієнткою.

Противагою такій системі взаємодії є гендерно чутливий підхід до реабілітаційного процесу. Саме він може створити безпечні умови для ефективної та адаптивної роботи з урахуванням конкретного унікального досвіду кожної особистості [2]. Доступні літературні дані, а також власні спостереження демонструють вплив гендеру на усі етапи процесу. Активне звернення до спеціалістів або повідомлення про скарги та проблеми, які є наявними або виникають в процесі відновлювального лікування менш характерне для чоловіків. Гендерні норми мужності провокують сором та відчуття провини за потребу отримувати допомогу та бути у формально слабкій «не мужній позиції». Це вочевидь інтенсифікується, коли мова йде про діючих військових чи ветеранів, які знаходяться під сильним впливом кліше та стереотипів мужності. З іншого боку, порушення контролю над тілом та його функціями, унеможливлення повернення тіла до форми чи ступеня адаптації періоду до травми, також стає джерелом сорому та бар'єрів у комунікації через неприйняття неможливості повернутися до себе колишнього.

Індивідуальний підхід у реабілітації, в тому числі, має на меті оцінку історії життя пацієнта чи пацієнтки, культурний та соціальний контекст, наявні та очікувані гендерні ролі та гендерну ідентичність загалом. З урахуванням вищезгаданого може бути створене психологічно безпечне середовище, у якому забезпечена змога відверто говорити про свої почуття, повідомляти очікування [3]. Важливим також має бути потенційний вибір фізичного терапевта – людини, яка безпосередньо здійснює щоденний контакт, відповідно до гендеру (за бажанням та потребою пацієнта чи пацієнтки). Зайве нагадувати про важливість прозорості, екологічної комунікації, що визнає та поважає досвід конкретної особистості та полишена кліше та стереотипності. Нейтральність на противагу соціальним очікуванням – «жінка має бути сильною», «ти чоловік і ти впораєшся з цим», «чоловіки не плачуть» тощо. Особливо делікатною має бути комунікація у питаннях, що пов'язані із насильством чи перебуванням у полоні [4]. Робота з тілом, спрямована на відновлення його функціонування, також має звертати увагу на індивідуальний тілесний образ, який є у пацієнта чи пацієнтки. Цілі роботи з тілом таким чином завжди індивідуалізовані [5].

Невід’ємною частиною реабілітаційного процесу є також включення партнерів чи партнерок, членів сім’ї, близьких для розуміння природи тілесної чи фізичної травми та змін особистості, в тому числі тілесності у близької їм людини. Не розуміння того, як здійснювати підтримуючу комунікацію часто призводить до бажання послуговуватися формальними загальними уніфікованими порадами чи підходами, які, у свою чергу, базуються на стереотипах, в тому числі гендерних. Окремої уваги заслуговує також освіта та супровід медичних та соціальних працівників. Для цього, на нашу думку, доцільним є включення у тренінги для фізичних терапевтів, лікарів різних профілів, психологів та соціальних працівників інформації про концепцію гендеру, гендерних ролей, впливу соціальних очікувань та уникання упереджень в процесі роботи [6].

Серед основних викликів та перепон до реалізації гендерно чутливого підходу у реабілітації важливо виділити недостатню кількість як науковців, так і спеціалістів практичної ланки реабілітації, які є обізнаними з питаннями гендерної чутливості у реабілітації. Крім того, вплив перебування у закритій формальній та гендерно нечутливій організації провокує змінення парадигми мислення на уникання питань пов’язаних із сексуальністю, соромом, тілесними змінами у пацієнтів та пацієнток з військовим досвідом. Особливо у чоловіків. Неоднорідність досвіду – відмінність у віці, освіті, культурі, соціальному статусі, отриманих травмах та тілесних змінах також є джерелом бар’єрів як у середовищі самих пацієнтів, так і в комунікації пацієнт чи пацієнтка – спеціалісти. Глобально наразі відсутні загально доступні комплексні програми, які би інтегрували фізичну реабілітацію, психологічне відновлення, сексуальну реабілітацію та соціальну підтримку. Серед ключових елементів, які можуть суттєво покращити ситуацію на місцях може бути запровадження тренінгів для персоналу з питань гендерних аспектів проживання травми та відновлення, інтегрування сексуальної реабілітації у систему загального відновлення, а також здійснення досліджень по темі для вивчення питань у практичній площині.

Список використаних джерел

1. Ott, J., Champagne, S. N., Bachani, A. M., Morgan, R., & al. (2022). Scoping “sex” and “gender” in rehabilitation: (mis)representations and effects. *International Journal for Equity in Health*, 21(1), 179. <https://doi.org/10.1186/s12939-022-01787-1>
2. Areskoug-Josefsson, K., Gerbild, H., Larsen, C. M., & Rolander, B. (2018). Does a 2-week sexual health in rehabilitation course lead to sustained change in students’ attitudes? A pilot study. *Sexuality and Disability*, 36(4), 365–379. <https://doi.org/10.1007/s11195-018-9540-1>
3. Gibson, B. E., Nicholls, D. A., Setchell, J., et al. (2020). Challenges with providing gender-sensitive care: Exploring experiences within pediatric rehabilitation hospital. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 101(9), 1627–1634.

4. Reeves, E., & Glover, L. (2019). Health professionals' perceptions of how gender-sensitive care is enacted across acute psychiatric inpatient units for women who are survivors of sexual violence. *BMC Health Services Research*, 19(1), 553. <https://doi.org/10.1186/s12913-019-4812-8>
5. Di Carlo, A., Basili, A., Ponzio, M., et al. (2021). Gender differences in post-stroke functional outcome at discharge from an intensive rehabilitation hospital. *European Journal of Neurology*, 28(8), 2735–2742.
6. Caredda, C., Vellante, F., Carta, M. G., & Melis, F. (2023). Exploring gender impact on collaborative care planning: Insights from a community mental health service study in Italy. *BMC Psychiatry*, 23(1), 364. <https://doi.org/10.1186/s12888-023-05307-5>

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ В ЕПОХУ ПРОСВІТНИЦТВА

Бухенау Штефани, габілітована докторка філософії, професорка німецької та європейської інтелектуальної історії, Університет Париж 8 Сен-Дені (м. Париж, Франція)

Значення поняття людської гідності для німецького Просвітництва стає зрозумілим лише тоді, коли кинути погляд на ширші антропологічні та космологічні рамки. Людська гідність, як мені хотілось підкреслити тут, не вичерпується вимогою загальної поваги до всіх людей, до права, свободи, автономії, рівності та толерантності, а завжди стосується також визначення виду «людина» та його відношення до більш вищого. Людині хоча і доручено шанувати саму себе; однак вона не надає собі цінності та гідності лише завдяки своїй здатності ставити цілі, а отримує цю цінність лише через рефлексію щодо власного місця, характеру та статусу громадянина світу в більшій функціональній структурі цілей та засобів, а також через пізнання світу та природи в їхній піднесеності.

Ця думка не є ані естетичною та другорядною, ані релігійною та в принципі застарілою [1], а вона є спільною для авторів епохи Просвітництва. Варіанти впливають із звернення до різних давніх традицій мислення. Тут Імануель Кант (1724–1804), безсумнівно, незважаючи на всі ті виміри свого поняття гідності, які відрізняють його від його сучасників, представляє *найпоследовніший* із цих варіантів [2]. Саме тим, що він покінчив з есенціалізмом своїх попередників, які ще ототожнювали гідність з сутністю і подобою Бога [3], і тим, що він безпосередньо повернувся до справжнього значення людської гідності як титулу світового громадянина і посади у світі, він насправді мислить цю модель з найбільшою послідовністю.

В основі своїй і незважаючи на трансцендентальні ілюзії розуму, світ відображає не розум Бога, а розум людини. Джерело його піднесеності *також* лежить у людській сутності. Це означає, що людина повинна бути здатна уявити собі світ з своєї позиції так, *ніби* він може бути для неї доцільним місцем проживання, будинком і спільнотою, в якій вона займає певне місце і позицію на

дуже особливий ієрархічний драбині, має гідність і посаду, яку вона сама повинна виконувати.

Оригінальність, значення та потенціал цієї кантівської ідеї гідності людини вражають з багатьох причин. Її реконструкція кидає нове світло на самого Канта як на дитину свого часу і як на безстрашного і творчого мислителя, який ставить стару ідею гідності на нові і новаторські підґрунтя, який повністю по-новому розкриває її філософський потенціал і водночас все життя бореться з піднятими питаннями. Ця послідовність і глибина приводять його в межах того ж космополітичного контексту до спростування і перегляду декількох старих і, зокрема, політичних тез. Ця інтерпретація також демонструє велику відкритість і плідність старої моделі, яку Кант позбавляє деяких римських та імперіалістичних рис і робить її плідною для свого часу. Ідея людської переваги впливає тут із особливої відповідальності за творіння, яка, в свою чергу, ґрунтується на певному «характері» людської адекватності та придатності для всіляких цілей.

Також виявляється унікальність поняття гідності Канта, яке, всупереч аргументам Рут Макклін і Стівена Пінкера, не може бути зведене до класичного поняття автономії. Поняття гідності Канта не є стоїчною самодостатністю (автаркією), абсолютним правом розпоряджатися власним життям, а є відносною автономією, яка аж ніяк не виключає певну «святість життя» і піднесеність природи [4]. Така автономія і самозаконодавство повинні бути продумані з точки зору власної участі у вищому природному і світовому порядку та людстві, які нам необхідні в сенсі вищого масштабу.

Але чи впливає з цього, що модель людської гідності та світового громадянства Канта є *більш послідовною*, а отже, і *кращою*? Цей висновок Канта, який сам пов'язує з ним надію звести плюралізм філософських концепцій та уявлень про гідність до єдиної моделі [5], не обов'язково і не беззастережно слід сприймати як остаточний. Про це свідчать, по-перше, критичні коментарі. Як філософ-просвітник Християн Гарве (1742–1798), так і природознавець-просвітник Георг Форстер (1754–1794) та письменник-класик Фрідріх Шіллер (1759–1805) вказують на труднощі, що виникають у результаті нового філософського визначення старого поняття, яке штучно зводить його багатозначність, що існує в «популярній» повсякденній мові та старій філософській традиції, до єдиного значення.

З іншого боку, попередники та сучасники Канта також розробляють важливі альтернативи. Так, філософ-просвітник Мозес Мендельсон (1729–1786) та інший філософ-просвітник Йоган Готфрід Гердер (1744–1803) просто вкладають гідність людини в теоретичне та естетичне сприйняття світу і не виводять з цього жодних повноважень та привілеїв як законного власника, мешканця та жителя світу. Ця позиція є більш обережною і цілком варта уваги. Попередники та сучасники Канта також пропонують інноваційну та сучасну програму *гуманітарних наук*, яка пропонує етично-естетичне виховання гуманності та товариськості і служить основою для політичних інститутів. У цьому контексті гуманність розглядається з

точки зору міжособистісних зв'язків – любові та визнання, *amiabilitas* та *respectabilitas*. Це стосується здатності йти назустріч іншим і встановлювати емпатичні зв'язки. Як підкреслюють шотландський просвітник та економ Адам Сміт (1723–1790), а після нього і німецький письменник-просвітник Готгольд Ефраїм Лессінг (1729–1781), сила уяви індивіда, завдяки якій він ставить себе на місце іншого, має свої межі, так що збереження «гідності» можна розглядати як спробу «піднятися» і зберегти певний зовнішній вигляд, щоб подолати цю відстань.

Ця думка містить важливий герменевтичний, естетичний та наративний вимір, оскільки важливо вжитися в характер або співпереживати йому. Вона, безсумнівно, є такою ж важливою для сучасної медичної етики, як і поняття Канта, оскільки виражає те, про що йдеться в даному випадку. Адже коли ми говоримо про старіння з гідністю або смерть з гідністю, то ми думаємо про людські зв'язки, які необхідно зберегти. Ця просвітницька думка про гідність може також розглядатися як збагачення сучасної дискусії, яка здебільшого асоціює гідність лише з вимогою визнання; цю вузьку правову перспективу можна спостерігати вже у Фіхте та Гегеля, і вона продовжується аж до праць Акселя Гоннета (нар. в 1949 р.) у третьому поколінні критичної теорії [6].

Пов'язуючи гідність з потребою визнання *та* любові, просвітителі іноді з самого початку займають альтернативну і ширшу позицію, ніж ми сьогодні. Можна побачити, що опір, з яким зустрічають Канта його сучасники, піднімає великі, глибокі, складні питання. Але тут достатньо просто сформулювати ці питання. Адже, як уже згадувалося на початку, нашою метою було просто краще зрозуміти мову, якою ми ще говоримо уривками. Якщо ця реконструкція мови Просвітництва допоможе нам також знайти шлях до великих питань, їх формулювання та розвитку в історії ідей, то це буде вже не так погано. Адже звідти може бути легше подумати про те, які аргументи та переконання можуть і повинні бути для нас важливими і сьогодні, і як ми можемо досягти порозуміння щодо цих питань з іншими.

Список використаних джерел

1. Джордж Катеб, який є одним з небагатьох, хто розглядає питання людської гідності з точки зору того, що велич є атрибутом не Бога, а світу і Землі, на яких ми живемо, дуже добре підсумовує цю ситуацію: «Метою є [...] пізнання і захоплення природою заради неї самої: ставитися до неї не як до чогось, що можна використовувати і витрачати, а як до чогось, що має незрівнянну цінність саме тому, що не є людським [...]». George Kateb, *Human Dignity*, Cambridge MA, Belknap Press of Harvard University Press, 2011, S. 118.
2. Порівн. Brandt, Reinhardt, *Die Bestimmung des Menschen bei Kant*, Hamburg, Felix Meiner, 2007.
3. Антиесенціалізм Канта випереджає певні думки Сартра, Фуко та Гайдеггера. Порівн. щодо цього також: Patrick Frierson, *What is the Human Being?*, Abingdon, New York, Routledge, 2013.
4. Наприклад, порівн. John Christman, »Relational Autonomy. Liberal Individualism, and the Social Constitution of Selves«, in: *Philosophical Studies* n° 117, 2004,

S. 143–164; Catriona Mackenzie, Natalie Stoljar (Hg.), Relational Autonomy. Feminist Perspectives on Autonomy, Agency and the social Self, New York, Oxford University Press, 2000. Véronique Fournier, »La bonne autonomie est celle qui ouvre la voie du lien«, in: Le principe d'autonomie en éthique clinique 10 ans plus tard. Coordonnée par Eric Favereau et Véronique Fournier, Centre d'éthique clinique de l'hôpital Cochin, März 2016, S. 9–16.

5. Щодо плюралізму культурних та правових понять гідності, пов'язаних з ними внутрішніх труднощів та можливостей див. також: McCrudden, Understanding Human Dignity, S. XI.
6. Порівн. також: Markus Rothhaar, »Menschenwürde qua Autonomie und Anerkennung: Kant und Fichte«, in: Menschenwürde und Medizin: ein interdisziplinäres Handbuch, Berlin, Duncker & Humblot, 2013, S. 73–97.

З німецької мови переклав Володимир Абашик

ВПЛИВ ДОВКІЛЛЯ НА АНТИМІКРОБНУ РЕЗИСТЕНТНІСТЬ ЗБУДНИКІВ ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ: ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ

Бережна Антоніна Валентинівна, докторка філософії, асистентка кафедри епідеміології,

Чумаченко Тетяна Олександрівна, докторка медичних наук, професорка, завідувачка кафедри епідеміології

(Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

Вступ. Поява та широке застосування протимікробних препаратів у медицині стали значним досягненням людства, яке дозволило врятувати мільйони життів. Однак, попри успіхи науковців, протягом останніх десятиліть у світі зростає кількість мікроорганізмів, стійких до лікарських засобів, а антимікробна резистентність збудників інфекційних хвороб вже стала глобальною проблемою у сфері охорони здоров'я. Серед причин, які сприяють формуванню стійкості мікроорганізмів до лікарських засобів, досить часто називають нераціональне застосування антимікробних препаратів в медичній практиці та їх безконтрольне використання населенням. Проте існують інші причини формування антимікробної резистентності, які, на перший погляд, є менш очевидними. Зокрема, до них належить вплив факторів навколишнього середовища. Тому *мета дослідження* – оцінити роль довкілля у формуванні антимікробної резистентності мікроорганізмів.

Матеріали та методи. Було проведено пошук та аналіз наукових досліджень щодо причин і механізмів формування антимікробної резистентності збудників інфекційних захворювань; оцінено вплив зміни клімату та антропогенного забруднення довкілля на формування та поширення резистентних збудників.

Дослідження є фрагментом науково-дослідної роботи, яка виконується на кафедрі епідеміології Харківського національного медичного університету, «Наукове обґрунтування технології профілактики інфекцій, пов'язаних з наданням

медичної допомоги, з урахуванням впливу соціальних факторів на епідемічний процес», № держреєстрації 0123U100193.

Результати. Аналіз наукової літератури свідчить, що зміни клімату супроводжуються стійким підвищенням середньорічної температури навколишнього середовища, появою нехарактерних для певних територій природних явищ, які зумовлюють запуск адаптаційних механізмів у мікроорганізмів. Температурні коливання можуть як пришвидшувати, так і уповільнювати ріст патогенів. Наприклад, якщо температурні умови є оптимальними для життєдіяльності бактерій, їхня популяція стрімко зростає, і шляхом вертикального перенесення генів від материнської клітини до нащадків можуть поширюватись гени антибіотикорезистентності. Крім того, між бактеріями різних родів антибіотикорезистентність може поширюватись при реалізації механізмів горизонтального перенесення генів: кон'югації, трансформації, трансдукції та везикуляції. Вважається, що кон'югація є основним механізмом передачі генів антибіотикорезистентності. Вона здійснюється через обмін плазмідами при безпосередньому контакті між бактеріальними клітинами. В ряді наукових робіт відмічається, що такі фактори як температура, світлове випромінювання, вміст поживних речовин та діоксиду вуглецю у водних екосистемах діють на механізми горизонтального перенесення генів [1-3].

Зміни клімату впливають на мінливість та географічне розповсюдження мікроорганізмів, сприяють появі нових резервуарів збудників інфекційних хвороб. Значну проблему становлять емерджентні та ре-емерджентні інфекції, які на сучасному етапі важко або взагалі не піддаються етіотропному лікуванню. Одним з наочних прикладів є грибок *Candidozyma auris*, який, ймовірно, набув патогенних для людини властивостей внаслідок пристосування до більш високих температур [4]. Наразі за оцінками Всесвітньої організація охорони здоров'я *C. auris* входить до списку пріоритетних грибкових патогенів та, згідно з даними офіційної статистики, грибок швидкими темпами поширюється в медичних установах країн Європи. Зокрема, в Іспанії протягом 2013-2023 років було зареєстровано 1807 випадків інфекцій, спричинених *C. auris*, в Греції – 852 випадки, в Італії – 712 випадків, у Румунії – 404 випадки, а у Німеччині – 120 випадків [5-6].

Іншим фактором, який сприяє формуванню та поширенню антимікробної резистентності у світі є антропогенне забруднення довкілля хімічними речовинами. Так, неконтрольоване використання антимікробних препаратів у тваринництві й ветеринарній медицині та пестицидів у сільському господарстві призводить до їх потрапляння та накопичення в об'єктах довкілля – ґрунті, воді, рослинах, тваринах [7].

Дані офіційної статистики вказують на значні обсяги використання антимікробних препаратів у тваринництві. У рамках обов'язкового щорічного звітування в країнах Європейського Союзу (ЄС) у 2023 році було зареєстровано продаж 4380,8 тонн ветеринарних протимікробних препаратів (100 % склали антибіотики). У рамках добровільного звітування країни ЄС у 2023 році

повідомили про продаж 36,9 тонн протимікробних препаратів, з яких переважну частину становили антипротозойні засоби (69,9 %) [8]. Джерелами забруднення довкілля залишками ветеринарних протимікробних препаратів є стічні води з тваринницьких господарств та підприємств, а також відходи життєдіяльності тварин, зокрема гній. Антимікробні препарати можуть потрапляти в організм людини через споживання яєць, м'ясних та молочних продуктів, отриманих від тварин, у яких застосовувались ці препарати [7].

Досить поширеною є практика використання протимікробних препаратів в аквакультурі. Хінолони, тетрацикліни, амфеніколи та сульфаніламідни часто застосовують для лікування бактеріальних інфекцій у риб. Також антибіотики додають до корму для риб і креветок з метою стимуляції росту та профілактики інфекцій. Залишки антимікробних препаратів можуть тривалий час зберігатись у воді та осаді, що сприяє не лише розвитку антимікробної резистентності, а й зміні біорізноманіття у водному середовищі [9].

Крім протимікробних препаратів в навколишнє середовище потрапляють важкі метали, органічні речовини та мікропластик, які в поєднанні зі змінами клімату мають синергічний вплив на розвиток антимікробної резистентності мікроорганізмів [1].

Окремо слід відзначити негативну роль воєнних дій у формуванні та поширенні лікарсько-стійких штамів збудників інфекційних хвороб. Хоча війни та збройні конфлікти є соціальним явищем, вони супроводжуються руйнуванням природних екосистем, забрудненням навколишнього середовища, погіршенням санітарно-гігієнічного стану територій, що створює сприятливі умови для виникнення та поширення інфекцій серед населення. В свою чергу обмежений доступ до медичної допомоги або її відсутність, етапність медичної евакуації, масове переміщення населення запускають ланцюг інших факторів, які сприяють розвитку антимікробної резистентності патогенів і розширенню ареалу їхньої циркуляції.

Висновки. Антимікробна резистентність є результатом комплексної взаємодії природних та соціальних факторів, однак вплив навколишнього середовища на це явище залишається ще недостатньо вивченим. Необхідно посилювати дослідницьку діяльність, удосконалювати та впроваджувати системи моніторингу за мікроорганізмами, які циркулюють у довкіллі. Перспективним є використання методів математичного моделювання для прогнозування впливу факторів навколишнього середовища на формування антимікробної резистентності мікроорганізмів.

Список використаних джерел

1. Environmental drivers of antibiotic resistance: Synergistic effects of climate change, co-pollutants, and microplastics / M. Zarean et al. *Journal of Hazardous Materials Advances*. 2025. Vol. 19. Art. 100768. DOI: 10.1016/j.hazadv.2025.100768
2. Effects and relevant mechanisms of non-antibiotic factors on the horizontal transfer of antibiotic resistance genes in water environments: A review / Q. Jiang et al.

Science of The Total Environment. 2022. Vol. 806 (3). Art. 150568. DOI: 10.1016/j.scitotenv.2021.150568

3. Simultaneous estimation of parameters governing the vertical and horizontal transfer of antibiotic resistance genes / S. Mishra et al. *Science of The Total Environment*. 2021. Vol. 798. Art. 149174. DOI: 10.1016/j.scitotenv.2021.149174

4. Impact of climate change and natural disasters on fungal infections / D. Seidel et al. *The Lancet Microbe*. 2024. Vol. 5(6). P. e594-e605. DOI: 10.1016/s2666-5247(24)00039-9

5. WHO fungal priority pathogens list to guide research, development and public health action. *World Health Organization*. 2022.

6. Survey on the epidemiological situation, laboratory capacity and preparedness for *Candidozyma (Candida) auris*, 2024. *European Centre for Disease Prevention and Control*. 2025.

7. Environmental antimicrobial resistance and its drivers: A potential threat to public health / Samreen et al. *Journal of Global Antimicrobial Resistance*. 2021. Vol. 27. P. 101-111. DOI:10.1016/j.jgar.2021.08.001

8. European sales and use of antimicrobials for veterinary medicine: Annual surveillance report for 2023. *European Medicines Agency*. 2025.

9. Antimicrobial resistance in aquaculture: Risk mitigation within the One Health Context / M. Milijasevic et al. *Foods*. 2024. Vol. 13(15). Art. 2448. DOI: 10.3390/foods13152448

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ

Куцєнал Світлана Вікторівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри теоретико-правових дисциплін (Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Полтава, Україна)

Фундаментальна проблема філософії – співвідношення мислення та буття, тому любомудри здавна зосереджували увагу на значенні свідомості у побудові картини світу та формуванні ставлення особистості до світу (як об'єктивного, так і створеного власною свідомістю). Від Сократівського «Пізнай самого себе!» до Декартівського «*Cogito ergo sum*» у філософському загалі утверджувалася думка про визначальну роль свідомості у формуванні життєвої позиції індивіда, аргументуванні тези про те, що свідомість – це певний онтико-екзистенційний фільтр при сприйнятті об'єктивної реальності.

Мислення та буття діалектично взаємопов'язані, адже об'єктивна дійсність, суспільне тло також суттєво впливають на світогляд людини, систему її ціннісних орієнтацій, норм та правил поведінки, фізичне та ментальне здоров'я.

Проблеми збереження ментального здоров'я особливо актуалізувалися для українського загалу з початку повномасштабної агресії, коли тривога та депресія стали постійними, та, на жаль, звичними явищами. «Переживання негативних подій і обставин життя активізує всі наявні ресурси кожної окремої особистості та суспільства загалом» [1]. Необхідність вироблення дієвих механізмів захисту ментального здоров'я населення України в умовах війни детермінується розумінням важливості захисту морально-психологічного стану як окремої особи, так і загального стану суспільства.

Всесвітня організація здоров'я пропонує наступну дефініцію поняття «ментальне здоров'я»: «стан психічного благополуччя, яке дає людям змогу долати стресові ситуації життя, реалізовувати свій потенціал, успішно вчитись і працювати, а також робити свій внесок у життя суспільства» [2]. Українські дослідниці І.Г. Утюж та Н.В. Спиця розробили власну дефініцію поняття «ментальне здоров'я» з урахуванням українських реалій: «Ментальне здоров'я – це і про затишність світу де базові необхідності піраміди Маслоу забезпечують нас вивільненням часу для мислення про щось більше ніж здобування шматка їжі та пошуку безпечного прихистку від холоду, вітру, а зараз і від балістичних ракет ворога»[3, с. 144].

На стан ментального здоров'я впливають не лише постійні обстріли як військових так і цивільних об'єктів, вимкнення електропостачання, перебої у функціонуванні засобів зв'язку, страхи, стреси та емоційні розлади, а й руйнівний вплив ворожих інформаційних ресурсів та розповсюдження неперевіреної інформації у соціальних мережах та телеграм-каналах. Важливим інструментом у інформаційній війні є нагнітання страху, який паралізує свідомість, коли людину охоплює страх, то вона не може тверезо оцінити реальність, а лише думає як позбавитись страху». «Розганяється» страх та паніка за допомогою використання таких інструментів інформаційної війни як пропаганда, чутки, плітки та погослос. Варто наголосити на специфіці інформації в е-середовищі, адже Інтернет вже не сприймається лише як інструментом та джерело для отримання необхідної інформації, тепер користувачі всесвітньої мережі перетворюються в творців та надавачів інформації.

Постійне знаходження в інформаційному полі, інтенсивність якого змінюється залежно від часу доби та наших власних уподобань, у мирний час не створює особливої напруги, навіть інформаційні «атаки» сприймаються доволі спокійно, не зачіпають екзистенційних засад особистості. Значна кількість інформаційного контенту взагалі постає у вигляді буденного явища, допомагає орієнтуватися у ситуації, додати нових барв у світоглядну картину світу, адаптуватися до змін і для боротьби з яким достатньо просто вимкнути відповідний гаджет або не читати рекламні оголошення. Війна ведеться не лише на полі бою, а й в інформаційному просторі за розум та душі населення, і, на жаль, кількість жертв інформаційної агресії значна.

В умовах інформаційної війни людина потрапляє у вир токсичного деструктивного контенту, часто виникає ситуація перенасичення інформацією. Найуразливішими «мішенями» для маніпулятивного впливу є налякані, емоційно-виснажені, дезорієнтовані люди або ті, хто в ейфорії, перезбуджені, охоплені бажанням робити будь-що, аби тільки відчувати причетність до подій тому життєвоважливою стає здатність особистості об'єктивного оцінювання власних думок, ретельної оцінки та перевірки своїх рішень, вміння бачити і враховувати всі аргументи «за» і «проти», створення власного сценарію поведінки.

Критичне мислення, емпатія, турбота, піклування надзвичайно важливі «ліки» для тих, хто залишився і намагається «жити життя», працювати та навчатися в Україні під звуками сирен, дзижчанням шахедів, свистом та вибухами ракет.

1. *Список використаних джерел*

1. Панок В.Г., Куліш Т.І. Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики та відповіді. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6221>
2. World Health Organization. Mental health. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response>
3. Утюж І.Г., Спиця Н.В. Ментальне здоров'я сучасного українського суспільства: соціально-філософський погляд на проблему. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2024. Вип. 1 (95). С. 140–152.

ФІЛОСОФІЯ СВОБОДИ СІМОНІ ДЕ БОВУАР ЯК ПІДГРУНТЯ ІДЕЇ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Сухарева Лілія Павлівна, аспірантка, асистентка кафедри загальної та клінічної патофізіології ім. Д. О. Альперна (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

Науковий керівник: докторка філософських наук, професорка, професорка кафедри філософії та суспільних наук *Карпенко Катерина Іванівна*, (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

Сімона де Бовуар (1908–1986) – видатна філософиня, письменниця та громадська діячка ХХ століття, чия екзистенціалістська філософія свободи стала інтелектуальним підґрунтям сучасного фемінізму та концепції гендерної рівності. Її основні праці «Друга стаття» (1949) [1], «Вона прийшла, щоб залишитися» (1943) [2] та «Етика невизначеності» (1947) [3] заклали теоретичні основи сучасної гендерної теорії. У своїх дослідженнях де Бовуар висвітлила історичні форми дискримінації жінок і проаналізувала процес соціального конструювання гендеру.

Історично самовираження жінок обмежувалося жорсткими соціальними моделями, що регламентували їхню поведінку та життєві ролі. Боротьба за

індивідуальність у цьому контексті постає як прагнення подолати нав'язані суспільством умовності. Праця «Друга стаття» є фундаментальною для феміністичної феноменології, адже вона аналізує досвід тілесності у його гендерному вимірі. Перекладена понад сорока мовами, книга стала джерелом натхнення для поколінь жінок, які прагнули оскаржити підлегле становище та здобути свободу.

Центральною у праці є ідея про жінку як «Іншу» у патріархальній системі, де чоловік постає «Суб'єктом», що визначає норми буття. Таким чином, нерівність між статями тлумачиться як соціально сконструйована, а не природна. Де Бовуар проводить розрізнення між універсальними відносинами домінування Суб'єкта над Іншим та специфічною формою гендерної експлуатації, коли Чоловік виступає абсолютним Суб'єктом, а Жінка відносним Іншим.

Радикальна критика патріархату, запропонована у «Другій статі», поставила під сумнів соціальні, політичні та релігійні підвалини, що виправдовували підлегле становище жінок. Феноменологічний аналіз перетворюється у Бовуар на інструмент політичного визволення: вона демонструє, як патріархальні інститути використовують біологічні відмінності для обмеження можливостей жінок, і закликає визнати цей стан гнітючим. Ця позиція стала переломним моментом у розвитку феміністичної думки, заклавши основу для другої хвилі фемінізму та формування практик підвищення гендерної свідомості. Те, що спершу поставало як феноменологічне дослідження досвіду втіленого існування, трансформувалося у етичний і політичний заклик до створення практик жіночого самозвільнення.

У праці «Етика невизначеності» де Бовуар розвиває екзистенціалістське вчення про людину, «засуджену бути вільною». Вона підкреслює, що людське існування визначається вибором і відповідальністю, а свобода - це безперервна дія, спрямована на подолання обмежень і реалізацію власного проєкту буття [4]. Відтак, заперечення свободи іншої людини означає заперечення власної свободи [5].

Де Бовуар, розвиваючи ідеї Сартра, наголошує, що свобода не зводиться до принципу «роби, що хочеш». Вона передбачає відповідальність перед собою та іншими. Для жінки це означає подолання нав'язаного стану «Іншої» та активне самопроєктування у майбутнє через працю, творчість, інтелектуальну і громадську діяльність. Отже, гендерна рівність постає не лише як система прав, а як постійний процес самоствердження особистості, що вимагає внутрішньої сили, мужності та рішучості. Найвідоміша теза де Бовуар – «Людиною не народжуються, нею стають» – виражає суть її соціально-філософської концепції. Жінка, за її думкою, не біологічно детермінована істота, а результат історичних і культурних процесів. Свобода, таким чином, полягає у виході за межі природних і соціальних детермінацій. Жодні «природні обставини» не можуть бути виправданням для соціальної нерівності. Гендерна рівність можлива лише через переосмислення суспільних установок і звільнення індивіда від нав'язаних ролей.

Формула де Бовуар «жінкою не народжуються, нею стають» підкреслює, що ідентичність формується у процесі соціалізації, а не визначається біологічно. Отже,

боротьба за рівність – це не лише соціально-політичний процес, а форма самореалізації людської свободи [1]. Феміністичний рух, у цьому контексті, є боротьбою за визнання жінки як суб'єкта, здатного самостійно визначати власне існування.

Таким чином, у філософії де Бовуар ідея свободи набуває не лише етичного, а й соціально-політичного значення [6]. У сучасному контексті її концепція свободи залишається актуальною у дискусіях про перетин гендеру, раси та тілесності. Погляди де Бовуар продовжують відігравати центральну роль у сучасних теоріях рівності, адже вони дають змогу критично осмислити механізми дискримінації й розробити етичні моделі взаємності між статями. Формування нового жіночого прототипу відбувається через переосмислення застарілих норм і ствердження права жінки на соціальну автономію.

Список використаних джерел

1. Beauvoir, S. de. (1949). *Le Deuxième Sexe / The Second Sex*. Paris: Gallimard.
2. Beauvoir, S. de. (1943). *She Came to Stay* (L. Parshley, Trans.). London: Secker & Warburg.
3. Beauvoir, S. de. (1970). *The Coming of Age* (P. O'Brian, Trans.). New York: G. P. Putnam's Sons.
4. Beauvoir, S. de. (1947). *The Ethics of Ambiguity*. New York: Philosophical Library.
5. Pettersen, T. (2007). Freedom and Feminism in Simone de Beauvoir's Philosophy. *Journal of Feminist Studies in Religion*, 23(2), 45–61.
6. Simons, M. A. (1999). *Beauvoir and The Second Sex: Feminism, Race, and the Origins of Existentialism*. Lanham: Rowman & Littlefield.

допомогу та медичне страхування і держава забезпечує охорону здоров'я НЕДЕРЖАВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Сичова Вікторія Вікторівна, докторка наук з державного управління,
професорка, професорка кафедри «Каразінська школа соціальної роботи»
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна)
Литвинов Максим Андрійович, бакалавр із соціальної роботи спеціальності
231 Соціальна робота, менеджер з продажу Бренду Leglo (Україна)
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (м. Харків,
Україна)

Широкомасштабна російська агресія проти України супроводжується масовим характером фактів сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК), з боку російських військових над українськими військовими та цивільними громадянами. З 24 лютого 2022 року до вересня 2025 року Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини задокументувало

484 випадки СНПК, скоєного представниками російської влади проти цивільних осіб та військовополонених, серед яких 350 чоловіків, 119 жінок, 13 дівчат та 2 хлопців [3, с. 12]. Недержавні організації раніше за державу стали надавати соціальні послуги постраждалим від СНПК, ставали першою ланкою допомоги, сприяючи не лише подоланню наслідків травми, а й відновленню довіри до суспільства та власних сил. Відповідно до визначення, наданого Офісом Прокурора Міжнародного кримінального суду у новій Політиці щодо гендерно зумовлених злочинів, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом – це форма гендерно зумовленого насильства, яка полягає у вчиненні або спробі вчинення «сексуальних дій», у т.ч. навіть без фізичного контакту, наприклад, психологічне насильство, що виникає через погрози зґвалтування або каліцтва статевих органів [8].

Постраждалі від СНПК потребують довготривалої психологічної, соціальної реабілітації, мають низку потреб, які держава через брак ресурсів не завжди може задовільнити. Міжнародні та українські недержавні організації у таких випадках відіграють значну роль, забезпечуючи належну соціальну допомогу постраждалим, мінімізуючи негативні наслідки СНПК, зокрема стигматизацію. Система соціальної допомоги постраждалим від сексуального насильства під час російсько-української війни почала формуватися з березня 2014 р., після російської анексії Криму. У науковій літературі соціальна допомога означає соціальну підтримку (соціальні пільги, субсидії) і сприяння особистості у розв'язанні її складних соціальних проблем [4, с. 61]. На сьогодні система соціальної допомоги постраждалим від СНПК складається з невідкладних проміжних репарацій і соціальних послуг. Невідкладні проміжні репарації є комплексом «заходів, спрямованих на задоволення нагальних потреб осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, що запроваджуються з метою відновлення порушених прав таких осіб» [7, ст. 1]. Соціальні послуги постраждалим від СНПК складаються з інформування, консультування, соціально-психологічної реабілітації, медичної допомоги, юридичних послуг, матеріальної та технічної допомоги, соціального супроводу, надання притулку.

З квітня 2022 р. за підтримки ЮНІСЕФ розпочала роботу спеціальна телефонна лінія омбудсмена для надання психологічної допомоги постраждалим від СНПК. До опрацювань потреб постраждалих були залучені, зокрема психологи громадських організацій. З 2023 року в Україні розпочала функціонування мережа з 760 спеціалізованих соціальних служб: Центри допомоги врятованим, центри соціальних служб і спеціалізовані служби підтримки постраждалих від домашнього насильства та ГЗН, мережа недержавних організацій, – де постраждалі від СНПК отримують соціально-психологічну та правову допомогу [6, с.19]. Серед недержавних організацій, що активно надають соціальні послуги постраждалим від СНПК в Україні, варто назвати Фонд доктора Деніса Муквеге, БФ «Сильні», ГО «Ла Страда-Україна», Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем», ГО «СЕМА Україна», ГО «Мережа чоловіків України, які пережили полон і тортури» (ГО

«Випускники»), ГО «Блакитний птах», ГО «Чистий аркуш», ГО «Нумо, сестри!», мережу благодійних неприбуткових організацій в Україні Карітас України та ін.

Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем» здійснює правозахисну, адвокаційну, просвітницьку та аналітичну діяльність у сфері юридичної допомоги постраждалим від СНПК жінкам і зміцнення гендерної справедливості в правовій системі України [1]. Вона також здійснює супровід у процесі подання заяв до правоохоронних органів, представництво інтересів клієнток у суді, допомогу в оформленні документів для отримання статусу постраждалих від СНПК, захист права на отримання компенсації або інших форм відшкодування [1]. Організація тісно співпрацює з Офісом Генерального прокурора, міжнародними організаціями у процесах збору свідчень, підготовки юридичних висновків та звернень до міжнародних судів.

Громадська правозахисна організація «Ла Страда-Україна» є частиною міжнародної мережі La Strada International – глобального альянсу громадських організацій, що працюють у сфері протидії насильству та експлуатації. З початку повномасштабної російської агресії проти України в лютому 2022 року «Ла Страда-Україна» активізувала свою діяльність у сфері реагування на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Її фахівці працюють на цілодобовій національній гарячій лінії (0 800 500 225 або короткий номер 116 123 з мобільного) з надання жінкам і чоловікам, постраждалим від СНПК, анонімної психологічної та правової допомоги; у складних випадках – перенаправлення до спеціалізованих служб чи міжнародних партнерів [5]. «Ла Страда-Україна» активно співпрацює з Верховною Радою, Міністерством соціальної політики України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини тощо.

ГО «Чистий аркуш» надає постраждалим від СНПК безкоштовні юридичні консультації, допомагає скласти заяви до поліції, прокуратури, міжнародних правозахисних інституцій, включаючи ООН, Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд з прав людини. Організація проводить соціальну роботу, спираючись на травмо-орієнтований підхід, використовуючи методики стабілізації емоційного стану, арт-терапії, а також тілесні практики, когнітивно-поведінкові та нарративні техніки [2]. Це дозволяє постраждалим поступово повертатися до відчуття контролю над власним життям, знижувати рівень тривоги, зменшувати симптоматику посттравматичного стресового розладу. Особлива увага приділяється роботі з чоловіками та жінками, які пережили полон. ГО «Чистий аркуш» активно співпрацює з Фондом ООН у галузі народонаселення (UNFPA), Міжнародною НДО "Міжнародна амністія" (Amnesty International), а також органами влади та державними, комунальними соціальними службами в Україні.

Вищезазначені недержавні організації ведуть інформаційно-просвітницьку діяльність (через публікації, відеоматеріали, подкасти), виводячи тему СНПК із категорії табуйованих в категорію висвітлюваних в інформаційному просторі з метою зменшення стигматизації постраждалих від СНПК.

Таким чином, недержавні організації займають суттєве місце в системі

соціальної допомоги постраждалим від сексуального насильства від час російсько-української війни. Вони надають безоплатну правову допомогу, юридичний супровід, психологічні та соціальні послуги на засадах конфіденційності та комплексного підходу; а також ведуть просвітницьку та інформаційну роботу з метою мінімізації наслідків СНПК, зокрема стигматизації постраждалих.

Список використаних джерел

1. Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем»: веб-сайт. URL: <https://jurfem.com.ua/about-us-3/>
2. Громадська організація «Чистий аркуш»: веб-сайт. URL: <https://clearpaperngo.org.ua/>
3. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 1 грудня 2024 року – 31 травня 2025 року / Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. Б.м., 2025. 24 с. URL: <https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-08/2025-07-24%20OHCHR%2042nd%20periodic%20report%20on%20Ukraine%20UKR.pdf>
4. Іванова І.Б. Соціальна робота з людьми похилого віку: навч. посіб. Київ: Університет «Україна», 2023. 220 с.
5. Ла Страда-Україна: веб сайт. URL: <https://la-strada.org.ua/pro-organizacziyu>
6. Підсумковий документ за результатами виконання Імплементацийного плану на виконання Рамкової програми співробітництва між Урядом України та ООН щодо запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом. Б.м. 2022. безз. 2023. 41 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/UN-UKRAINE-ua-no-QR.pdf>
7. Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій: Закон України від 20 листопада 2024 року № 4067-IX. *Відомості Верховної Ради*, 2025. № 17. Ст. 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20#Text>
8. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: як розпізнати і протидіяти. *Офіс Генерального прокурора України: офіційний веб-сайт*. 2024, 03 груд. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/seksualne-nasilstvo-povyazane-z-konfliktom-yak-rozpiznati-i-protidiyati>

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сиромолот Ганна Юріївна, головна медична сестра (КНП «Міська поліклініка N22 ХМР», м. Харків, Україна)

Стаття 49 Конституції України гарантує право кожного громадянина України на охорону здоров'я, медичну відповідним державним фінансуванням соціально-

економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм, створюючи умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності [1].

В 2016 році була прийнята Концепція реформи фінансування системи охорони здоров'я в Україні в якій були проаналізовані проблеми діючої системи охорони здоров'я в Україні, а саме фінансування закладів охорони здоров'я за жорстким постатейним кошторисом на основі застарілих інфраструктурних нормативів та отримання медичних послуг, які надаються громадянам на базі застарілої інфраструктури, без гарантій якості і поважного ставлення до прав та гідності пацієнтів [2].

Шляхи розв'язання проблем у Концепції були визначені через забезпечення державного гарантованого пакету медичної допомоги для громадян України, який включатиме:

- первинну медичну допомогу;
- екстрену медичну допомогу (у тому числі у стаціонарі);
- основні види амбулаторних послуг за направленням лікаря загальної практики – сімейного лікаря;
- основні види стаціонарної медичної допомоги за направленням лікаря загальної практики – сімейного лікаря чи лікаря-спеціаліста, включаючи лікарські засоби для стаціонарної та екстреної медичної допомоги, вартість яких відшкодовується через встановлений державою механізм оплати відповідних видів медичної допомоги;
- амбулаторні рецептурні лікарські засоби, які внесені до національного переліку основних лікарських засобів та вартість яких відшкодовується через механізм реімбурсації (доступності лікарських препаратів та фармацевтичної допомоги в цілому).

Важливим етапом реформування системи фінансування охорони здоров'я України [3] стало:

- утворення єдиного національного замовника медичних послуг – Національної служби здоров'я України, яка реалізує державну політику у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення,
- запровадження нової моделі фінансування системи охорони здоров'я через збереження повноважень органів місцевого самоврядування у сфері управління закладами охорони здоров'я, організації їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення,
- автономізація постачальників медичної допомоги – HELSI.ME, сучасної, зручної та надійної електронної медичної системи, створеної для пацієнтів, лікарів, державних та приватних медичних закладів,
- запровадження нового методу оплати праці де замовник послуг первинної медичної допомоги укладатиме прямі договори про надання послуг первинної

медичної допомоги з ліцензованими та акредитованими МОЗ постачальниками такого виду медичної допомоги. Сумарна оплата за договором про надання первинної медичної допомоги визначатиметься кількістю населення, приписаного до відповідного надавача первинної медичної допомоги, а також показниками результативності.

Подальшим кроком у продовженні реформування фінансування системи охорони здоров'я в Україні стало прийняття ЗУ «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», а саме надання необхідних пацієнтам медичних послуг та лікарських засобів належної якості, реімбурсації лікарських засобів та медичних виробів (включаючи допоміжні засоби) за рахунок коштів Державного бюджету України за програмою медичних гарантій [4].

Питання реформування фінансування системи охорони здоров'я в Україні є предметом досліджень українських вчених: В. Базилевич, А. Боднар, В. Дем'янишин, В. Зюзін, Е. Лібанова, О. Піхоцька, Н. Федорова І. Хомякова, Н. Шелєміна. Погоджуюсь з висновками та пропозиціями Піхоцької О. та інших які будуються на основі проведеного ними аналізу фінансового забезпечення охорони здоров'я протягом останніх років, що галузь не отримала необхідного державного фінансування, якого вона такгостро потребує, та запровадження ефективного механізму фінансування охорони здоров'я через державно-приватне партнерство, сутність якого зводиться до того, що державні установи та приватні партнери об'єднують свої ресурси для реалізації певного проекту з відповідним розподілом ризиків, відповідальності та винагород (відшкодувань) між ними, для взаємовигідної співпраці [5].

Одже, створена нова модель фінансування охорони здоров'я в Україні носить інноваційний характер, але на нашу думку необхідні подальші дії щодо моніторингу, аналізу функціональної здатності медичної системи України у подолання фрагментарності та неузгодженості у сфері закупівель та надання медичних послуг [7] у сучасних умовах воєнного стану в Україні на основі рекомендацій ВООЗ «Фінансування охорони здоров'я в Україні: стійкість в умовах війни: програмний документ щодо охорони здоров'я» [6].

Список використаних джерел

1. Конституція України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1013-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249626689>
3. Про утворення Національної служби здоров'я України: Постанова КМУ від 27 грудня 2017 р. № 1101. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorenniya-nacionalnoyi-sluzhbi-zdorovya-ukrayini>

4. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19 жовтня 2017 р. № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>
5. Піхоцька О. М., Хомякова І. С. Фінансування системи охорони здоров'я в умовах її реформування. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. N12. DOI: 10.32702/2307-2156-2021.12.33
6. Фінансування охорони здоров'я в Україні: стійкість в умовах війни. URL: <https://apps.who.int/iris/rest/bitstreams/1462188/retrieve>
7. Шелєміна Н. І. Особливості фінансування системи охорони здоров'я: вітчизняний та закордонний досвід. Економіка та суспільство. 2023. Випуск N 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-80>

UNEQUAL KNOWLEDGE, UNEQUAL HEALTH: ADDRESSING GENDER GAPS IN STEMM

Shcherbyna Mariya (V. Dahl East Ukrainian National University, Ukraine,
Politecnico di Torino, Italy)

Persistent gender inequality in STEMM (Science, Technology, Engineering, Mathematics, and Medicine) is not only a matter of fairness or representation, but a structural mechanism reproducing health inequities. The exclusion of women from scientific knowledge production and leadership in medical research continues to shape biases in diagnosis, treatment, and health outcomes. This study explores how gendered asymmetries within science systems translate into gender health gaps, with a comparative focus on Europe and Ukraine.

Women's underrepresentation in medical and biomedical research has long-term consequences for both epistemic justice and the quality of healthcare. For decades, clinical trials systematically excluded female subjects, producing diagnostic criteria and pharmaceutical treatments that overlook sex-specific physiology and disease patterns (Heinrich et al., 2001; Institute of Medicine, 2001; Wainer & Carcel, 2020). Even today, sex and gender analysis is incorporated in fewer than 2% of publicly funded EU research projects (EC Horizon Reports, 2023). Such epistemic exclusions are not accidental, they stem from the broader structural configuration of science as a gendered institution.

Mixed-gender research teams have been shown to generate more innovative and impactful research outcomes, especially in biomedical fields, yet they remain underrepresented (Yang et al., 2022). In this context, the STEMM gender gap actively drives epistemic injustice and systemic health disparities. Barriers to women's participation in medical science are multifaceted. Structurally, women face the absence of return-to-work schemes after maternity leave or caregiving breaks, lack of institutional childcare support, and inflexible career trajectories. The unequal distribution of unpaid domestic

Machung, 2012), significantly limits research productivity and mobility.

Culturally, women are confronted with deep-rooted stereotypes and implicit biases about competency “hard” disciplines, “appropriate” fields, widespread sexual harassment in academic spaces, and the glass ceiling that restricts progression into principal investigator (PI) or p senior decision-making roles (Moss-Racusin et al., 2012). Financially, women are less likely to be awarded high-prestige research grants or be included in elite collaborative networks (leading to their marginalization in the “invisible colleges” of science), further deepening gendered exclusion. These gendered structural patterns manifest differently across regions.

In Ukraine, women represent ~44.7% of researchers (UNESCO UIS, 2022), but remain underrepresented in high-prestige and leadership positions, particularly in fields such as surgery, engineering, or medical innovation. The war has intensified women voices but also gendered precarity: women researchers face interrupted careers due to displacement, caregiving burdens, and institutional collapse. While visibility of women in public, academic, and resistance discourse has grown, this has not translated yet into structural empowerment in science policy or funding bodies. Surveys from 2024 reveal that nearly 60% of displaced women researchers could not continue their academic work due to lack of institutional integration, childcare, or residency rights (GMKA, 2024; Havlin & Shcherbyna, 2025 under review).

In Europe, formal gender equality mechanisms are well-established, but yet inequalities persist across the academic pipeline. Women represent ~34% of researchers overall, but only 24% of Grade A (full professorial) positions in life sciences and just 22% of researchers in the private sector (She Figures, EC, 2024). Women are disproportionately concentrated in temporary or part-time positions, experience higher dropout rates along the academic pipeline, and face exclusion from patenting and innovation—only 9% of inventors in the EU are women. Most worryingly, fewer than 2% of publicly funded EU research projects systematically incorporate sex/gender analysis, despite policy mandates to do so (EC Horizon Reports, 2023). These patterns reflect the persistence of an androcentric research culture that privileges the “ideal worker” norm and undermines inclusivity.

This study is based on a comparative synthesis carried out within the Just The Woman I Am project. It integrates three complementary components: policy and statistical review, analysis of national and international databases, including UNESCO UIS and She Figures (European Commission), to trace women’s representation and career trajectories in STEMM across Europe and Ukraine; systematic literature review of interdisciplinary scholarship on gender, science, and health inequity, focusing on concepts such as structural inequality, intersectional disadvantage, and epistemic injustice (Cheryan et al., 2015; Misra et al., 2011; Yang et al., 2022; Shcherbyna et al., 2021) and institutional and contextual analysis, examination of gender equality frameworks, science policy instruments, and war challenges to women’s participation in Ukrainian academia. The comparative analysis shows that while the forms and severity of exclusion differ across contexts, the health consequences are universal. The underrepresentation of women in STEMM leads to biased knowledge production, absence of data on women’s

bodies, and systemic medical misrecognition, resulting in a global gender health gap. When women are absent from research design and leadership, medical knowledge becomes biased toward male physiology and experience, perpetuating diagnostic errors, treatment misfits, and overall gender health inequities. Bridging this gap requires a shift from representation-based to structure-transformative policies. This involves embedding sex/gender analysis in all stages of research, supporting women-led projects in biomedical sciences, and institutionalizing flexible and inclusive career pathways. Furthermore, epistemic justice must be recognized as a public health priority: valuing lived experience, intersectional perspectives, and care work as legitimate contributions to scientific knowledge.

We argue that addressing health inequity requires not only improving numerical representation, but dismantling epistemic exclusion and structural asymmetries. A feminist public health agenda must integrate intersectional and decolonial strategies: supporting inclusive scientific careers, valuing lived experience as valid knowledge, funding women-led research on women's health, and embedding sex/gender analysis into the design of medical research. Only then can we build health systems and knowledge infrastructures that serve all.

Acknowledgements. This work is based on the part of the “Just The Woman I Am” (JTWIA) project.

References

1. Cheryan, S., Master, A., & Meltzoff, A. N. (2015). Cultural stereotypes as gatekeepers: Increasing girls' interest in computer science and engineering by diversifying stereotypes. *Frontiers in Psychology*, 6, 49.
- European Commission. (2024). She Figures 2024 report.
2. Gender Equality in Medicine Association (GMKA). (2024, April 15). Project “Women in Medicine” marks its first anniversary. Retrieved October 12, 2025, from <https://gmka.org/en/news/proyektu-gmka-zhinki-v-meditsini-vipovnyuyet-sya-1-rik/>
3. Havlin, T., & Shcherbyna, M. (2025). Intersectional trap of (in)visible identities and belongings: Between engagement and entrapment of displaced Ukrainian women scientists [Manuscript under review in *Gender Studies*]
4. Heinrich, J., Gahart, M. T., Rowe, E. J., & Bradley, L. (2001). A letter to The Honorable Tom Harkin. Drug Safety: Most drugs withdrawn in recent years had greater health risks for women (GAO-01-286R). U.S. General Accounting Office. <http://www.gao.gov/products/GAO-01-286R>
5. Hochschild, A. R., & Machung, A. (2012). *The second shift: Working families and the revolution at home* (Rev. ed.). Penguin Books
6. Institute of Medicine (US) Committee on Understanding the Biology of Sex and Gender Differences. (2001). *Exploring the biological contributions to human health: Does sex matter?* (T. M. Witzmann & M. L. Pardue, Eds.). National Academies Press

7. Misra, J., Lundquist, J. H., & Templer, A. (2012). Gender, work time, and care responsibilities among faculty. *Sociological Forum*, 27(2), 300-323. <https://doi.org/10.1111/j.1573-7861.2012.01319.x>
8. Moss-Racusin, C. A., Dovidio, J. F., Brescoll, V. L., Graham, M. J., & Handelsman, J. (2012). Science faculty's subtle gender biases favor male students. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109(41), 16474-16479. <https://doi.org/10.1073/pnas.1211286109>
9. Sex and Gender Sensitive Research Call to Action Group, Wainer, Z., & Carcel, C. (2020). Sex and gender in health research: Updating policy to reflect evidence. *The Medical Journal of Australia*, 212(2), 57-62.e1. <https://doi.org/10.5694/mja2.50426>
10. Shcherbina M., Kamchatna V.A., Shenheliia T.Y., Stereotyping and STEM Gender Gap, in: *Gender. Ecology. Health: Proceedings of the VII International Scientific and Practical Conference* (Kharkiv, April 22-23, 2021). Kharkiv: Kharkiv National Medical University, Editorial board V.A. Kapustnyk, V.M. Lisovyi, V.V. Myasoedov, I.V. Leshchina, I.V. Letik, O.Y. Hrechanina, K.I. Karpenko, H.M. Kozhyna, and S.O. Krasnikova, 2021, 39-46
11. UNESCO Institute for Statistics. (2022). Women in science: Key figures. Retrieved from <https://uis.unesco.org>
12. Yang, Y., Tian, T. Y., Woodruff, T. K., Jones, B. F., & Uzzi, B. (2022). Gender-diverse teams produce more novel and higher-impact scientific ideas. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 119(36), e2200841119. <https://doi.org/10.1073/pnas.2200841119>

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД В МЕДИЧНІЙ ОСВІТІ ТА ПРАКТИЦІ

Денисенко Вікторія Володимирівна, кандидатка історичних наук, доцентка, старший викладач кафедри суспільних дисциплін (Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, м. Запоріжжя, Україна)

Ми всі звертаємося до лікарів. Ті медичні препарати, які вони рекомендують, методики, які використовують, засновані на дослідженнях. Але за останнє століття більшість медичних досліджень стосувалися лише половини населення – чоловіків. Незалежно від того, хто є пацієнтом, лікарі призначають однакові дослідження, медикаменти, не враховуючи статеву приналежність пацієнта. Чому? Хіба між чоловіком і жінкою немає фізіологічної різниці? Згідно звіту від 2000 р. Government Accountability Office, серед лікарських препаратів, що були відкликани з ринку, у 80% причиною були негативні побічні прояви у жінок [1; 2].

Виникають питання: чому такий великий показник побічної дії саме для жінок? Чому це стає відомим тільки після того, як медичні препарати потрапляють на ринок, а не протягом тривалого періоду розробки препарату та клінічних досліджень його дії?

Більшість ліків, клінічних досліджень та навіть хірургічних протоколів засновані на чоловічій анатомії. В професії, де традиційно домінують чоловіки, наука має проблеми з історичними гендерними упередженнями. Але жінки складають половину людської популяції. Історично дані збиралися на основі дослідження чоловіків та за узагальненням використовувалися і для жінок [3, р. 57]. «Чоловіча модель» стала основою в медичних дослідженнях.

Після Другої світової війни тема медичних досліджень щодо людей отримала увагу світової спільноти, в першу чергу, через прагнення захистити жертв. В тому числі, було актуалізовано питання щодо захисту жінок репродуктивного віку від недобровільної участі у будь-яких медичних дослідженнях. Було визнано пріоритетним проводити дослідження на чоловіках. Їх організм є більш стабільним, більш гомогенним, у ньому не відбуваються періодичні коливання рівня гормонів, що може вплинути на достовірність отриманих результатів – так простіше, так дешевше. Крім того, в середині ХХ ст. загально визнаним було, що чоловіки і жінки подібні в усьому крім репродуктивної функції. Тому і було прийнятим, що в медичних дослідженнях беруть участь чоловіки, а потім результати цих досліджень застосовують і до жінок. Окремі дослідження жіночого здоров'я стосувалися виключно репродуктивної функції (т. зв. «бікіні-медицина») [4].

І така ситуація зберігалася до 80-х років ХХ ст., коли ця модель була піддана сумніву з боку медичного співтовариства та керівництва систем охорони здоров'я. Стало зрозумілим, що виключаючи жінок з медичних досліджень, ми таким чином порушуємо їхні інтереси. Адже крім репродуктивної сфери майже нічого не було відомо, в чому полягає унікальність жінки-пацієнта. З того часу з'явилася величезна кількість свідчень того, наскільки чоловіки і жінки відмінні. Так само як діти – це не маленькі дорослі. Діти мають іншу фізіологію, ніж дорослі. І саме тому виникла така спеціальність, як педіатрія. Ми проводимо дослідження з дітьми, щоб покращити їм якість життя. Те саме стосується жінок. Жінки – це не чоловіки з іншими репродуктивними органами, вони мають свою анатомію і фізіологію, що заслуговує глибокого вивчення.

Велика кількість доклінічних та клінічних досліджень демонструють, що жінки та чоловіки можуть суттєво відрізнятись за сприйнятливістю до поширених захворювань та реакцією на лікування, включаючи ефективність та побічні ефекти. Ігнорування статевих та гендерних відмінностей протягом усього циклу дослідження може поставити під загрозу точність науки, призвести до негативних наслідків для здоров'я, збільшити витрати на охорону здоров'я та мати наслідки, що виходять за рамки охорони здоров'я, включаючи соціальні послуги та догляд за літніми людьми.

Жінки більше схильні страждати на небажані побічні дії ліків через те, що дозування ліків історично базувалися на клінічних дослідженнях, що проводилися на чоловіках. Ендометріоз спостерігається у однієї з дев'яти жінок, однак, ефективні діагностичні методики та лікування відсутні. Коли мова йде про надзвичайні ситуації, наприклад, серцевий напад, жінки часто залишаються

недіагнованими через те, що не мають симптомів, відповідних до тих, що спостерігаються у чоловіків. Чоловіки скаржаться на тиск і біль у грудях. Водночас жінки часто говорять про те, що їм важко дихати, вони погано себе почувають, стомлюються. І це вважається нетиповим для серцевих нападів. Жінки також часто мають нетрадиційні симптоми інсульту, що призводить до затримки у розпізнаванні як ними, так і медичними працівниками. В онкології важливим є звертати увагу на гормони, які сприяють розвитку пухлин, і відрізняються у жінок і чоловіків, на ефект від дії ліків, який може суттєво відрізнятися для чоловіків і жінок (*sex-specific fashion of reseach*). Різним є також ефект фізичних вправ, тренувань, реабілітаційних заходів [5].

Ключові сфери, де ігнорування статевих відмінностей потенційно є найбільш шкідливими:

- діагностика та лікування серцевих захворювань та інсультів у жінок;
- призначення та дозування фармацевтичних препаратів;
- суб'єктивна оцінка симптомів у жінок;
- біль та лікування болю;
- гормони та жіноча біохімія (включаючи призначені гормони).

Факти про те, як чоловічо-центрична медицина щодня впливає на жіноче здоров'я, лякають. Потрібно піднімати питання про гендерні упередження в медичних дослідженнях та виправляти їх, працювати над виправленням цієї прогалини в сфері охорони здоров'я. Чоловічо-центрична модель ігнорує унікальні біологічні та емоційні відмінності між чоловіками та жінками – упущення, яке може загрожувати життю жінок [6].

Це вражає, що фактично половина населення тривалий час ігнорувалася в медичних дослідженнях. Перед медичною наукою постає завдання на майбутнє – фокусування на питанні, як медичні дослідження відповідають проблематиці рівності, інклюзії, залучення різноманітних груп населення, бо світ, який ми формуємо, має бути світом, до якого належать всі. Допоки ми використовуємо дослідження однаково також для груп населення, що не були досліджені – виникають проблеми.

Звідси ми приходимо до висновку про необхідність змін в системі медичної освіти і медичної практики: визнання цінності включення новітніх знань про гендерні відмінності у сучасні освітні програми з підготовки працівників сфери охорони здоров'я. Так, в університеті Брауна запроваджено навчальний курс «Sex and gender in emergency medicine» і водночас проводять дослідження, спрямовані на визначення, як впливають статеві відмінності між чоловіками і жінками в екстрених ситуаціях, в тому числі, під час інфаркту, інсульту, наркотичного чи алкогольного отруєння. Доцільно подіну практику поширити в системі медичної освіти в Україні. Перший крок до змін – усвідомлення їх необхідності. Мова йде не просто про покращення системи охорони здоров'я для жінок, а про персональний, індивідуальний підхід до кожного пацієнта. Розуміння цього дозволить оптимізувати медичне забезпечення і для чоловіків, і для жінок.

Список використаних джерел

1. McGregor A. *Why Medicine Often Has Dangerous Side Effects For Women*. URL: https://www.ted.com/speakers/alyson_mcgregor
2. McGregor A. *Sex Matters: How Male-Centric Medicine Endangers Women's Health and What We Can Do About It*. Balance, 2020. 272 p.
3. Wainer Z. and others. Sex and gender in health research: updating policy to reflect evidence. *Medical journal of Australia*. 2019. P. 57–62. URL: https://www.mja.com.au/system/files/issues/212_02/mja250426.pdf.
4. Wasden R. and others. Beyond bikini medicine: An analysis of Sex- and Gender-Informed Medicine in a preclinical undergraduate medical education. *MedEdPublish*. 2025. URL: <https://mededpublish.org/articles/15-45>
5. Weisman S., Schwartz D. Studying women in clinical trials: Scientific and legal implications. *Gender Medicine*. Volume 4, Issue 1, March 2007, Pages 3–7
6. [Harrison-Woolrych](#) M. *Medicines for Women: Medicines for Half the World* // *Medicines for Women*. Springer, 2014. P. 3–40.

(НЕ)МЕДИКАЛІЗОВАНА «ЖІНКА»

Шильман Михайло Євгенович, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри теоретичної і практичної філософії імені проф. Й. Б. Шада;

Широков Кирило Валерійович, аспірант кафедри теоретичної і практичної філософії імені проф. Й. Б. Шада (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна)

Мабудь, важко назвати більш наглядний спосіб послатися на актуальність певної думки, ніж згадати її та пом'янути її автора, справедливо приліченого до класиків, з тією доброзичливою іронією, яка може видаватися обумовленою лише дистанцією у часі, але, насправді, є, здебільшого, поважною формою звернення до того, що *вже* промовлене колись, і від чого, здається, *ще* варто відштовхнутися у прагненні прояснення насущних питань, які постають сьогодні. Тим паче, якщо це стається у русі, відомому як феміністичний.

З цього боку недавня спільна праця Адріани Кавареро та Олівії Гуаральдо – *Donna si nasce* – є, мабуть, взірцевою спробою і нагадування про легендарне *On ne naît pas femme...*, і сучасного пере-прочитання Сімони де Бовуар, і кваліфікації запропонованого нею свого часу розв'язання проблеми «становлення жінкою» як непереконливого. Останнє, ясна річ, робиться, з одного боку, із врахуванням тих правових і культурних зсувів, що відбулись протягом (як мінімум) минулої чверті століття, та через зміни інститутів, що формують життя (зокрема) жінок. З іншого боку, це є пропозицією – з відсилкою до феноменів, які викликають стурбованість тим, що «...поняття статевої відмінності між чоловіками та жінками сьогодні піддається сумніву і, навіть, є предметом цензури...» [5] – вважати за необхідне зворотнє нагадування про те, що «статева відмінність – це, перш за все, факт...» [5]

(з певними натяжками його можна спрощено звати «біологічним»), який було б / є безглуздом заперечувати як такий. Адже саме він має розумітися, перш за все, як пряма індикація «(не)здатностей тіла».

Не розходячись з Мартою Нуссбаум у тому, що «...фемінізм потребує... витонченого дослідження взаємин тілесних відмінностей і культурних конструкцій» [7], слід, однак, додати, що необхідною умовою цієї шуканої витонченості є можливість вільних рокіровок складових цих взаємин. Тобто, сьогодні досить хибним виглядає сповідання крайнощів, що тим чи іншим чином є причетними до денонсацій жіночої тілесності – зокрема, це і подальші утримання дослідницької уваги на тій «жінці», яка саме і понад усе є створенням дискурсивним, і новітні намагання виключити геть з політичного мовлення слово «жінка» як таке. Тож, це певною мірою стосується і ставлення до буття жінкою, колись заснованого *Другою статтю*.

З точки зору Бовуар, «...переважна більшість нездужань та хвороб, що вражають жінок...», виникають саме «...через обов'язки, які вони беруть на себе, через протиріччя, в яких вони мають боротися...» і виражають певну реальну ситуацію – «але ситуація залежить не від тіла; вона залежить від неї» [2, р. 540]. Отже, тілесні нездоров'я (працюючої) жінки є свого роду відповіддю-реакцією на те наперед визначене буття, якого вона мусить спромогтись шляхом (соціально нав'язаного) «становлення жінкою» – «значною мірою саме тривога жіночого буття роз'їдає жіноче тіло» [2, р. 85]. У такому разі розв'язання проблеми (у тому числі) із збереженням тілесного здоров'я вбачається (за Бовуар) у свідомому униканні становлення тією-такою «жінкою», яка визначається та вичерпується спектром вготованих їй гендерних ролей, чийм непозбутнім «спів-продюсером» залишається культурно препарована «біологія самиці».

Такий собі інвертований парафраз вищенаведеної думки від Елізабет Барнс здається досить характерним на тлі нинішньої номінальної правової рівності чоловіків та жінок, і стосується, перш за все, гідного працівника: «...вочевидь, біологічні статеві розходження відіграють причинну роль у тому, що жінки опиняються у не вигідному становищі (disadvantaged)... Але розв'язання [цієї проблеми] полягає не у зміні жіночого тіла...» [1, р. 131], а у вживанні відповідних (соціальних) заходів для покращення (або хоча б оптимізації) цього становища / їхнього положення. Тобто, йдеться про «технічну підтримку», компенсаторну допомогу в актуальному бутті жінкою, чия чинність вже не є залежною і не розуміється похідною від (попередньої чи майбутньої) традиційної / патріархальної конфірмації.

Безумовно, одна з найбільш затребуваних нині, штатних і маючих сталий (ринковий) попит допомог цього роду, є «медична допомога» – саме у тому її максимально широкому розумінні, що перетинає межі просто «лікування». Цілком справедливо відмічаючи, що «крім того, щоб вважати хворобами ті становища, які не лікуються, доктора також лікують деякі становища, які не визначаються як хвороби» [3, р. 545], Крістофер Бурс використовує наскрізний аргумент, зміст якого

можна стисло викласти так: серед стандартних медичних процедур здавна й до сьогодні є такі, що не стосуються саме лікування тілесної дисфункції (обрізання, косметична хірургія, аборт за вибором (elective), уникання вагітності etc.), і, зокрема, «два ключових приклади – контрацепція Гіппократа і акушерська анестезія вікторіанської доби – свідчать про те, що від початку нашої медичної традиції лікарі були готові вийти за рамки зміцнення здоров'я» [4, р. 163]. І здається зайвим вказувати на наочне – головують тут «жіночі процедури».

Тож, медикалізація «жінки» як здатного тіла супроводжує її (соціальне) буття жінкою і, можна сказати, всіляко сприяє спромогтись його / в ньому. Навіть з ризиком для здоров'я – але буття будь-якого, кожного, без наперед визначених чи\та належних йому способів, форм і атрибутів. Якщо ж, з протилежного боку, мовляти суто «по-патріархальному» про жіноче здоров'я як таке, коли мається на увазі, переважно, штатна чеснота дітонародження, то, здається, майже усе тут – від штучного запліднення та сурогатного материнства до нагляду за вагітністю і акушерського сервісу – добре ілюструє те, наскільки у своєму сталому поширенні є успішною та ефективною медикалізація біологічно-тілесних функціоналів.

Більш того, до речі, нині медична практика вже обслуговує / забезпечує й, образно кажучи, спроможність навіть за відсутністю здатності, адже перехід з однієї статі до іншої став можливим завдяки їй – і «в цьому сенсі варто сказати, що іноді людина не народжується жінкою, але може нею стати» [5]. Зрозуміло, у певному сенсі.

Отже, сучасні здобутки техно-науки, що вражають (тривожачи) і ведуть до наступних успіхів біомедицини, виглядають безперечними. При цьому, найбільш суперечливим досі залиша(є/ю)ться – за неминучої неприбраності й множинності (не)визначень – саме поняття «здоров'я», зокрема, «жіночого». Тож, відповідно до різних його концептів, кожний з яких є і задіяним у певному інтересі, і маючим певні практичні та політичні наслідки, виникають-фабрикуються і дещо різні медико-соціальні конструкти (оптимальної) «жінки» – тобто, можна сказати, варті медикалізованого втілення, технологічно можливі «жіночості».

Тут, однак, криється й важливий (зокрема, для фемінізму) нюанс: спротив медикалізації чинить саме (загадкова і примхлива) жіноча сексуальність, ця явна непотреба щодо функціональності самиці. Але, як демонструє Ревека (Куїл) Кукла, коли йдеться про характерне уявлення про жіночу сексуальність, яке стало ґрунтується низкою вихідних (ідеологізованих) припущень-установок, то саме вони «...одразу ж роблять процес медикалізації непослідовним і майже безнадійним» [6, р. 196]. Отже, з огляду на фактичну ситуацію, не відволікаючись на теоретично високу маркетингову цінність (якоїсь) «жіночої віагри», доводиться визнати, що (зухвалий) «...замах на медикалізацію жіночої сексуальності та FSD (жіночої сексуальної дисфункції) є провалом, а не просто програмою, що розпочата, але залишається незавершеною» [6, р. 194]. Що, відверто кажучи, не може не надихати небезпристрасного.

Зазнаючи (ці) невдачі, медикалізація, що завжди є спрощенням, вказує на ту спільну ваду дратівливо нескладних конструктів «нормальної жінки» – в діапазоні від прісно-біологічного «призначення до репродукції» до наскрізь пікантного й сумнозвісного прокляття щодо «пожадання до мужа» (Бт. 3:16) – яка полягає у відшукуванні патологічного у небажаннях спромагатися «належного». Але ж саме презумпція (не)бажання в його складності та вільності залишається запорукою і підставою (необмеженої) можливості виникання / творення / уявлення усіх тих-таких нескорегованих – неочікуваних, несподіваних (в якихось своїх втіленнях та уживаннях «незадовільних» і навіть «небажаних») – «жінок», що визначають-ся, з якими досі продовжує і безцеремонно, і даремно поратися (узагальнююче) слово «жінка».

Список використаних джерел

1. Barnes, E. (2023). *Health problems: philosophical puzzles about the nature of health*. Oxford University Press, Incorporated.
2. Beauvoir, S. d. (1949). *Le deuxième sexe II l'expérience vécue*. Gallimard.
3. Boorse, C. (1977). *Health as a Theoretical Concept*. *Philosophy of Science*, 44(4), 542–573. doi:10.1086/288768
4. Boorse, C. (2016). Goals of Medicine. In Giroux, É. (Eds.), *Naturalism in the Philosophy of Health* (pp. 145–177). History, Philosophy and Theory of the Life Sciences. Springer. doi:10.1007/978-3-319-29091-1_9
5. Cavarero, A., & Guaraldo, O. (2024). *Donna si nasce: (e qualche volta lo si diventa)* (I edizione). Mondadori.
6. Kukla, R. (2016). Failed Medicalization and the Cultural Iconography of Feminine Sexuality. In LaChance Adams, S., Davidson, Ch. M., Lundquist, C. R. (Eds.), *Philosophy of Love and Sex* (pp. 185–208). Rowman and Littlefield.
7. Nussbaum, M. (1999). *The Professor of Parody: The hip defeatism of Judith Butler*. The New Republic, 22.02.1999.

WAR: GENDER CHALLENGES FOR UKRAINIAN SOCIETY AND PUBLIC HEALTH

Martynenko N. M. / Мартиненко Наталія Миколаївна, кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

The full-scale war launched by the Russian Federation against Ukraine has become a catalyst for deep social, economic, and demographic changes that significantly affect public health. A key aspect of these changes is the gender transformations impacting all areas of life, from military service to daily living. Traditional roles and stereotypes are rapidly breaking down, creating new challenges for both men and women. The purpose

of this work is to analyze the gender challenges caused by the war and their impact on the physical, psychological, and social well-being of the Ukrainian population.

The war has significantly altered the role of women in society. Although women have always been involved in defense, their current participation in combat and providing military support has reached an unprecedented scale. This creates new medical and psychological challenges, such as: 1) *Physical and psychological trauma*: female service members face combat injuries, as well as post-traumatic stress disorder (PTSD), depression, and anxiety. 2) *Sexual and gender-based violence*: the war, unfortunately, is accompanied by a rise in cases of sexual violence, which is used as a tool of terror and destruction. Victims of this violence require not only medical but also comprehensive psychosocial support. 3) *Reproductive health*: stress, irregular nutrition, and lack of access to medical care negatively affect women's reproductive health, which can have long-term consequences for the demographic situation.

The war has had a significant impact on public health and the change of gender roles in society. In our culture, men are traditionally seen as "protectors." Mobilization and participation in combat lead to an *increase in disability*. Male service members sustain severe injuries that require long-term rehabilitation and integration into civilian life. The war also has significant *psychological consequences*. PTSD and other mental disorders are common among veterans. The need to adapt to civilian life is often accompanied by social isolation and employment problems for those with combat experience. Consequently, there's a *rise in the level of violence*. Social tension and stress can cause an increase in domestic violence, where men who cannot cope with their trauma behave aggressively.

Another problem created by the war is the significant number of *displaced people*. The internal displacement of millions of Ukrainians has created unique gender problems. The majority of internally displaced persons (IDPs) are women and children who require special attention and protection. Female IDPs often lose access to regular medical care, leading to the exacerbation of chronic illnesses and mental health problems. Left without support, female IDPs often face economic difficulties, making them vulnerable to exploitation and human trafficking. The psychological trauma associated with the war and displacement has a long-term impact on children's mental health.

Therefore, the war in Ukraine has profound and multifaceted gender consequences that directly affect public health. Overcoming these challenges requires a *systemic approach*, such as: *implementation of gender-sensitive programmes*. Medical, psychological, and social programs must consider the specific needs of men and women, veterans, and IDPs. *Strengthening the healthcare system* is essential to ensure the population's access to quality medical services, particularly psychological and reproductive care, in all regions of the country. *Educational campaigns* aimed at overcoming gender stereotypes, counteracting violence, and promoting the social integration of veterans should be conducted.

Considering the gender dimension is crucial for providing an effective and humane response to the challenges caused by the war and for restoring stable public health in Ukraine.

References:

1. Martsenyuk, T. Ensuring Gender Equality in the Armed Forces of Ukraine. *Empirio I*, № 1, 2024. P. 44–54.
2. Yurtsenyuk, O. S., Sumariuk, B. M. Impact of the War on the Mental Health of Ukrainians: Factors in Formation of Neurotic and Stress-Associated Mental Disorders. Current State of the Issue. *Art of Medicine*. № 2 (26), 2023. P. 248–251.
3. Gender-responsive recovery: How Ukrainian hromadas learn to take into account the needs of everyone. *UN Women, Ukraine*, 4 September 2025. URL: <https://surl.li/zeibvg>
4. Myroniuk, I., Slabkyi, H. ., Shcherbinska, O., & Bilak-Lukianchuk, V. (2022). Naslidky viiny z rosiiskoiu federatsiieiu dlia hromadskoho zdorovia Ukrainy. *Reproduktyvne zdorovia zhinky*, (8), 26–31. URL: <https://surl.li/mmunlx>

ЖІНОЧЕ ЛІДЕРСТВО У ВИЩІЙ МЕДИЧНІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ БАР'ЄРІВ ТА ПЕРСПЕКТИВ

Марущенко Олег Анатолійович, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та суспільних наук (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

На тлі євроінтеграційних прагнень та розбудови справедливого суспільства, проблема гендерної нерівності в Україні залишається напрочуд актуальною. Особливої гостроти вона набуває у сферах, що лише на перший погляд є фемінізованими. Вища медична освіта – яскравий тому приклад: попри домінування жінок серед студентства та викладацького складу, процес їхнього просування на лідерські позиції нерідко стикається із системними труднощами. Саме з метою глибокого вивчення цього феномену Центр гендерної освіти ХНМУ спільно зі Школою клінічної медицини Кембриджського Університету (Велика Британія) за підтримки програми Going Global Partnerships від Британської Ради у період з січня 2024 р. до січня 2025 р. реалізували спільний проєкт «EmpowerHer: просування жіночого лідерства у вищій медичній освіті». У межах проєкту в ХНМУ двічі (у травні 2024 р. і у січні 2025 р.) було проведено онлайн та з використанням ідентичного інструментарію (анкети) соціологічне опитування «Жінки і чоловіки у вищій медичній школі України». Етап збору даних відбувався у співпраці з Навчально-науковим інститутом якості освіти.

Порівняння даних, отриманих з інтервалом у 7 місяців, засвідчило переважно незначні відмінності між двома масивами даних, що загалом вказує на їхню достовірність і надійність. Аналіз, представлений у цьому тексті, ґрунтується переважно на даних січневої хвилі опитування, яка охопила 791 представника/-ці університетської спільноти: від студентства (57,1 %) та інтернів/-ок з аспірантами/-ками (10,7 %) до науково-педагогічних

працівників/-ниць (30,2 %). 76,4 % опитаних – жінки. 35,6 % респондентів/-ок паралельно з роботою або навчанням в університеті також працюють в якійсь медичній установі.

Дослідження, передусім, мало на меті пролити світло на міру притаманності гендерних стереотипів, на загальне ставлення університетської спільноти до жіночого лідерства (в першу чергу, у вищій медичній школі), на уявлення про його перспективи, а також про бар'єри, що можуть заважати паритетній представленості жінок і чоловіків на лідерських позиціях. Запитання меншою мірою стосувалися реальності ХНМУ, а більшою – проблеми як такої, виявленої на підставі попереднього аналізу експертних оцінок, а також статистичних даних щодо представленості жінок і чоловіків на лідерських позиціях в Україні та світі.

Як засвідчили результати опитування, проблема недостатнього представництва жінок на лідерських позиціях у вищій медичній школі не просто існує, але й цілком усвідомлюється університетською спільнотою. Коли мова зайшла про першопричини такого стану речей, думки респондентів/-ок здебільшого зійшлися на чинниках соціокультурного характеру. Більше половини опитаних (55,1 %) переконані, що ключову роль тут відіграє непохитна суспільна традиція, за якою керівні посади є прерогативою чоловіків.

Не менш вагомими причинами респонденти/-ки вважають «випадіння» жінок з професії через вагітність, пологи, догляд за дитиною та складність подальшого повернення до кар'єрної траєкторії (51,2 %), а також стереотипне сприйняття чоловіків як кращих керівників (32,2 %).

Варто особливо підкреслити, що тези, які б ставили під сумнів суто професійні якості жінок, не знайшли значної підтримки: лише 3 % опитаних погодилися, що жінки як лідерки є неефективними, і тільки 13 % респонденток/-ів вважають, що жінки просто не прагнуть обіймати лідерські позиції. Такі дані свідчать про важливий зсув у свідомості: проблема переважно сприймається не як наслідок особистих якостей чи бажань жінок, а як результат системного тиску зовнішніх обставин.

Та попри таку очевидну готовність до змін, глибинний аналіз виявляє певну суперечність у поглядах респондентського кола. З одного боку, 79,9 % респондентів/-ок заявляють про ту чи іншу підтримку жіночого лідерства (найбільша підтримка – серед співробітників/-ниць університету – 86,1 %).

«Значну частину студентів-медиків та практикуючих лікарів складають жінки, тому важливо, щоб їхні інтереси та перспективи були представлені на керівному рівні.»

«Жінки – такі ж люди, як і чоловіки. Стать не визначає професіоналізм людини, але чомусь суспільство досі вважає навпаки.»

«Я повністю підтримую жіноче лідерство у вищій медичній освіті, оскільки воно сприяє рівноправності, розширює можливості для талановитих спеціалісток та позитивно впливає на розвиток медичної науки й освіти. Жінки на керівних посадах можуть забезпечити різноманітність поглядів, впроваджувати

інноваційні підходи, слугувати натхненням для майбутніх поколінь студентів і викладачів.»

З іншого – прогресивні погляди уживаються із стереотипними. Хоча переважна більшість (90,4 %) респондентів/-ок переконані, що жінки здатні виконувати лідерські ролі і обіймати керівні посади, а 61,9 % опитаних вважають, що жінка повинна мати можливість вільно будувати кар'єру, значна частина респонденток/-ів (27,7 %) досі поділяє думку, що головне покликання жінки – бути хорошою дружиною, матір'ю, домогосподаркою, причому серед студентства цей показник виявився навіть більшим за середній – 31 % (можливо тому, що студентство нерідко перебуває у сфері впливу батьківства, зокрема, і щодо стереотипів), серед співробітників/-ниць університету таких виявилось 23,8 %, а найменше підтримали подібну позицію ті, хто навчаються в аспірантурі / інтернатурі – 20,9 %.

Ще сильнішим виявився стереотип про чоловіка як основного годувальника родини (51,1 %). Цей дисонанс між заявленою підтримкою та збереженням патріархатних установок і є тим внутрішнім бар'єром, який негласно впливає на кар'єрні траєкторії жінок.

Ще одним яскравим індикатором прихованих упереджень стали уявлення про «чоловічі» та «жіночі» медичні спеціальності. Опитування показало стійку асоціацію професії хірурга з чоловіками – більше третини респондентів/-ок (34,3 %) вважають, що саме чоловіки справляються з такою роботою краще. Схожа, хоч і менш виражена, тенденція спостерігається і щодо анестезіології. Натомість педіатрія та гінекологія, навпаки, сприймаються як переважно «жіночі» царини (30 % і 27,8 % відповідно). Примітно, що такі фахи, як терапевт, психіатр, науковець чи викладач університету, на думку абсолютної більшості опитаних, гендерної прив'язки не мають. Схоже, стереотипізація є вибірковою і стосується здебільшого тих галузей, які суспільна свідомість наділяє традиційно маскулініними (рішучість, витривалість, фізична сила та ін.) або фемінними (емпатія, турбота та ін.) рисами. Подібні уявлення, що закладаються ще задовго до студентською лави, здатні суттєво впливати на професійний вибір і, як наслідок, відтворювати гендерну сегрегацію в медицині.

Що стосується погляду в майбутнє, то в академічному середовищі панує радше стриманий оптимізм. 44,9 % учасників/-ниць опитування очікують, що в найближчі роки кількість жінок на керівних посадах дещо збільшиться. 25,7 % респонденток/-ів навіть налаштовані на суттєвий прорив в цих процесах, тоді як 29,4 % опитаних все ж схиляється до більш консервативних позицій.

Аналізуючи можливі рушії змін, респонденти/-ки переважно пов'язали їх з продовженням повномасштабної війни (66,7 %), активною суспільною дискусією довкола теми жіночого лідерства (63,7 %), загальним збільшенням кількості жінок у вищій медичній школі (59,8 %), а також вступом України до ЄС (38,7 %), що асоціюється з імплементацією європейських стандартів рівності.

Натомість внутрішні демографічні процеси, як-от можливе повернення жінок з-за кордону після завершення повномасштабної війни, викликають значно найменше оптимізму (9,4 %) як потенційний чинник сплеску жіночого лідерства. Тобто, університетська спільнота розуміє, що для реальних змін недостатньо лише внутрішніх зусиль – потрібні ширші суспільні трансформації та політична воля.

«Тому що рівноправні нарративи вже ширяться нашим суспільством, тож це так чи інакше впливає на свідомість людей і, в свою чергу, буде рушійною силою змін.»

«У зв'язку з втратою великої кількості чоловіків на фронті, жінки будуть переймати на себе багато керівних посад, зокрема й на тих спеціальностях, де раніше були виключно чоловіки.»

«Наразі серед студентів медуніверситету значно більше жінок, що в майбутньому збільшить їхню кількість у вищій медичній школі.»

Підсумовуючи, дослідження змалювало складну й неоднозначну картину, що відкриває широке поле для подальших наукових розвідок. На часі – проведення лонгітюдних досліджень для моніторингу динаміки змін, особливо в контексті повоєнної відбудови. Важливо також доповнити кількісні дані якісними – глибинними інтерв'ю з, які обіймають лідерські позиції, для вивчення їхнього життєвого та професійного досвіду. Не менш доцільними є і порівняльні дослідження з іншими освітніми галузями та із закладами вищої медичної освіти інших країн. Такий комплексний підхід дозволить розробити дієві стратегії для досягнення справжнього гендерного паритету на лідерських позиціях у вищій медичній школі України.

АЛЛА ГОРСЬКА: ЛІДЕРКА СМИСЛІВ, МИСТКИНЯ СВОБОДИ, ЖІНКА В КРАСІ ЇЇ ПРАВДИВОЇ ПРОЯВЛЕНОСТІ

Омельченко Вікторія, кандидатка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри теоретичної та практичної філософії (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна)

«Колір, як соліст, у живописі (звичайно, і в монументальному) виступає в народному мистецтві як національна категорія... Колір – зміст, душа, історія народу, його лице»,

Алла Горська з листа до Опанаса Заливахи, 1965 р.

[1, с.169]

Сімоні де Бовуар належать слова, які стали крилатим висловом: «жінкою не народжуються, а стають» [2], жінку формує її характер, цінності, дії, сміливість бути собою всупереч усім стереотипам. Феномен Алли Горської (1929-1970) є уособленням правдивого лідерства мисткині з чіткою громадянською позицією. Вона є авторкою таких робіт у живописі як: «Старий двір» (1950), «Соняшник» (1960), «Автопортрет з сином» (1960), «Портрет письменника Бориса Антоненка-Давидовича» (1963), «Портрет В.Симоненка» (1963); мозаїк: «Боривітер» (1967),

«Дерево життя» (1967), «Козак Мамай» (1960), «Вогняна квітка» (1960), «Абстракція» (1960); вітражу: «Шевченко. Мати» (1964). Її походження з нетипової радянської родини, на перший погляд, могло б свідчити про Аллу як щасливу обраницю долі, але вона обрала свій шлях – створення себе. Історична мить її становлення припала на час, коли треба було бути не лише мисткинею, а й громадянином. Майбутня мисткиня народилася 18 вересня 1929 року в Ялті у родині Олени та Олександра Горських. Її батько обіймав посаду директора Ялтинської кіностудії, з 1944 р. очолив київську кіностудію. Змалечку Алла зростала у атмосфері цілковитої любові та підтримки, що сприяло її подальшому шляху особистісного становлення. У період 1941-1943 рр. вони разом з мамою пережили блокаду Ленінграду, а 1944 року родина Горських переїхала до Києва. У Києві Алла закінчила художню середню школу, а згодом вступила до Художнього інституту (1948 р.) та познайомилась зі своїм майбутнім чоловіком Віктором Зарецьким з яким вони одружилися 1952 року.

Після закінчення навчання в Інституті Алла приступила до самовдосконалення своєї майстерності рисунку та живопису. Поруч з набуттям свого професійного мистецького почерку, Горська завзято розпочала досліджувати підвалини українського мистецтва, тобто пізнавати історію та культуру свого народу: *«для Алли відкриттям могло бути буквально все, що стосувалося України»* [3, с.257]. Щодень вона відкривала для себе книги Федіра Вовка – знаного дослідника антропології, етнології українців; Михайла Грушевського – творця української наукової історіографії, автора «Історії України-Руси»; Миколи Костомарова – ідеолога Кирило-Мефодіївського братства, автора «Книги буття українського народу»; Євгена Сверстюка, його есе самвидаву: «З приводу процесу над Погружальським» і ін. [3, с.257]. Така невтомна робота над інтелектуальним збагаченням сприяла її світоглядному та громадянському формуванню і свідчила про неабиякий вплив середовища на мисткиню. Ідеться про середовище «шістдесятників» до якого вона долучилася у період 1960-1961 рр. ставши активно членкинею клубу творчої молоді «Сучасник». Відповідно, особистість Алли Горської неможливо помислити поза мистецьким, сценографічним, монументальним та суспільно-політичним контекстом. Для покоління «шістдесятників»: *«дороговказами для молодих людей були постаті Розстріляного Відродження: Курбас, Куліш, бойчукісти. Намагання зрозуміти спадок убитих мистців, осмислити історію України й усвідомити жахливу травму, якої українській культурі завдав радянський режим, - саме це й привело молодих людей у Биківню в серпні 1962 року»* [4, с.256]. Так, Лесь Танюк вивчав тему сталінського терору досліджуючи життєписи Леся Курбаса, Миколи Куліша, які були страчені у Соловецькому таборі 1930 – х рр. У свою чергу, Алла Горська досліджуючи питання існування української національної мистецької школи спирається на Михайла Бойчука, засновника школи «бойчукістів», який був розстріляний НКВС 1937 року.

Її первісний запит щодо удосконалення своєї рисувальної майстерності органічно поєднався із пізнанням історії та культури свого народу та у такий спосіб став визначальним етапом набуття особистісної та громадянської ідентичностей: *«Алла Горська приїхавши в Україну, говорила лише російською мовою. Вона, Людмила Семикіна, Галина Севрук поступово переходили на українську»* [3, с.261]. Будучи дорослою людиною, яка знайшла себе на професійній стежині Алла почала вивчати українську мову з викладачем Надією Світличною. Майже щодня вона писала диктанти з української мови. Такі щемливі факти і спогади її біографії переконливо свідчать, що мистецтва поза політикою не існує, як і мистця поза своєю нацією. Вона йшла шляхом пізнання історії, культури, традицій («колядок» та «щедрівок»), підвалин українського мистецтва. Так формувалась її громадянська позиція. Вона долучилась до розслідувань Биківнянської трагедії, а згодом підписала Лист-протест 139-ти до радянського керівництва з закликом припинити правовий нігілізм і незаконні судові процеси. Вона поруч з Іваном Світличним, В'ячеславом Чорноволом, Іваном Дзюбою та ін. наважилась на свою громадянську позицію у часи, коли за інакомислення було суворе покарання репресіями, каральною психіатрією.

Покоління «шістдесятників» вголос відстоювали свою людську гідність, а також намагалась *«відбронзувати» повернути до культури «живого» Кобзаря»* [5,с.12] без кожуха і шароварів як втілення української ідентичності та супротиву. У лютому 1964 року *«на замовлення Київського державного університету ім.Т.Г.Шевченка була укладена угода про створення вітража з нагоди 150-річчя з дня народження Т.Г.Шевченка»* [3,с.205]. Пізніше у своїх спогадах Михайлина Коцюбинська напише, що вона була чи не єдиною кому поталанило побачити на власні очі вітраж в Шевченковому університеті, побачити завершену роботу усієї команди у складі Алли Горської, Людмили Семикіної, Віктора Зарецького, Панаса Заливахи. У день офіційного прийняття роботи, замість урочистого заходу приуроченого відкриттю вітражу «Шевченко. Мати» був здійснений безпрецедентний акт цензури щодо його знищення. Це була цілеспрямована політика цензури щодо культурного та інтелектуального продукту, де були хоч паростки української ідеї, які порушували межі канонів соцреалізму. До цього брутального акту цензури було відомо про заборону театральних вистав (Леся Танюка та Алли Горської). Головний мотив офіційних органів щодо знищення вітражу зводився до того, що авторам проєкту не вдалося зобразити Шевченка як уособлення радянського світогляду. Всупереч, радянському світогляду Алла Горська мала сміливість показати Шевченка як наставника України, який залишив послання свободи і гідності своїй нації - «і мертвим, і живим, і ненародженим» з Подражання 11 Псалму: «Возвеличу малих рабів отих німих».

Питомими ознаками мистецтва Алли Горської є використання кольору як національного символу. Вона активно працює з пластами традиційного мистецтва, що зумовлено впливом на її творчість Ганни Собачко-Шостак. Після відвідування її виставки у лютому 1965 року Алла Горська була вражена семантикою кольору її

робіт, які передавали ідентичність народу. Відповідно: *«Мистецька формула Горської – у поєднанні пластичної узагальненості форм бойчукістів з кольоровим імпульсом народного мистецтва, який в українській традиції має першорядне значення»* [5,с.14]. Кожен мистецький твір Алли Горської мав символічну мову, семантику кольору, які несуть послання. У портретах Драча, Сверстюка, Симоненка, Танюка домінують такі символи як соняшник і калина. Калина стає одним з ключових архетипів її мистецтва. Пригадаємо, обкладинку збірки Леся Танюка, портрет Івана Світличного: *«Калина – український символ позачасового єднання народу: живих із тими, які відійшли в потойбіччя, і тими, які ще чекають на своє народження»* [3,с.168] і є символом України. Однією з останніх робіт Віктора Зарецького присвячених Аллі Горській був твір *«А ми тую Червону калину підіймемо. Пам'яті Алли Горської»* [3,с. 169].

У підсумку зазначимо, що мистецтва поза політикою не існує. Шлях Алли Горської це шлях жінки, яка себе створила. Їй вдалося втілити своє призначення мисткині з громадянським обличчям. Вона була сповнена жагою пізнання життя, історії, культури українського народу, української мови, народного мистецтва (вплив Ганни Собачко-Шостак). Її творчість, думки, цінності піддавалися жорсткій цензурі, її двічі вилучали зі Спілки художників (за вітраж *«Шевченко. Мати»* та підпис листу 139-ти), але вона залишалася непохитною у своїх поглядах. Зрештою, морок терору призвів до її жорстокого вбивства. Всупереч фізичному знищенню Алли Горської, її мистецтво залишається живим і життєствердним. А, вона є тим візіонером, що втілила утвердила ідею мистецтва з смисловим посланням, яке читається і сьогодні. Такими архетипами як світове дерево, калина, боривітер - птах Еллади у різнобарв'ї кольорової семантики, що говорить мовою української душі. Такою є Алла Горська, яка належить до покоління *«шістдесятників»* - ідейних, сміливих, правдивих у своїй любові до України. Вона так прагнула аби Україна мала власне обличчя в світі: *«В світі. Але власне! Я хочу мати українське обличчя в світі, а не обличчя Ривери на Україні!»* [5, с.13].

Список використаних джерел

1. Ключко Д. Горська як наступниця Собачко-Шостак: модернізація традиційного / Алла Горська: артмонографія / упоряд. А. Яцковська. Київ: Родовід, Артфундація «Дукат», 2024. С. 167–175.
2. Бовуар, Сімона де. Друга стаття. У двох томах, т.2. / Пер.з фр. Н.Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко. Київ: Основи, 1995. 392 с.
3. Зарецький О. Алла Горська. Мисткиня у просторі тоталітаризму: монографія. Харків: ВД «ПРОМЕТЕЙ», 2025. 432 с.
4. Мокрик Радомир. Алла Горська: у колі шістдесятників / Алла Горська: артмонографія / упоряд. А. Яцковська. Київ: Родовід, Артфундація «Дукат», 2024. С. 255–258.
5. АЛЛА ГОРСЬКА: артмонографія / упоряд. А. Яцковська. Київ: РОДОВІД, Артфундація «Дукат», 2024. 376 с., іл.

ГЕНДЕРМЕЙНСТРІМІНГ ДЛЯ ВІДБУДОВИ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ: ВІЗІЇ ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДОСВІДУ ВІДНЯ

*Фесенко Галина Григорівна, професор кафедри соціально-гуманітарних наук, Харківський національний університет міського господарства імені О.М.Бекетова
Дослідниця проєкту, що фінансується MSCA4Ukraine (Австрійська академія наук, Інститут культурних студій, Австрія, м. Відень)*

"This project has received funding through the MSCA4Ukraine project, which is funded by the European Union»

Як відомо, у Європейській хартії рівності жінок і чоловіків у місцевому житті (European Charter for Equality of Women and Men in Local Life) зазначається, що рівність жінок і чоловіків є фундаментальним правом для всіх та важливою цінністю для кожної демократії. Реалізація цього права стосується, зокрема, усіх аспектів повсякденного життя місцевої громади (житло, безпека, громадський транспорт, сфера праці, охорона здоров'я), а також залученості жінок регіональної політики, що враховувати їхній життєвий досвід у розробку і прийняття рішень [1, с.85]. Містопланувальники в Україні так само розглядають відбудову як «шанс на справедливую житлову політику» [2].

У повоєнний час Україну очікує вірогідно зниження соціальних стандартів життя; багато жінок і чоловіків різного віку вже опинилися в екстремальних умовах, втративши здоров'я та працездатність, а також житло. Відповідно буде високий запит на безбар'єрний простір – житловий та публічний, прийнятний для мобільності людей з інвалідністю, незалежно від того, чи користуються вони кріслом колісним, ходять з милицями чи на протезах. Гендерна нечутливість масової житлової забудови відгукується українцям вже зараз; наприклад, непрацюючі ліфти через постійні повітряні тривоги або їх відсутність у так званих «хрущовках» стали випробуванням для родин з малолітніми дітьми, людей старшого віку, людей з інвалідністю. Особливої уваги міської влади потребують і діти; міста мають розбудовувати дружню до дітей та молоді інфраструктуру для різних вікових категорій, з урахуванням потреб як дівчат, так і хлопців. У цілому важливо застосовувати досвід гендерно сенситивного планування для створення якісного життєвого простору, з повагою до соціально вразливих категорій мешканців, яким місцева громада має надати всебічну підтримку в їх повсякденному житті.

У світлі окресленої проблеми, актуальності набувають дискусії щодо кращих урбаністичних практик гендерно чутливого міського планування. Гендерний мейнстрімінг, як інтеграційна практика забезпечення урахування потреб жінок і чоловіків у політиці, законодавстві та розподілі ресурсів, прийнято ООН у якості глобальної стратегії досягнення гендерної рівності в 1995 році. Прикметно, що першим містом, яке визнало що міська інфраструктура може дискримінувати жінок був Відень. Поштовхом для редизайну міських публічних просторів стала широка громадська дискусія навколо виставки про повсякденне життя у Відні (1991). Авторка виставки, архітекторка Ева Кайл (Eva Kail), показала, з якими

складнощами стикаються різні групи жінок, коли пересуваються містом; вона задокументувала на фото день із життя восьми різних жінок і дівчат – від маленької дівчинки до користувачки крісла колісного, активної жінки пенсійного віку [3]. Критиці піддавалася сама традиція містопланування, що не враховувала досвіди повсякденного користування міським простором тих містян, переважно жінок, які мають обов'язки у сфері «турботи про сім'ю» (догляд за дітьми, старшими членами родини потребує багато пішої мобільності). Віденський муніципалітет першим прийняв програму інтеграції принципів гендерної рівності у містопланування; тут втілено вже більше 50-ти гендерно чутливих проєктів у житловій забудові та ре-дизайні публічних просторів. ООН-Хабітат (UN-Habitat), програма з питань розвитку соціально та екологічно стійких міст та населених пунктів, підтвердила статус Відня як світового лідера в імплементації гендерно чутливих практик [4, р. 33]. Гендерний підхід не застосовується у Відні на різних рівнях і різному масштабі. Найважливіші якісні характеристики для забезпечення гендерної рівності деталізовані [5], і це дуже важливо, з точки зору запозичення досвіду іншими містами.

В Україні поки що йдуть дискусії, чи варто реконструювати застарілий житловий фонд, чи може краще зносити «хрущовки» і на їх місці будувати нові багатоповерхівки? У Харківському муніципалітеті, зокрема, обговорюється питання щодо покращення житлових умов людей з інвалідністю за рахунок їх переселення на перші поверхи багатоквартирних будинків. Втім, у такому випадку будинок у цілому залишається недружнім до інших категорій маломобільних мешканців (наприклад, літнім людям дуже складно жити в багатоповерховому будинку без ліфта). Відень здійснює активну політику щодо запобігання гендерної дискримінації в міській інфраструктурі шляхом гендерного бюджетування міських програм; будь які реконструкції, або інновації житлової чи публічної сфери міста, включають гендерну експертизу (скільки коштів буде використано, і у якій мірі будуть задоволені потреби різних зацікавлених груп містян).

Проводячи польові дослідження міського простору Відня, я не могла не звернути увагу, що багато житлових будинків марковано як муніципальне соціальне житло. Виявляється, що з міського бюджету виділяються значні кошти на утримання соціального житла (ним забезпечено біля 500 000 мешканців). Муніципальне житло Відня різноманітне, це і забудова початку 20 століття, і новітні будинки 21 століття; щоб будинки були придатними і комфортними для усіх, здійснюється модернізація житлового фонду. Наприклад, у 2024 р. завершилася комплексна модернізація житлового комплексу Salvador-Allende Hof в районі Зіммерінг, будинки у ньому зведено у 1960-х роках, без ліфтів. Модернізація мала на меті створення сучасних будинків для всіх поколінь. безбар'єрного житлового простору і включала встановлення ліфтів, надбудову (мансарди з терасами), а також термомодернізацію; усі роботи проводилися без відселення мешканців, і тепер це безбар'єрний будинок. Усі внутрішньоквартальні майданчики також зроблені безбар'єрними, дитячі і молодіжні майданчики були оновлені і

стали більш привабливими. На додаток, реконструкція житлового фонду здійснюється у Відні здійснюється з дотриманням муніципальних нормативів щодо охорони природи, у т.ч. дикої фауни [6].

Одними з найвідоміших прикладів гендерно-чутливого планування є житлові комплекси «жінки-робота-місто»: Frauen-Werk-Stadt I (Donaufelder Straße 95-97) та Frauen-Werk-Stadt II (Troststraße 73-75). Проект будівництва був ініційований та профінансований муніципалітетом Відня в рамках програми соціального житла, і прикметно, що розробку архітектурного проекту було довірено жінкам, і до того ж, щоб висвітлити роль жінок-архітекторок у розбудові соціальної архітектури, цей житловий комплекс був названий на честь першої австрійської жінки-архітекторки Маргарет Шютте-Лігоцкі (Margarete Schütte-Lihotzky, 1897-2000). І така гендерна чутлива муніципальна політика у наданні голосу жінкам є дійсно важливою. Спроектований жінками житловий квартал пропонує поблизу житла соціальну інфраструктуру (дитячий садок, кабінет лікаря загальної практики, офіс поліції, а також аптеку, крамниці), безпечні, відкриті та озеленені простори. Житлові будинки, сплановані з орієнтацією на внутрішній двір, це допомагає жінкам доглядати за дітьми; у дворах немає автомобілів, для них передбачено підземний гараж з ліфтами, що забезпечують мешканкам безбар'єрний доступ до своїх квартир. У дизайні міжбудинкового простору приділено увагу якості та різноманітності відкритих просторів, їх можливостей для підтримки соціальних контактів (для батьків малолітніх дітей, працюючих мам- чи тат-одинаків та самотніх людей старшого віку; також є дружні до молоді ігрові майданчики, що враховують інтереси дівчат та хлопців). Вхідні зони у багатоквартирні будинки та під'їзди, сходи, коридори спроектовані так, щоб туди потрапляло природне світло. З метою безпеки, цей квартал спроектовано без глухих кутів з належним освітленням, тому мешканці та мешканки можуть безпечно пересуватися навіть вночі. Орієнтація квартир на внутрішній двір також створює відчуття безпеки; спрацьовує принцип «бачити і бути поміченим» (коли мешканці_ці бачать освітлені вікна, то почуваються спокійніше, бо у разі необхідності, вони можуть покликати на допомогу, хтось з вікна побачить та викличе поліцію). Такі архітектурні стандарти роблять це життєве середовище комфортним і безпечним для всіх.

Муніципалітет Відня керується критеріями гендерного сенситивного планування не тільки для житлової забудови, а й публічних просторів. Якісний громадський простір багато у чому є вирішальним для повсякденного життя. У місті мають бути, і відкриті зелені зони біля дому, і упорядковані вулиці та парки. Кожен вид громадського простору підтримує певні форми повсякденного життя містян. Гендерно сенситивне планування застосовується для того, щоб громадський простір був комфортним для тих, хто виконує неоплачувану домашню роботу, доглядає за іншими членами сім'ї. Відкриті простори прибудинкових територій особливо важливі, наприклад, для здоров'я дітей, людей старшого віку. Для соціальних груп з низьким доходами, а за статистикою, в цій групі переважають

жінки, громадські простори також виконують важливу компенсаційну функцію – вони пропонують доступ до якісного дозвілля, а це, у свою чергу, сприяє встановленню соціальної рівноваги.

Успішний приклад ревіталізації вулиці у центральній частині Відня – Нойбаугасе (Neubaugasse); більшість будівель тут надзвичайно високої архітектурної якості; тут розташовано багато крамниць, ресторанів та бізнес-офісів. Втім, з точки зору комфорту мешканців та відвідувачів громадських закладів, вулиця мала свої недоліки, характерні для центральної частини міста: спекотно влітку, мало дерев, напружений трафік автомобільного руху, майже відсутній громадський простір і т. ін. В рамках гендерночутливого містопланування, було проведено редизайн вулиці, що надавав перевагу пішохідному, велосипедному руху та громадському транспорту. Так, членкиня Консультативної ради з міського планування та міського дизайну міста Відня Андреа Венінгер звернула увагу, що 25% містян не користуються автомобілем, бо є малолітніми або людьми похилого віку [7]. Менше місця для автомобілів зазвичай означає менше асфальту, транспортного шуму, більш безпечний рух, а також більше озеленення, краще кліматичне та соціальне середовище, вулиця перетворюється на громадський простір, «місце зустрічей для усіх». Гендерно чутливі ландшафти вулиць мають бути атмосферними та безпечними, не викликати почуття тривоги і не створювати бар'єрів, демонструвати баланс між транспортним рухом та комфортним простором для дозвілля.

Зараз у Відні реалізується один із наймасштабніших європейських проєктів – будівництво нового району міста (Зеєштадт Асперн, Seestadt Aspern), який втілює цінності гендерно-чутливого міського планування. Цей досвід Відня може бути актуальним і для відбудови українських міст, адже будується, так би мовити, «з нуля», на території, яка була в запустінні ще з часів Другої світової війни. Відень розбудовує цей район за моделлю «міста в місті» з новими принципами якості життя, передусім з орієнтацією на потреби сім'ї. Тут немає великого автомобільного трафіку, багато протору для дітей, ігрові майданчики. Водночас тут також комфортно людям старшого віку. Половина всієї території району відведена під громадський простір, житлові будинки спроектовані таким чином, що обов'язково мають спільний простір для підтримки комунікацій добросусідства. Цей район також пропонує широку мережу сервісних послуг, простір для дозвілля, і безпеку для жінок. У цьому районі саме жінки мають право голосу, принаймні на вуличних знаках. Усі вулиці та громадські місця названі на честь жінок; тут є площа Ханни Арендт, набережна Дженіс Джоуплін, вулиця Ади Лавлейс, парк Мадам д'Ора та ін., отже «Асперн має жіноче обличчя»; хоча у традиційному Відні 3750 вулиць названо на честь чоловіків.

Водночас цей мікрорайон відрізняється від традиційних спальних житлових мікрорайонів, бо це мікрорайон, у якому можна і жити, і працювати. До моменту завершення будівництва (у 2028 році), тут будуть проживати 20 000 осіб, а також буде 20 000 робочих місць. Зеєштат Асперн є наочним прикладом змін у філософії

містопланування, бачення міста як поліцентричної структури замість ієрархічного розподілу «центр-периферія». Розвиток таких районів забезпечує рівномірний розподіл міської інфраструктури, і водночас соціальну гендерну справедливість у доступі до міста. Цей урбаністичний досвід Відня може бути корисним для проєктів відбудови українських міст, особливо тих, інфраструктура яких вщент зруйнована.

У підсумку, досвід Відня з міського ре-дизайну є корисним для розуміння, чому українським містам важливо застосовувати гендерний мейнстрімінг, і під час війни, а також в повоєнних проєктах відбудови. Українське містопланування потребує гендерного мейнстрімінгу, щоб забезпечувати соціальну справедливість, як на мікротериторіальному рівні (прибудинкові простори, як основна сцена, де розгортається щоденне життя), так і на рівні просторового дизайну житлових кварталів.

Подяка. Ця публікація підготовлена в рамках проєкту MSCA4Ukraine, що фінансується Європейським Союзом. Водночас висловлені погляди та думки належать лише авторці і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу. Ні Європейський Союз, ні Консорціум MSCA4Ukraine в цілому, ні будь-які окремі установи-члени Консорціуму MSCA4Ukraine не несуть за них відповідальності.

Список використаних джерел

1. Фесенко Т. Г., Фесенко Т. Г. Контент-аналіз управління проєктами гендерного бюджетування. *Управління розвитком складних систем*. 2017, 30. С. 84–91. URL: <https://urss.knuba.edu.ua/ua/zbirnyk-30/article-1037>
2. Матвейчук, М. Відбудова України – шанс на справедливу житлову політику. Якою вона має бути? *Хмарочос*. 2022, 14 квітня. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/04/14/vidbudova-ukrayiny-shans-na-spravedlyvu-lyozhytlovu-polityku-yakoyu-vona-maye-buty/>
3. Jackowska O., Ferradás, N. M. Who owns public spaces? The trailblazer exhibition on women's everyday life in the City of Vienna (1991). *Planning Perspectives*. 2023, 38 (2). P. 253-279. doi: 10.1080/02665433.2022.2074526
4. Gender Issue Guide: Urban Planning and Design / United Nations Human Settlements Programme. Nairobi: UN-Habitat, 2012.
5. Damyanovic, D., Reinwald, F., Weikmann, A. Gender Mainstreaming in der Stadtplanung und Stadtentwicklung / MA 18 – Stadtentwicklung und Stadtplanung. Vienna: Holzhausen Druck GmbH, 2013. URL: <https://www.wien.gv.at/stadtentwicklung/grundlagen/gender/>
6. Schuster, B. Der Vogelartenschutz im Gemeindebau. *MeinBezirk*. 2018, 13 August. URL: https://www.meinbezirk.at/simmering/c-lokales/der-vogelartenschutz-im-gemeindebau_a2822882
7. Wie bewegen wir uns in Zukunft, Andrea Weninger? *Aspern Die Seestadt Wiens*. 06.08.2024. URL: <https://www.aspern-seestadt.at/infocenter/podcasts/deepdive-andrea-weninger>

ГЕНДЕРНІ ЧИННИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ЖІНОК: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Омельченко Вікторія Вікторівна, кандидатка соціологічних наук, доцентка кафедри філософії (Харківський національний університет радіоелектроніки, м. Харків, Україна)

Низка міжнародних документів, зокрема Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979) [1], Віденська декларація і Програма дій (1993) [2], Пекінська декларація (1995) [3], Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (2011) [4], Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року (2015) [5], та інші, що побачили світ протягом чотирьох минулих десятиліть, є свідченням поступових зрушень у суспільній свідомості, ознакою яких стало формування запиту на подолання гендерної нерівності та ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

Наразі, як у громадській думці, так і в науковому співтоваристві, ідея активного залучення жінок до ринку праці й управління асоціюється зі сталістю соціально-економічного розвитку, стабільністю суспільного життя та продуктивністю економіки. Саме тому в контексті зазначених змін набула актуальності проблема економічної поведінки жінок, її гендерних аспектів. Результати досліджень даної проблеми мають і прикладне значення (зокрема для забезпечення жінкам рівних можливостей в економічній сфері), і потенціал у царині розбудови гендерної теорії, а також удосконалення економічної теорії шляхом урахування гендерних вимірів економічної поведінки.

Метою даної публікації є підбиття проміжних підсумків в узагальненні деяких результатів зарубіжних досліджень економічної поведінки жінок, яке дозволяє визначити, по-перше, гендерно марковані чинників цієї поведінки; по-друге, ті аспекти поведінки, які підпадають під вплив цих факторів. Аналіз яких саме досліджень у галузі соціології, гендерних студій, психології, а також поведінкової економіки, дає підстави для виокремлення чинників поведінки жінок у різноманітних економічних ситуаціях?

Однією з перших спроб порушити проблему руйнівного впливу гендерних стереотипів на впевненість жінок у своїх здібностях, у здатності досягти успіху було дослідження Clance, P. R., & Imes, S. A. (1978) [6]. Гендерні стереотипи розглядаються його авторами як явище, що змушує жінок сумніватися у власному потенціалі – компетенціях, досягненнях, заслугах.

Чотири десятиліття потому певного резонансу набули результати дослідження [7], які показали, що гендерні стереотипи сприяють горизонтальній сегрегації, змушуючи жінок частіше робити вибір на користь отримання освіти, а пізніше й пошуку роботи у низькотехнологічних галузях. Це вчергове підтвердило тезу про те, що під тиском гендерних стереотипів жінки починають займатися

самоцензуруванням і самообмеженням, обираючи менш престижні професії та робочі місця, не вірячи у свою спроможність витримати конкуренцію з чоловіками.

Прикладом дослідження норм культури і соціальних очікувань як детермінант професійного вибору жінок, їхньої професійної самореалізації стала праця Hofstede, G. (1984) [8]. Пізніше Hochschild, A. R., & Machung, A. (2012) [9] підтвердили, що прояви патріархальності в культурі та соціальних очікуваннях плекають у жінках жертівність заради сім'ї та материнства, накладаючи суттєві обмеження на їхнє кар'єрне зростання. Автори звіту McKinsey & Company, & Lean In.Org. (2023) [10] зазначили, що жінки мають гірші кар'єрні можливості (сповільнення/переривання кар'єри), ніж чоловіки, причиною чого є те, що приховується за формулюванням "сімейні обставини".

Як з'ясували авторки дослідження Babcock, L., & Laschever, S. (2003) [11] значущим чинником поведінки жінок у трудовій сфері є страх соціального осуду. Саме він стримує жінок від демонстрації рис і моделей поведінки (активність, ініціативність, наполегливість, конфліктність тощо), які виходять за межі унормованого в суспільстві образу "приємної жінки".

Також ці авторки пояснюють різницю економічної поведінки жінок і чоловіків (жінки рідше за чоловіків ініціюють переговори щодо покращення кар'єрних можливостей, зокрема підвищення на посаді, щодо оплати праці) відмінностями моделей гендерної соціалізації дівчат і хлопців. Гендерні аспекти економічної поведінки жінок знайшли відображення в теоретичних і експериментальних дослідженнях Powell, M., & Ansic, D. (1997) [12], Boschini, A., Muren, A., & Persson, M. (2012) [13], Bucher-Koenen et al. (2016) [14], Walczak, D., & Pieńkowska-Kamieniecka, S. (2018) [15].

Отже, які саме гендерно марковані чинники можна вважати визначальними щодо економічної поведінки жінок?

Попереднє узагальнення зарубіжного досвіду досліджень гендерних аспектів економічної поведінки, здійснених протягом декількох десятиліть у предметному полі психології, соціології, гендерних студій і поведінкової економіки, дозволяє виокремити такі детермінанти поведінки жінок у різних економічних ситуаціях: по-перше, гендерна соціалізація; по-друге, гендерні стереотипи й упередження; по-третє, соціокультурні норми і соціальні очікування; по-четверте, громадський осуд як соціальна санкція, а також страх, породжений перспективою її застосування.

Зазначені чинники, як свідчить аналіз результатів указаних вище досліджень, визначають такі аспекти економічної поведінки жінок, як вибір напряму фахової підготовки; оцінка власної конкурентоспроможності (схильність до недооцінки з подальшою самосегрегацією на ринку праці); прийняття рішень щодо подальшої кар'єри (наслідком яких стає концентрація жінок у непрестижних і низькооплачуваних галузях економіки); обмеження інвестицій у власний розвиток; здатність ініціювати переговори з роботодавцями (зокрема щодо оплати праці, підвищення на посаді або покращення кар'єрних можливостей); прийняття фінансових рішень.

Список використаних джерел

1. United Nations. (1979). Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW). URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw.htm>
2. United Nations. (1993). Vienna Declaration and Programme of Action: Adopted by the World Conference on Human Rights, Vienna, 14–25 June 1993. United Nations. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/vienna-declaration-and-programme-action>
3. United Nations. (1995). Beijing Declaration and Platform for Action: Fourth World Conference on Women, Beijing, China, 4–15 September 1995. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/conferences/women/beijing1995>
4. Council of Europe. (2011). Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/council-of-europe-convention-on-preventing-and-combating-violence-against-women-and-domestic-violence>
5. United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development (A/RES/70/1). United Nations. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>
6. Clance, P. R., & Imes, S. A. (1978). The imposter phenomenon in high achieving women: Dynamics and therapeutic intervention. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, 15(3), 241–247. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0086006>
7. The big picture: Girls perform well but don't end up in STEM careers (2018). URL: https://www.axios.com/2018/09/30/stem-career-paths-students-boys-girls?utm_source=chatgpt.com
8. Hofstede, G. (1984). Cultural dimensions in management and planning. *Asia Pacific Journal of Management*, 1(2), 81–99. <https://doi.org/10.1007/BF01733682>
9. Hochschild, A. R., & Machung, A. (2012). *The second shift: Working families and the revolution at home* (Rev. ed.). Penguin Books. 336 p.
10. McKinsey & Company, & LeanIn.Org. (2023). *Women in the workplace 2023*. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/diversity-and-inclusion/women-in-the-workplace>
11. Babcock, Linda, & Laschever, Sara. *Women Don't Ask: Negotiation and the Gender Divide*. Princeton University Press, 2003. 223 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/248462726_Women_Don't_Ask_Negotiation_and_the_Gender_Divide
12. Powell, Melanie & Ansic, David (1997). Gender differences in risk behaviour in financial decision-making: An experimental analysis. *Journal of Economic Psychology*, 18(6), 605–628. DOI: 10.1016/S0167-4870(97)00026-3

13. Boschini, A., Muren, A., & Persson, M. (2012). Constructing gender differences in the economics lab. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 84(3), 741–752. DOI: [10.1016/j.jebo.2012.09.024](https://doi.org/10.1016/j.jebo.2012.09.024)

14. Bucher-Koenen, T., Lusardi, A., Alessie, R., & van Rooij, M. (2017) How Financially Literate Are Women? An Overview and New Insights. *Journal of Consumer Affairs*, 51(2), 255-283. DOI: [10.1111/joca.12121](https://doi.org/10.1111/joca.12121)

15. Walczak, D., & Pieńkowska-Kamieniecka, S. (2018). Gender Differences in Financial Behaviours. *Inżynieria Ekonomika – Engineering Economics*, 29(1), 123–132. DOI: [10.5755/j01.ee.29.1.16400](https://doi.org/10.5755/j01.ee.29.1.16400)

ГЕНДЕРНА ЧУТЛИВІСТЬ У СУЧАСНІЙ МЕДИЦИНІ

Алексєєнко Роман Васильович, кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри фізіології, *Рисована Любов Михайлівна*, кандидатка технічних наук, доцентка, доцентка кафедри медичної та біологічної фізики і медичної інформатики

(Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

Гендерна проблематика в медицині є одним із ключових напрямів розвитку сучасної системи охорони здоров'я, що ґрунтується на принципах рівності, доступності та доказовості. Зміна парадигми від універсалістського підходу до персоніфікованої медицини вимагає врахування не лише біологічних, але й соціокультурних чинників, серед яких гендер посідає центральне місце.

Гендерна чутливість у медицині передбачає усвідомлення того, що стан здоров'я, перебіг хвороби, сприйняття симптомів і навіть ефективність терапії можуть суттєво відрізнятися залежно від гендерної ідентичності, ролей і соціальних очікувань, які формуються у суспільстві.

Традиційно медична наука тривалий час розвивалася на основі «чоловікоцентричної» моделі, де «чоловіче тіло» сприймалося як універсальна біологічна норма. Такий підхід призвів до системних дисбалансів у діагностиці, фармакології та клінічних дослідженнях.

Зокрема, жінки тривалий час були недостатньо представлені у клінічних випробуваннях нових препаратів через побоювання впливу гормональних коливань, менструального циклу чи потенційної вагітності на результати досліджень. Унаслідок цього виникла ситуація, коли стандарти дозування, фармакокінетика та побічні ефекти препаратів формувалися переважно на основі чоловічої вибірки, що знижувало безпечність терапії для жінок. Однак і чоловіки стикаються з гендерно зумовленими проблемами у сфері охорони здоров'я. Соціальні очікування щодо «чоловічої сили», «емоційної стриманості» та «витривалості» призводять до того, що представники чоловічої статі рідше звертаються за медичною допомогою, ігнорують профілактичні огляди, а внаслідок цього – отримують діагноз уже на

пізніх стадіях хвороби. Такі гендерні закономірності поведінки сприяють підвищенню рівня захворюваності та смертності від неінфекційних хвороб, зокрема серцево-судинних й онкологічних.

Окремої уваги потребує питання гендерних відмінностей у клінічних проявах захворювань. Наприклад, серцево-судинні патології у жінок часто мають атиповий перебіг – без класичного больового синдрому за грудиною, що ускладнює ранню діагностику інфаркту міокарда. Аналогічно, депресивні розлади у чоловіків нерідко маскуються під соматичні скарги, що зумовлює їх пізнє виявлення. Врахування таких гендерних відмінностей у клінічній практиці має вирішальне значення для підвищення ефективності лікування та профілактики.

Не менш важливою складовою гендерно орієнтованої медицини є впровадження принципів гендерної рівності в систему медичної освіти. Підготовка майбутніх лікарів має включати вивчення гендерних аспектів захворюваності, аналіз соціальних детермінант здоров'я, формування етичних та комунікативних компетентностей, заснованих на толерантності та недискримінації. Медичний працівник повинен бути здатний сприймати пацієнта не лише через призму його діагнозу, але й у контексті гендерної ідентичності, соціальної ролі та життєвого досвіду.

Гендерна чутливість також має практичний вимір у питаннях організації охорони здоров'я. Наприклад, розробка профілактичних програм має враховувати різні моделі поведінки жінок і чоловіків щодо власного здоров'я; інформаційні кампанії повинні адаптуватися до специфіки сприйняття та потреб кожної цільової групи. Дослідження останніх років свідчать, що гендерно збалансовані медичні інтервенції є більш ефективними, оскільки вони враховують не лише біологічні, а й психологічні та соціальні чинники ризику.

Сучасна гендерна медицина виходить за межі традиційного поділу на «жіноче» і «чоловіче» здоров'я. Вона охоплює питання гендерної ідентичності, медичних потреб трансгендерних і «небінарних» осіб, а також забезпечення рівного доступу до якісних медичних послуг незалежно від соціального статусу чи культурних особливостей. Це вимагає оновлення клінічних протоколів, перегляду навчальних програм, підготовки медичних працівників до роботи з гендерно різноманітним контингентом пацієнтів.

Отже, гендерна чутливість у медицині є важливою умовою побудови сучасної гуманістичної системи охорони здоров'я, що базується на принципах справедливості, доказовості та рівності можливостей. Впровадження гендерного підходу в клінічну практику, наукові дослідження та медичну освіту сприятиме не лише підвищенню ефективності лікування, а й зміцненню довіри між пацієнтом і медичним працівником. Такий підхід дозволить формувати медицину майбутнього – науку, що бачить у кожній людині не лише біологічний об'єкт, а цілісну особистість у контексті її гендерної, соціальної та культурної унікальності.

Список використаних джерел

1. Немченко, А. (2025). Гендерно обумовлений підхід до терапії афективних розладів в умовах війни. *Експериментальна і клінічна медицина*, 94(1), 35-46. <https://doi.org/10.35339/ekm.2025.94.1.nem>
2. М'ясоєдов В. В. (2017). Гендерна медицина як освіта і практика. *Матер. V Міжнародної науково-практичної конференції «Гендер. Екологія. Здоров'я»*, ХНМУ, 10–11.

СУБ'ЄКТИВНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ УСПІХУ ЖІНКИ. РЕЗУЛЬТАТИ ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Фідровська Марія Георгіївна, докторка філософії, асистентка кафедри філософії та суспільних наук (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

Питання успіху жінки, ключових факторів, завдяки яким жінки досягають успіху, а також тих факторів, які навпаки заважають професійному розвитку тієї чи іншої жінки є важливим питанням гендерних досліджень, оскільки відповіді на це питання можуть суттєво полегшити кар'єрний шлях жінок, з окрема в медичній сфері, у всьому світі, а відповідно надати жінкам більше змоги для професійної реалізації себе. В книзі «Гендер для медій» говориться про те, що мало того, що жінки мають багато проблем з гендерною дискримінацією, але більш того, це відбувається і в галузі праці, не дивлячись на те, що жінки працюють за даними статистики не менше за чоловіків [1]. Але є певні посади, куди жінці майже «не пробитися». А є і взагалі посади, які за законом жінка не може займати [1]. Питання гендерної дискримінації жінок в умовах праці давно цікавило вчених, оскільки часто жінки не можуть займати бажані посади через гендерний осуд, та багато жінок і не бачать для себе реалізації в кар'єрі, оскільки вони самі є носіями розповсюджених гендерних стереотипів.

В рамках грантового проекту “EmpowerHER: просування жіночого лідерства у вищій медичній освіті”, який реалізувався за підтримки програми Going Global Partnership від Британської ради, у 2024 році в Харківському Національному медичному університеті було проведено дослідження на тему ключових факторів кар'єрного успіху видатних жінок-лідерок ХНМУ. На їх прикладі ми вирішили дослідити, що допомагає жінці зробити успішну кар'єру, а що, навпаки заважає. Задля цього дослідження виконавці грантової програми взяли інтерв'ю у семи видатних жінок Харківського Національного Медичного університету. Запитання інтерв'ю торкалися, як їх кар'єри, так і особистого життя. Після цього було проведено філософський аналіз цих історій, в результаті якого було виявлено ключові фактори, які допомагали жінці в кар'єрі, а також такі, які навпаки заважали.

Фактори, сприяючі кар'єрним досягненням після філософського аналізу можна умовно розділити на дві групи: перша група – це зовнішні, тобто соціальні фактори, фактори середовища жінки; друга група – це суб'єктивні фактори, її власне бажання та внутрішній світ.

Щодо зовнішніх факторів майже всі жінки зазначали, що необхідною умовою їхнього кар'єрного успіху було на різних етапах заохочення або підтримка їхніх кар'єрних амбіцій кимось із їхнього оточення, батьками, вчителями, друзями, викладачами. Звичайно ця підтримка не була усіма 100 відсотками оточення і ці жінки також зтикалися з гендерними упередженнями, але все ж були люди, які не підтримували ці стереотипи і це не аби як допомогло жінці все ж стати на шлях успішної кар'єри. Навіть одна з жінок зазначила, що позитивним навіть буває, якщо навіть люди з оточення не допомагають, але хоча б не заважають розвиватися та досягати успіху. Тож соціальні програми, спрямовані на боротьбу із гендерними стереотипами дійсно потрібні, оскільки вони виховують, як самих жінок, так і їхнє майбутнє оточення. Також багато жінок зазначали, що гарним фактором слугував приклад професіонального успіху когось одного з батьків і тоді дитина розуміла, що хоче досягти чогось такого самого.

Другою групою факторів були виявлені внутрішні фактори, фактори суб'єктивні, тобто те, що у цієї жінки існувало як власна позиція. Жінки зауважували, що якби вони самі не хотіли досягти успіху, то ніколи б його не досягли. При чому, важливим був той факт, що треба було не лише хотіти, але і сумлінно працювати над цим і над собою в цілому. Одна з жінок зауважувала, що вона постійно намагається розвиватися у всіх сферах, відвідує тренінги, читає книжки, оскільки розуміє, що справжній успіх дає лише важка робота. Тож звичайно ж жінка мала бути впевненою в тому, що не дивлячись на свою стать, вона зможе стати успішним фахівцем і побудувати взірцеву кар'єру.

В той же час серед того, що заважало жінкам будувати кар'єру були зазначені гендерні стереотипи та упередження, з якими зтикались жінки, відсутність підтримки близьких та колег на певних етапах, певні проблеми соціальної політики. Але найголовніше, що вони змогли це все подолати і досягли високих професійних надбань та обіймають серйозні посади в університеті. Тож у висновку треба зазначити, що суспільству необхідно продовжувати боротися із гендерними стереотипами щодо жіночого лідерства і жіночої кар'єри, оскільки це дійсно може дати дуже багатьом дівчатам можливості для професійної самореалізації, а значить, зробити їх щасливими.

Список використаних джерел

1. Маєрчик М., Плахотник О., Ярманова Г. Гендер для медій. Підручник з гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей. Критика. 2013. 220 с.

РАДЯНСЬКА ЖІНКА ТА МОДА: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Романенко Антоніна Василівна, лаборантка кафедри патологічної анатомії
(Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

Вельми «турботливий», майже «святий» СРСР по часописах та романах, в кінострічках, на плакатах малював громадянам образ і суворої кострубатої красуні, й матері, й хороброї солдатки, й революціонерки, й сумлінної робітниці, й старанної колгоспниці [3, с. 152–168; 5, с. 58–70]. Але передусім – радянської жінки, котра грудьми боронить Леніна, Сталіна та весь СРСР. Загинути за ідеї світової революції? Та залюбки! Жінки СРСР без страху готові накласти головою, аби соціалістична країна процвітала. А світом має крокувати соціалістична революція, комунізм неодмінно процвітатиме всюди (звичайно, за ідеями більшовиків та КПРС). Звісно, СРСР обіцяв рівні права чоловікам та жінкам, ще й хизувався, як багато створено задля процвітання «країни рад» [8, с. 145–150; 7, с. 32–40]. Мовляв, царат не спромігся, але «свята» КПРС робить все на благо жінки – мусите радіти!

Беззаперечно, СРСР усім «забезпечував» хоробру радянську людину – це ж є найліпша, найгарніша в світові країна. Втім, жінці доводилося докладати чималих зусиль, ба – навіть хитрощів, аби нагодувати родину, купити одєжину дитинці, якось налагодити затишок в оселі. Крім того, жінка мусила важко працювати – «хто не працює, той не їсть!». Бідолашний СРСР мав боронитися від «імперіалістичних хижаків» – усі гроші витрачалися на оборону (економіка була плановою), а людинці доводилося лишень сумлінно погодитися на культ перманентної війни. Та й узагалі гарна, модна сукня, витончений макіяж – то все є ознакою буржуазного націоналізму, неможна радянській жінці думати про таке!

Оскільки легкої промисловості в СРСР не було (СРСР літав у космос, єднав пролетарів та планував світову революцію, не до нарядів було), жінці доводилося самотужки дбати про сукні та якесь взуття. За споминами моєї бабусі (1930 р.н., Одеська область, Роздільна) одяг доводилося шити власноруч. І моя бабуся шила, шила не лишень собі, але братам, сестричці, а потім – своїй донці, себто, моїй мамусі. До речі, «дістати» швейну машинку було не аби якою приклучкою. Адже машинки саме діставали. Такий подарунок був вельми цінним. Жінки шили не лишень одяг, але й торбинки, подушки, вишивали накривала тощо. Залишки тканин та ниток берегли протягом багатьох років – бабуся мала величного лантуха з різнокольоровими шматами. Ото було задоволенням для онуківпопорпатися в тім лантухі.

Зі взуттям було набагато складніше – зазвичай якісь мешти абочоботи переходили в спадок сестрам-братам. Мізкувати про якусь моду, стиль та красу було надзвичайно зухвало: жінки СРСР мали розмірковувати про рівеньнадоїв молока, танки, літаки, пароплави, заводи та світле майбутнє. Мода радянська мала бути функціональною, лаконічною, демократичною [11, с. 34; 10, с. 30] – виходили навіть модні часописи [6, с. 293–300]. Зазвичай з модних часописів вирізували кольорові світлини, фотографії та прикрашали ними стіну або ж люстерко. Адже

саме життя біло сірим та вбогим, а людині конче треба було якихось яскравих барв та світлих, позитивних емоцій – тож най це буде хоча б паперова картинка на стінці. Звісно, що сіромашний Союз бідкався: мовляв, була війна, тому з модою справи були кепські, але матимемо все незабаром! Проте й моя матуся (1952 р.н., Одеська область, Роздільна) так само пам'ятає вбогі сірі сукні вже в 70-х рр. XX сторіччя та типові страшні капці умовної фабрики «Більшовичка». За якимсь жартом ті капці гордо звалися черевиками або чобітками.

КПРС висловлювала готовність запліднювати яблунами Марс, але пересічна жінка СРСР не мала елементарних засобів гігієни: ані прокладок, ані тампонів, ба, самого туалетного паперу не було. Викручуйся, як хочеш, як умієш, бо мріяти про якийсь комфорт та затишок радянській людині заборонено! Маєш радіти тому, що є. Й пишатися космічними звितягами «країни рад». Цей комплекс бідності та невибагливості – нестачі одягу, харчів, косметики, елементарних підгузок, тампонів та гігієнічних прокладок – ще довго відчували наші мами та бабусі [4, с. 49–70].

Сучасна «Росія» стверджує, що то є пропагандою клятих глобалістів з НАТО та Америки, аби зробити капость «братам-слов'янам» [1, с. 28–30]. Мовляв, радянська жінка жила як у Бога в усі – все завдяки «славетній» партії. Втім, авторка цих рядків добряче пам'ятає Одесу наприкінці 80-х років XX сторіччя. Оті страшні мішкуваті сукні, гумові мильниці (китайське штаповане взуття, що було надзвичайно «модним» та жаданим у СРСР), страшнуваті торбинки, котрі чомусь звалися «дамська сумочка». Окремою темою була жахлива шкільна форма, брунатна на колір. Жоден білий комірець не в змозі був прикрасити той незграбний мішок, що його чомусь називали «шкільною сукнею». З якою радістю радянські дівчатка скидали оте вбрання, коли поверталися зі школи! Смішно пригадати, що звичайнісінький жіночий спортивний костюм був просто модним шиком, так само, як джинси «Мальвіна». Таким самим модним атрибутом був пластиковий пакет з лапатими друкованими квіточками. Пакети, між іншим, прали та сушили. Пишалися тим пакетом більше за піонерську краватку.

Модний імпорتنний одяг не продавався по крамницях, його треба було шукати в спекулянтів та перекупників [2, с. 15–20]. Страшенним дефіцитом була якісна косметика та парфуми. Й знову звідусіль пропагувалася скромність, мовляв, не пристало радянській жінці зазіхати на якісь буржуазні помади, лосьйони та креми. Типове прагнення жінки бути гарною, вродливою, стильною тощо свідомо ігнорувалося радянською державою. Замість того, держава пропонувала думати про родину Ульянових [9, с. 2] або ж опікуватися долею братського народу з В'єтнаму [9, с. 3]. Та сама «пречудова» соціалістична держава жорстоко експлуатувала жіночий працю, ховаючись за гаслами про «світле майбуття» та комуністичний рай.

На превелике щастя, СРСР благополучно вмер. На жаль, комплекс бідності, другорядності, меншовартості й досі присутній. Так само є невеличкий прошарок населення, котрий ностальгує за примарною СРСР, мовляв, і ковбаса була більш рожевою та круглішою, й морозиво білішим та солодшим, а дерева пишнішими та

зеленішими. Однак нашою задачею є вивчати історію, позбаватися всіх атавізмів СРСР, усіх тих комплексів «молодшого брата», «маленької людини», комплексу «вождь-партия знають все», «мені багато не треба», «гроші є злом» тощо. У нас є наша, сильна, пишна, багата, прекрасна Україна, й ми, українці, маємо працювати на благо нашої країни та пам'ятати, що ніколи ані СРСР, ані Російська Імперія, ані сучасна «Росія» з її імперськими амбіціями ніколи, нікому не приносили та й не принесуть якогось там щастя та добробуту. Єдине, що приносить всюди Росія – це смерть, хаос, безлад, безводдя, злидні, бідність та війну.

Список використаних джерел

1. Давидюк М. Як працює путінська пропаганда. Київ: «Смолоскип», 2016. 201 с.
2. Даниленко В. М. Україна в 1985–1991 рр.: остання глава радянської історії. К.: Інститут історії України НАН України, 2018. 278 с.
3. Донець О. Український друкований плакат 1920-х – початку 1930-х років як інформаційне джерело з вивчення гендерних питань (на матеріалах з фондів національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). Історія книжкових колекцій та зібрань. № 2019. С. 151–168.
4. Карі О. «Твоє, моє, нічیه та інше». Львів: Видавництво Старого Лева, 2024. 336 с.
5. Кобченко К. Гендерна політика радянської влади 1930-х років: між пропагандою та реальністю. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2016. № 2. С. 56–72.
6. Кузьменко Ю. В., Іванова А. С. Мода та дозвілля радянських жінок у 1960–1980-ті рр. Література та культура Полісся. 2018. Серія «Іст. Науки» 10. С. 291–303.
7. Олійник Н. Громадсько-політична активність жінок в радянській Україні (1922–1991 рр.). Гендерні теорії, гендерні практики: налагоджуючи мости. С. 31–40.
8. Олійник Н. Емансипація жінок по-радянськи: особливості та наслідки. Грані. 2015. № 6. С. 144–151.
9. Радянська жінка, 1968, № 09 (273), Київ. 40 с.
10. Радянська жінка, 1980, № 01, Київ. 40 с.
11. Радянська жінка, 1985, № 05, Київ. 40 с.

ГЕНДЕРНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНУ ЖАХЛИВОГО У ЯПОНСЬКОМУ КІНО

Абашнік Ульяна Володимирівна, аспірантка кафедри теорії культури та філософії науки (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна)

Феномен жахливого віднайшов широке втілення у світовому кінематографі від самого його виникнення до сьогодення, зокрема, й в українських фільмах жахів

[2]. Горор-фільми, або фільми жахів мають свої особливості в різних регіонах та кіно-традиціях, наприклад, у країнах Азії [1]. Серед останніх важливе місце займають також японські фільми жахів. Стосовно загальної характеристики японських горор-фільмів можна навести наступну цитату із збірки «Японське кіно жахів» (2012) за редакцією професора Джей Макроя: «У випадку японського кіно жахів, зображення страху, жаху та потворності можна спостерігати в текстах, які зазвичай відносять до таких усталених, але аж ніяк не непроникних, кінотрадицій, як *пінку ейга* («рожевий» або «легкий» фільм), *чанбара ейга* (фільм про самураїв) та *якудза ейга* (фільм про якудзу або «гангстерський»). Так само, помітні конвенції з цих усталених кіноциклів з'являються в сюжетах японських фільмів жахів, хоча зазвичай до такої міри, що вони підпорядковуються розвитку жаху» [3, 2].

У цьому відношенні слід згадати, що японський кінематограф має досить довгу та успішну традицію фільмів жахів, багато з яких в різні роки були популярними не лише в Японії, а й в інших країнах. Наприклад, можна назвати такі горор-фільми піджанру фільмів про монстрів, як «Годзіла» (1954), «Годзіла повертається» (1955), «Кінг-конг проти Годзіли» (1962), «Гідора, триголовий монстр» (1964), «Вторгнення Астро-монстра» / «Війна гігантських монстрів» (1965) тощо. У цих та інших японських горор-фільмах проявились також гендерні та інші аспекти феномену жахливого.

Жахливе віднайшло втілення не лише у японських фільмах про монстрів, але також у інших фільмах жахів, в яких поєднувались стародавні легенди та історичні перекази давньої Японії. Одним із таких фільмів був горор-фільм «*Стара жінка-демон*» (англ. *Onibaba*, 1964) відомого режисера Кането Сіндо. Тут події відбуваються на фоні жахливої громадянської війни 14-го ст. у Японії, а головними героями стали дві жінки – стара жінка (акторка Нобуко Отова) та її молода невістка (Дзісуко Йошімура), котрі мешкають на березі річки й живуть за рахунок того, що цинічно вбивають знесилених від поранень самураїв «...та продають їхнє спорядження торговцю зброєю» [6].

Іншим фільмом цього режисера була «*Чорна кішка у бамбуковій хащі*», або «*Куронеко*» (англ. *A Black Cat in a Bamboo Grove*, 1968), де в гендерному сенсі акцентована увага на насильстві над жінками. У цьому горор-фільмі мова йде про трагічну долю сільської жінки Йоне (акторка Нобуко Отова), її сина Гінтокі (актор Кітімон Накамура) та її невістки Шіге (акторка Ківако Тайті). За сюжетною лінією, сина, який працював на рисовому полі, насильно було забрано до війська. Натомість мати з невісткою залишилися у бідному помешканні серед бамбукової хащі. Тим часом, до цього помешкання забігла ватага обідраних воїнів, які спустошують всі їстівні запаси, насилують та вбивають обох жінок, а їхню хатину підпалюють (3-7 хвилини). На цьому фоні на попелищі з'являється чорна кішка, котра облизує тіла двох вбитих жінок (8 хв.), після чого вони перетворюються на привиди, котрі потім мстять воїнам-самураям [4].

Всі самураї, котрі полишають Радзьомон (Расьомон), тобто ворота володінь місцевого правителя, опиняються перед бамбуковою хащею, де їх зустрічає красива

дівчина-привид (10 хв.) та проводить до свого помешкання. А тут вже чекає свекруха-привід та частує гостя-самурая напоями, після чого той п'яніє, а жінка впивається в горло та вбиває самурая (22 хв.). Так повторюється чотири рази на початку цього фільму, доки вість про існування привидів не доходить до місцевого правителя-самурая Райко (актор Кей Сато). В цей час з війни повертається Гінтокі та приносить Райко відсічену голову ворожого генерала на прізвисько «Медвежа лапа» (35 хв.). За цей подвиг він отримує звання самурая, після чого відправляється на коні до бамбукової хащі, де він не знаходить матір та дружину, натомість лише попелище від помешкання (40 хв.). Після цього правитель Райко наказує новоспеченому самураю Гінтокі знайти та знищити привидів, які вбивають самураїв. Гінтокі на коні у бамбуковій хащі зустрічає красиву дівчину (43 хв.), яка приводить його до помешкання, де той здогадується, що обидві жінки – то його мати Йоне і його дружина Шіге (46 хв.). Однак жінки уклали угоду з демонами, згідно з якою повинні мститися самураям за знуцання та смерть [4]. Оскільки Гінтокі став самураєм, то вони повинні вбити і його, але Шіге порушує свою обіцянку та проводить сім ночей кохання з Гінтокі (68 хв.). Тоді демони із-за порушення угоди засуджують Шіге до перебування у підземному світі. Звітуючи правителю Райко про свої успіхи, Гінтокі повідомляє, що він знищив одного з привидів (74 хв.). Потім Гінтокі знову їде на коні до бамбукової хащі, по дорозі зустрічає жінку, яка намагається його спокусити. Однак, побачивши її відображення у вигляді привида у калюжі води (80 хв.), він нападає на неї, відрубуючи мечем її руку, яка на очах перетворюється на велику кошачу лапу. Гінтокі приносить цю кошачу лапу правителю Райко, стверджуючи, що він вбив другий привид (81 хв.). Після цього Гінтокі повинен у храмі пройти семиденний ритуал очищення, під час якого туди приходить якась жінка (насправді це його мати Йоне), котра говорить, що вона є провидицею, яка відлякує злих духів. При цьому вона вихоплює ту відрубану кінцівку та зникає з нею, натомість Гінтокі йде до свого спаленого помешкання в бамбуковій хащі, падає на підлогу, в цей час йде сніг, а десь чути нявкання кішки (95 хв.) [4].

Гендерна, але також екологічна теми актуалізовані у іншому, досить відомому в міжнародному кінопрокаті середини 1970-х рр. японському фільмі з елементами жахів під назвою *«Загибель Японії»*, також *«Японія тоне»* (1973) режисера Сіро Морітані. Цей фільм виходив у деяких країнах під різними назвами та мав різний час демонстрації, наприклад, як *«Загибель Японії»* в СРСР (93 хвилини), *«Падіння Японії»*, *«Загибель Японії»*, а також *«Паніка над Токіо»* у ФРН (98 хвилин), *«Японія тоне»*, також *«Затоплення Японії»* в США (143 хвилини), або *«Затоплення Японії»* у Франції (140 хвилин) тощо [7].

За сюжетом цього фільму японський професор Тадокоро (актор Кейдзю Кобаясі) досліджує зі своєю науковою експедицією глибоке дно навколо японських островів. Експедиція подорожує на підводному човні-батискафі під керівництвом молодого фахівця Тосіо Онодера (актор Хіросі Фудзіока) та відкриває невідому тріщину у земній корі. Після цього професор приходить до висновку щодо

можливих зсувів земної кори, що може в свою чергу призвести до затоплення всіх островів Японії. Незалежно від результатів досліджень цієї експедиції, інший, вже літній дослідник Ватарі (актор Сього Сімада) також приходить до подібного висновку, аргументуючи тим, що ластівки почали відлітати від берегів японських островів. Внаслідок цього збирається термінове засідання уряду Японії, де робить своє повідомлення професор-дослідник, а уряд під керівництвом прем'єр-міністра Ямамото (актор Тецуро Тамба) затверджує план порятунку 110-мільйонного населення Японії на випадок катастрофи. Однак часу на втілення цього плану майже не залишається, бо землетрус і цунамі призводять до виверження вулкану Фудзі, що призводить до масованих пожеж у різних містах та катастрофічних наслідків по всій країні. Наприкінці фільму японські острови опиняються під водою, хоча декільком мільйонам японців вдається врятуватися та потрапити до різних країн світу в надії на початок нового життя.

Різні аспекти феномену жахливого проявилися у окремих епізодах у фільмі «Загибель Японії». Так, коли дослідник Тосіо Онодера та його дівчина Рейко (акторка Аюмі Ішіда) в романтичній атмосфері лежать на березі моря та насолоджуються чудовою природою, й тут розпочинається виверження вулкану, внаслідок чого вогонь розповсюджується навкруги, великі морські хвилі досягають берега, зверху на берег сиплеться каміння, хоча цій парі все ж таки вдається врятуватися (23 хв.). В наступних, досить довгих за часом епізодах з жахливими виверженнями вулканів, цунамі, землетрусами (з 41 хв. по 52 хв.) домінують страшні сцени з беззахисними людьми, зокрема й жінками та дітьми, котрі вимушені рятуватися від наслідків природної катастрофи, яка призвела до палаючих вогнищ, згорілих будівель, заводів та фабрик.

Особливості гендерних аспектів прояву феномену жахливого творці та актори цього фільму втілили в різних сценах та епізодах. Наприклад, коли дівчина Рейко, наречена дослідника Тосіо Онодери, яка перебувала у невеликому містечку біля Токіо, не може доїхати до столиці, бо внаслідок цунамі та землетрусу порушені залізничні колії та автошляхи. Рейко стоїть у телефонній будці та кричить у телефонну слухавку на фоні жахливих сцен з переляканими людьми, котрі пробігають повз неї (67 хвилини). Дівчина голосно повідомляє нареченому, що вона не встигає доїхати до аеропорту, тому пропонує йому самому летіти до Швейцарії, де вона колись його віднайде. В цей час на телефонну будку падає дерево та розбиває скло, а Рейко вже не може утриматися від істеричних криків (69 хв.).

Таким чином, завдяки різним проявам феномену жахливого у фільмі-катастрофі «Загибель Японії» актуалізована як екологічна проблематика, пов'язана з нездоланими силами природи, коли все палає навкруги, навіть розламується кора землі (83 хв.), так і гендерна тематика, коли автори та актори фільму показують та втілюють на цьому фоні страждання жінок та дітей тощо.

Гендерні аспекти феномену жахливого віднайшли втілення в іншому японському горор-фільмі під назвою «*Легенда про динозавра та монстрів-птахів*» (1977) режисера Дзюндзі Курати. Цей фільм також був відомий в прокатах різних

країн під варіативними назвами та в різному таймінгу, наприклад, як «Легенда про динозавра» в СРСР (94 хвилини), «Гіганти прадавніх часів» в ФРН (88 хвилин) тощо. За сюжетом фільму молодий геолог-дослідник Такасі Асідзава (актор Цунехіко Ватасе) прибуває для досліджень до селища Дзукаї поряд з відомим озером Саї, де поряд знаходиться вулкан Фудзіяма. Тут він зустрічає свою бувшу кохану дівчину Акіко Осано (акторка Нобіко Сава), яка разом зі своєю подругою займається підводним плаванням.

У цьому селищі останнім часом відбуваються якісь незрозумілі природні катаклізми, котрі потребують наукових пояснень. Ще раніше у цих місцях батько Такасі Асідзави віднайшов якесь велике кам'яне яйце, котре вважав яйцем прадавнього динозавра. Цю тезу досліднику підтверджує давній товариш батька, геолог Сьохей Муку (актор Фуюкічі Макі), говорячи, що ті прадавні динозаври згідно з легендою оживають перед виверженням вулкану Фудзіяма. Однак проти названої гіпотези виступає один із найавторитетніших японських вчених у цій сфері, професор Хідеюкі Сакаї (актор Кіндзі Накамура). Реальні події однак незабаром підтверджують думку батька Такасі Асідзави.

Різні аспекти феномену жахливого у цьому фільмі проявляються як у контексті екологічної катастрофи (виверження вулкану, землетрусу), так і в гендерному контексті. Так, вже на самому початку фільму якась дівчина, котра блукає лісом, неочікувано провалюється в підземелля та опиняється в якійсь печері (1 хв.). Як пізніше стає зрозумілим, то підводна печера, де зберігаються яйця динозавра. При цьому непритомна дівчина з переляком спостерігає вилуплювання якоїсь істоти із величезного яйця, з якого спочатку з'являється жахливе велике око. В іншій сцені інша дівчина йде лісом, де поряд біжить кінь, а вже за декілька секунд дівчина падає у якусь калюжу. Далі видно, що це велика калюжа крові, а поряд лежить кінь з відкушеною головою, що викликає неабиякий переляк та істерію у дівчини (25 хв.).

Під час традиційного «Свята Дракона» до цього поселення приїждять студенти, різні гості та відвідувачі, а також відома японська музична група, котра на водному постаменті грає захоплюючу музику, люди веселяться, а в цей час сцена рушиться, музиканти та деякі гості опиняються у воді (34 хв.), а через пару епізодів всі бачать вдалечині величезний хребет якогось чудовиська над водою. Як виясняється, то двоє водолазів вирішили пошуткувати над публікою та зробили макет спини чудовиська, щоб налякати учасників свята. Однак, коли ці двоє на резиновому човні підпливають до берега, то якийсь здоровенний звір з величезним хвостом перевертає човен, а вже за мить один із водолазів у крові опиняється у пащі динозавра (39 хв.).

В іншому епізоді глядач бачить, як якась дівчина у сільському будинку переодягається, а в цей час через вікно з'являється жахлива паща динозавра з величезними зубами (42 хв.). Після цього слідує сцена, коли Акіко Осано та її подруга Дзюнко плывуть на жовтому гумовому човні у морі (44 хв.), потім одна з них пірнає у водолазному костюмі, а інша співає веселу пісеньку та засмагає на

сонці у човні. При цьому ноги дівчини видно крупним планом завдяки підводній камері, й тут динозавр з під води хапає її за ноги та підіймає над водою, а потім видно його окривавлені зуби та відкушені ноги дівчини (48 хв.). Через декілька хвилин з під води повертається Акіко Осана та кличе подругу, а в цей час поряд з човном з'являються рука та голова подруги. «Навіщо ти мене лякаєш?» – запитує подруга та намагається за руку підняти Дзюнко до човна, натомість від подруги залишилася лише голова та рука і частина відкушеного динозавром тулуба. В результаті в паніці та з криками дівчина несамовито пливе до берега.

Феномен жахливого також проявився у деяких фантастичних сценах цього фільму. Наприклад, коли дівчина Акіко пішла разом з геологом Такасі на пошуки динозавра та опинилася у печері (72 хв.), або коли в наступній сцені з'являється монстр-птиця й хапає величезними пазурами людей на березі (73 хв.) чи ще сутичка між монстром-птицею та динозавром, яку споглядають з печери Акіко та Такасі (80 хв.). Нарешті, кадри жахливих сцен домінують у фінальних сценах фільму, коли над розпеченою вулканічною лавою на гілці дерева буквально висять героїня та герой, який намагається їй допомогти втриматися та не впасти вниз (89 хв.)

На завершення у гендерному сенсі слід вказати, що крім проявів феномену жахливого у цьому фільмі «Легенда про динозавра та монстрів-птахів» також наочно показані традиційні насильницькі дії чоловіків щодо жінок та дівчат [5]. Адже навіть позитивний герой, геолог-дослідник Такасі Асідзава б'є по обличчю свою кохану дівчину Акіко, коли вона сказала йому, що той хоче сфотографувати динозавра та отримати за це багато грошей (60 хв.).

Як висновок можна сказати, що у японських фільмах жахів віднайшли відображення як досягнення світового кінематографу жахів, так й історичні традиції та міфи Японії. На цьому фоні авторам та акторам згаданих тут та інших японських фільмів вдалося актуалізувати як екологічну тематику, так і гендерні прояви феномену жахливого.

Список використаних джерел

1. Абашнік У. В. Культурна спадщина у фільмах жахів Сінгапуру початку 21-го ст. *VIII Конгрес сходовознавців: збірник матеріалів, м. Київ, 20 грудня 2024 року*. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського; Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 47–51
2. Абашнік У. В. Феномен жахливого в українських горор-фільмах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2025. №72. С. 185–200. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2024-72-18>
3. Japanese horror cinema. Edited by Jay McRoy. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012. XVIII, 220 p.
4. Kuroneko. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Kuroneko>
5. Legend of Dinosaurs & Monster Birds. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Legend_of_Dinosaurs_%26_Monster_Birds

6. Onibaba. URL: [https://de.wikipedia.org/wiki/Onibaba - Die Töterinnen](https://de.wikipedia.org/wiki/Onibaba_-_Die_Töterinnen)

7. Submersion of Japan. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Submersion_of_Japan

ФІЛОСОФІЯ ЕМОЦІЙ ТА МЕДИЦИНА: ПЕРСПЕКТИВА ВЗАЄМОДІЇ

Жеронкін Антон Володимирович, доктор філософії, старший викладач кафедри філософії та суспільних наук (Харківський національний медичний університет, Україна)

Філософія, від самого моменту свого виникнення у горнилі давньогрецької мови та давньогрецької культури загалом, зосереджувалася на *ratio* та на тих критеріях, які визначають певну думку чи явище, як дещо раціональне. Емоції згадувалися лише для контексту, для ілюстрації тих дихотомічних сил, які не дають цій раціональності проявити себе повною мірою. Лише романтизм вже в XIX столітті зробив емоції об'єктом своєї уваги, але й тут про побудову систематичної філософії говорити було зарано – зневага просто була замінена складанням гімнів та оспівуванням.

Спроби зануритися в ментальний простір людини та знайти в ньому справжнє місце емоцій – це вже скоріше історія ідей XX століття, коли суттєвий внесок в цей «афективний поворот» внесли і психоаналіз, і феноменологія, і, до речі, структуралізм, який також більш цікавився «ірраціональним» в людській поведінці. Але й зараз, у XXI столітті, тема емоцій не зникає зі сцени, а скоріше актуалізується знов. Самотність часів пандемії коронавірусу, страх та мужність воєнних років, сплутаність раціональних мотивів людської поведінки через інформаційних шум телеграм-каналів, соціальних мереж та «нових медіа» в цілому – все це підсвітило ту неосяжну обмеженість, з якою ми, філософи та й взагалі вчені, можемо говорити про емоції зараз, у 2025 році. Здається, саме питання про сутність емоцій повинно бути поставлено наново.

Розвиток медичної науки доводить, що розуміння принципів функціонування людської свідомості недостатньо для того, щоб лікувати людей, діагностувати їх захворювання та проводити профілактичні заходи. Це помітно хоча б на прикладі тієї популярності, яку отримала тематика психосоматозів у сучасному медичному дискурсі [3, р. 60]. Нова хвиля «афективного повороту» потрохи охоплює також сферу освіти [2, р. 13], лінгвістики та філології [10], і багатьох інших наук.

Перспектива взаємодії філософії емоцій та медицини, якщо шукати вказівки на неї в історії, має давнє коріння. Аристотель зумів підкреслити зв'язок між ними, об'єднавши їх у царині етики [1]. Звісно, це не обмежило медицину, як і філософію, виключно етикою, але точка їх перетину була знайдена давньогрецьким філософом саме тут. Для наших сучасників, напевно, аристотелеве розуміння етики вже є не зовсім актуальним, і, можливо, більш доречно було б сказати про перетин філософії емоцій та медицини в царині філософської антропології («Антропології з прагматичної точки зору», якщо згадувати відповідний концепт І. Канта та самодостатній твір з аналогічною назвою).

В поточній доповіді хотілося б висунути тезу про те, що цей перетин має три виміри: психо-епістемологічний, психосоматичний та праксеологічний. До того ж взаємозв'язок цих дисциплін є зворотнім, і філософія та медицина в усіх цих вимірах взаємно збагачують один одного. Чітка класифікація цих міждисциплінарних зв'язків дозволить більш чітко планувати дослідницькі програми та проекти, зберігаючи загальну картину того проблемного поля, яке перед нами розкривається в цей момент.

Велике значення емоційних переживань у епістемологічних процесах наразі констатують психологи, психіатри, філософи та представники інших наук. Так, емоційне переживання може наділити суб'єкта інсайтом, певним «миттєвим знанням» [4], або ж спостереження лікаря за емоціями пацієнта може стати дієвим діагностичним методом. Звісно, особливо яскраво це помітно на прикладі психіатрії, але сама залученість емоцій як симптому та емоцій як інструменту пізнання – це універсальне явище для всіх медичних дисциплін. Знання з медиків здатні більше нам пояснити саму фізіологію «ментального простору» людини, поглибивши напрацювання З. Фрейда, М. Кляйн, В. Р. Біона, К. Г. Юнга, Ж. Лакана та інших дослідників підвалин людської психіки, серед яких слід згадати не лише представників психоаналітичного руху. Обмежитися виключно психо-епістемологічним виміром – це б значило, що ми й досі перебуваємо під оманливим впливом поглядів про принципове «розділення душі й тіла». Однак, знання про їх симфонічне поєднання навпаки вказує на те, що саме розрізнення “*σῶμα*” та “*ψυχή*” є філософською проблемою, і, напевно, саме емоції є найліпшим об'єктом для дослідження цього межового явища. Особливо заплутаним стає цей об'єкт, коли до емоцій додаються також близькі терміни «почуттів», «афектів», «настрою», а моделі проживання емоцій визнають не лише породженням органіки, але й наслідком культурного впливу [8].

Праксеологічний вимір досліджень взаємозв'язку вже орієнтований скоріше на практику використання цього поєднання медиками, або ж, навпаки, філософами. Звісно, одним з фундаментів цього праксису є медична етика, яка регулює вчинки та класифікує їх, як позитивні (добрі) чи негативні (погані) для людства чи окремої особистості [6, р. 49]. Одночасно з цим і медицина може розкрити етичний статус різних емоцій, бо наявність цього статусу є під великим питанням. З одного боку, ми можемо вважати емоції самі по собі «етично нейтральними», а, з іншого боку, в культурі існують уявлення про «припустимі» та «неприпустимі» емоції [5, р. 34]. І мова йде саме про те, чи переживає суб'єкт ці емоції, а не про те, чи виражає він їх у публічній чи навіть приватній сфері.

Праксеологічний вимір досліджень емоцій не обмежується етикою, бо значна кількість методів медичного впливу на людей – це інструменти, які цілеспрямовано, або ж дотично впливають на емоційний фон людини. Але саме уявлення про те на що ми впливаємо, є достатньо обмеженим та узагальненим. Тож проблемне поле філософії емоцій повинно зацікавити наразі не лише філософів та

істориків емоцій, але й теоретиків медицини, які здатні розкрити купу важливих нюансів як в сутності емоційних переживань, так і в їх специфічності та динаміці.

Таким чином, дослідження в галузі філософії емоцій є сутнісно важливими для розвитку медицини, як і медична галузь розкриває все більше і більше фактів про сутність емоцій та механізми їх переживання (а також технік і методів коригування цих переживань). Взаємозбагачення цих дисциплін відбувається на трьох рівнях, які ми назвали «психо-епістемологічним», «психосоматичним» та «праксеологічним». Виокремлення цих вимірів дозволяє більш чітко уявляти обсяг досліджень, які ще потрібно провести в майбутньому. Так, по цей момент не зовсім зрозумілим залишається навіть природа емоцій, буття яких немовби розколюється навпіл між соматичним та психічним.

Список використаних джерел

1. Aristotle. *Nicomachean Ethics*; transl. by W. D. Ross. Oxford University Press, 2009. 176 p.
2. Bailin S. Critical thinking and science education. *Science & Education*, vol. 11, 2002, pp. 361-375. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1016042608621>.
3. Bottaccioli F., Bottaccioli A. G. The Philosophical and Scientific Basis for the Integration of Medicine and Psychology. In: Rezaei, N., Yazdanpanah, N. (eds) *PsychoNeuroImmunology. Integrated Science*, vol. 30, 2024. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-73061-0_3.
4. Brady M. *Emotional Insight: The Epistemic Role of Emotional Experience*. New York: Oxford University Press, 2013. 204 p.
5. Irish B. J. *The Universality of Emotion: Perspectives from the Sciences and Humanities*. Cambridge University Press, 2025. 102 p. <https://doi.org/10.1017/9781009442534>.
6. Moussa A., Noura A. Philosophy and ethics: towards establishing bioethical education. *Science, Education and Innovations in the Context of Modern Problems*, vol.8, №2, 2025, pp.49–59. <https://imcra-az.org/archive/358-science-education-and-innovations-in-the-context-of-modernproblems-issue-2-volviii-2025.html>.
7. Utami R. Are Emotions Universal or Culturally Shaped? *Digital Press Social Sciences and Humanities*, vol. 12, 2025. <https://doi.org/10.29037/digitalpress.412474>.
8. Wierzbicka A. *Emotions across languages and cultures: Diversity and universals*. Cambridge University Press, 1999. 349 p.

THE INFLUENCE OF GENDER STEREOTYPES ON THE FEATURES OF ENVIRONMENTAL BEHAVIOUR

Gerasymenko O. I. / Герасименко Ольга Ігорівна, кандидатка біологічних наук, доцентка, доцентка кафедри гігієни та екології (Kharkiv National Medical University)

Gender stereotypes are an integral part of the socio-cultural environment and influence the formation of values, attitudes and behavioural patterns in various contexts of social interaction, including attitudes towards environmental issues and nature conservation behaviour. Traditional ideas about "female" and "male" roles shape specific patterns of environmental behaviour, determine the level of responsibility for the state of the environment, and influence the willingness to participate in environmental protection activities. Understanding the impact of gender stereotypes on environmental behaviour is critical to developing effective environmental strategies and achieving sustainable development goals. Analysing the relationship between gender identity and environmental activism can reveal hidden barriers that prevent different social groups from fully participating in solving environmental problems. Overcoming gender stereotypes in the field of ecology can significantly increase the effectiveness of environmental initiatives and contribute to the formation of a more inclusive environmental movement.

The need for a deeper understanding of the social and cultural determinants of pro-environmental behaviour is increasing with growing awareness of global environmental challenges such as climate change, environmental pollution and biodiversity loss. Gender roles, shaped by socialisation, are an important factor in determining attitudes and behavioural practices in the field of nature conservation. They influence differences in the motivation, methods and frequency of participation of women and men in environmental conservation activities [1]. Studying this influence is important for developing more effective environmental policies and programmes that take into account the social context and promote sustainable development.

According to numerous studies, women's socialisation process mostly leads to greater care, empathy, and responsibility, reinforcing their tendency towards pro-environmental behaviour. For example, it has been statistically proven that women are more likely to sort waste, choose reusable containers, and buy eco-friendly products [2]. This is due to the stereotypical perception of caring for the environment as a "feminine" trait associated with caring and empathy. Conversely, men often avoid eco-friendly practices for fear of appearing "unmasculine", as caring for nature can be perceived as a sign of weakness or excessive sensitivity. Men's behavioural patterns reflect traditional notions of leadership and control, which may reduce their willingness to change their everyday consumer habits. At the same time, men are often more active in public environmental initiatives, preferring collective action [3].

Environmental anxiety about climate change also has a gender dimension. Women are more likely to feel anxious about climate change and worry more about the future of the planet, which motivates them to participate in environmental protection activities. This emotional response reinforces their willingness to adopt environmentally responsible habits, such as using alternative transport and supporting environmentally friendly products. This may be due to socialisation, which encourages women to be more emotionally open, as well as to the real vulnerability of women to the effects of climate

change in many regions of the world. Men are more prone to scepticism on this issue, which affects their environmental activism and choice of behavioural strategies [4, 5].

We also consider the influence of the socio-cultural context to be important, as gender roles and stereotypes transform depending on the cultural environment. In many societies, women bear the brunt of domestic responsibilities, which complicates or simultaneously expands their influence on environmental consumption. The gender division of labour influences which behavioural practices dominate among men and women, as well as their ability to participate in environmental initiatives.

Taking gender differences into account in sustainable development policies promotes equal opportunities for participation in environmental protection activities. Education aimed at overcoming stereotypes and increasing gender competence creates the conditions for changing the behaviour of both women and men. Political initiatives that take gender differences into account will undoubtedly increase the overall effectiveness of environmental programmes [6, 7].

Thus, gender roles are a significant factor shaping behavioural practices in the field of nature conservation, and overcoming gender stereotypes in an ecological context is critically important. Taking gender aspects into account in research and policy allows for the development of more effective strategies to encourage pro-environmental behaviour. Society now faces the task of rethinking environmental behaviour as a universal human responsibility. For example, the marketing of environmental goods should avoid gendered images, and environmental education should promote universal values of caring for the environment, regardless of gender. Overcoming gender stereotypes and ensuring equal opportunities for all genders contributes to strengthening society's environmental responsibility and supporting sustainable development in the context of today's environmental challenges.

References

1. Borau S., Mai R. The gender paradox in pro-environmental engagement: Actionable insights for cause-related marketing and social advocacy campaigns. *J. of the Acad. Mark. Sci.* 2025. <https://doi.org/10.1007/s11747-025-01116-2>
2. Larzabal-Fernandez A., Castrechini Trotta A., Vázquez A. Gender and ideological orientation moderate the influence of climate misinformation on pro-environmental behavioural intentions. *British Journal of Social Psychology.* 2025. Vol.4, Issue3. <https://doi.org/10.1111/bjso.70000>
3. Павлюк Т. Політика розвінчування гендерних стереотипів: зарубіжний досвід / Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку сектору безпеки і оборони: стан, проблеми, перспективи: тези V Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 16 травня 2024 року). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2024. С. 310–312.
4. Pinho M. Climate change anxiety and pro-environmental behaviours: disentangling gender disparities. *Front. Sociol.* 2025, Vol. 10. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2025.1589501>

5. Aguilar Revelo L. Gender equality in the midst of climate change: What can the region's machineries for the advancement of women do? ECLAC - Gender Affairs, Series No. 159, 2021. 50 p. <https://hdl.handle.net/11362/47358>
6. Звіт Українського центру економічних та політичних досліджень Гендерна перспектива сфери захисту довкілля в Україні/ Фонд ООН у галузі народонаселення, 2022. <https://euneighbourseast.eu/uk/news/publications/genderna-perspektyva-sfery-zahystu-dovkillya-v-ukrayini/>
7. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2024–2029 рр. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/<https://rm.coe.int/cm-2024-17-finale-ukr/1680af3517>

IATROGENIC BOTULISM IN COSMETIC INJECTION PROCEDURES: PUBLIC AWARENESS IN UKRAINE

Bohachova Olha S., Candidate of medical sciences, associate professor, Department of Hygiene and Ecology

Strelnikova Kseniia O., Vash Oleksandra A., Students of the First Medical Faculty (Kharkiv National Medical University, Ukraine)

Relevance. In recent years, Ukraine has seen an increase in the popularity of cosmetic injection procedures, such as the administration of botulinum toxin, fillers, biorevitalisants and other preparations. This area of aesthetic medicine is actively developing, but at the same time, it is not always subject to adequate control. The quality of medical services often does not meet existing requirements, and the sector of preparations for injectable cosmetology suffers from counterfeit, unregistered preparations and preparations of dubious quality but affordable price.

Iatrogenic botulism is one of the newest forms of botulism, which occurs as a result of the therapeutic or cosmetic use of botulinum toxin. It is a rare but serious complication caused by the use of uncertified botulinum toxin preparations, their incorrect dosage or administration by unqualified specialists. According to Orphanet, as of 2008, 180 cases of iatrogenic botulism were reported to the FDA between 1997 and 2006, of which 87 patients required hospitalisation and 16 fatalities were recorded [1].

In March 2023, the World Health Organisation reported an outbreak of iatrogenic botulism in Turkey. As of 17 March 2023, 71 cases had been reported in four European countries: Turkey (53 cases), Germany (16 cases), Austria (1 case) and Switzerland (1 case). All cases were linked to weight loss procedures performed at two private hospitals in Turkey between 22 February and 1 March 2023 [2]. Subsequent reports indicate that the total number of victims reached 87, including cases in France [3]. In 2024, the US Centres for Disease Control and Prevention (CDC) reported 22 cases of adverse effects following botulinum toxin injections in 11 states, with most patients receiving injections from unlicensed individuals in illegitimate settings [4, 5]. It is important to note that none of these cases met the laboratory-confirmed diagnosis of botulism, but had clinical

manifestations associated with the administration of counterfeit or improperly used botulinum toxin preparations.

In Ukraine, official statistics on such cases are rare [6]. However, the Ministry of Health and the Centre for Public Health emphasise the need to increase attention and control over the quality of drugs used in injection cosmetology. This issue is of clinical and social importance, affecting many people who use these services.

Objective. This study aimed to analyse the current state of the problem of iatrogenic botulism caused by injectable cosmetology, to determine public awareness of the associated risks and safety of such procedures, and to formulate recommendations for preventing this complication.

Materials and methods. An online questionnaire was developed for the study to assess the population's attitude towards the safety of injectable cosmetic procedures, the level of trust in cosmetic doctors, and awareness of the risks of iatrogenic botulism. The questionnaire contained closed-ended and open-ended questions where everyone could express their opinion. The study involved 86 respondents of different ages, genders and occupations. The questionnaire was distributed via social networks and messengers, and data was collected using the Google Forms platform (by Order No. 58-adm. "On the organisation of social research by higher education students at the Department of Hygiene and Ecology" of 04.02.2025). In addition, an analysis of international publications and reports on cases of iatrogenic botulism in recent years was conducted.

Results. According to the results of an online survey, in which 86 respondents participated, it was found that the vast majority of participants were women (84.9%), mainly in the 18–20 age group (77.9%). Two-thirds of those surveyed were medical professionals and students of medical specialities. The study confirmed the high interest among young people in injection procedures. 25.6% of respondents already have experience with botulinum toxin or fillers, and 30.2% plan to sign up for the procedure soon. It indicates the popularity of botulinum toxin injections and hyaluronic acid-based fillers, which respondents most often mentioned.

The awareness of the potential risks associated with these procedures is assessed as average. Only 24.4% have a clear understanding of iatrogenic botulism, while the majority (44.2%) have only "heard something" about it, and a third are entirely unfamiliar with the concept. The average self-assessment of knowledge about the risks of injection procedures was 3.55 points out of 5, indicating a need for better information. According to the responses received, most participants learn about cosmetic services from social networks (86.0%) and from their immediate environment (62.8%) or beauty bloggers (57.0%). It may indicate that a significant part of the information comes through unofficial channels, which do not always guarantee professionalism or safety – only about a fifth of respondents said that they consult doctors or use medical websites when planning procedures.

Safety remains a top priority, although it is not always given due attention in practice. Almost half of respondents (43.0%) constantly check the certification of drugs before the procedure, 29.1% do so selectively, and one in five (20.9%) said they were not

even aware of the need for such checks. Despite this, three-quarters of respondents (75.6%) are willing to pay more for injection procedures in official clinics where safety is guaranteed. This confirms that the population knows the importance of quality control, even in conditions of insufficient awareness. An analysis of international experience shows that the clinical manifestations of iatrogenic botulism can range from mild localised effects to severe systemic manifestations. According to the CDC, typical symptoms include ptosis, dry mouth, dysphagia, shortness of breath, and muscle weakness, which usually occur 2-20 days after injection [5]. In the cases of the 2023 European outbreak, symptoms included fatigue, headache, blurred or double vision, dizziness, ptosis, dysphagia, shortness of breath, neck muscle weakness, generalised muscle weakness, and tongue swelling. Several patients were hospitalised, and some were treated with botulinum antitoxin [2].

Conclusions. The study confirmed that injectable cosmetic procedures are gaining popularity in Ukraine, especially among young people and those with medical education. The demand for such procedures is growing, but awareness of the possible risks remains insufficient. Most respondents obtain information from social networks and informal sources, which increases the risk of spreading misinformation about the safety and consequences of interventions. At the same time, the survey results show a positive trend: most participants are aware of the importance of drug certification. They are willing to choose official clinics even if the procedures are more expensive. It indicates the formation of a responsible approach to one's own health and a desire to receive quality services.

Global experience shows that iatrogenic botulism, although a rare complication, can have serious consequences, including the need for hospitalisation and intensive care. The key areas for the prevention of iatrogenic botulism should be:

- raising public awareness of the potential risks and complications of injection cosmetology through official medical channels and educational programmes;
- strengthening control over the circulation and use of botulinum toxin preparations, preventing counterfeit and unregistered preparations from entering the market;
- tightening licensing and certification requirements for specialists providing injectable cosmetology services, ensuring mandatory specialised training;
- establishing mandatory registration and reporting of all cases of complications after cosmetic procedures to generate reliable statistics and enable a timely response;
- developing and implementing protocols for the early detection and treatment of iatrogenic botulism in healthcare facilities, including raising awareness among doctors about the clinical manifestations of this complication.

The development of educational programmes, the involvement of medical professionals to provide reliable information, and the creation of an effective quality control system will help reduce risks and foster a responsible attitude towards injectable cosmetic procedures in Ukraine.

List of references

1. Orphanet: Iatrogenic botulism. URL: <https://www.orpha.net/en/disease/detail/254509>
2. World Health Organization. Iatrogenic Botulism – European Region: Disease Outbreak News, 24 March 2023. URL: <https://www.who.int/emergencies/disease-outbreak-news/item/2023-DON450>
3. Goerttler T., Dorner M. B., van der Linden C. et al. A large travel-associated outbreak of iatrogenic botulism in four European countries following intragastric botulinum neurotoxin injections for weight reduction, Türkiye, February to March 2023. Euro Surveill. 2023. Vol. 28, No. 23. P. 2300281. DOI: <https://doi.org/10.2807/1560-7917.ES.2023.28.23.2300281>
4. Centers for Disease Control and Prevention. Health Alert Network (HAN) 00507: Adverse Effects Linked to Counterfeit or Mishandled Botulinum Toxin Injections, April 2024. URL: <https://www.cdc.gov/han/2024/han00507.html>
5. Thomas C. M., Collier S., Connors E. et al. Notes from the Field: Illnesses After Administration of Presumed Counterfeit Botulinum Toxin in Nonmedical Settings — Tennessee and New York City, March 2024. Morbidity and Mortality Weekly Report. 2024. Vol. 73. P. 619–621. DOI: <http://dx.doi.org/10.15585/mmwr.mm7327a4>
6. Shcho take botulizm ta yak vid noho zakhystytys [What is botulism and how to protect yourself from it] [Electronic resource]. Zaporizhzhia Regional Center for Disease Control and Prevention of the Ministry of Health of Ukraine. 2025. URL: <https://zp.cdc.gov.ua/news/shho-take-botulizm-ta-yak-vid-nogo-zahystytys/>

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА У ЖІНОК СУСПІЛЬНО ВАЖЛИВИХ ПРОФЕСІЯХ

Завгородній Ігор Володимирович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри гігієни та екології,

Літовченко Олена Леонідівна, доцентка, доцентка кафедри гігієни та екології,

Лисак Марина Сергіївна, асистентка кафедри гігієни та екології,

Коваль Софія Вадимівна, здобувачка, лаборантка кафедри гігієни та екології
(Харківський національний медичний університет м. Харків, Україна)

Вступ. Вигорання – це синдром, який розглядається як наслідок хронічного стресу на робочому місці, який не вдалося успішно подолати. Він характеризується трьома аспектами: відчуттям виснаження енергії або втоми, збільшенням емоційної дистанції від роботи або відчуттям негативізму чи цинізму стосовно своєї роботи та зниженням професійної ефективності [1, с. 1]. Наслідками професійного вигорання часто відмічаються втома, порушення сну, ризик захворювань серцево-судинної системи, підвищена можливість гіпертонії та інші соматичні скарги, що

безпосередньо впливає на якість виконання робочих обов'язків та загального самопочуття [2, с. 4–5].

Питання професійного вигорання, як фактору хронічного стресу в умовах роботи, завжди було важливим чинником розвитку виснаження, когнітивної втоми, порушеннями сну та спустошення [3, с. 3]. При аналізі цього патологічного явища саме у жінок варто звертати увагу на головні гендерні особливості умов та обставин праці. Найголовнішою відмінністю є поєднання жінками професійних зобов'язань з домашніми обов'язками, що створює феномен – «подвійна зміна» [4, с. 775]. Цей та інші фактори збільшують загальне навантаження на ментальне та фізичне здоров'я жінок.

Нині наукові дослідження демонструють, що жінки, з такими ж самими робочими навантаженнями як і чоловіки, частіше схильні до проявів професійного вигорання [5, с. 10–14; 6, с. 1]. Дана несприятлива тенденція не обходить і медичну сферу. Такі результати пов'язують з тим, що жінки-лікарі зазвичай мають більший обсяг роботи, витрачають більше часу на ведення електронних медичних карт і на кожного пацієнта. Жінки-лікарі також отримують менше ресурсів і повідомляють про менший контроль над своїм робочим навантаженням і графіком [7, с. 131–133]. Крім цього, з високим рівнем професійного вигорання стикаються і жінки-вихователі, що асоціюється з виникненням емоційного виснаження на фоні роботи з дітьми, обмеженості часу на виконання завдань та стрес-копінгу [8, с. 3–4].

Мета. Визначити рівень та характерні прояви професійного вигорання серед жінок, які працюють у сфері охорони здоров'я та дошкільної освіти.

Матеріали та методи дослідження. Дослідження мало поперечний (перехресний) дизайн і проводилося у 2021 році, на тлі пандемії COVID-19, що значно посилило емоційне навантаження на жінок у доглядових професіях. Участь у дослідженні взяли 191 респондентки: 107 виховательок та 83 медичних працівниць. Вибірка формувалась на основі добровільної участі, анонімності та наданої інформованої згоди.

Для збору даних застосовувався стандартизований психодіагностичний інструмент – Maslach Burnout Inventory – General Survey (MBI-GS), що складається з 16 тверджень, які оцінюють частоту проявів вигорання у професійній діяльності [9, с. 397–422]. Запитання згруповані у три шкали: «Емоційне виснаження», «Цинізм (деперсоналізація)» та «Професійна ефективність», кожна з яких класифікується за рівнем вираженості (низький, середній, високий). Для комплексної оцінки також використовувалась класифікація Kalimo та співавторів (2003) [11]. Статистичне опрацювання здійснювалось у програмі SPSS v.26.0. Для вивчення зв'язків між рівнем вигорання та тривалістю професійної діяльності застосовувався коефіцієнт кореляції Спірмена (ρ).

Результати. Середній професійний стаж серед усіх учасниць дослідження становив $19,83 \pm 0,96$ року, з коливанням від менше одного року до 52 років. Аналіз показників професійного вигорання серед жінок, які працюють у соціальному

секторі, засвідчив значну різноманітність у рівнях вираженості трьох основних складових синдрому.

Зокрема, за шкалою емоційного виснаження високий рівень продемонстрували 28,3% респонденток, що вказує на істотне перевантаження та втрату енергії у зв'язку з виконанням професійних обов'язків. Ще 18,3% мали середній рівень, тоді як понад половина опитаних (53,4%) продемонстрували низький рівень емоційного виснаження, що може свідчити про кращу адаптацію до стресових чинників або про наявність внутрішніх ресурсів для підтримання емоційної рівноваги.

За результатами оцінки за шкалою цинізму, 23,0% жінок мали високий рівень цього показника, 29,3% — середній, тоді як майже половина респонденток (47,6%) продемонстрували низький рівень цинізму. Це свідчить про те, що у значній частини учасниць зберігається мотивація до роботи та відчуття професійної приналежності.

Найвищі результати спостерігались за шкалою професійної ефективності: 63,9% опитаних продемонстрували високий рівень, що вказує на стійке відчуття власної компетентності й результативності в роботі. Водночас у 23,6% жінок зафіксовано низький рівень професійної ефективності (ознаки редукції досягнень), а 12,6% мали середні показники.

Згідно з класифікацією Kalimo et al. (2003), у 46,1% опитаних жінок виявлено окремі симптоми професійного вигорання, а у 4,2% зафіксовано підвищений ризик його розвитку. Водночас у 49,7% респонденток ознаки вигорання не спостерігались.

Проведений кореляційний аналіз не виявив статистично значущого зв'язку між тривалістю професійної діяльності та рівнем емоційного вигорання за основними шкалами. Це відповідає даним інших досліджень, які свідчать, що на формування вигорання впливають не стільки роки роботи, скільки сукупність особистісних, соціальних та психоемоційних чинників. Додатковою умовою розвитку професійного виснаження також буде поставати конфлікт «робота – сім'я». Його концепція полягає в тому, що вимоги роботи вступають у суперечність із сімейними обов'язками, створюючи хронічну нестачу часу, енергії та психологічних ресурсів для підтримання балансу між обома сферами життя [12]. Для жінок в контексті «подвійної зміни», яка також згадувалась раніше, це несе підвищений ризик депресивних симптомів, психологічного дистресу, емоційне перевантаження – всі перераховані фактори виступають фоновими чинниками для розвитку вигорання [6, с. 12].

Висновок. Отримані дані показують, що близько третини жінок у доглядових професіях мають підвищений рівень емоційного виснаження і цинізму, в той час як більшість респонденток зберігає внутрішнє відчуття ефективності. Кореляційний аналіз не виявив істотного зв'язку між тривалістю роботи та рівнем вигорання, що підтверджує багатофакторність розглянутого синдрому.

Окрім цього, визнаємо важливим питання профілактики професійного вигорання, яке має передбачати не лише дотримання трудових стандартів, а й впровадження комплексних заходів підтримки, адаптованих до специфіки професії, індивідуальних та гендерних особливостей працівниць.

Перспективи майбутніх досліджень вбачаємо у використанні більш обширного аналізу з урахуванням факторів балансу робота-життя, рівня професійної вмотивованості, особливості графіку та кількості робочих годин, а також рівень визнання праці з боку керівництва та колег.

Список використаних джерел

1. WHO. (2019). Burn-out an “occupational phenomenon”: International Classification of Diseases. *World Health Organization*. <https://www.who.int/news/item/28-05-2019-burn-out-an-occupational-phenomenon-international-classification-of-diseases>
2. Gaspar, T., et al. (2024). Burnout as a multidimensional phenomenon: How can individual and organizational variables explain exhaustion? *Journal of Public Health*. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10389-024-02223-0>
3. Khammissa, R. A. G., Nemutandani, S., Feller, G., Lemmer, J., & Feller, L. (2022). Burnout phenomenon: Neurophysiological factors, clinical features, and aspects of management. *Medical Principles and Practice*, 50(9) doi: [10.1177/03000605221106428](https://doi.org/10.1177/03000605221106428)
4. Ervin, J., et al. (2022). Gender differences in the association between unpaid labour and mental health in employed adults: A systematic review. *The Lancet Regional Health – Europe*, 18, 100389. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(22\)00160-8](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(22)00160-8)
5. Artz, B., Kaya, I., & Kaya, O. (2021). Gender role perspectives and job burnout. *Review of Economics of the Household*, 20(2), 447–470. doi: [10.1007/s11150-021-09579-2](https://doi.org/10.1007/s11150-021-09579-2)
6. Darius, S., Kuhrmeier, M., Lysak, M., Zavgorodnii, I., & Böckelmann, I. (2024). Burnout risk among German and Ukrainian kindergarten teachers depending on individual stress coping strategies. *Ukrainian Journal of Occupational Health*, 20(3), 193–204. <https://doi.org/10.33573/ujoh2024.03.193>
7. Lyubarova, R., Salman, L., & Rittenberg, E. (2023). Gender differences in physician burnout: Driving factors and potential solutions. *The Permanente Journal*, 27(2), 130–136. doi: [10.7812/TPP/23.023](https://doi.org/10.7812/TPP/23.023)
8. Ishibashi, S., Tokunaga, A., Shirabe, S., Yoshida, Y., Imamura, A., Takahashi, K., Kawano, K., Iwanaga, R., & Tanaka, G. (2022). Burnout among kindergarten teachers and associated factors. *Medicine*, 101(38), e30786. <https://doi.org/10.1097/MD.00000000000030786>
9. Maslach, C., Jackson, S. E., & Leiter, M. P. (1996). *Maslach Burnout Inventory Manual*(3rd ed.). Consulting Psychologists Press.
10. Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52, 397–422. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.397>

11. Kalimo, R., Pahkin, K., Mutanen, P., & Topipinen-Tanner, S. (2003). Staying well or burning out at work: Work characteristics and personal resources as long-term predictors. *Work & Stress*, 17(2), 109–122.
12. Chaves-Montero, A., Blanco-Miguel, P., & Ríos-Vizcaíno, B. (2025). Analysis of the predictors and consequential factors of emotional exhaustion among social workers: A systematic review. *Healthcare*, 13(5), 552. <https://doi.org/10.3390/healthcare13050552>

ЕКОЛОГІЧНА КАТАСТРОФА ВІЙНИ: ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Сирова Ганна Олегівна, докторка фармацевтичних наук, професорка, завідувачка кафедри медичної та біоорганічної хімії,

Чаленко Наталія Миколаївна, кандидатка фармацевтичних наук, старша викладачка кафедри медичної та біоорганічної хімії,

Козуб Світлана Миколаївна, кандидатка технічних наук, доцентка кафедри медичної та біоорганічної хімії (Харківський національний медичний університет м. Харків, Україна)

Збройні конфлікти сучасності мають не лише соціальні, політичні та економічні наслідки, а й глибокий негативний вплив на довкілля. Екологічний аспект війни часто залишається поза межами публічного обговорення, хоча його наслідки можуть бути довготривалими та незворотними.

Особливо актуальним є вивчення екологічних загроз в умовах *російсько-української війни*, яка розпочалася в лютому 2014 року як агресія РФ проти суверенітету й територіальної цілісності України. Упродовж російсько-української війни, особливо в період повномасштабного вторгнення з лютого 2022 року, зафіксовано численні випадки застосування російськими військами боєприпасів, споряджених отруйними (токсичними) хімічними речовинами. У багатьох випадках мали місце ураження українських військовослужбовців і цивільного населення речовинами подразнювальної, задушливої та летальної дії.

Ці випадки можуть свідчити про систематичне порушення міжнародного гуманітарного права, зокрема Конвенції про заборону хімічної зброї. У грудні 2023 року було зафіксовано застосування нових аерозольних гранат РГ-Во (виробництва 2023 року), споряджених речовиною подразнювальної дії CN.

Аерозольна форма забезпечує локальне розповсюдження подразнювального агента в зоні ураження; такі гранати призначені для швидкого створення високої концентрації аерозолу на обмеженій території.

Речовина CN має міжнародну назву phenacylchloride або o-chloroacetophenone, за хімічною класифікацією відноситься до подразнювальних (сльозогінних) агентів–лакриматорів, відомих як «teargas», заборонених Конвенцією про хімічну зброю.

Речовина CN подразнює слизові оболонки очей, дихальних шляхів і шкіри; при високих концентраціях виникає ризик більш тяжкої інтоксикації; викликає локальне подразнення очей (біль, слезотеча, тимчасова дисфункція зору), верхніх дихальних шляхів (кашель, утруднене дихання), шкіри (еритема, подразнення).

При інтенсивній або повторній експозиції можливі системні симптоми: нудота, запаморочення, підвищена частота дихання; за наявності факторів (високі концентрації, обмежені укриття, хронічні захворювання легень) — загроза більш тяжких уражень.

Існують повідомлення про випадки опіків/тривалих дерматитів при прямому контакті з концентрованими сумішами.

CN у формі аерозолю переважно діє локально на поверхні (фізичні частки осідають на ґрунті, рослинності й поверхнях споруд) і в повітрі (виникає небезпека потрапляння їх у верхні дихальні шляхи тварин та людей).

У довкіллі речовина піддається фотолізу й хімічному розкладанню; проте на поверхнях (особливо пористих) може зберігатися від годин до днів залежно від умов (температура, вологість, інсоляція).

Потенційний ризик для водних екосистем залежить від кількості осілого матеріалу й властивостей конкретного агента; при масовому застосуванні можливе забруднення поверхневих вод через змиви, а також локальний вплив на водну біоту.

Накопичення в ґрунті і тривалий ефект малоймовірні для типових інцидентів низької інтенсивності, але повторні застосування та використання концентрованих форм можуть створювати локальні «гарячі точки» забруднення.

Безпосередні наслідки: тимчасове ураження і переміщення дикої фауни, подразнення очей і дихальних шляхів у ссавців та птахів; можливі загибель дрібних організмів при високих локальних концентраціях. Довгострокові ефекти залежать від інтенсивності та частоти застосування; при систематичному застосуванні може спостерігатися порушення поведінки тварин, зниження місцевого видового різноманіття та їх деградація.

Лікування переважно симптоматичне: усунення експозиції (переведення в зону свіжого повітря), промивання очей та шкіри водою, забезпечення підтримки дихання при потребі; у випадках ускладнень – медична евакуація та спеціалізована допомога. Особливу уразливість становлять особи з хронічними захворюваннями дихальної системи, діти, вагітні та літні люди.

Збройний конфлікт на території України спричиняє значні екологічні проблеми, що мають довготривалі та іноді незворотні наслідки для навколишнього середовища. Забруднення повітря, води і ґрунтів токсичними речовинами, викликане руйнуваннями інфраструктури, військовою технікою і боєприпасами, серйозно ускладнює природне відновлення регіонів, знижує якість життя населення і ставить під загрозу здоров'я людини.

Військові дії призводять до деградації природних ландшафтів, порушення середовищ існування для багатьох видів флори і фауни, що може спричинити

скорочення біорізноманіття та зміни екосистем. Застосування хімічної зброї, зокрема аерозольних гранат з речовиною CN, є серйозним порушенням міжнародного права і становить додаткову небезпеку для здоров'я цивільного населення та навколишнього середовища.

Екологічні наслідки війни потребують системного моніторингу, оцінки ризиків і розробки ефективних заходів з ремедіації, а також міжнародної підтримки для відновлення постраждалих територій. Особлива увага має бути приділена захисту найбільш вразливих груп населення та дикої природи від негативного впливу токсичних агентів і наслідків бойових дій.

ПАТІЯ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКОГО ПІДХОДУ ДО РОЗУМІННЯ ДУШІ

Москвін Ярослав Вікторович, старший викладач кафедри філософії та суспільних наук

(Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

Поняття душі залишається однією з найзагадковіших категорій у філософії не лише тому, що воно багатовимірне, а й тому, що сучасна як наукова так і філософська думка часто виявляється неефективною щодо його специфіки. Псевдораціоналістичний підхід намагається або редукувати душу до психічних процесів, або взагалі усунути її як надлишкове поняття. Однак тільки тоді, коли ми починаємо сприймати душу як щось більше, ніж суто психічний феномен у тілі, відкривається поле для цікавих трансдисциплінарних досліджень. Наука також розвивається лише тоді, коли залишає місце для таємниці й непізнанного, а не тоді, коли терміни створюють ілюзію всезнання [7].

Спроба пояснити всі закономірності буття виключно в межах психічної реальності називається логічним психологізмом. На противагу йому постає науковий антипсихологізм, який не визнає жодного зв'язку між ментальним і психофізичним. Усі ці крайнощі виникають як редукціоністські спроби однобічного погляду на світ. У той самий час душа, хоча і є неподільною цілісністю, не піддається безпосередньому феноменологічному сприйняттю, але може виявлятися через свої акциденції – ті прояви, завдяки яким ми бодай частково наближаємося до розуміння її природи [4].

Саме тут на сцену повинна вийти така категорія як патія (від грец. πάθος – переживання) – чуттєва афективна залученість, у якій проявляється душа [6]. Патія засвідчує те, що душа відбивається не в абстрактному мисленні, а відгукується на чуттєвий світ раніше ніж починається мисленнєва рефлексія. Патія стає початковою сполукою з реальністю, що надає свідомості її первинну живу відкритість, яка й характеризує душу.

Британський письменник Гілберт Кіт Честертон, далекий від академічної філософії, схоплює схожий патійний момент прояву душі. Він стверджує, що

здатність вірити не означає наївності, а засвідчує глибоку антропологічну істину: людина здатна співпереживати неможливому [8]. Саме тому душа – не функція чи результат біохімічних реакцій, а те, що відгукується навіть тоді, коли раціональність або гормони можуть чинити опір. У цьому контексті патія – не слабкість і пасивність, а форма істинної чутливості до буття. До того ж душу завжди пов'язували з вірою та переживаннями. Ще Августин Аврелій звертався до душі як до внутрішньої людини, яка перебуває в нас, але при цьому нас перевершує. Отож душа – не зовсім субстанція і не функція, а трансцендентний простір усередині особистості, до якого приводить патія. Треба обмовитись, що зі сторони такий суб'єктивний досвід може не представляти нічого унікального, але пережитий зсередини, він виявляється фундаментальним. Саме тому науковий експериментальний метод іноді виявляється безсилим.

У сучасній науці та філософії дедалі частіше відмовляються від духовного розуміння душі. Наприклад, душу намагаються пояснити як досвід суто тілесної суб'єктивності. Нейробіолог і, зрештою, філософ Антоніо Дамасіо вважає, що відчуття себе – це ядро особистості, яке виникає завдяки складній взаємодії емоцій, тіла та уяви. Водночас його підхід зводить я до фізичної структури мозку, на яку нашаровуються різні рівні досвіду [1]. Проте навіть у такій моделі душа залишається прихованим поняттям: її неможливо схопити як щось єдине, але без неї важко пояснити, як виникає суб'єктність.

Мотив раптового відкриття душі звучить і у Карла Густава Юнга, який – попри приналежність до психології – замість редукціоністського психологізму фактично відновлює філософське розуміння душі. У роботах *Про колективне несвідоме* та *Психологія і алхімія* К. Г. Юнг показує, що колективна душа, представлена у двох архетипах – аніма та анімус, – не просто елемент психіки, а структура, через яку суб'єкт долає обмеженість я і входить у стосунок із трансцендентним. Душа у К. Г. Юнга – не метафора, а живий містичний образ, що говорить мовою символів і сновидінь, відкриваючи глибинне та неоднозначне підсвідоме буття, недосяжне для суто логічного мислення. Тільки душа тут не є індивідуальним ядром особистості, а предстає загальною, набутою колективно через традицію.

Для індивідуального розуміння душі слушною є думка філософа Сергія Дацюка: душа – це не метафізична істина і не об'єкт, а середовище, де формується суб'єктність. Вона проявляється через уяву, мислення, патію: любов, біль або провину [5]. У такому підході патія та уява стають умовами для розвитку душі. Без них немає ані історії, ані наративу суб'єкта. Там, де пригнічується патія, душа стає функціональною, а коли блокують уяву — душа набуває механічних властивостей. Тоді можливе лише нормативне, повторювальне знання, а не творче мислення.

Саме тому, щоб відновити та реформувати філософське поняття душі, необхідно визнати: вона не зводиться до психічного, не описується мовою суто природничих наук і не може бути адекватно відображена в чистій абстракції чи прирівняна до свідомості. Душа завжди пов'язана з досвідом суб'єктивності, але

також з мисленням, яке відбувається не тільки через логіку та раціональність, а й через душевні стани. Душа відіграє роль у здатності уявляти, а таємниця творчості та нових винаходів полягає не у накопиченні знання як такого, а в суб'єктивній здатності переживати це знання у антропологічному вимірі.

Крім того, душа має ключове значення у трансформації наших емоційних станів. Патія вводить нас у життєвий досвід і, наче лакмусовий папірець, сигналізує про наявність душі.

Навіть якщо саєнтисти перестали вірити в існування душі, проблема душі залишається важливою та змістовною для аналізу — від практичної користі: як людина усвідомлює себе, свої почуття, внутрішні конфлікти, етичні проблеми та творче мислення, до метафізичної ролі душі, що визначає її онтологічний статус, за яким слідує велика кількість висновків, пов'язаних із розумінням того, що справді є необхідним, а що – минулим.

Список використаних джерел

1. Damasio A. The quest to understand consciousness. TED Talks. URL: https://www.youtube.com/watch?v=LMrzdK_YnYY
2. Hart, D. B. All Things Are Full of Gods: The Mysteries of Mind and Life. New Haven: Yale University Press, 2024. 528 p.
3. Августин Св. Сповідь / пер. з лат. В. Бойко. Харків: Фоліо, 2024. 352 с.
4. Гусерль Е. Картезіанські медитації: Вступ до феноменології / пер. з нім. В. Кебуладзе. Київ : Темпора, 2021. 304 с.
5. Дацюк С. Інакший Світ / Блог. Українська Правда. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/612876a4ac24f/>
6. Європейський словник філософій: лексикон неперекладностей / під ред. Б. Кассен / пер. з франц. Том перший. Київ: Дух і Літера, 2011. 576 с.
7. Манюк О., Хомяк О. Дискусія про розрізнення науки як форми пізнання та редукціонізму-фізіологізму як ідеології та квазірелігії. URL: <https://youtu.be/rVq1bm7FcQU>
8. Честертон Г. К. Вічна людина / пер. з англ. О. Гладкий. Львів: Свічадо, 2020. 344 с.
9. Юнг К. AION. Нариси щодо символіки самості / пер. з нім. Є. Котюк. Львів: Астролябія, 2016. 432 с.

ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ

Дяченко Марина Сергіївна, PhD, доцент, доцент кафедри педіатрії №2

Усенко Світлана Георгіївна, кандидатка медичних наук, доцентка, доцент кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я

(Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

Гендерна компетентність є суттєвою складовою сучасної медичної практики, яка виходить за межі простого розрізнення біологічних категорій статі. Вона

відображає інтегровану сукупність знань, навичок і професійних установок, необхідних для забезпечення високоякісної та недискримінаційної медичної допомоги.

Для медичних працівників гендерна компетентність передбачає здатність до аналізу й усвідомлення того, як біологічна стать (sex) та соціальний гендер (gender) впливають на показники здоров'я, перебіг захворювань, доступність медичних послуг та ефективність лікування. Центральними аспектами такого розуміння є аналіз гендерних стереотипів, а також їх вплив на особливості взаємодії між пацієнтом і лікарем [1, 2].

Ігнорування гендерних факторів може призвести до низки негативних наслідків, серед яких неправильна діагностика, зниження ефективності терапевтичних заходів і погіршення загального стану здоров'я пацієнтів. Як приклад можна зауважити, що симптоматика серцевого нападу у жінок часто відрізняється від стандартних проявів даного стану у чоловіків, а ментальні захворювання також мають різні клінічні прояви в представників різних гендерних груп.

Основними компонентами гендерної компетентності є пристосування медичної практики до розуміння гендерних аспектів у контексті здоров'я. Зокрема, до таких компонентів належить вивчення особливостей гендерної медицини, що включає аналіз біологічних відмінностей між чоловіками та жінками, таких як метаболізм лікарських засобів або реакція на стресові ситуації.

Лікарям важливо усвідомлювати, як соціальні ролі, культурні традиції та очікування впливають на поведінкові аспекти, пов'язані зі здоров'ям, наприклад, схильність чоловіків до ризикованих вчинків чи затримка у зверненні за медичною допомогою. Глибокі знання про особливості здоров'я спільноти ЛГБТК+ та інтерсекційність, що враховує взаємозв'язок гендерної ідентичності з такими характеристиками, як етнічна приналежність, вік чи інвалідність, є також важливими для підвищення рівня розуміння та підтримки пацієнтів.

Комунікація фахівців передбачає здатність вибудовувати довірливі стосунки, використовувати толерантну та недискримінаційну мову, а також відкрито обговорювати чутливі питання, пов'язані з гендерною ідентичністю та сексуальністю.

Лікар має володіти здатністю розпізнавати й долати власні гендерні упередження, уникаючи опори на стереотипи під час діагностики та лікування. Необхідним є також індивідуальний підхід: створення планів лікування, які враховують не тільки медичні аспекти, але й соціальні та психологічні потреби пацієнта, пов'язані з його гендерною ідентичністю.

Діагностичні помилки, зокрема недооцінювання гендерно специфічних симптомів, таких як нетиповий прояв болю при інфаркті міокарда у жінок, становлять значний ризик для вчасної та коректної постановки діагнозу. Подібне ігнорування може спричинити затримку у встановленні правильного діагнозу або помилку в його визначенні.

Проблеми неефективного лікування часто виникають через нехтування біологічними відмінностями, наприклад особливостями метаболізму лікарських засобів серед різних груп населення. Це може призводити до неправильної розрахованої дози препаратів або виникнення серйозних побічних ефектів, що вимагають додаткового втручання.

Психологічний вплив гендерних упереджень: Гендерні стереотипи здатні спричиняти ігнорування лікарями скарг пацієнтів або недбале ставлення до них, що підриває рівень довіри та знижує ймовірність звернення за медичною допомогою у майбутньому.

Проблеми зазначені вище, можна розв'язати шляхом інтеграції гендерної компетентності у медичну практику:

1. Освітній компонент: включення курсів і модулів із гендерної медицини та гендерної чутливості у навчальні програми медичних університетів.

2. Безперервна професійна освіта: запровадження систематичних тренінгів і семінарів для чинного медичного персоналу з метою підвищення рівня знань і навичок у сфері гендерних аспектів охорони здоров'я.

3. Клінічні протоколи та стандарти: розробка та впровадження діагностичних і лікувальних протоколів, що враховують гендерну специфіку, у повсякденну медичну практику.

4. Формування безпечного середовища: стимулювання відкритого обговорення теми гендерної рівності у закладах охорони здоров'я, а також створення механізмів зворотного зв'язку, які дозволяють пацієнтам повідомляти про факти дискримінаційного ставлення.

Список використаних джерел

1. <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/gendernye roli i stereotipy.html>
2. <https://spilnoteka.org/wp-content/uploads/2024/04/genderna-kompetentnist-medpersonalu.pdf>

PHILOSOPHY, HISTORY, AND ENVIRONMENTAL HUMANITIES: THE MAIN CHALLENGES OF THE POST-END-OF-HISTORY ERA / ФІЛОСОФІЯ, ІСТОРІЯ ТА ЕКОЛОГІЧНА ГУМАНІТАРИСТИКА: ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ЧАСУ ПІСЛЯ «КІНЦЯ ІСТОРІЇ»

Mishalova O. / Мішалова Олена Віталіївна, кандидат філософських наук, міжнародний науковий співробітник кафедри філософії-I (Логіка та епістемологія), доцент кафедри філософії Криворізький державний педагогічний університет (Україна), Рурський університет в Бохумі (м. Бохум, Німеччина)

- (1) "One is not born, but rather becomes, a woman. No biological, psychological,

or economic fate determines the figure that the human female presents in society; it is civilisation as a whole that produces this creature ..., which is described as feminine” [1, p. 273]. This is Simone de Beauvoir’s famous thesis on female socialization, but it also speaks to much more—to our culture as a whole.

(2) According to Clifford Geertz’s semiotic conception of culture, which we follow, culture is a network of senses and significances. Geertz formulates his point as follows: “Believing, with Max Weber, that man is an animal suspended in webs of significance he himself has spun, I take culture to be those webs” [6, p. 5]. Isaiah Berlin also refers to a network of common assumptions and beliefs (or so-called “common sense knowledge”) that are reflected in the cultural narratives of a particular era. General patterns or cultural narratives provide the overall structure of our shared life experience, which we call reality, and determine what we consider rational and acceptable [3, p. 10], i.e. they crucially shape our worldview.

(3) Understanding culture as a network or web of significances or “common sense knowledge” explains why Francis Fukuyama’s idea of “the end of history” — the end of wars and ideological conflicts — has only been half true. In his seminal article thirty years ago, he wrote: “What we may be witnessing is not just the end of the Cold War, or the passing of a particular period of postwar history, but the end of history as such: that is, the end point of mankind’s ideological evolution and the universalization of Western liberal democracy as the final form of human government. This is not to say that there will no longer be events to fill the pages of *Foreign Affairs’s* yearly summaries of international relations, for the victory of liberalism has occurred primarily in the realm of ideas or consciousness and is as yet incomplete in the real or material world. But there are powerful reasons for believing that it is the ideal that will govern the material world *in the long run*” [5, p. 4]. Wars and ideological conflicts have ceased only within Western Christian civilization, not throughout the world. Moreover, over the past ten years, we have seen an accumulation of crises in democratic societies and a rise in the popularity of right-wing political forces (often with populist agendas). The question arises: why is this happening? Leon Goldstein argues that we live in the past of our tradition, often even in the mythical past of our social community. He advocates a phenomenological approach to history, emphasizing that the real past is something like Kant’s thing-in-itself, and the only past we know is the historical past created by historians within the discipline of history [7, p. 246-247]. “The discipline of history ... the only path we have to the historical past” [7, p. 245].

(4) If we take a look at our historical tradition, particularly at how world and national history is still written and taught, we will notice that it continues to focus primarily on political history, the main part of which is the history of wars, conquests, mass violence, and discrimination. Karl Popper drew attention to this circumstance when he noted that the content of world history, as taught in schools and universities, is usually reduced to the history of international crimes and mass murder. He stressed the following: “There is no history of mankind, there are only many histories of all kinds of aspects of human life. And one of these is the history of political power. This is elevated

into the history of the world. But this ... is an offence against every decent conception of mankind. It is hardly better than to treat the history of embezzlement or of robbery or of poisoning as the history of mankind; for the history of power politics is nothing but the history of international crime and mass murder. ... This history is taught in schools, and many of the greatest criminals are presented as heroes” [10, p. 475].

Chris Lorenz and Stefan Berger note that despite the fact that national history has been repeatedly declared “dead” over the past century, the belief in the salutary practical results of national history education remains relevant [9, p. 61-62]. According to Berger, we face a dilemma: on the one hand, writing national history will remain an important way of history writing for a long time to come, and on the other hand, we must realize that since the nineteenth century, national narratives have been reactionary and extremely dangerous in their consequences (they have typically been used to legitimize wars and genocides). He calls for a revision of the structure and functioning mechanisms of national narratives to make them safer for the future [2, p. 66].

(5) Thus, we face a very weird situation: firstly, while condemning violence and war in words, we still view war as “the continuation of politics by other means”, even though war is the failure of politics, and history textbooks glorify conquerors and conquests. Secondly, as part of tradition, we continue to follow many discriminatory practices of the past that have not been completely eradicated: inequality based on race, social status, or gender. Gender inequality, in particular, is often justified by “traditional values”. Thirdly, we have a consumerist approach to nature, sometimes consciously and deliberately destroying natural ecosystems (as, for example, during the Russian Federation’s war against Ukraine). War, gender inequality, and environmental problems are perhaps the greatest challenges of the modern era — the time after the “end of history”.

(6) Returning to Geertz’s conception of culture as a network or web of significances, it is worth emphasizing its constructivist nature: not only does culture shape a person, acting as the context for their socialization, but a person is also active in terms of interpreting and creating new significances and values, and in this way he or she is capable of changing culture [6, p. 12, 14-15]. Berlin, speaking about the network of common assumptions, also argues that we cannot simply step outside of it at any given moment in order to test it or reject it entirely. We can only review its individual parts from time to time, relying on other parts of “common sense knowledge” [3, p. 22]. In order to be able to review and change for the better the cultural and historical traditions in which we live, we need the appropriate tools. In my opinion, one such conceptual tool is the narrative of cultural convergency.

(7) In history: the narrative of cultural convergency correlates well with other contemporary approaches to writing history — the transnational perspective, global history, and the comparative paradigm. It focuses on successful interaction and collaboration within a national (or supranational) association of different ethnocultural and religious groups that have historically lived or currently live in a certain territory (or states, in the case of a supranational association), highlighting the positive results of this

collaboration for the cultural, political, and economic development of all participants (ethnic or religious communities or entire states), aimed at resolving conflicts between them that occurred in the past and may still remain a traumatic historical experience, based on the idea of protecting equal rights and opportunities for citizens, unconditional respect for human dignity, and tolerance for cultural differences.

(8) In philosophy: the narrative of cultural convergency, as a conceptual framework, can be successfully applied to revising the principles of writing the history of philosophy. The methodological approach to the study of the history of women philosophers proposed by Ruth Hagengruber, in my opinion, is aimed at presenting the history of philosophy in a way that shows its true development as a result of interaction and collaboration of intellectual efforts of male and female philosophers. Women philosophers and scientists have for a long time been excluded from the general discourse and traditional narrative of the history of philosophy. Therefore, Hagengruber emphasizes that research on the history of women philosophers is more than just historical research. They constitute a moral obligation to rewrite the history of philosophy, revealing glaring omissions and abuses of women's intellectual work over the centuries. She notes that a history of women's intellectual courage and fortitude needs to be written, honoring all whose fought against the odds of a dominant cultural and practical pressure [8, p. 50].

(9) The ecological humanities: Ewa Domanska proposes to consider this project as a future-oriented one, a project that should serve as a potential theoretical basis for countering military conflicts and the ecocides that necessarily accompany them, and thus support the peaceful future of humanity as a species among other species - a multispecies metacommunity considered in a planetary perspective of carbon based life on Earth. Domanska points out that in the case of ecological humanities, the focus is on promoting a different vision of the world. This world is based on relational thinking, which emphasizes mutual ties, codependency, co-existence and joint life of nature-culture, human, non-human beings and the environment. In this option the objective is to change consciousness and also to achieve a social transformation and to build inclusive democracy or/and participatory ecological democracy [4, p. 187-188]. In my opinion, the historical narrative of cultural convergency is able to contribute to creating a culture of inclusiveness on a broader scale. So, it can be viewed as one of the conceptual tools in the methodology of ecological humanities, involving the narrative theory of historical knowledge in the service of new ways of thinking about the history, modernity and future of humankind.

References

1. Beauvoir S. de. *The Second Sex*. Translated and edited by H.M. Parshley. London: Jonathan Cape, 1956.
2. Berger S. Writing National Histories in Europe: Reflections on the Past, Present, and Futures of a Tradition. In Jarausch, K. H. and Lindenberger, T. (Eds.), *Conflicted Memories: Europeanizing Contemporary Histories*. New York - Oxford: Berghahn Books, 2007. P. 55-68.
3. Berlin I. The Concept of Scientific History. *History and Theory*. 1960. Vol. 1. № 1.

- P. 1-31.
4. Domanska E. Ecological Humanities. *Teksty Drugie/Second Texts*. 2015. № 1. P. 186-210.
 5. Fukuyama F. The End of History. *The National Interest*. 1989. № 16. P. 3-18.
 6. Geertz C. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books Publishers, 1973.
 7. Goldstein L. The Past of Our Present. *The What and the Why of History: Philosophical Essays*. Leiden and New York and Köln : E.J. BRILL, 1996.
 8. Hagengruber R.E. The Stolen History — Retrieving the History of Women Philosophers and its Methodical Implications. In Thorgerisdottir, S. and Hagengruber, R. E. (Eds.), *Methodological Reflections on Women's Contribution and Influence in the History of Philosophy*. Cham: Springer, 2020. P. 43-64.
 9. Lorenz Ch., Berger S. National Narratives and their 'Others': Ethnicity, Class, Religion and the Gendering of National Histories. *Storia della Storiografia*. 2006. Vol. 50. P. 59-98.
 10. Popper K. *The Open Society and its Enemies*. New One-Volume Edition. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2013.

СОЦІО-КУЛЬТУРНА МОДЕЛЬ ПРИЗНАЧЕННЯ ЖІНКИ

Толстов Іван Вікторович, кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії та соціології (Український державний університет залізничного транспорту, м. Харків, Україна)

Зміни становища жінки у суспільстві загострюють необхідність переосмислення традиційних поглядів на її природу та призначення. Вже в середині ХХ століття С. де Бовуар вказувала, що західна філософія протягом століть протиставляла чоловіка та жінку як носіїв різних, часто взаємовиключних характеристик: чоловік асоціювався з активністю та раціональністю, а жінка – з пасивністю та емоційністю. Відкидаючи уявлення про незмінну «сутність» жінки, С. де Бовуар формулює свою знамениту тезу: «жінкою не народжуються, жінкою стають». Її робота «Друга стаття» [7] започаткувала цілу інтелектуальну традицію, яка отримала назву гендерних досліджень. Вони стверджують новий – статевий – вимір світогляду загалом: «визнати феміністську позицію – отже визнати статеву точку зору на всі аспекти інтелектуальної та соціальної діяльності» [1, р. 281–283]. Саме з цієї перспективи розглянемо проблему природи та призначення жінки.

Аналізу природи та призначення жінки присвячено книгу К. Макміллан «Жінка, розум та природа» [5]. Авторка виходить із того, що в основі природи жінки лежить не тільки початковий досвід жінки як дочки, а насамперед досвід матері та взагалі специфічний жіночий досвід сімейного життя. Саме те, що головною сферою життєдіяльності жінки протягом усієї історії була сім'я, де пріоритетними були турбота, любов, співчуття, стало причиною формування специфічних особливостей жіночого мислення. Макміллан зауважує, що, оскільки

чоловік у культурі завжди асоціювався з глуздом та розумом, а жінка – з почуттям та інтуїцією, пізнавальні здібності чоловіків завжди оцінювалися вищими за жіночі. Однак, підкреслює авторка, «почуття» мають великий пізнавальний потенціал, який не поступається за своєю значущістю розуму, жінка часто буває розумна почуттями, і в ній анітрохи не менше розумного початку, ніж у чоловіка, просто цей початок у неї невіддільний від почуттів.

У взаєминах матері та дитини, у взаєминах у сім'ї дуже багато такого, що неможливо виділити та вивчити заздальгідь. Повсякденна «дуже делікатна робота жінки» як матері та дружини завжди вимагала не загальних знань, а знань цілком конкретних, пов'язаних з відчуттям індивідуальності кожного члена сім'ї, з почуттям контексту всіх умов їхнього життя, звідси походить специфіка жіночого мислення, яку можна позначати як монізм, оскільки раціональне, з одного боку та емоційно-інтуїтивне – з іншого, не протистоять один одному, а представляють нерозчленовану єдність.

Також заслуговує на інтерес книга К. Гілліган «Іншим голосом» [2], де досліджується така особливість жіночої природи як контекстуальність, тобто орієнтація на конкретну ситуацію та взаємозв'язок людей один з одним. Гілліган фокусує свою увагу на морально-психологічному аспекті проблеми. Відправною її точкою став аналіз дослідження Л. Кольберга про розвиток моралі у дітей. Кольберг намагається виділити пізнавальний зміст у моральних судженнях. Тому для нього стадії морального розвитку не що інше, як пізнавально-структурні зміни в уявленнях про співвідношення «Я» та суспільства. Суть цих змін зводиться до того, що дорослішання людини супроводжується моральним розвитком, який Кольберг розглядає як процес самоконструювання та саморегулювання людиною своєї поведінки у суспільстві. Вищою стадією морального розвитку була визнана та, за якої «власне моральні судження установлюють поведінку незалежно від намірів людини, і в цьому сенсі вони набувають характеру моральних принципів, які служать універсальною формою вибору» [4]. Поділяючи точку зору Канта, Кольберг стверджує, що моральні принципи є універсальною формою вибору, тому що їх мусять дотримуватися всі люди у будь-яких ситуаціях.

Гілліган аналізує метод Кольберга на прикладі одинадцятирічних дітей хлопчика Джека та дівчинки Ені, яких попросили розібратися у низці скрутних життєвих ситуацій. Зокрема, у людини на ім'я Хайнц помирає дружина, але він не має грошей на ліки. Чи повинен він вкрати ліки, щоб урятувати життя своєї дружини? Джек упевнений, що Хайнц має вкрати; його відповідь обертається навколо правил, які охороняють життя та власність. По-перше, каже він, людське життя має більше значення, ніж гроші. Визнаючи роль законів у встановленні соціального порядку, він бачить, що закон як людське розпорядження може бути помилковим та може бути зміненим. Проте його переконання, що Хайнц повинен вкрати ліки, спирається на припущенні про існування певних загальних угод, соціального консенсусу про моральні цінності, тобто. знання того, «як слід чинити правильно». Зачарований силою логіки, цей одинадцятирічний хлопчик бачить

правду насамперед у математиці, яка, як він каже, «єдина абсолютно логічна річ», та розглядає моральну дилему «як різновид математичних проблем з людьми», як завдання, яке можна вирішити за допомогою логічної розробки пріоритетів для правил розумності. Тоді, вважає він, кожна людина, яка дотримується правил розумності, прийде до такого висновку, і зокрема, суддя також побачить, що в даному випадку злочинство для Хайнца було правильним вчинком.

Ені відповідає на запитання по-іншому: «Я думаю, – каже вона, – що є інші шляхи, крім крадіжки». У своїх міркуваннях вона розглядає не власність та закони, а наслідки, які можуть виникнути в результаті крадіжки у відносинах між Хайнцом та його дружиною: «Якщо він вкраде, він, можливо, врятує її життя, але при цьому він, швидше за все, сяде у в'язницю, а в такому разі його дружина може знову захворіти, і він не зможе більше дістати їй ліки. Тому вони мають знайти якийсь інший шлях дістати гроші». Емі шукає відповідь у взаєминах з аптекарем, з яким Хайнцу слід піти та поговорити. Вона вважає, що якби аптекар знав наслідки своєї відмови знизити ціну, він би зробив це або дав чоловікові можливість заплатити згодом. Для Ені, доводить Гілліган, люди в цьому етюді не так опоненти у змаганні прав (на життя чи власність), як члени мережі відносин, від продовження яких вони залежать. Та й саму проблему вони побачили по-різному. Для Джека це насамперед конфлікт між життям та власністю, який може бути вирішений шляхом логічної дедукції: життя важливіше за власність, отже, існуючим законом про власність можна знехтувати, а для Ені проблема в самих людських відносинах, які мають бути змінені.

Кольберг був упевнений, що Джек знаходиться на вищій стадії морального розвитку, ніж Ені, а це, пише Гілліган, симптоматично для традиційного способу думки. Насправді ж жіночий «образ думки» не краще і не гірше традиційного, тобто. чоловічого – він просто інший (звідси і назва всієї книги). А специфіка його полягає у більшій орієнтації на «тут і тепер», на конкретну ситуацію та людські зв'язки, на те, що називається суб'єктивним чинником. Якщо для чоловічого менталітету у моральній сфері визначальними виявляються поняття справедливості, морального закону, то для жіночого – поняття турботи, взаєморозуміння та довіри. При цьому Гілліган спираючись у своєму аналізі на ідеї про специфіку взаємин дочки та матері, також вважає, що ці відмінності чоловічого та жіночого детерміновані соціальним устроєм (насамперед сімейними стосунками).

Існує ще один погляд на природу жінки, представники якого бачать джерело своєрідності жіночої природи в особливостях її біологічної будови. У цьому контексті цікавою є книга А. Річ «Народжений жінкою». Книга – гімн жіночому тілу, але на противагу численним чоловічим гімнам, присвяченим даному предмету, це гімн тим духовним потенціям, які воно містить у собі. Справа в тому, що найбільш характерною особливістю жіночого світосприйняття Річ вважає саме здатність жінки «мислити через тіло». Ця здатність виростає зі своєрідної психобіологічної структури жінки, з «високого рівня розвитку тактильного

сприйняття, дару пильного спостереження, стійкості до перенесення болю, багатовимірною вживання в тілесність... зв'язку та резонансу нашої фізіології з природним порядком» [6, р. 283].

Ця дослідниця пише про властиву жіночому мисленню цілісність, але бачить цю якість не тільки всередині особливостей жіночої свідомості, яка має інтенцію до зняття протилежностей емоційного та раціонального, розуму та інтуїції, суб'єктивного та об'єктивного, зовнішнього та внутрішнього, але і в тому, що культура, яка орієнтована на чоловічі пріоритети у способах світосприйняття, «розлучила нас із самими собою», «нам завжди були притаманні два шляхи: або ставати нашими тілами – сліпо підкоряючись чоловічим теоріям про нас, або намагатися існувати всупереч їм» [6, р. 285]. «Чи не дивно, що багато інтелектуально високорозвинених та творчо обдарованих жінок пригнічували, як могли, значущість своїх фізіологічних особливостей, розглядаючи будь-яке звернення до фізіології жінки як заперечення розуму? Адже насправді тіло в рамках нашої культури створювало стільки проблем для жінки, що часто здавалося легше «відмовитися» від нього та мандрувати життям як безтілесний дух» [6, р. 40]. Авторка переконана, що існують шляхи, способи думки, про які ми ще не знаємо саме тому, що ми зовсім не усвідомлюємо духовних можливостей своєї біології: дива та парадоксу жіночого тіла.

Таємничу завісу над невідомою поки що, але ув'язненою в жінках здатністю «мислити через тіло» також відкриває у своїх роботах С. Гріффін. Вона вважає, що тіло, в якому наша культура бачить лише «німу та містифіковану плоть», є насправді «джерелом інтелектуального сприйняття, уяви та бачення». Ми «забули» про це, тому що у маскуліно орієнтованій культурі увага акцентується на такі форми мислення, «які намагаються відокремитися від тіла. Однак і тут є види діяльності, де можна простежити їхній зв'язок, – це сфера мистецтва, насамперед музика та поезія. Гріффін, сама поет, переконана, що «поезія є таємним шляхом, через який ми можемо відновити нашу власну автентичність... Ось чому поезія така важлива для фемінізму» [3, р. 242]. Дослідниця спеціально показує, що використовувана нами мова робить нас невидимими для самих себе: «Той словник, який ми успадкували, замикає нас у певні рамки буття» [3, р. 242]. І ми опиняємось просто дружинами, домашніми господарками, «продажними дівками», відьмами, мадоннами, лесбіянками, німфоманками. Кожна структура мислення детермінована мовою. Вона посилює нормативність мислення ефективніше, ніж будь-яка в'язниця, оскільки ще до того, як ми висловлюємо те, що ми відчуваємо, мова піддає нас цензурі не лише через зміст слів, а й через нормативність мови та писемності.

Однак у поезії, стверджує Гріффін, ситуація дещо змінюється – там, нехай повільно, крок за кроком, знання, зарите в тілі, приходить до тями. Вона зізнається: я дуже часто знаходжу поезію, яка лякає саме тому, що вона веде мене до таких сфер, які мені самій у мені незрозумілі. І коли авторка пише вірш, їй доводиться спеціально «тримати точку свідомості» – інакше можна збожеволіти. Поезія є

прикладом здатності «мислити через тіло» – здібності, яка, з погляду авторки, набагато сильніше представлена в жіночому світосприйнятті. Завдання полягає в тому, щоб актуалізувати цю здатність, і тоді на людство чекають великі перспективи.

Таким чином, сучасне осмислення природи та призначення жінки виходить далеко за рамки біологічних чи соціальних пояснень: воно пов'язане з визнанням унікальної цілісності жіночого досвіду, в якому розум та почуття, тіло та свідомість, індивідуальне та культурне зливаються в єдине. У цьому відкривається як новий погляд на жінку, так і можливість радикального оновлення самої культури, її цінностей та форм пізнання.

Список використаних джерел

1. Fee E. Women's Nature and Scientific Objectivity // Woman's Nature. New York, 1983. P. 12
2. Gilligan C. In a Different Voice. Cambridge, 1993.
3. Griffin S. Made From the Earth. New York, 1983.
4. Kohlberg L. The Child as a Moral Philosopher // Moral Education. New York, 1973. P. 135.
5. McMillan C. Women. Reason and Nature. Some Philosophical Problems with Nature. New Jersey, 1982.
6. Rich A. Of Woman Born. Virago Press, 1977.
7. Сімона де Бовуар. Друга стаття / Перекл. з французької Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко: В 2 т. Том 1. К.: Основи, 1994. 390 с.

ФІЛОСОФІЯ ПРИРОДИ ШЕЛЛІНГА

Асмут Христоф, габілітований доктор філософії, почесний доктор філософії, професор, завідувач кафедри філософії, проректор Вищої теологічної школи Аугустана (м. Ноєндеттельсау, ФРН)

Формулювання «природа як суб'єкт», як відомо, походить від самого Фрідріха Вільгельма Йозефа Шеллінга (1775–1854), а саме з його невеликого трактату з назвою у бароковому стилі «Вступ до першого нариса філософії природи, або про поняття спекулятивної фізики та внутрішню організацію системи цієї науки» 1799 року [1]. Звичайно, можна критикувати цей вислів «природа як суб'єкт»: як трансцендентально-філософський нонсенс, як логічно суперечливий, як поверхнево парадоксальний [2]. Звичайно, цей вислів спрямований проти об'єктивізуючої, емпіричної природничої науки. Але в ньому в першу чергу відбивається тенденція, яка позначає вихід із вузьких пут кантівської, а особливо трансцендентальної філософії у викладі Йогана Готліба Фіхте (1762–1814).

До праці «Ідеї до філософії природи» Шеллінг в 1797 році вже зробив деякі вступні роздуми, які дають змогу передбачити його відхід від позиції Фіхте [3]. Вони ґрунтуються на іншому культурному тлі, на іншому соціальному досвіді. Так, наприклад, Шеллінг вважає, що той, хто безпосередньо досліджує природу, хто досліджує її емпірично, так само мало готовий філософськи досліджувати природу, як і той, хто насолоджується її багатством.

Однак одним із, якщо навіть не головним, питань філософії було б те, як взагалі можлива природа. Природознавці та поціновувачі природи, останні, безумовно, в естетичному та кулінарному сенсі, належать до філософськи наївних: вони не дистанціюються від природи, а залишаються в ній, збирають і спостерігають за тим, що відбувається, дивуються і захоплюються або засвоюють природу [4].

На противагу цьому стоїть філософ. Його генезис Шеллінг пояснює ідеально-історично: у філософському природному стані людина жила в єдності з природою і з собою самою, у своєрідному раю. Підґрунтям виходу з природного стану був дух людини. Йому вона завдячує прагненню свободи, прагненню «звільнитися від кайданів природи та її турботи і віддати себе на милість невизначеної долі своїх власних сил» [5]. Метою є повернення до того первісного стану єдності, але тепер за допомогою власної сили, власної заслуги, як «переможець».

Перша відмінність людини від природи породжує роздуми: «відтепер вона розділяє те, що природа назавжди поєднала, розділяє предмет від споглядання, поняття від образу, нарешті (стаючи своїм власним *об'єктом*) себе самого від себе самого» [6]. Спочатку в людині існувала рівновага між її силами та її свідомістю, рівновага, яку людина здатна скасувати завдяки свободі, лише щоб знову її досягти.

При цьому можна виділити наступне:

1. Природний стан людини Шеллінг оцінює виключно позитивно. У ньому людина є єдиною із собою та природою, стан, який після розриву/розмежування необхідно відновити.

2. Єдність із природою є передумовою будь-якої форми відмінності, будь то між духом і природою, між єдністю і рефлексією, між предметом і спогляданням.

3. Шеллінг зовсім не позитивно оцінює роль рефлексії. Для нього вона є ознакою розриву/розмежування, тобто, зрештою, чимось, що необхідно подолати.

4. Філософія для нього є інструментом повернення. Таким чином, філософія сама по собі є рефлексивним актом подолання рефлексії.

У всіх чотирьох позиціях простежується більш-менш чітке відмежування від Фіхте. Особливо попередня єдність природи і духу, спроектована в ідеальну історію з розповіддю про первинний стан, є, мабуть, несумісною з концепцією Фіхте. Як показують «Ідеї до філософії природи», Шеллінг, здається, був натхненний на подальші роздуми саме такими природними явищами, як магнетизм, електрика, гальванізм та хімічні процеси. Суто механістичне пояснення здавалося йому недостатнім. Це простежується у Шеллінга на прикладі живого організму: «Організація ж продукує *сама себе*, витікає *із себе самої*; кожна окрема рослина є

лише продуктом одного індивідуума її виду, і таким чином кожна окрема організація безкінечно продукує і репродукує лише *свій вид*. Отже, жодна організація не просувається *вперед*, а безкінечно повертається до себе *самої*. Згідно з цим, організація як така не є ні *причиною*, ні *наслідком* якоїсь речі поза нею, тобто нічого, що втручається в взаємозв'язок механізму» [7].

Незадоволення Шеллінга дослідженням природи і філософією природи його часу ґрунтується на тому, що вони не змогли розвинути поняття взаємозв'язку між духом і природою. При цьому для Шеллінга очевидно, що не може бути сенсу в зведенні до одного з двох полюсів, духу чи природи. Або це призводить до порожньої філософії рефлексії/рефлексивної філософії, ідеалізму без змісту, або до реалізму, який в кінцевому рахунку є емпіризмом або матеріалізмом, філософією, яка в будь-якому випадку не може пояснити те, що вона повинна пояснювати. Саме органічна природа вказує Шеллінгу на рішення, адже в ній людський дух пізнає само організовуючу матерію. Але оскільки, на думку Шеллінга, організація можлива лише стосовно духу, в організмі виникає думка про «першопочаткове поєднання духу і матерії» [8].

Зрештою, слід послідовно розглядати дух і природу як єдине ціле. Цю думку Шеллінг висловлює в таких пафосних словах: «Доки я сам є *тотожним* природі, я розумію, що таке жива природа, так само добре, як я розумію власне життя; розумію, як це загальне життя природи проявляється у найрізноманітніших формах, у поетапних розвитку, у поступових наближеннях до свободи; але як тільки я відокремлююся від природи, мені не залишається нічого, крім мертвого об'єкта, і я перестаю розуміти, як можливе *життя поза мною*» [9].

Вже в 1799 році позиція Шеллінга перетворилася на систематичну. Шеллінг мріє про новий вид поєднання ідеального і реального, що відповідає вимозі 1797 року в праці «Ідеї до філософії природи»: «Природа повинна бути видимим духом, а дух – невидимою природою» [10]. Однак для цього йому довелося відмовитися від трансцендентально-філософської теорії Фіхте, або принаймні скоригувати її, згідно з якою природа є по суті не-Я. Але як природа може бути чимось іншим, ніж об'єктом? Відповідь Шеллінга полягає в акцентуванні продуктивності у природі: «Регулярність у всіх рухах природи, наприклад, піднесена геометрія, яка проявляється в рухах небесних тіл, пояснюється не тим, що природа є найдосконалішою геометрією, а навпаки, тим, що найдосконаліша геометрія є продукуючим природи, [...]» [11].

Тут Шеллінг одночасно доходить до понятійного розмежування світу і природи. Якщо для нього світ є втіленням усіх явищ, то вирішальна відмінність природи полягає в тому, що вона не є просто продуктом, а сама є продуктивною. Посилаючись на надзвичайно важливу в історії впливу метафору Фіхте про *паріння сили уяви*, Шеллінг може описати постійний перехід природи від продукування до продукту і від продукту до повторного продукування як паріння. Це паріння не є зовнішнім для природи, а є її суттю, ознакою її духовності, одухотвореності і, зрештою, взаємодії. «Оскільки ми покладаємо сукупність об'єктів не лише як

продукт, а й одночасно як продуктивну силу, вона для нас підноситься до рівня *природи*, і саме це, а не щось інше, позначається в загальному вжитку поняттям «природа». *Природу* як чистий продукт (*natura naturata*) ми називаємо природою як *об'єктом*. *Природу* як *продуктивність* (*natura naturans*) ми називаємо *природою* як *суб'єктом* (на ній одній ґрунтується вся теорія)» [12].

Шеллінг міг прочитати подібну думку у іншого філософа, Фрідріха Генріха Якобі (1743–1819), який у додатку до своєї книги про Спінозу («Про вчення Спінози, у листах до пана Мозеса Мендельсона», Бреслау, 2-ге вид., 1789, Додаток 1) наводить уривок з Джордано Бруно (1548–1600). Там Якобі від імені Бруно говорить про «суб'єкт природи», безформну, але творчу матерію, думку, яку Шеллінг міг прийняти. Однак поняття суб'єкта у Якобі ще слід розуміти в старому значенні як субстрат, а не в теоретико-пізнавальному сенсі як пізнаюче, котре протистоїть об'єкту. При нагоді перевидання своїх «Ідей до філософії природи» в 1803 році Шеллінг додав до вступу кілька міркувань, які дозволяють побачити, в якому напрямку розвивався його проект філософії природи. Ретроспективно йому здається, що міркування 1797 року були значною мірою залежними від філософії Фіхте, яку він тепер характеризує як відносний ідеалізм [13].

Таким чином, Шеллінг звинувачує філософію «Я» Фіхте в однобічності. Для Шеллінга умовою будь-якої філософії є розуміння того, що абсолютне ідеальне є одночасно і абсолютним реальним, позиція, яка в різних формулюваннях описує програму так званої фази філософії ідентичності/тотожності.

Центральним для Шеллінга тепер стає поняття уяви, перетворення трансцендентальної сили уяви в системно-формуюче функціональне поняття. Так, Шеллінг тепер розглядає Абсолют як єдність трьох єдностей, кожна з яких є абсолютною для самої себе, що в трьох інстанціях становить Абсолют: Абсолют «є, отже, лише *Абсолютом* без подальшого визначення; у цій абсолютності та вічному діянні він є абсолютно Єдиним, і все ж у цій єдності він знову є безпосередньо Всецілісністю, а саме трьома єдностями: тією, в якій сутність абсолютно втілюється у формі, тією, в якій форма абсолютно втілюється у сутності, і тією, в якій ці дві Абсолютності знову є однією Абсолютністю» [14].

Ця Абсолютність уявляється як нескінченне/безкінечне в скінченному/кінченному і тому відрізняється від Абсолютного. Таким є поняття природи за Шеллінгом. У самій природі Абсолютне присутнє і міститься як точка, як око і точка сходження. Воно пронизує природу, яка, хоч і не втрачає характеру скінченності/кінченності, але в скінченності/кінченності представляє нескінченність/безкінечність як уявлення.

Тому три інстанції Абсолюту відображаються в природі. Вони є трьома потенціями філософії природи Шеллінга: «Перша єдність, яка в уявленні нескінченного в скінченному сама є цим уявленням, представляється в цілому через *загальну будову світу*, а в деталях – через ряд тіл. Інша єдність регресу особливого до загального або сутності виражається, але завжди в підпорядкуванні реальній єдності, яка є панівною в природі, в *загальному механізмі*, де загальне або

сутність проявляється як *світло*, а особливе – як *тіло*, згідно з усіма динамічними визначеннями. Нарешті, абсолютна поєднаність або недиференційованість обох єдностей, проте в реальності, виражається *організмом*, який тому сам знову, тільки не як синтез, а як Перше, є тим, що є Само по собі обох перших єдностей і досконалим протилежним образом Абсолюту в природі і для природи» [15].

Список використаних джерел

1. F. W. J. Schelling: Einleitung zu dem Entwurf einer Philosophie der Natur, Historisch-kritische Ausgabe, (Hrsg.) Schelling-Kommission der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Stuttgart/Bad Cannstatt 1976 f. (=AA), I, 8, 41.
2. Див.: Hermann Krings: »Natur als Subjekt. Ein Grundzug der spekulativen Physik Schellings« in: Reinhard Heckmann u. a. (Hrsg.), Natur und Subjektivität. Zur Auseinandersetzung mit der Naturphilosophie des jungen Schelling, Stuttgart-Bad Cannstatt 1985, S. 111–128, insb. 111 ff.
3. Попівн. Borlinghaus, Ralf: Neue Wissenschaft. Schelling und das Projekt einer positiven Philosophie. Frankfurt a. M.; Berlin u. a. 1995, S. 51–57.
4. Попівн. F. W. J. Schelling: Einleitung zu dem Entwurf einer Philosophie der Natur, AA, I, 8, 40.
5. F. W. J. Schelling: Ideen zu einer Philosophie der Natur, AA, I, 5, 70.
6. Ibid., 5, S. 71.
7. Ibid, 5, S. 94. Попівн.: Dietrich von Engelhardt: »Prinzipien und Ziele der Naturphilosophie Schellings – Situation um 1800 und spätere Wirkungsgeschichte«, in: Schelling. Seine Bedeutung für eine Philosophie der Natur und Geschichte. (problemata; 91) Stuttgart-Bad Cannstatt 1981, S. 77–98; Marie-Luise Heuser-Keßler: Die Produktivität der Natur. Schellings Naturphilosophie und das neue Paradigma der Selbstorganisation in den Naturwissenschaften (Erfahrung und Denken; 69), Berlin 1986.
8. F. W. J. Schelling: Ideen zu einer Philosophie der Natur, AA, I, 5, 99.
9. Ibid., 5, S. 100.
10. Ibid., 5, S. 107.
11. F. W. J. Schelling: Einleitung zu dem Entwurf einer Philosophie der Natur, AA, I, 8, S. 29.
12. Ibid., S. 41.
13. Vgl. F. W. J. Schelling: Ideen zu einer Philosophie der Natur (2. Aufl. 1803), SW I, 2, S. 69.
14. Ibid., S. 64.
15. Ibid., S. 68.

З німецької мови переклав Володимир Абаши́нік

ЕКОЛОГІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Дейнека Володимир Васильович, старший викладач кафедри філософії та суспільних наук (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

Сучасний стан глобального інформаційного простору потребує формування відповідного категоріального, термінологічного і методологічного опису. Саме глобальність і виражена структурність інформації обумовлює алузію на екологію. Складна мережева структура, що лежить в основі інформаційного простору, нагадує екологічну систему. Численні джерела інформації, які в дійсності не створюють її, а лише трансформують її форму, пов'язані між собою складною системою каналів передачі інформації. Водночас, інформаційні канали самі набувають властивостей джерел. Тож, подібна структурна модель викликає другу алузію – на структуралістський теоретико-методологічний підхід.

Таким чином, можна говорити про те, що в першому наближенні до побудови цілісної теорії «екології інформаційного простору» потрібно сформулювати еклектичну міждисциплінарну модель на стику екології, семіотики, психології, соціології, філософії, етики, права, політології та ІТ-технологій. На сучасному етапі це лише дослідницька метафора, яка цілком може увійти у науковий обіг, звісно за умови подальшої методологічної розробки.

Першим кроком у формуванні подібної міждисциплінарної концепції та, заснованій на ній, цілісної теорії, має бути побудова елементної основи «екології інформаційного простору». Еклектичність концепту обумовлена різними рівнями аналізу «елементної бази».

На рівні структури інформаційного простору це мають бути такі елементи, як окремі фрейми інформації, операційні системи управління, протоколи кодування і передачі інформації, алгоритми її пошуку і поширення, платформи, сервери і фізичні канали передачі інформації з різним рівнем доступності, соціальні мережі, месенджери тощо.

На рівні виробників і споживачів інформації – це ЗМІ, соціальні інституції і установи, провайдери, блогери, інфлюенсери, модератори, фактчекери, пересічні особи та інші споживачі.

Когнітивний і психологічний рівень: сприйняття, інтерпретаційні моделі, упередження, наративи, довіра, форми маніпуляції, інформаційне перевантаження, інформативність, культурні практики і традиції тощо.

На інституційному рівні: формалізовані і не формалізовані (етичні) норми і правила, політичні актори, політичні і соціальні інституції, встановлені традиції і практики застосування норм і праці.

Кожний із описаних вимірів аналізу має як статичні характеристики, так і динамічні. До прикладу, на системному рівні проявляють себе такі явища, як ефекти мережі (спонтанні явища у формуванні маршрутів передачі інформації), стійкість/вразливість елементів мережі на апаратному і програмному рівнях; на

інституційному – зміни політики щодо доступу до інформації для різних споживачів; на когнітивно-психологічному рівні – зміна рівня довіри до різних джерел і таке інше.

Іще одним важливим фактором побудови термінології і методології є опис проблем і загроз, які також вписуються в «зрозумілий образ» екологічної метафори і відповідного методологічного паралелізму.

Серед найсуттєвіших загроз «здоров'ю» екологічного простору, які тягнуть за собою загрози фізичному здоров'ю і безпеці «мешканців» цього простору, можна виділити наступні: 1) інформаційне перевантаження і фрагментація уваги, які ускладнюють прийняття обґрунтованих раціональних рішень; 2) інформаційні маніпуляції і дезінформація (із застосуванням різних технологій), які створюють «емоційні гойдалки», що призводять до стресів і дезорієнтації в інформаційному просторі; 3) непрозорі правила виборки, ранжування і модерації інформації, що впливає на прозорість джерел і викривлення рівня їхньої впливовості; 4) поширення токсичного контенту, що руйнує довіру на міжособистісному і інституційному рівнях; 5) монополізація каналів інформації і платформ її накопичення, що зменшує різноманіття джерел інформації, а відтак і штучно обмежує набір альтернативних точок зору.

Екологічна метафоричність проявляє себе і на рівні оцінки екологічного благополуччя інформаційного простору (метрологічний аспект).

У кількісних показниках це оцінка щільності потоків інформації, швидкість поширення контенту, рівень актуальності і інформативності контенту, індекс різноманіття джерел, коефіцієнт співвідношення достовірної і недостовірної інформації та коефіцієнт релевантності виборки запитам тощо.

Якісні характеристики: на психосоціальному рівні – ступінь довіри до джерел, рівень цифрової грамотності, показники інформаційного навантаження; на інституційному рівні – прозорість політик і алгоритмів модерації, наявність зрозумілих правил, належний рівень конкуренції між платформами і каналами інформації.

Додатковим елементом коректності екологічної метафори є регулювання балансу в інформаційному просторі. Суспільній безпеці через модерацію протистоїть потреба у свободі самовираження. Відкритий доступ до інформації «загрожує» приватності і анонімності. Як у випадку з екологією докільля формуються механізми саморегуляції, які потребують відповідних умов у часу. Інколи екосистемам бракує якогось елемента для саморегуляції і виникає потреба у зовнішньому регулятивному впливі. Проводяться профілактичні заходи: підвищення рівня цифрової і медіаграмотності, а також загального рівня освіти споживачів інформації; здійснюється оцінка прозорості алгоритмів і аудит платформ для запобігання і виявленню прихованих механізмів впливу. Також формуються системи раннього попередження інформаційних «катаклізмів» у вигляді доступних процедур фактчекінгу, як на інституціональному рівні, так і на рівні громадських ініціатив.

Таким чином, можна відзначити, що на сучасному рівні пошуку методологічних концептів в описі інформаційного простору спостерігається як критика надмірності екологічної метафори, так і спроби її практичного застосування для міждисциплінарного аналізу феномену інформаційного виміру суспільного буття і комунікативних практик. Подібний підхід пошуку аналогій між біологічним і інформаційним простором має перспективи для розвитку, принаймні на рівні «зрозумілої метафори» у процесі когнітивного руху від відомого до невідомого.

Список використаних джерел

1. Ліщинська, О. Екологія інформаційного простору. *Соціальна психологія*, (2), 2003. С. 46–52.
2. Nardi, B. & O'Day, V. Information Ecologies: Using Technology with Heart. *The MIT Press*, 1999. URL: <https://doi.org/10.7551/mitpress/3767.001.0001>
3. Burgin, Mark & Zhong, Ixin. Information Ecology in the Context of General Ecology. *Information*. 9(3):57, 2018. DOI:10.3390/info9030057
4. Philosophy and Methodology of Information. The Study of Information in a Transdisciplinary Perspective. Editors: Gordana Dodig-Crnkovic and Mark Burgin. *World Scientific Series in Information Studies* – Vol. 10, 2019. 533 p.
5. Norris, Timothy & Suomela, Todd. Information in the ecosystem: Against the “information ecosystem”. *First Monday*. (22), 2017. DOI:10.5210/fm.v22i9.6847 <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/download/6847/6530>

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ТА СЕКСИЗМ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ВИЯВЛЕННЯ ТА УПЕРЕДЖЕННЯ

Онипченко Оксана Ігорівна, докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків, Україна)

Характерною особливістю формування сучасної людини є перебування в умовах постійного впливу інформаційного простору, який формує наші цінності, світогляд та водночас відображає цінності та погляди самого суспільства. Серед впливових засобів масової інформації слід зазначити рекламу, яка є віддзеркаленням та водночас творцем суспільних упереджень та стереотипів щодо стандартів мислення, гендернорольових моделей поведінки жінок та чоловіків.

Експертами ІМІ (Інститут масової інформації) було зафіксовано, що 61,5 % публікацій від загальної кількості матеріалів мають дискримінаційний характер – це новини із сексистськими заголовками та повідомленнями. При цьому принизливі стереотипи щодо жінок трапляються майже у 80 разів частіше, ніж щодо чоловіків: мокрі купальники, пишні груди, стрункі фігури, пружні сидниці,

витончені принади та інші словосполучення – активно вживаються в українських медіа і, відповідно, збуджують хвилю сексизму [2].

Фахівці з недискримінації зазначають, що сексизм та його різновиди можуть сприяти сексуальній експлуатації жінок та насильству над ними, оскільки формують зневажливе ставлення до жінки.

Тривалий час сексизм був глибоко вкорінений у свідомості нашого суспільства, а тому зазвичай залишався непоміченим, ставши елементом, що активно використовується в рекламі з метою зробити її більш привабливою для споживача. Зразки сучасної реклами нав'язують стереотипи жіночої та чоловічої поведінки, згідно з якими жінки сприймаються як деталь інтер'єру кухні чи дитячої або у вигляді сексуального об'єкту, тобто на підсвідомому рівні закладається модель жіночої поведінки – догляд за дітьми, приготування їжі, уміння подобатися чоловікові та бути сексуальною.

Для чоловіків у рекламі також пропонуються певні моделі поведінки, нав'язуються стереотипи щодо образу «справжнього» чоловіка, який обов'язково має бути в ролі переможця, до того ж багатого, красивого, успішного і, що найголовніше, – сексуально активного мисливця. Зазначені стереотипи, впливаючи на підсвідомому рівні, часто викликають у жінок та чоловіків, які порівнюють себе з образами в рекламі, занижену самооцінку, невпевненість у собі, стають причинами стресів, хвороб тощо [1, с. 3-4]. Також однією з особливих небезпек, є зміщення акцентів в системі цінностей: з інтелекту – на тіло, з розвитку здібностей – на сексуальність тощо.

Більшість країн світу через національні кодекси регулює стандарти щодо реклами. Наприклад 5 вересня 2008 р. голосуванням Європейського парламенту була прийнята програма, що передбачала видання в країнах Європейського союзу правових норм, які забороняють сексизм у зображенні жінок і чоловіків у рекламі, комп'ютерних іграх, на телебаченні та в інших медіа. Прийняття відповідного закону в Україні відбулося 10 вересня 2021 року, (Закон «Про внесення змін до Закону України “Про рекламу”» щодо протидії дискримінації за ознакою статі» (проект № 3427)), що стало дуже важливим кроком на шляху до гендерної рівності, у боротьбі проти гендерних стереотипів та упереджень в медіа; сприятиме формуванню гендерно чутливого інформаційного середовища, культури толерантності, нетерпимості.

Отже, основні тенденції розвитку моделей поведінки чоловіків та жінок, гендерно чутливого інформаційного простору в ЗМІ – це рівноправність статей як необхідна умова цивілізованого демократичного суспільства, виховання культури толерантного співіснування, нетерпимість до будь-яких форм насильства, протидія дискримінації за ознакою статі.

Список використаних джерел

1. Сексизм в рекламі: його подолання через саморегулювання з боку організацій рекламної індустрії. Київ. 2011. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07672.pdf>

2. Сексизм в українських медіа та трішки хейтспічу. 2021. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/tuk-tuk-hto-tam-seksyzm-v-ukrayinskyh-media-ta-trishky-hejtspichu-i29476>

КАХОВСЬКА КАТАСТРОФА: ВПЛИВ НА ЕКОСИСТЕМУ

Сирова Ганна Олегівна, докторка фармацевтичних наук, професорка, завідувачка кафедри медичної та біоорганічної хімії,

Козуб Світлана Миколаївна, кандидатка технічних наук, доцентка кафедри медичної та біоорганічної хімії

Чаленко Наталія Миколаївна, кандидатка фармацевтичних наук, старша викладачка кафедри медичної та біоорганічної хімії (Харківський національний медичний університет м. Харків, Україна)

24 лютого 2022 року російська федерація розпочала широкомасштабне вторгнення на територію України, що призвело до тривалої війни з масштабними гуманітарними та економічними втратами. Ця повномасштабна війна також спричинила численні екологічні ризики: руйнування інфраструктури, забруднення водних і ґрунтових ресурсів, порушення біорізноманіття та зростання ризиків для громадського здоров'я.

Воєнні дії трансформують локальні аварії в регіональні екологічні катастрофи: під час бойових дій пошкоджуються хімічні заводи, енергетичні об'єкти, дамби та споруди, що призводить до масового розповсюдження забруднювачів, ерозії ґрунтів, торфовищ тощо та змін у гідрологічному режимі річок. Міжнародні організації та екологічні експерти відзначають, що багато таких наслідків є довготривалими – частково незворотними і вимагають як невідкладних заходів реагування, так і довготривалих програм відновлення. 6 червня 2023 року внаслідок підриву Каховської гідроелектростанції (ГЕС), здійсненого російськими військовими, відбувся масштабний екологічний злочин – екоцид, який спричинив безпрецедентні екологічні наслідки для південних регіонів України та Чорноморського басейну.

Наслідком руйнування стало як раптове підтоплення прибережних територій і евакуація мешканців, так і масштабні зміни в екосистемах Дніпра та прибережної зони Чорного моря. Це руйнування спричинило масштабне порушення гідроекосистем від водосховища до пригирлової зони Чорного моря, масову загибель водної біоти та руйнування середовищ існування численних видів із ризиком вторинного забруднення. Крім того, це викликало затоплення прибережних і сухопутних ділянок із ризиком загибелі наземної фауни (зокрема ендемічних і зникаючих видів), загибелі прибережної та степової рослинності, непрогнозованого перенесення річкових наносів і забруднювачів, порушення функціонування заповідних територій і водно-болотних угідь міжнародного значення, що

ускладнило водопостачання й зрошення, посилило ризики санітарно-епідемічних наслідків і мінної небезпеки; порушення гідроекосистеми загрожує енергетичній безпеці (порушення забору води для охолодження) і змінює клімат та здатність регулювати паводки.

Затоплення будинків, інженерних споруд і промислових об'єктів призводить до негайних і довготривалих збитків: конструктивні елементи будівель руйнуються або втрачають несучу здатність, електропостачання і комунікації виводяться з ладу, а внутрішнє обладнання, майно й документи безповоротно пошкоджуються. Затоплені будівлі стають джерелом вторинних ризиків – поширення грибка і корозії, забруднення житлових приміщень небезпечними речовинами, а також накопичення органічних залишків, які підвищують санітарно-епідеміологічну загрозу.

Процеси прибирання, сушіння та відновлення мають високу вартість і можуть тривати місяцями або роками; остаточна оцінка і відновлення інфраструктури ускладнюються забрудненням наносами та уламками, а також ризиком мінно-вибухових залишків у прибережних зонах. Підрив Каховської ГЕС має і значні хімічні наслідки, які посилюють екологічну шкоду та становлять прямий ризик для здоров'я людей і тварин.

Раптове скидання і переміщення великих мас донних відкладень може мобілізувати накопичені забруднювачі (важкі метали, органічні залишки, агрохімікати тощо), що раніше були стабілізовані в мулі, і спричинити їх масове надходження в товщу води. Одночасно затоплення й масова загибель біомаси підвищують органічне навантаження, сприяють деплеції розчиненого кисню та створюють умови для анаеробного розкладання з утворенням сірководню та метану.

Зміни гідрохімічних параметрів (рН, редокс-потенціал, солоність тощо) можуть посилити розчинність і міграцію токсичних компонентів та порушити нормальні біохімічні процеси у водних екосистемах. Для забезпечення безпеки питного водопостачання й зрошення існує ризик надходження в систему паливно-мастильних матеріалів, побутових і промислових хімікатів, а також патогенів унаслідок виходу з ладу очисних споруд.

Наслідком може бути накопичення токсинів у трофічних ланцюгах із подальшим біоаккумуляційним та біомагніфікаційним ефектом у риб та інших харчових ресурсах. Оцінки економічних і екологічних збитків варіюють, але вже на ранніх етапах вони сягали мільярдів доларів, а міжнародні експерти називали руйнування Каховської греблі подією із серйозними довгостроковими екологічними наслідками. Тому для мінімізації соціально-економічних і екологічних наслідків необхідні оперативні оцінки пошкоджень, пріоритетні заходи з дегазації й очищення, а також довгострокові програми відновлення житла й інфраструктури.

ФУТУРОЛОГІЯ ТА РЕТРОФУТУРОЛОГІЯ В СВІТЛІ СУЧАСНОЇ МЕДИЦИНИ

Кривенко Сергій Володимирович, аспірант, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (м. Харків, Україна)

Елко Ф. М. Війдікс в статті «Futurology: What Would Future Historians of Neurocritical Care Write About?» писав, що більшість істориків дивляться назад, а не в майбутнє і навіть сьогодення їх більше цікавить в силу питання яким чином взагалі людство зуміло подолати виклики і дійти до сьогодення. Він з сумом констатує, що медицина сьогодення стала дуже дорогим хоча й неймовірно технологічним та якісним феноменом, але ж у майбутнє сучасні науковці разом з минулими поколіннями поведуть і низку недоліків та помилок. На сьогодні догляд за нейрокритичними хворими продовжує бути одним з малодосліджених та дорогих і непередбачуваних медичних напрямів, і як пише цей автор, перед спільнотами це породжує ряд проблем та викликів як практичного, так і футурологічного, тобто прогностичного характеру [5]. В свій час Н. Б. Годзь вже торкалася питання футурології та футурологічних напрямів в медичних дослідженнях [1], [2] та навіть певним обсягом її розвідки були дотичні і до питання ретрофутурології [1], [3].

Елко Ф. М. Війдікс в досліджуваному матеріалі вказує, що під час 50-го президентського звернення Вільям Куррері, президент Американської асоціації хірургії травм, наголосив що нова критична допомога при нейротравмах та лікуванні і підтримці прооперованих вже створює необхідність розмислів та відповідно планування нових проектів стосовно спеціальностей критичної допомоги, це вже футурологічні розмисли, бо технологічний прогрес дійсно почав досягатися все швидшими темпами. Та загрозою відповідному ентузіазму була і допоки є вартість лікування та ресурси країн та відповідно медицини. Таким чином в ті роки футурологічні проекти мали враховувати розвиток зусиль на підтримку потоку ресурсів до потрібних пацієнтів. Елко Ф. М. Війдікс також пише про Еллен Руді та Ейк Гренвік, медсестру та лікаря, які відповідно, написали наступне понад 30 років тому статтю «Майбутнє інтенсивної терапії» (Rudy EB, Grenvik A. Future of critical care. Am J Crit Care 1992;1(1):33–7) [5, с. 722]. Цілком слушно написати, що весь матеріал статі Елко Ф. М. Війдікса є певним чином прогнозу МАЙБУТНЬОЇ можливої ретрофутурології та присвяченопитанню поєднання минулого, сучасного і майбутнього філософії техніки та технологій та їх відповідно впливу на медичні та інженерні системи [5, с. 722–725]. Дотичними до питання зв'язку інженерії, техніки та медицини, і, відповідно філософських питань ретрофутурології є і матеріали статті Д. Фрайса написаної у 2022 р. яка присвячена питанню телеконференцій у медицині, а саме «Medizin Interkontinental» 1970 року та західнонімецької медицини [4, с. 32–66]. Сучасна війна в Україні, спричинена російською агресією поставила низку проблем та викликів, у тому числі і питань нейротравм та відповідно лікування та реабілітації хворих на десятиріччя вперед,

саме тому вже сьогодні такими важливими постають медичні та соціальні, технологічно-інженерні програми відповідного реабілітаційного напрямку.

Список використаних джерел

1. Годзь, Н. Б. (2014). Проблеми медицини та футурологія. Гілея: науковий вісник, (82), 209–213.
2. Годзь, Н. Б. (2017). Вступ до екологічної футурології. Монографія / Н.Б. Годзь. Харків: Видавець Олександр Савчук.
3. Годзь, Н. Б. (2022). Концепт війни в контексті розгляду питання екологічної футурології та задачі відновлення та відбудови: філософський аспект. Вісник Національного технічного університету ХПІ. Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства, (2), 18–21.
4. Freis, D. (2022). When Teleconferencing Was the Future: The 1970 ‘Medizin Interkontinental’ Transmission and West German Medicine in the Space Age. European Journal for the History of Medicine and Health, 79(1), 32–66.
5. Wijdicks, E. F. (2025). Futurology: What Would Future Historians of Neurocritical Care Write About?. Neurocritical Care, 42(2), 722–725.

ТЕОРІЯ МОТИВАЦІЇ АБРАХАМА МАСЛОУ ТА МЕДСЕСТРИНСТВО ЯК ПРОФЕСІЯ

Карпенко Катерина Іванівна, доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії та суспільних наук

Бойко Оксана Алієвна, здобувач освіти другого рівня (магістри), 1 курс, 3 медичного факультету

(Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

Актуальність дослідження місця і ролі медсестринства як професії особливо загострюється в умовах повномасштабної війни Росії проти України. Важливо зазначити, що інституалізація медсестринства в цілому була зумовлена необхідністю надання первинної медичної допомоги військовим, яка значно зростала під час збройних конфліктів. Діяльність перших медичних сестер стала втіленням їхньої потреби в самореалізації як особистостей та виявленням активної громадянської позиції, що сприяло втіленню гендерної рівності в суспільстві.

В умовах сучасної війни професійна діяльність медсестер постала перед новими викликами і вимогами. «Герої у білих халатах – українські медичні сестри. У часи повномасштабної війни їхня роль ще більш значуща. Вони щодня поряд з лікарями надають допомогу пацієнтам, пораненим бійцям і цивільним» [1].

Сьогодні медсестра має володіти широким спектром навичок для надання першої долікарської допомоги. Медсестри беруть на себе значну частину відповідальності за надання першої допомоги в умовах бойових дій та обстрілів, де доступ до лікарів може бути обмеженим. Це передбачає вміння надавати якісну допомогу з обмеженими ресурсами та адаптуватися до умов дефіциту медикаментів, обладнання та персоналу. Крім того, вони мають забезпечувати психологічну підтримку постраждалих та членів їхніх родин.

Намагання поєднати ці задачі та цілі є складною справою. Розгляд їх в контексті піраміди потреб Абрахама Маслоу допомагає упорядкувати роботу медичних сестер та структурувати її відповідно очікуванням пацієнтів і, разом з тим, не ігноруючи потреби самих медичних сестер, функціональні обов'язки яких значно розширилися.

Спираючись на те, що низка неурядових професійних організацій медсестер неодноразово порушувала проблему надмірного і нерегульованого навантаження, яке підштовхує медсестер залишати професію, у 2024 році групою соціологів було проведено дослідження щодо навантаження українських медсестер. Дослідниці зазначили, що «ситуація, коли медсестри залишаються поза увагою, а їхня робота недооцінена, не є винятково українським феноменом і загалом характерна для доглядової праці» [4].

Під час глибинних інтерв'ю прозвучали думки не лише про почесну місію медсестер, а й про проблеми, з якими вони стикаються. Медсестри розповідали про велике навантаження і нестачу часу навіть на обід. В дослідженні зазначено, що «іноді медсестри навіть стикаються з осудом керівництва та змушені фактично ховатися, аби поїсти. Працівниці сприймають це як приниження, нехтування базовими потребами персоналу та додаткове джерело стресу» [4].

У складних обставинах бойових дій та постійної небезпеки роль медсестри виходить далеко за межі традиційного виконання лікарських призначень. Медсестри зобов'язані самостійно оцінювати стан пацієнта, встановлювати сестринський діагноз і забезпечувати задоволення основних потреб пацієнтів, особливо в екстремальних і надзвичайних ситуаціях.

Це вимагає не лише професійної компетентності, а й гнучкості, психологічної стійкості та здатності швидко приймати рішення у складних і стресових умовах. За таких обставин мотивація діяльності медичних сестер набуває комплексних характеристик, які значною мірою співпадають зі змістом піраміди потреб Маслоу. 26 жовтня 2023 року під час роботи II Медсестринської міжнародної наукової конференції «Медсестринство в умовах конфліктів та катастроф» було артикульовано погляд медичних сестер на вплив військових конфліктів і катастроф на здоров'я, що свідчить про визнання професійних навичок і знань в медсестринстві. Саме тому на конференції етичні дилеми в кризових ситуаціях розглядалися з урахуванням професійних навичок і знань медичних сестер. Догляд за емігрантами, людьми з обмеженими можливостями та маргінальними групами також був визнаний як важлива складова медсестринської діяльності [2].

В умовах війни перед медсестрами виникає необхідність виконувати нові ролі. Відповідно новим викликам у закладах вищої освіти виникають нові спеціалізації для медсестер, що дозволяє більш ефективно розподіляти ресурси та надавати допомогу там, де вона найбільш потрібна.

Теорія мотивації А. Маслоу передбачає, що людська поведінка керується ієрархією з п'яти рівнів потреб, які людина прагне задовольнити в послідовності від найнижчих до найвищих. Після часткового задоволення потреби нижчого рівня, вона втрачає свою мотиваційну силу, і людина починає прагнути до задоволення потреб наступного рівня. Ієрархія теорії потреб Маслоу є основною моделлю, яка пояснює психологію мотивації людини [5].

Усвідомлення цього аспекту професійної діяльності допомагає медсестрам витратити менше часу на пошук того, що спонукає пацієнтів більш відповідально ставитися до свого здоров'я. Наприклад, про психологічні пріоритети своїх пацієнтів медичні сестри довідуються, спостерігаючи за їх ставленням до реклами. «Більшість рекламних видань, з якими співпрацює Міністерство охорони здоров'я України, розраховано на молодіжну та жіночу аудиторії. А жінки, як відомо, є тією частиною населення, що найбільш відповідально ставиться до свого здоров'я» [3, с. 60].

Врахування ідеї ієрархії потреб Маслоу в сестринському догляді може допомогти усвідомити, що фундаментальні потреби людини повинні бути задоволені, перш ніж вони намагатимуться досягти будь-яких потреб вищого рівня. Медсестринський процес починається із задоволення базових фізіологічних потреб (їжа, вода, кисень), переходячи до потреб у безпеці (стабільність, захист від болю), соціальних потреб (спілкування, належність), потреб у повазі (самооцінка, визнання) та, нарешті, потреб у самоактуалізації (реалізація потенціалу).

В умовах війни та в повоєнний час не варто недооцінювати соціальні потреби, потреби в повазі та потреби в самоактуалізації. Допомога у налагодженні зв'язків з родиною та друзями створює атмосферу довіри та підтримки.

Повага гідності пацієнта, його вибору сприяє формуванню позитивної самооцінки, забезпечуючи належний рівень приватності. Пацієнт прагне повернутися до активного життя після хвороби. Медсестра допомагає ставити реалістичні цілі, навчає навичкам самостійного догляду, мотивує до участі у реабілітаційних програмах.

Отже, використання ієрархії потреб Маслоу, по-перше, дозволяє медсестрам комплексно оцінювати стан пацієнта, враховуючи не лише його фізичні, а й емоційні, соціальні та духовні потреби, що є ключовим для ефективного та гуманного догляду.

По-друге, підвищуючи мотивації до свідомого і соціально-значущого врегулювання процесу діяльності медсестер, воно забезпечує стабілізацію статусу медсестринства як професії.

Список використаних джерел

1. Логвінова, Олена. Медсестри під вогнем рятують дітей і військових. Подобиці. 13 травня 2025. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://podrobnosti.ua/2500575-medsestri-pd-vognem-jak-rjatujut-dtej-vjskovich.html>
2. Медсестринство в умовах конфліктів та катастроф. II Медсестринська міжнародна наукова конференція. Тернопіль. Тернопільський національний медичний університет. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.tdmu.edu.ua/nursing/ii-%d0%bc%d0%b5%d0%b4%d1%81%d0%b5%d1%81%d1%82%d1%80%d0%b8%d0%bd%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0-%d0%bc%d1%96%d0%b6%d0%bd%d0%b0%d1%80%d0%be%d0%b4%d0%bd%d0%b0-%d0%bd%d0%b0%d1%83%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b0-%d0%ba>
3. Соціальна медицина, громадське здоров'я. навч. посіб. : у 4 т. / за заг. ред. В.А. Огнєва. Харків : ХНМУ, 2023. Т. 4. Економіка охорони здоров'я. 236 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://repo.knmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8ea8cd52-58b3-4d2d-91f6-c3f5916d9a6c/content
4. Ткаліч Олена, Дутчак Оксана, Ломоносова Наталія. Одна за трьох. Як працюють українські медсестри під час війни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.academia.edu/129430395/%d0%9e%d0%b4%d0%bd%d0%b0_%d0%b7%d0%b0_%d1%82%d1%80%d1%8c%d0%be%d1%85_%d1%8f%d0%ba_%d0%bf%d1%80%d0%b0%d1%86%d1%8e%d1%8e%d1%82%d1%8c_%d1%83%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d1%81%d1%8c%d0%ba%d1%96_%d0%bc%d0%b5%d0%b4%d1%81%d0%b5%d1%81%d1%82%d1%80%d0%b8_%d0%bf%d1%96%d0%b4_%d1%87%d0%b0%d1%81_%d0%b2%d1%96%d0%b9%d0%bd%d0%b8_%d0%bf%d0%be%d0%b2%d0%bd%d0%b0_%d0%b2%d0%b5%d1%80%d1%81%d1%96%d1%8f_
5. Федько, Володимир. Абрахам Маслоу – теорія ієрархії потреб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ar25.org/article/abraham-maslou-teoriya-iyerarhiyi-potreb.html>

ДОРОТЕЯ ХРИСТИЯНА ЕРКСЛЕБЕН (1715–1762): ОСВІТА, ФІЛОСОФІЯ ТА МЕДИЦИНА В ЕПОХУ ПРОСВІТНИЦТВА

Абаши́н Володимир Олексі́йович, доктор філософії (Єнський університет імені Фрідріха Шіллера), доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та суспільних наук (Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна)

Філософія епохи Просвітництва, як відомо, акцентувала увагу на освіті та вихованні людини в самому широкому сенсі. Однак ця епоха також характеризувалась зверненням до таких важливих тем, як толерантність, рівність, справедливість, але й до прав жінки. Хоча останньою проблематикою тоді переважно займалися самі жінки. Згадаймо, наприклад, «Декларацію прав та свобод жінки і громадянки» (1791) відомої французької мислительки Олімпії де Гуж (1748–1793), яка за свою занадто активну діяльність була відправлена революціонерами на гільйотину.

Натомість навіть деякі видатні філософи-просвітники досить зневажливо ставились до претензій жінки на рівність чи успішну вчену кар'єру. Досить згадати сумнозвісні слова самого Імануеля Канта у його праці «Спостереження над почуттям прекрасного та піднесеного» (1764), де він зокрема писав: «Жінка, чия голова повна грецької мови, як мадам *Дасьє*, або яка веде ґрунтовні суперечки про механіку, як маркіза дю *Шатле*, може хоча б ще й мати бороду; бо вона, можливо, ще чіткіше виказала б вираз глибини, якої вони намагаються досягти» [10].

Однак ще й сто років потому, наприкінці 19-го століття, філософи-чоловіки вказували досить скептичні думки у згаданому відношенні. Можна назвати Фрідріха Ніцше та інших відомих мислителів. Однак і менш авторитетні філософи схилилися до сумнівних тез. «Поки є німці, фемінізму не варто боятися» [9, 66] – так завершує свою доповідь на тему «Жінки у філософії» (1896) Карл Йоель (1864–1934), відомий німецько-швейцарський філософ, який був пізніше ординарним професором (1902) та ректором Базельського університету (Швейцарія). Тому праця «Друга стаття» (1949) Сімони де Бовуар, якій присвячено цей міжнародний науковий форум, була безсумнівним проривом у реабілітації жінки-мислительки, жінки-філософині, жінки-просвітниці.

До останніх належала відома німецька просвітителька та лікарка Доротея Християна Еркслебен, на основних етапах творчого шляху та діяльності якої буде зроблено акцент далі. Вона народилася 13 листопада 1715 р. у протестантській родині відомого лікаря Християна Полікарпа Лепоріна та його дружини Анни Софії у місті Кведлінбург (зараз це федеральна земля Саксонія-Ангальт), де також отримала чудову домашню освіту. Оскільки жінок та дівчат навіть у епоху Просвітництва не допускали до навчання в університетах, то молода дівчина в 1741 р. особисто звернулася до прусського короля Фрідріха II за відповідним дозволом. І хоча ліберальний король дозволив їй навіть захистити медичну дисертацію в

університеті Галле, сімейні обставини затримали втілення цих планів на десятиріччя.

Натомість в 1742 р. виходить праця «Грунтовне дослідження причин, які утримують жіночу статтю від навчання» ще під дівочим прізвищем Доротеї Християни, тобто Лепорін. Ця праця складається з досить об'ємного вступу та основної частини з 410 параграфів [6]. З одного боку, тут юна авторка відкидає абсурдні закиди щодо шкоди освіти для дівчат та жінок, виступаючи з критикою різних забобонів, наприклад, анонімної німецької публікації під провокаційною назвою «Чи є жінки людьми, чи ні?». З іншого боку, вона логічно обґрунтовує необхідність вищої освіти для дівчат та жінок, апелюючи до рівності між чоловіком та жінкою.

Нарешті, 12 червня 1754 р. Доротея Християна Еркслебен захищає свою докторську дисертацію на медичному факультеті в університеті Галле, яка була за традицією написана та надрукована латиною (1754). Однак вже за рік виходить розширений німецький варіант цієї праці під назвою «Академічний трактат про надто швидке та приємне, але тому часто непевне, лікування хвороб» (1755). Тут авторка зупинилася на різних аспектах лікарського мистецтва, особливості якого були їй знайомі ще з юного віку, оскільки вона часто була присутня на сеансах свого батька-лікаря [7].

У філософському відношенні Доротея Християна Еркслебен була знайома з працями багатьох тогочасних мислителів, зокрема й з публікаціями знаменитого Г. В. Ляйбніца [2] та професора Християна Вольфа, котрий довгий час викладав в університеті Галле [1]. Сліди впливів цих філософських авторів можна побачити в обох названих монографіях авторки. На це вказується і в книжковій серії «Світ філософії» (1997), зокрема у томі, присвяченому діяльності жінок в епоху Просвітництва, є також відповідний параграф про Доротею Християну Еркслебен [3, 85–104].

Ім'я цієї дослідниці закарбоване не лише в наукових працях, але також у художній літературі. Зокрема це були наступні німецькі видання: «Доротея Християна Еркслебен. Її життя та діяльність, до 270-річчя з дня народження» (1985) Гайнца Бьоме, «Доротея Еркслебен. Історичний роман про першу німецьку лікарку» (1994) Регіни Гастедт, «Докторський головний убір та жіночий капелюшок. Доротея Еркслебен – перша лікарка. Біографічний роман» (2003) Юлії фон Бренкен, «Доротея Християна Еркслебен. Жіноча вченість та медична професія з 18-го століття» (2006) Єви Брінкшульте та Єви Лабові, «Лікарка. Історичний роман» (2010) Анке Міхель. А у рідному місті цієї мислительки та лікарки Кведлінбург (Федеральна земля Саксонія-Ангальт) зараз працює «Клініка Гарц імені Доротеї Християни Еркслебен» [8].

Також на батьківщині мислительки, в Магдебурзькому університеті імені Отто фон Гуеріке в 1997 р. була заснована професорська посада для дослідниць під назвою «гостьова професура імені Доротеї Еркслебен» (Dorothea-Erxleben-Gastprofessur), на яку спочатку на рік, а з 2018 р. на два роки запрошуються відомі

дослідниці з ФРН та закордону. Як наголошується на відповідному порталі: «Посада запрошеної професорки імені Доротеї Еркслебен в Магдебурзькому університеті імені Отто фон Гуеріке служить сприянню жіночим кар'єрам в рамках університетського викладацького шляху» [5]. Також Доротеї Християні Еркслебен присвячена інформаційна сторінка на відомому порталі «Історія жінок філософій та науковиць» Падерборнського університету у ФРН [4].

Наприкінці слід в якості *головних висновків* констатувати, що Доротея Християна Еркслебен була важливою представницею епохи Просвітництва. Причому її заслуги полягають як медичній сфері (і не лише тому, що вона стала першою жінкою в Німеччині, котра захистила докторську дисертацію з медицини), так і в сфері освіти жінок та популяризації філософії.

Список використаних джерел

1. Абашнік В.О. Вольф Християн. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 томах. Том 2: Філософія права* / Ред. С. І. Максимов. Харків: Право, 2017. С. 109–112.
2. Абашнік В. Готфрід Вільгельм Ляйбніц (1646–1716): між філософією, юриспруденцією та бібліотекою. *Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі : матеріали IV науково-практичної конференції (Харків, 26–27 жовтня 2021 р.)* / Харк. нац. мед. ун-т ; [редкол.: І. В. Киричок, Н. Д. Гаєва]. Харків: ХНМУ, 2021. С. 5–10. URL: http://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/29818/3/%d0%90%d0%b1%d0%b0%d1%88%d0%bd%d1%96%d0%ba_2021.pdf
3. Die Welt der Philosophin. 3. Teilband. Aufklärung und revolutionärer Aufbruch. Eingeführt und herausgegeben von Ursula I. Meyer. Aachen: ein-Fach-verlag, 1997. 444 S.
4. Dorothea Christiane Erxleben. URL: <https://historyofwomenphilosophers.org/project/directory-of-women-philosophers/erxleben-dorothea-christiane-1715-1762/>
5. Dorothea-Erxleben-Gastprofessur. URL: <https://www.bfg.ovgu.de/DorotheaErxlebenGastprofessur.html>
6. Erxleben [Leporin] D. Ch. Gründliche Untersuchung der Ursachen, die das weibliche Geschlecht vom Studiren abhalten. Darin deren Unerheblichkeit gezeigt, und wie möglich, nöthig und nützlich es sey, Daß dieses Geschlecht der Gelahrtheit sich befeisse, umständlich dargelegt wird / von Dorotheen Christianen Leporin. Nebst einer Vorrede ihres Vaters D. Christiani Polycarpi Leporin, Med. Pract. in Quedlinburg. Berlin: Zu finden bey Johann Andreas Rüdiger, 1742. [62], 239 S.
7. Erxleben D.Ch. Academische Abhandlung von der gar zu geschwinden und angenehmen, aber deswegen öfters unsichern Heilung der Krankheiten / vor einiger Zeit als ein Specimen Inavgvrle der ... medincinischen Facultät zu Halle

übergeben, jetzt aber ins Deutsche übersetzt, und hin und wieder vermehret von Dorotheen Christianen Erxlebin. Mit einem Anhang einiger Beylagen, welche sich auf die Promotion der Frau Verfasserin beziehen. Halle: Gebauer, 1755. [6] Bl., 180 S., [4] Bl.

8. Harzklíníkum. URL: <https://harzklíníkum.com/>
9. Joël K. Die Frauen in der Philosophie. Ein Vortrag von Dr. Karl Joël, Privatdocent an der Universität Basel. Hamburg: Verlagsanstalt und Druckerei A.-G. (vormals J.F. Richter), Königliche Hofverlagshandlung, 1896. 67 S.
10. Kant I. Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen (1764/1769). URL: <https://www.projekt-gutenberg.org/kant/gefuehl/chap003.html>

СТУДЕНТСЬКА СЕКЦІЯ / STUDENT SECTION

SIMONE DE BEAUVOIR UND DIE MEDIZIN: DAS ANDERE GESCHLECHT UND DER MÄNNLICHE KÖRPER ALS STANDARD

Denysova Mariia Volodymyrivna / Денисова Марія Володимирівна, студентка 2-го курсу, 3 медичний факультет

Wissenschaftlicher Betreuer / Науковий керівник: доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та суспільних наук *Абашик Володимир Олексійович*, Харківський національний медичний університет

Einleitung. Simone de Beauvoirs „Das andere Geschlecht“ gilt bisher als ein Schlüsseltext der feministischen Philosophie. In ihrer Arbeit zeigte sie, dass Frauen historisch als „das Andere“ definiert wurden. In der Medizin kann diese Aussage bedeuten, dass der männliche Körper als Norm galt und weibliche Besonderheiten oft ignoriert wurden.

Aktualität. Heutzutage bleibt dieses Thema aktuell. Anatomische Lehrbücher, klinische Studien und pharmakologische Forschungen orientierten sich überwiegend am männlichen Körper. Viele Krankheiten und Symptome von Frauen werden immer noch unterschätzt oder falsch diagnostiziert. Gendermedizin zielt darauf ab, diese Ungleichheiten zu korrigieren und geschlechtsspezifische Unterschiede bei der Diagnosestellung und Therapie zu berücksichtigen.

Ziel der Arbeit. Das Ziel meiner Arbeit ist Simone de Beauvoirs Philosophie auf den medizinischen Kontext zu übertragen und den Einfluss ihrer Ideen auf die moderne Gendermedizin zu analysieren.

Materialien und Methoden. Im Rahmen meiner Arbeit habe ich eine Analyse der Werke von Simone de Beauvoir sowie der wissenschaftlichen Literatur zur Gendermedizin durchgeführt.

Ergebnisse und Diskussion. Simone de Beauvoirs Philosophie liefert einen wichtigen theoretischen Rahmen, um das Problem der Unterrepräsentation von Frauen in der medizinischen Forschung zu verstehen. Sie beschreibt, dass der Mann in den patriarchalen Gesellschaften als universelles Subjekt gilt, während die Frau – als das Objekt. Der weibliche Körper wird als „besonderer“ Körper verstanden, oft reduziert auf die Menstruation oder die Schwangerschaft. Damit wird das Weibliche nur biologisch fixiert und gleichzeitig als „mangelhaft“ im Vergleich zum Männlichen gedeutet. In der Geschichte der Medizin zeigt sich diese Normierung besonders deutlich. Um diese theoretischen Überlegungen zu illustrieren, habe ich in meiner Arbeit einige Beispiele aus der Medizin ausgewählt.

Ein bekanntes Beispiel ist das Schlafmittel „Zolpidem“. Nach der Studie informierte die FDA (Food and Drug Administration) darüber, dass die empfohlenen Dosierungen von „Zolpidem“ für Frauen und Männer unterschiedlich sein sollten. Grund

dafür war, dass Frauen im Vergleich zu Männern nach der Einnahme am Abend am nächsten Morgen noch signifikant höhere Wirkstoffkonzentrationen im Blut hatten. Es wurde festgestellt, dass das Präparat bei Frauen aus ihrem Körper langsamer ausscheidet als bei Männern. Im November 2011 wurde in der Packungsbeilage bereits eine niedrigere Dosierung für Frauen als für Männer empfohlen.

Ein wichtiges Beispiel gibt es auch in der Kardiologie. In diesem Bereich zeigt sich die männliche Norm sehr deutlich: Der „klassische“ Herzinfarkt wird mit den starken Schmerzen hinter dem Brustbein beschrieben. Das ist aber ein Symptom, das bei den Männern tatsächlich häufiger auftritt. Die Frauen dagegen berichten öfter über unspezifische Beschwerden wie Müdigkeit, Übelkeit, Erbrechen, Atemnot oder Schmerzen im Nacken, Oberbauch sowie im Schulter-, Rücken- und Unterkieferbereich. Die ärztliche Ausbildung war lange Zeit an der „männlichen“ Präsentation orientiert, deswegen wurden die Symptome von Frauen häufig als „atypisch“ bezeichnet. Das führte nicht selten zu einer späteren Diagnosestellung und zu den schlechteren Behandlungsergebnissen.

Den geschlechtsspezifischen Vorurteilen kann auch in der Schmerztherapie begegnet werden. Mehrere Untersuchungen belegen, dass die Ärztinnen und die Ärzte Schmerzen bei den Frauen tendenziell unterschätzen. Sie nehmen diese als weniger stark wahr als die Schmerzen männlicher Patienten. Häufig wird angenommen, dass die Frauen ihre Beschwerden aufgrund emotionaler Faktoren übertreiben könnten. Das führt dazu, dass die Frauen im Vergleich zu den Männern seltener starke Analgetika erhalten oder länger auf eine angemessene Schmerztherapie warten müssen.

Außerdem ist der Mangel an Forschungen über die Wirksamkeit und die Nebenwirkungen der Präparate für schwangere und stillende Frauen ein großes Problem. Bis heute werden diese Probanden systematisch aus den meisten klinischen Studien ausgeschlossen. Deshalb fehlen für diese Patientinnen verlässliche Daten zur Wirksamkeit und Sicherheit von Medikamenten. Ärztinnen und Ärzte müssen sich deshalb oft auf Ergebnisse aus den Studien mit nicht-schwangeren Personen stützen. Das führt aber oft zu unabsehbaren Nebenwirkungen.

Fazit. Obwohl Simone de Beauvoir keine Medizinerin war, hatte ihre Philosophie einen großen Einfluss auf die Entwicklung feministischen Denkens im Bereich der Frauengesundheit und der Rechte der Frauen. Heute zeigt die Gendermedizin, wie wichtig es ist, biologische und soziale Unterschiede zu berücksichtigen. Es gibt aber heutzutage leider immer noch keine echte medizinische Gleichheit zwischen den Männern und den Frauen. Nur wenn beide Körper – männlich und weiblich – gleichwertig erforscht und behandelt werden, kann man eine gerechte und effektive Gesundheitsversorgung gewährleisten.

Literaturverzeichnis

1. Dr. med. Eva Richter-Kuhlmann. „Frauen erkranken anders“, Deutsches Ärzteblatt, Dezember 2020. URL: <https://api.aerzteblatt.de/pdf/pp/19/12/s556.pdf>
2. Gather, Claudia. „Frauen das zweite Geschlecht. Der >Mythos< bei Simone de

- Beauvoir. Anknüpfungspunkte für eine feministische empirische Soziologie“, 2008. URL: <https://www.genderopen.de/bitstream/handle/25595/631/fs-2008-0211.pdf?sequence=1>
3. “Risk of next-morning impairment after use of insomnia drugs”. URL: <https://www.fda.gov/files/drugs/published/Drug-Safety-Communication--Risk-of-next-morning-impairment-after-use-of-insomnia-drugs--FDA-requires-lower-recommended-doses-for-certain-drugs-containing-zolpidem-%28Ambien--Ambien-CR--Edluar--and-Zolpimist%29.pdf>
 4. Mika Guzikovits, Tom Gordon-Hecker u. andere. “Sex bias in pain management decisions”, 2024. URL: <https://www.pnas.org/doi/10.1073/pnas.2401331121>
 5. “History of Women in Clinical Trials”, März 2025. URL: <https://www.medidata.com/en/life-science-resources/medidata-blog/women-in-clinical-trials-history/>

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ПОВЕДІНКУ ЛЮДЕЙ

Акімова Марія Вадимівна, студентка 1-го курсу, 1 медичний факультет

Науковий керівник: старший викладач кафедри філософії та суспільних наук

Дейнека Володимир Васильович, Харківський національний медичний університет

Усе, що відбувається з поведінкою людини в стресових ситуаціях завжди індивідуальне, але в тому, як організм людини реагує на різкі зміни в зовнішньому середовищі, на відсутність тих умов проживання, до яких він звик, у цьому є багато спільного для всіх людей. Війна – це один із найпотужніших стрес-факторів серед усіх відомих людству. Вона руйнує базове відчуття безпеки, викликає тривалий фізіологічний і психологічний стрес, порушує звичні соціальні зв'язки та змінює емоційне сприйняття реальності.

Вчені довели, що стрес руйнує мозок людини. Дослідження показали, що у людей, схильних до стресових ситуацій, виникає постійне відчуття тривоги і страху, погіршується пам'ять. Гормони, через які виникає стрес в організмі, формуються і виробляються відразу в трьох областях мозку: мигдалина, гіпокамп та прифронтальна кора. Стрес поступово накопичується і набуває хронічної форми, негативно впливаючи не тільки на роботу нашого мозку, а й на загальний стан організму. Внаслідок впливу стресу на мозок, у людини можуть докорінно змінитись звички, характер і стиль життя. Опинившись в стресовому стані, наш організм виробляє відразу кілька дуже важливих гормонів – адреналін, норадреналін і кортизол. З одного боку, ці речовини необхідні для того, щоб людина продовжувала функціонувати в некомфортних і незвичних для себе умовах. З іншого боку, надлишок цих гормонів погано позначається на організмі.

Часто, в наслідок війни, люди страждають від таких проблем як тривожний розлад, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, дисоціативні розлади

(добровільна соціальна ізоляція, деперсоналізація, дереалізація, небажання розмовляти, кататонічний синдром), поведінкові розлади (зокрема агресія, асоціальна і злочинна поведінка, схильність до насильства). Важливо зазначити, що це нормальна реакція організму на ненормальні події. Індивідуальні відмінності полягають в тому, як людина подолає наслідки та чи навчиться жити з ними.

Слід зазначити, що зміни в поведінці індивіда можуть бути настільки незначними, що ані сама людина, ані оточення, може їх не помічати. Серед найбільш вірогідних поведінкових змін потрібно виділити наступні: труднощі з подоланням емоцій, відмова від їжі або навпаки її надлишкове споживання, встановлення заборони відчувати радість, неспроможність робити буденні речі та відпочивати (читати книжки, дивитися фільми, піти на прогулянку). Також часто спостерігається відсутність вмотивованості у справах. Можуть проявлятися порушення зі сприйняттям і оцінкою (може здаватися, що час занадто швидко проходить або тягнеться нестерпно довго). Неможливо жити в теперішньому, коли несеш тягар минулого, яке так важко відпустити.

Громадяни України вже пройшли через довгий та важкий шлях переживання ситуації війни і не відомо, на скільки довго війна буде продовжуватись. У цій ситуації людям необхідно зберігати раціональне і критичне мислення та не піддаватися марним надіям та сліпим сплескам емоцій. Для спільного подолання ми як ніколи потребуємо єдності, бо тільки разом ми спроможні подолати труднощі, які спіткали наше життя.

Список використаних джерел

1. Марковська М. Стрес і психологічна травма. Що з нами відбувається зараз «Нова українська школа» / проєкт «Смарт освіта»/, 7 квітня 2022 р. URL: <https://nus.org.ua/articles/stres-i-psyhologichna-travma-shho-z-namy-vidbuvayetsya-zaraz/>
2. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.
3. Семененко О. Блог/HR/Стадії прийняття неминучого: що потрібно знати HR. 25 серпня 2021 р. URL: <https://hurma.work/blog/08-2021-stadiyi-priynyattya-nemynuchogo-shho-potribno-znaty-hr/>

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ СЕРЕД МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ГЕНДЕРНО-НЕЗАЛЕЖНА ПРОБЛЕМА

Белова Ірина Олександрівна, студентка 3-го курсу, 2 медичний факультет
Науковий керівник: доктор філософії *Фідоровська Марія Георгіївна*, Харківський національний медичний університет

Вступ. Проблема емоційного вигорання щороку стає все більш гостро. Через високий рівень емоційної напруги, викликаний специфікою роботи в лікарні, медичні працівники одні з перших входять до групи ризику цього явища. А

особливо важливим є те, що феномен вигорання вражає незалежно від статі, оскільки він насамперед викликаних хронічним стресом, з якими лікарі, середній та молодший медичний персонал стикаються майже щодня.

Дана робота спрямована на розвінчання стереотипів стосовно гендерної специфіки в контексті емоційного вигорання у медичному середовищі. Для написання роботи були проаналізовані актуальні праці вітчизняних та закордонних науковців у даній сфері.

Основна частина. Емоційне виснаження характеризується відчуттям психічного, фізичного та емоційного виснаження. Все починається з втоми, за якою слідує емоційне дистанціювання, а згодом призводить і до повного зниження професійної та особистої ефективності. До основної причини виникнення вигорання належить хронічний стрес, який в багатьох випадках підкріплює накопичення негативних емоцій, психологічний тиск, конкуренція, а також відчуття високої відповідальності перед іншими та невпевненість у власній компетенції, через атмосферу в робочому колективі [1].

За даними дослідження організації Mental Health America 2020 року, медичні працівники лідирують серед спеціалістів, що стикаються з емоційним вигоранням у своїй роботі [2]. Подібне явище можна пояснити самою специфікою роботи медичного персоналу. Лікарі постійно контактують із пацієнтами та витрачають на це велику частину своїх емоційних ресурсів. На їх плечі лягає відповідальність за людські життя, що також можна віднести до факторів ризику. Крім того, вагому частку робочого часу лікарі виділяють на заповнення документації, а також мають необхідність у регулярному навчанні, відвідуванні конференцій, семінарів та курсів для підвищення кваліфікації, що в сукупності призводить до перенавантаження від якого, як наслідок, розвивається емоційне вигорання [3, с. 6].

У контексті гендерного питання, існує твердження, що жінки частіше страждають на емоційне вигорання, ніж чоловіки. Проте розглядаючи дану відмінність у значенні поширеності серед медичних працівників, спостерігається певна неточність. Дослідження показують, що жінки частіше страждають на емоційне виснаження, в той час, як чоловіки — на деперсоналізацію [4, с. 2]. Але важливо зазначити, що емоційне виснаження та деперсоналізація є проявами емоційного вигорання. Емоційне виснаження може бути наявним незалежно від статі, оскільки фізична, психологічна та емоційна втома є першим та найяскравішим проявом вигорання. Деперсоналізація – схильність до емоційного дистанціювання, як захисної реакції, також не має гендерного забарвлення, оскільки схильність до маскуванню своїх емоцій можуть проявляти як чоловіки, так і жінки. Твердження, що деперсоналізація є чоловічою рисою лише імітує статистичні відмінності та підживлює стереотип, що жінки є більш емоційними, на відмінну від чоловіків, що завжди ховають свої емоції [4, с. 14].

Висновок. Емоційне вигорання – одна з найактуальніших проблем серед медичних працівників. Вона викликана особливостями навантаження, до яких належить регулярне спілкування з пацієнтами, заповнення документації та

оновлення своїх знань, що при нагромадженні та неупорядковані стає причиною втрати внутрішнього ресурсу та мотивації до роботи. Дана проблема є гендерно-нейтральною, оскільки насамперед формується через робочу специфіку, в якій рідко є місце гендерному діленню.

Наразі найактуальнішим методом протидії емоційному вигоранню є його профілактика, що може виражатись у виробленні особистісних стратегій для формування балансу між роботою та життям поза нею. У цьому можуть допомогти тренінги та звернення за психологічною допомогою до фахівців, а також поширення знань про вигорання медичними закладами серед своїх працівників.

Список використаних джерел

1. Емоційне вигорання: причини, симптоми, стадії та як боротися з ним [Електронний ресурс] // МН4U. URL: <https://www.mh4u.in.ua/hochu-diznatysya-bilshe/emocijne-vygorannya-prychyny-symptomy-stadiyi-ta-yak-borotysya-z-nym/>
2. Професійне вигорання медичних працівників [Електронний ресурс] // Центр громадського здоров'я. URL: <https://phc.org.ua/news/profesiynne-vygorannya-medichnikh-pracivnikov>
3. Assonov D. Emotional burnout of healthcare professionals: models, risk factors and protective factors. Psychosomatic Medicine and General Practice. 2021. Vol. 6, No. 2. e0602295. DOI: <https://doi.org/10.26766/pmgp.v6i2.295>
4. Nagle E., Griskevica I., Rajevska O. et al. Factors affecting healthcare workers burnout and their conceptual models: scoping review. BMC Psychology. 2024. Vol. 12. 637. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40359-024-02130-9>

СУЧАСНІ ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ В МЕДИЦИНІ США

Бондар Кирило Вячеславович, студент 3-го курсу, 1 медичний факультет
Науковий керівник: доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та суспільних наук *Абашик Володимир Олексійович*, Харківський національний медичний університет

Актуальність теми. Медицина є однією з найважливіших сфер суспільного життя, тому питання гендерної рівності в ній впливають як на пацієнтів, так і на самих медичних працівників. В сучасному світі це стає особливо гострим коли, представники жіночої частини світу та певних меншин мають свою точку зору на медичну сферу, як в обслуговуванні, так і в роботі.

Мета роботи. Аналіз сучасних гендерних проблем у медичній сфері США та визначення їх соціальних причин і наслідків.

Гендерні аспекти медицини в США: історичний та сучасний контекст. Медицина в США, як і в більшості країн світу, тривалий час будувалася навколо

чоловічого організму як еталонного, а прояв цього судження можна помітити в деяких ключових моментах. Так, в контексті клінічних досліджень 20-го століття більшість випробувань ліків і методів лікування проводилася на чоловіках різного віку, натомість жінки часто виключалися з випробувань через гормональні коливання або ризик вагітності, що призвело до того, що дози медикаментів та побічні ефекти визначалися без урахування жіночого організму.

Так само у медичній освіті до 1960-х років жінки становили меншість серед студентів медичних факультетів, бо вважалося, що роль жінки в медицині зводиться до медсестринства, а не до професійної медичної діяльності. У цьому сенсі можна згадати, що феміністичні рухи 1960–1980 рр. у США почали активно вимагати перегляду гендерної дискримінації у сфері здоров'я. Саме тоді заговорили про необхідність включення жінок у клінічну роботу, причому не тільки як санітарок та медсестер, але й як повноцінних лікарів, та включення їх у спеціалізовані програми для жіночого здоров'я. Ситуація почала змінюватись на початку 21-го ст., але залишилися деякі проблеми. У контексті законодавчих змін з 1993 р. Національний інститут охорони здоров'я США зобов'язав включати жінок у клінічні дослідження. Однак на сьогодні лише близько 40% досліджень мають реальний баланс у гендерному відношенні. Також в умовах мультикультурності США важливо враховувати не лише стать, але й расу, вік, соціальний статус, адже дискримінація часто проявляється в мультикомплексному напрямку. Важливим фактором залишаються соціальні дебати на теми абортів, прав спільноти ЛГБТ, також страхування та оплати праці жінок у медицині стали частиною політичних і суспільних дискусій.

Основні сучасні гендерні проблеми медицини в США. Рішення верховного суду США у справі «Dobbs v. Jackson» 2022 р. фактично скасувало рішення «Roe v. Wade» 1973 р., яке гарантувало конституційне право на аборт. Відтепер питання контролюється в кожному штаті окремо. У понад 20 штатах аборти суттєво обмежені або повністю заборонені, що особливо вплинуло на жінок у сільських регіонах та з низьким заробітнім ресурсом. Ця ситуація породила так званий «медичний туризм», коли вагітна жінка з штату, у якому заборонені аборти, переїжджає до того іншого штату, у якому дозволені аборти, тому їх прозвали ліберальними, наприклад, такі, як Каліфорнія чи Нью-Йорк.

Гендерні відмінності у діагностиці захворювань мають різні напрямки, наприклад, кардіологія, де чоловіча біль у грудях відрізняється від жіночої задишки, нудоти та болю у спині, тому отримання діагнозу може бути невірним або запізним. Часто у фармакології, де жінки набагато чутливі до багатьох препаратів, є лише ліки, які розраховані за чоловічим стандартом. Відносно хронічних захворювань теж можна виділити, що жінки частіше хворіють на аутоімунні захворювання, хоча вони часто розглядалися, як психосоматичні. Також розлади психічного здоров'я, депресія у жінок виявляється на 70% більше, ніж у чоловіків.

Отже, попри значний прогрес у подоланні гендерної нерівності в медицині США, залишаються серйозні проблеми, пов'язані з доступом до медичних послуг, участю у дослідженнях, специфікою діагностики та соціально-політичними дебатами.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЛОГІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ У СПІЛКУВАННІ З ТЯЖКОХВОРИМИ ПАЦІЄНТАМИ

Бондарук Данило Володимирович, студент 2-го курсу, 2 медичний факультет
Науковий керівник: докторка філософських наук, професорка, професорка кафедри
філософії та суспільних наук *Карпенко Катерина Іванівна*, Харківський
національний медичний університет

Вступ до теми. У сучасній медицині комунікація з хворих допомагає. Коли стандартні методи лікування вичерпуються, на перший план виходить підтримка якості життя та збереження гідності пацієнта. Цей процес вимагає більше, ніж просто дотримання клінічних протоколів.

Філософські засади допомагають сприймати смерть як природний етап життя, а не як поразку медицини. Такий підхід дає можливість зосередитися на гідності людини та її прагненні до сенсу навіть перед лицем невиліковної хвороби. Діяльність лікаря є справжнім покликанням, що виходить за рамки простих медичних знань, які можна засвоїти вивчивши вірні відповіді на тестові завдання. І вимагає глибокого розуміння людської сутності. Це дозволяє бачити в пацієнті цілісну особистість, а не лише «набір симптомів», і допомагає прийняти реальність кінця життя, зосередившись на полегшенні страждань.

Практичні навички є необхідною умовою для втілення філософських ідей, і психологія надає лікарю інструменти для ефективного спілкування. Ефективне спілкування вимагає здатності вести «важкі розмови» про біль, страх і смерть. Застосування навичок активного слухання та емпатії дозволяє пацієнту висловити свої переживання, не відчуваючи себе самотнім у своєму горі. Психологічна підтримка — це невід'ємна частина паліативної допомоги, що допомагає пацієнту та його близьким впоратися з тривогою та невизначеністю.

Сучасні дослідження свідчать про те, що тяжкохворі пацієнти мають потребу в обговоренні екзистенційних питань, таких як сенс життя, страждання та віра. Це підкреслює, що медичний працівник має бути готовим не лише надавати інформацію, а й виступати в ролі співрозмовника в цих глибоких діалогах [1].

Справжня майстерність медичного працівника полягає саме в синтезі цих двох підходів. Філософія надає нам етичний орієнтир у широкому контексті умов і обмежень. К. І. Карпенко зазначає: «З огляду на специфіку розвитку українського суспільства, де завжди була і зараз залишається найбільш психологічно прийнятною патерналістська модель ставлення до немірності, можна стверджувати,

що гуманітарні технології облаштування соціального простору для тяжкохворих людей, які здійснюються під патронатом держави, потребують сьогодні пропаганди і впровадження в практику повсякденності» [2, с. 94]. За цих умов психологічна складова активізує внутрішні мотиви як інструменти для руху шляхом емпатії та практичні підтримки.

Тільки такий інтегрований підхід дозволяє медичним працівникам надавати допомогу, яка гідна людини, що переживає найскладніший період свого життя.

У сучасному світі паліативної допомоги взаємозв'язок філософії та психології є надзвичайно важливим. Філософія допомагає сформувати гуманістичне бачення ситуації, а психологія надає духовно-практичні інструменти [3]. Їхнє поєднання допомагає не тільки зменшити фізичний біль пацієнта, а й підтримати його прагнення до гідності та пошуку сенсу життя до самого кінця.

Список використаних джерел

1. Andersen, S. D., Assing Hvidt, E., Hvidt, N. C., & Roessler, K. K. (2021). Patients' Perspectives on the Existential Communication with Physicians When Suffering from a Severe, Chronic Illness: A Qualitative Nordic Study. *Journal of Religion and Health*, 60(2), 1215–1231.
2. Карпенко К.І. Вмирання і смерть у життєвому просторі сучасної людини – International Journal "Rehabilitations and Palliative Medicine" (Міжнародний журнал Реабілітація та паліативна медицина", 2 (2016), Київ. – С. 90–95.
3. Sulmasy, D. P. (2012). *The Healer's Calling: A Spirituality of Medicine*. Paulist Press.

ГЕННА ТЕРАПІЯ: МЕДИЦИНА МАЙБУТНЬОГО ЧИ ПЕРЕПИСУВАННЯ ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ?

Кизим Софія Євгенівна, студентка 2-го курсу, 2 медичний факультет

Шелудько Софія Олександрівна, студентка 2-го курсу, 2 медичний факультет

Науковий керівник: докторка філософських наук, професорка, професорка кафедри філософії та суспільних наук *Карпенко Катерина Іванівна*, Харківський національний медичний університет

Актуальність. Кожен день люди зіштовхуються з хворобами, що можуть призвести до смерті. Дуже часто люди свідомо обирають шлях смерті, наприклад, через куріння. Як показує статистика, у 2019 році від хвороб, що пов'язані з курінням, померло близько 85000 українців, тобто в середньому від куріння кожен день помирало 232 людини [1]. Але є хвороби, які не є наслідком негативних звичок. Для їх лікування недостатньо безпосереднього медикаментозного чи хірургічного впливу, а виникає необхідність генетичного втручання в природні процеси організму.

Одним із підтверджень такого висновку є результати дослідження вроджених вад новонароджених дітей, яке визначило, що в світі кожного року народжується приблизно 150000 дітей з такою патологією. Отже, батьки кожного 28-го новонародженого немовляти отримують страшну звістку про те, що у їхньої дитини є аномалія у структурі, функціях або метаболізмі (вроджене порушення хімічних процесів в організмі) тіла, яка існує на момент народження і може призвести до фізичної або/і розумової інвалідності, або до смерті. Відомо більш, як 4000 видів вроджених вад. Вони є основною причиною смертності в перший рік життя [2].

Професійний обов'язок та внутрішні моральні принципи лікарів зумовлюють їх титанічну битву за життя пацієнтів, яка нерідко робить неможливе можливим. На цьому шляху постає цілком логічне питання: Чи мають люди лише підкорятися таким закономірностям природи, як випадкові мутації, вплив зовнішнього середовища та генетична зумовленість, чи навпаки – сучасний рівень медичної науки забезпечує обґрунтоване втручання в закономірності природи та їх суттєве виправлення?

Результати і обговорення. Генну терапію декілька десятиліть тому можна було віднести до наукової фантастики. В останніх роках 20 століття вона зазнала значного розвитку, і вже сьогодні стала невід'ємною частиною сучасної медицини. Олена Яківна Гречаніна та її співавтори зазначають: «...навіть такі складні порушення, як мітохондріальні хвороби, які вражають органи з найбільшим енергетичним навантаженням у організмі, проявляються надзвичайно різноманітно. Це може бути у вигляді м'язової слабкості та порушень координації, але також можуть виникнути серйозні проблеми з серцем, печінкою та сенсорними органами, а іноді це може призвести навіть до небезпечних для життя респіраторних кризів» [3]. Відповідаючи на такі виклики, як ті, що визначені у вищезазначеному науковому висновку, генетика як наука дала надію на повноцінне життя пацієнтам із генетичними захворюваннями.

«Редагування природи», що стало можливим завдяки новим науковим досягненням в генетиці та високотехнологічним рівнем їх втілення в практичну медицину, відкрило нові горизонти у боротьбі з захворюваннями та смертю. Надія значної частини пацієнтів на одужання перестала бути лише фантомним явищем. Редагування геному люди відкрило нові життєстверджуючі горизонти. Але, разом з тим, постають питання про ризики. Чи залишиться людина сама собою після генетичних утручань, чи втратить свою особистість? Чи залишиться поняття «людина» незмінним, чи зміниться разом із переписуванням геному?

Отже, чи змінюється людина, коли змінюється її ДНК? З античних часів філософи та мислителі намагалися відповісти на питання: що означає бути «людиною»? Однієї відповіді на запитання до цього часу ніхто не зміг надати. Завдяки еволюції наукових і технологічних досягнень, це питання набуває іншого відтінку. Вченим треба відповісти: чи пов'язана особистість людини з геномом?

Геном – це основний структурний елемент генетичного матеріалу, що відповідає за успадкування певних ознак. Використання цієї технології дасть

можливість «вдосконалювати» людину та «виправляти помилки, зроблені природою». Але якщо людина зможе змінювати своє життя з використанням генної терапії, чи це не призведе до відмови від біологічної детермінації? Французький філософ Альбер Камю влучно зазначив: «Рано чи пізно настає час, коли потрібно вибирати між спогляданням і дією. Це і називається: стати людиною» [4]. З цього переконання мислителя випливає, що справжня людська ідентичність розкривається, коли особистість свідомо обирає, як говорити, як діяти, як жити, як долати усі обмеження та правила. Але усе в світі існує за законами природи, тому ми повинні враховувати не тільки власні бажання, але й правила природи, які ми можемо корегувати.

Практичні виклики. Довгий час генну терапію можна було вважати експериментальним, а не лікувальним напрямом медицини. У 1999 році помер пацієнт Джессі Гелсінгер, який страждав на дефіцит орнітинтранскарбамілази, а тому долучився до тестування генної терапії. Його смерть викликала жорстку критику у бік цього напрямку медицини [5]. Даний випадок продемонстрував очевидне протиріччя. З одного боку, відкривалась нова можливість лікування людей з генетичними хворобами З іншого боку, виникла потреба більш відповідального ставлення до можливих ризиків, до визначення коректності врахування принципу інформованої згоди в застосуванні нових лікувальних засобів та технологій, коли методика реалізації інновацій залишається непередбачуваною навіть для вчених.

Осмислення протиріч, що виникали, підсилило вимоги до принципів гуманізму у медичній сфері [6]. Розглянемо найбільш суттєві з них. Давньогрецький лікар-філософ Гіппократ сформулював принцип «По-перше – не зашкодь», який залишається істинним навіки і який завжди мають пам'ятати лікарі. Дієвість даного принципу реалізується через правдивість і прозорість спілкування лікаря з пацієнтом, щоб він зміг свідомо прийняти рішення.

Другий принцип вимагає за будь-яких умов робити благо пацієнту. Він пояснюється тим, що, з одного боку, у кожному окремому випадку лікар може самостійно вирішувати, що буде благом для пацієнта [6], але, з іншого боку, відомі випадки, коли пацієнти постраждали від перфекціоністичних переконань лікарів. У 1990-х роках при лікуванні дітей з важким комбінованим імунodefіцитом ретровірусом, у деяких з пацієнтів стала розвиватися лейкемія. Проблема виникла через недосвідченість та надмірно оптимістичне ставлення лікарів до питань безпеки, що пов'язані з доставкою вірусних векторів для застосування в генній терапії. На той момент цей експеримент здавався гарною можливістю для пацієнтів на одужання, але, на жаль, призвів до негативних наслідків [7].

Третім принципом є автономність пацієнта. Тут існує певна дилема, яку дуже важко розв'язати. Ця дилема полягає в тому, що, з одного боку, остаточне рішення повинен приймати пацієнт [6]. Для цього він повинен знати усю картину своєї ситуації, а не чути інформацію лише про її фрагменти. З іншого боку, вчені самі не можуть передбачити перебіг усіх подій, тоді як хворий, який не має спеціальної освіти, повинен прийняти рішення. Виходить, що він не знає усіх ризиків і може

тільки прислухатися до порад лікаря, який повинен дотримуватися гуманістичних принципів.

Іншим викликом розвитку технології є можливість існування примусу до застосування змін організму. Сучасний філософ Майкл Сандел у своїй науковій праці «The case against perfection» розглядає проблеми генної терапії. Він розмірковує, що генетичні вдосконалення можуть підірвати стандартні уявлення про людську природу. Що станеться, якщо ми почнемо сприймати здібності як об'єкти для перебудови, які можна змінити на замовлення за бажанням? Це може призвести до руйнування понять етики та відповідальності. Як наслідок це може зменшити людську здатність до солідарності. Людство почне вважати, що люди, які не є успішними, самі винні у своїх невдачах, оскільки не «вдосконалили» себе [8]. Якщо заглибитися у цю тему, то ми зрозуміємо, що існує ймовірність виникнення тиску на людей, що свідомо зробили свій вибір щодо «поліпшення».

Виникає питання про те, чи може статися так, що ця технологія дозволить подолати смерть та подарує безсмертя? У всі часи існування життя на планеті люди намагалися отримати безсмертя. Але чи вартує вічне життя того, щоб в решті решт загубити сенс буття? Людина існує у світі з певною метою. Якщо мета зникне, чи буде бажання жити? Тому виникає гостре і спірне питання, чи доречно буде дарувати безсмертя істотам, що через деякий час втратять смак життя.

Висновок. У минулому столітті пацієнтам не могли запропонувати лікування за допомогою генної терапії. Люди помирали, іноді не знаючи про свої хвороби. Ця проблема і сьогодні залишається актуальною. Позитивним результатом є те, що вчені значною мірою з'ясували, над чим і за допомогою яких наукових та технологічних засобів потрібно працювати. І тепер постає питання як саме ми будемо розпоряджатися отримуваними знаннями: на користь людству, або ж навпаки. Тому треба пам'ятати, що медицина покликана допомагати людству вижити, а не створювати нові загрози його існуванню.

Список використаних джерел

1. Центр громадського здоров'я МОЗ України. (n.d.). 85 000 українців щороку помирають від хвороб, спричинених курінням. URL: <https://phc.org.ua/news/85-000-ukrainciv-schoroku-pomirayut-vid-khvorob-sprichinenikh-kurinnyam>
2. Сироцька Т. Вроджені вади. URL: <https://ukr.ibis-birthdefects.org/birth-defects/>
3. Гречаніна, О.Я., Гречаніна, Ю.Б., Молодан, Л.В. та ін. (2013). Медична генетика. Змістовий модуль 6. Мітохондріальні хвороби: Методичні вказівки для студентів. Харків: ХНМУ.
4. Камю, А. (2020, 20 листопада). 20 цитат Альбера Камю. Хвиля. URL: <https://hviyla.com/news/culture/20-tsytat-albera-kamyu.html>
5. Історія та еволюція генної терапії. URL: <https://cancerfax.com/uk/the-history-and-evolution-of-gene-therapy/>

6. Будко Г.Ю. Морально-етичні принципи лікарської діяльності. Сум.ДУ(2024). URL: <https://pathology.med.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/08/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F-8.pdf>
7. Lundstrom, K. (2018, May 21). Viral vectors in gene therapy. *Frontiers in Molecular Neuroscience*. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6023384/>
8. Sandel, M. J. (2004, April). *The case against perfection*. *The Atlantic*. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2004/04/the-case-against-perfection/302927/>

ВІЙНА: ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ ДОВКІЛЛЮ

Краснікова Анастасія Максимівна, студентка 2-го курсу, 2-й медичний факультет
Науковий керівник: доктор філософських наук, професор, професор кафедри
філософії та суспільних наук *Абашик Володимир Олексійович*, Харківський
національний медичний університет

Вступ. Вплив війни на екологію України – це загроза не лише для природи, а й для майбутнього кожного з нас. Людина та навколишнє середовище – це взаємопов'язані системи. Коли руйнується природа, то це безпосередньо шкодить нам, людям: забруднюється вода, якою ми користуємося, повітря, яким дихаємо, та ґрунти, на яких вирощуємо їжу. Це завдає шкоди по життєвоважливих ресурсах. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, загальний екологічний збиток від теперішньої російської війни перевищив 108 мільярдів євро (станом на липень 2025 року) [1].

Метою даних роздумів буде аналіз та узагальнення основних екологічних загроз, що виникають внаслідок бойових дій, на прикладі повномасштабного російського вторгнення в Україну, передбачаючи обґрунтування необхідності розробки та впровадження ефективних міжнародних механізмів для запобігання, мінімізації та відшкодування шкоди, завданої довкіллю України.

Основна частина. Під час обстрілів Харкова ракети та вибухові пристрої потрапляли й потрапляють у житлові квартали, промислові зони, парки й зелені масиви. При вибуху у повітря підіймалися та підіймаються величезні хмари диму та пилу, що містили та містять залишки металу, палива для ракет, порошу, уламки будівельних матеріалів і хімічні сполуки, які утворюються при горінні побутових речовин. Ми дихаємо повітрям, насиченим частинками важких металів, сажі, токсичних газів, і навіть дрібними уламками вибухових речовин. Вони потрапляють у легені, осідають у носоглотці, а частина проникає у кров і тканини людини. Таке повітря робить повсякденне життя небезпечним і для людей, і для тварин, і для рослин [2].

Загалом екологічні збитки Харківщини від російської війни з 22 лютого 2022 р. по серпень 2025 р. оцінюють у понад 527,9 млрд грн. Одна з територій, котра зазнала шкоди, знаходиться біля річки Харків – ліва притока річки Лопань, яка, своєю чергою, впадає в річку Уди. Саме біля цієї річки розташований Журавлівський гідропарк із пляжами та зонами відпочинку, а також ліс, котрий постраждав [5]. Є декілька варіантів для відновлення цього лісу. Один з них ґрунтується на методиці новітніх фіторемедіаційних підходів з використанням дерев, що швидко ростуть (верба, тополя, вільха), а для очищення ґрунту і води також біотехнології – використання мікроорганізмів-деструкторів для розкладання органічних забруднювачів та детоксикації вибухових речовин [4].

Сьогодні є ряд новітніх технологій для відновлення екосистеми. Але ми маємо, на жаль, відновлення не звичне, а під час воєнних дій, що само по собі ускладнює процес відновлення природи в прифронтових містах. Отже, ми повинні не тільки відновити ліс, а ще й позбутися токсичних речовин, котрі могли потрапити разом з вибуховими пристроями. Один із варіантів може бути наступним: іонізаційні та плазмові системи, котрі нейтралізують пил, токсини та шкідливі мікроорганізми, в той час, коли мобільні сенсорні станції відстежують забруднення в реальному часі, дозволяючи контролювати ефективність очищення.

Понад 7,5 млн. кв. м. ґрунтів зазнали шкоди або були забруднені чи знищені на Харківщині. Відновлення 1 га з використанням комплексного підходу може коштувати біля 200–400 тис. грн. Наш ліс має близько 4 гектарів, а отже вартість відновлення досягне великої суми коштів. Однак завдяки підтримці, зокрема й волонтерських організацій та небайдужих людей, ми зможемо досягнути цілі [3].

Втрата прибережного лісу біля річки Харків – це про зникнення дерев, руйнування цілого живого світу для птахів та комах, і безпосередньо втрата для майбутнього людей. Коли закінчиться війна, і ми почнемо відновлювати ліс, то ми повернемо спокій: вода стане чистішою, повітря – легшим для дихання, а люди знову отримують затишне місце для відпочинку та зможуть відчувати гармонію із самим собою. Кожна посаджена верба, тополя чи вільха на місці, де велися бойові дії, буде знаком сили та незламності нашої країни.

Висновок. Отже, відновлення екосистеми поблизу водойм, що зазнали воєнного впливу, потребує комплексного підходу. Тому важливим є застосування новітніх технологій у поєднанні з природними механізмами саморегенерації, що своєю чергою дозволить не лише зменшити наслідки забруднення, але й засвідчить про незламність українського народу.

Список використаних джерел

1. Війна Росії проти України завдала докільню збитків на Харківщині на \$400 млн. URL: https://gwaramedia.com/en/russian-war-against-ukraine-caused-400mln-environmental-damage-in-kharkiv-oblast/?utm_source=chatgpt.com
2. Зміни забруднення повітря в містах України під час війни оцінювали через магнітну сприйнятливість та вміст важких металів у твердих частинках,

- зібраних на повітряних фільтрах. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0269749125014502?utm_source=chatgpt.com
3. «Ліс виживе»: волонтери рятують обвуглений війною лісовий масив Харкова. URL: https://www.theguardian.com/world/2024/dec/31/ukraine-volunteers-saving-kharkiv-war-charred-woodland?utm_source=chatgpt.com
 4. Систематичний огляд щодо зменшення поширених забруднювачів повітря в приміщеннях за допомогою рослинних методів: підхід фіторемедіації. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10005924/?utm_source=chatgpt.com
 5. Масштабна пожежа та ворожий обстріл завдали непоправної шкоди сосновому лісу біля Журавлівського гідропарку. URL: https://www.dzkh.city.kharkiv.ua/2024/10/01/%D1%87%D0%B8-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F-%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BB%D1%96%D1%81-%D0%BF%D1%96%D1%81/?utm_source=chatgpt.com

СЕРГІЙ ПЕТРОВИЧ ГРИГОР'ЄВ – ОСНОВОПОЛОЖНИК РЕНТГЕНОЛОГІЇ В УКРАЇНІ ТА ХАРКОВІ

*Левічева Анна Володимирівна, Буякова Анастасія Юрійвна, студентки 2-го курсу, 3
медичний факультет*

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та
суспільних наук *Чернуха Олександр Васильович*, Харківський національний
медичний університет

Вступ. Історія медицини в Україні формується завдяки видатним постатям, які своєю науковою, педагогічною та організаційною діяльністю визначали напрямки розвитку охорони здоров'я. Одним із найяскравіших представників цієї когорти є Сергій Петрович Григор'єв, який став основоположником вітчизняної рентгенології та справив значний вплив на становлення медичної науки у Харкові. Його діяльність є прикладом поєднання високого професіоналізму, відданості науці та глибокого усвідомлення суспільних потреб [1; 2].

Мета теми. Дослідження життєвого та наукового шляху С. П. Григор'єва, аналіз його внеску у становлення рентгенології як окремої медичної дисципліни, розкриття його ролі в організації системи охорони здоров'я в Харкові, а також оцінка впливу його діяльності на розвиток вітчизняної медичної освіти [1; 2; 3, с. 308–325].

Актуальність теми. Вивчення діяльності С. П. Григор'єва зумовлена тим, що саме він створив умови для розвитку рентгенології в Україні та заклав підґрунтя

для її подальшого вдосконалення. Наукові здобутки вченого дозволили зробити медичну допомогу більш точною та ефективною, а його організаційна діяльність сприяла створенню нових установ і формуванню потужної наукової школи. Сьогодні, коли медицина переживає новий етап модернізації, досвід і здобутки таких учених, як Григор'єв, залишаються важливим орієнтиром для сучасних лікарів та науковців [3, с. 308–325].

Біографія. Сергій Петрович Григор'єв народився у 1874 році. Освіту він здобув на медичному факультеті Харківського університету (нині Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна), після чого працював у клініці внутрішніх хвороб. У цей період його зацікавила нова на той час галузь – рентгенологія. Вчений став одним із піонерів застосування рентгенівських променів у клінічній практиці та поступово перетворив Харків на один із провідних центрів розвитку цієї дисципліни. Він організував навчання студентів та лікарів, створив спеціалізовані підрозділи й активно займався науковою роботою. Найважливішим досягненням Григор'єва стало заснування Всеукраїнської рентгенівської академії, що була унікальною установою для свого часу [1; 2; 3, с. 308–325].

Внесок у розвиток рентгенології. Наукова діяльність С. П. Григор'єва була спрямована на удосконалення методів рентгенодіагностики та впровадження їх у практику. Він розробив низку методичних рекомендацій щодо використання рентгенівських променів у діагностиці внутрішніх хвороб, зробив значний внесок у вивчення патології органів грудної клітки та кісткової системи. Вчений став засновником вітчизняної школи рентгенологів, підготував численних учнів і послідовників, які поширили його досвід у різних регіонах України та за її межами [1; 2].

Організаційна діяльність у Харкові. Окрім наукової та викладацької роботи, Григор'єв приділяв велику увагу організаційній діяльності. У Харкові він заснував Всеукраїнську рентгенівську академію - перший спеціалізований заклад такого типу у світі, що поєднував наукову роботу, практичну медицину та підготовку кадрів. Завдяки його зусиллям Харків перетворився на провідний центр розвитку рентгенології, де активно розвивались нові напрямки досліджень та впроваджувалися сучасні технології [2; 3, с. 308–315].

Значення діяльності для історії охорони здоров'я Харкова. Діяльність С. П. Григор'єва мала визначальний вплив на розвиток охорони здоров'я у Харкові. Його ініціативи сприяли створенню нових наукових і клінічних установ, підвищенню рівня медичної допомоги та вдосконаленню підготовки лікарів. Харків завдяки йому став не лише регіональним, а й всеукраїнським центром рентгенології. Важливо, що його робота поєднувала наукові дослідження з практичними потребами медицини, що забезпечило стійкий розвиток галузі [1; 2; 3, с. 308–315].

Висновок. Сергій Петрович Григор'єв є однією з ключових постатей в історії української медицини та охорони здоров'я. Його життєвий і науковий шлях демонструє, як індивідуальні зусилля можуть визначати розвиток цілої галузі. Як

засновник школи рентгенології та організатор Всеукраїнської рентгенівської академії він залишив по собі значну спадщину, яка стала основою для подальшого розвитку медичної науки в Харкові та в Україні загалом. Його внесок не лише збагатив медицину новими знаннями й методами, а й заклав підвалини для системних змін у сфері охорони здоров'я [1; 2; 3, с. 308–325].

Список використаних джерел

1. Енциклопедія Сучасної України. Григор'єв Сергій Петрович. URL: https://esu.com.ua/article-27135?utm_source=
2. Харківський національний медичний університет. Історичні постаті університету: Сергій Петрович Григор'єв. URL: knmu.edu.ua/news/pam-yatni-storinky-hnmu-rentgenolog-sergij-grygor-yev/?utm_source=
3. Красносельський, М. В., Артамонова, Є. О. (2020). 100 років Інституту медичної радіології та онкології імені С. П. Григор'єва: історичні події. *Український радіологічний журнал*, 28(3), 308–325.

ВІЙНА І ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ: МЕДИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ

Масленников Данило Валерійович, студент 3-го курсу, 1 медичний факультет
Науковий керівник: старший викладач кафедри філософії та суспільних наук
Москвін Ярослав Вікторович, Харківський національний медичний університет

Війна є одним із найсерйозніших чинників, що впливають на здоров'я нації. Вона не лише спричиняє безпосередні втрати серед населення, але й має довготривалі наслідки для психічного та соціального благополуччя людей. Руйнування медичної інфраструктури, обмежений доступ до лікування, вимушені міграції, зростання рівня тривожності та депресивних розладів – усе це формує комплексну проблему, яка потребує міждисциплінарного аналізу. Саме тому вивчення медичних, соціальних і філософських аспектів війни є надзвичайно актуальним.

Дослідження показують, що з медичного боку війна веде до збільшення числа тяжких поранень, ампутацій та інвалідності, а також значного поширення психічних розладів, зокрема посттравматичного стресового розладу, депресії та тривожних станів [1, с. 45–56].

Соціальні наслідки війни проявляються у дезорганізації сімейних і соціальних структур, збільшенні числа внутрішньо переміщених осіб, порушенні освітніх процесів та втраті робочих місць. Соціальні наслідки війни в Україні проявляються у масовому переміщенні людей: станом на зараз зареєстровано приблизно 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб, з них близько 3,6 млн перемістилися після 24 лютого 2022 року, а 2,5 млн з цієї групи не можуть повернутись через руйнування житла чи окупацію територій [2].

У сфері праці війна призвела до втрати робочих місць: майже 47 % внутрішньо переміщених осіб зараз не працюють, а близько 60 % людей, які мали роботу до повномасштабного вторгнення, її втратили [3].

Війна також значно погіршує доступ до медичних та соціальних послуг, особливо у віддалених або постраждалих регіонах, що підвищує ризик інфекційних захворювань, хронічних патологій та загальної соціальної вразливості населення [4].

Окремої уваги потребують етичні питання, з якими стикаються медичні працівники в умовах дефіциту ресурсів, адже це призводить не лише до моральних питань, а й до професійного виснаження [5]. Війна має багатосторонній та довготривалий вплив на здоров'я населення загалом, об'єднуючи медичні, соціальні й філософські питання. З медичної точки зору, конфлікти ведуть до зростання кількості поранених військових і цивільних із тяжкими ушкодженнями, що нерідко закінчується інвалідністю та потребує довготривалої реабілітації. Поряд із цим значно збільшується поширеність психічних розладів, зокрема посттравматичного стресового розладу та депресивних станів. Руйнування лікарень, нестача медичного персоналу та, звичайно, ліків ускладнюють доступ до своєчасної допомоги й підвищують ризик смертності [6].

Не менш важливими є філософські та етичні аспекти. Війна демонструє проблеми збереження людяності в умовах катастрофічного дефіциту ресурсів, ставить медичних працівників перед моральними дилемами щодо розподілу допомоги та сприяє професійному вигоранню.

Особливо це відчутно в українському контексті: лікарям у прифронтових регіонах доводиться працювати під обстрілами, вибирати, кого можна врятувати в першу чергу, а волонтери часто ризикують життям, доставляючи гуманітарну допомогу в зони бойових дій. Такі обставини змушують усе суспільство по-новому осмислювати базові цінності – співчуття, взаємопідтримку та готовність до самопожертви заради інших. У ширшому сенсі конфлікт змушує переосмислити базові цінності суспільства, його стійкість та здатність до солідарності у надзвичайних умовах [7, с. 1–10].

У результаті аналізу можна зробити кілька узагальнень. По-перше, війна для українського суспільства – це масштабний виклик для збереження здоров'я населення: фізичного, соціального та, звичайно, психічного. По-друге, саме український досвід показує, що навіть за таких критичних умов руйнування інфраструктури та масових міграцій суспільство здатне проявляти гуманність та взаємопідтримку. По-третє, робота медиків, волонтерів і психологів доводить, що моральна стійкість є не менш важливою за професійні навички. Тому головний урок полягає в тому, що країні потрібно будувати більш стійкі та гнучкі системи, які зможуть захистити людей не лише зараз, а й у майбутньому.

Передусім, системі охорони здоров'я потрібно збільшувати кількість мобільних медичних бригад у прифронтових і деокупованих регіонах, забезпечувати лікарні необхідним для них обладнанням і медикаментами, а також

розвивати реабілітаційні центри для поранених та осіб із інвалідністю. Органам соціального захисту необхідно розробляти спеціальні програми для внутрішньо переміщених осіб: забезпечувати тимчасове житло, доступ до роботи, освітніх та медичних послуг і, звичайно, створювати умови для повноцінного життя у нових громадах і ефективно розподіляти ресурси. Також дуже важливе ставлення суспільства до цих проблем, адже від цього залежить атмосфера, в яку потрапляють люди на новому місці.

Список використаних джерел

1. МОЗ України. (2024). Щорічний звіт про стан здоров'я населення України та епідемічну ситуацію за 2023 рік. Київ: Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/storage/uploads/386da5b2-66ed-4e85-932c-d9828ba76a7a/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%B7%D0%B0-2023-%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf>
2. Офіційна сторінка з даними щодо ВПО (робоча / архівна версія Міністерства соціальної політики) доступна за оновленим шляхом. Дані Мінсоцполітики / Інформаційно-обчислювального центру. URL: <https://old.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
3. NISS. Внутрішньо переміщені особи: де шукати допомогу під час війни? URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishno-peremishcheni-osoby-de-shukaty-dopomohu-pid-chas-viyny>
4. Осьодло В.І., Траверсе Т.М. (2023) Психологія і війна: незасвоєні уроки Густава ле Бона. Київ: Вид-во Верховної Ради України, 320 с.
5. Razum, O., & Wandschneider, L. (2023). Public health and war: Hope among the horrors? *American Journal of Public Health*, 113(2).
6. Garry, S. (2019). Armed conflict and public health: Into the 21st century. *Conflict and Health*, 13(1).
7. Jayasinghe, S., et al. (2024). The 12 dimensions of health impacts of war (the 12-D framework). *BMJ Global Health*, 9.

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Мироненко Яна Богданівна, студентка 3-го курсу, 2 медичний факультет

Науковий керівник: доктор філософії Фідоровська Марія Георгіївна, Харківський національний медичний університет

У сучасному світі гендерна рівність є важливою складовою сталого розвитку, однак у сфері вищої медичної освіти України все ще присутній дисбаланс у представленості жінок на керівних посадах. Основними причинами є суспільні стереотипи, які традиційно приписують чоловікам лідерські ролі, а жінкам домашні обов'язки, що ускладнює їхній шлях до кар'єрного зросту. В умовах сьогодення

суспільство досі розділяє професій за гендерною ознакою: спеціальності, пов'язані з дітьми та доглядом (педіатрія), вважаються «жіночими», тоді як престижні, силові та технічні (хірург, інженер, військовослужбовець) асоціюються з «чоловічими». Водночас наукова та викладацька діяльність розглядається більш нейтрально.

У сфері сімейних ролей і досі спостерігаються певні протиріччя. Частина суспільства дотримується традиційного поділу обов'язків на «чоловічі» та «жіночі» та розглядає жінку передусім як матір і домогосподарку. Водночас зростає концепція вільного вибору між сімейними та професійними пріоритетами, а також визнання здатності жінок до ефективного лідерського потенціалу.

Позитивною тенденцією є зростання підтримки жіночого лідерства. Значна частина студентської молоді вбачає у жінках не лише здатність до виконання управлінських функцій, але й необхідність їх активної участі у розвитку медичної освіти та системи охорони здоров'я загалом. Це створює підґрунтя для поступового руйнування стереотипів і формування нової культури управління.

Прогнози щодо змін у найближчі роки переважно оптимістичні. Багато хто очікує збільшення кількості жінок на керівних посадах, хоча думки щодо темпів цієї зміни розділилися. Серед ключових факторів, які можуть сприяти прогресу, є активне просування гендерної рівності, інформаційні кампанії, які сприяють новій суспільній обізнаності, а також залучення жінок до лідерських програм і проєктів. Чималу роль відіграють і зовнішні фактори, зокрема війна. З одного боку, це ускладнює професійний розвиток, а з іншого - призводить до зміни гендерного балансу, оскільки значна частина чоловіків мобілізована, і жінки отримують більше можливостей для реалізації свого потенціалу в професійному середовищі, в тому числі на керівних посадах.

Гендерний дисбаланс у керівництві зумовлений стереотипами та складнощами поєднання кар'єри з родинними обов'язками. Водночас є поступове зростання підтримки жіночого лідерства, що створює підґрунтя для подолання нерівності. «Гендерна рівність охоплює всі сфери життя, забезпечуючи рівні права та обов'язки, рівний доступ до освіти та кар'єрного зростання, справедливий розподіл домашніх обов'язків та захист від насильства й дискримінації. Вона сприяє покращенню якості життя, розвитку суспільства та відкриває нові можливості для самореалізації кожної людини» [1].

Отже, для подолання нерівності необхідно працювати над руйнуванням стереотипів, створювати умови для поєднання сімейних і професійних обов'язків, розвивати механізми підтримки жінок у кар'єрі та впроваджувати міжнародні стандарти гендерної рівності. Це дозволить забезпечити більш справедливий розподіл можливостей у сфері медичної освіти та сприятиме її ефективному розвитку.

Список використаних джерел

1. Що таке гендерна рівність? Чим відрізняються стать і гендер? URL: <https://dolmativska-gromada.gov.ua/news/1736841871>

ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА В МЕДИЦИНІ. ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Підгаєцька Софія Володимирівна, студентка 1-го курсу, 1 медичний факультет

Науковий керівник: старший викладач кафедри філософії та суспільних наук

Дейнека Володимир Васильович, Харківський національний медичний університет

Гендерні аспекти у медичній сфері створюють собою складну проблему, яка проявляється через системні упередження щодо медичних працівників, і пацієнтів жіночої статі. Соціокультурні стереотипи, що глибоко укорінені в суспільстві, часто спричиняють нерівномірність у професійному визнанні, доступі до медичних послуг та їх якості.

Клінічні дослідження свідчать про те, що пацієнтки жіночої статі повідомляють про більш сильний та частий і триваліший біль, у порівнянні із пацієнтами-чоловіками. Також жінки мають нижчий больовий поріг, кращу здатність розрізняти біль, вищі оцінки болю та меншу толерантність до больових подразників у лабораторних умовах. Часто ці гендерночутливі фактори залишають поза увагою медичних працівників різних ланок. Йдеться не лише про лікарів, а й про медичних сестер і санітарок, бо гендерні особливості пацієнтів мають бути прийняті до уваги на всіх етапах надання медичних послуг [1].

Яскравим прикладом цієї системної проблеми є дослідження Гоффмана та Тарзіана «Дівчина, яка плакала від болю: упередження проти жінок у лікуванні болю» (Hoffmann D.E., Tarzian A.J. 2001), в якому біло виявлено, що жінкам після операцій на серці значно рідше призначають наркотичні знеболюючі, ніж чоловікам. Замість цього їм частіше пропонують седативні засоби, з невизнанням, а інколи і з запереченням, їхніх досягнень. Як приклад – життєвий і професійний шлях українського педіатра Любові Малої, чії новаторські роботи з переливання крові немовлятам були приписані керівнику-чоловіку. Лише через десятиліття її внесок отримав визнання. Її історія, а також історії багатьох інших жінок-лікарів, яскраво свідчать про те, що гендерні упередження завдають шкоди не лише окремим фахівцям, але й всій системі охорони здоров'я [2].

Таким чином, гендерні упередження в медицині мають двоякий прояв: недооцінка болю у жінок-пацієнток і дискримінація жінок-лікарів. Це призводить до неефективного лікування та втрати професійного потенціалу.

Для зменшення негативного впливу гендерних стереотипів в галузі медицини можна запропонувати такі заходи, як впровадження гендернозорієнтованих протоколів діагностики та лікування болю та прозорих систем оцінки професійних досягнень і боротьба зі стереотипами щодо «чоловічих» медичних спеціальностей. Також важливим буде включення гендерного підходу до медичної освіти та підвищення обізнаності серед медиків щодо гендерних аспектів медицини.

Список використаних джерел

1. Hoffmann, D. E., & Tarzian, A. J. The girl who cried pain: a bias against women in the treatment of pain. *The Journal of law, medicine & ethics : a journal of the*

American Society of Law, Medicine & Ethics, 29(1), 2001. p. 13–27.
<https://doi.org/10.1111/j.1748-720x.2001.tb00037.x>

2. Мала Любов Трохимівна. (2025, травня 27). URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Мала_Любов_Трохимівна

ГЕНРІХ ГАЛБАН: ВНЕСОК У РОЗВИТОК КАФЕДРИ НЕВРОЛОГІЇ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Сосницька Анастасія Сергіївна, студентка 2-го курсу, 3 медичний факультет

Науковий керівник: кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри
філософії та суспільних наук *Демочко Ганна Леонідівна*, Харківський національний
медичний університет

Актуальність теми. Львівська медична школа залишає за собою імідж якісної медичної освіти заходу України. Попри століття університет, незважаючи на всі внутрішні та зовнішні політичні виклики продовжував привертати увагу відомих дослідників. Проте, незважаючи на чисельні праці науковців, і до сьогодні залишаються невідомими суспільству деякі аспекти діяльності неврологічної школи університету. Зокрема, і деякі факти діяльності одного з найважливіших персоналії початку ХХ століття – Генріка Галбана, безпосереднього засновника кафедри та відомого лікаря-дослідника в області неврології.

Мета: Виявити історичні особливості формування та розвитку кафедри неврології Львівського національного медичного університету за часів Генріха Галбана, виявити особливості досліджень науковця та проаналізувати його внесок у заснуванні та формуванні сучасної кафедри.

Об'єкт дослідження: засновник кафедри неврології – Генріх Галбан.

Ключові моменти. Починаючи ще з 1905 року в Львівському національному медичному університеті з'являється відомий доктор-невролог Генріх Галбан, який стає першим професором новоутвореної кафедри неврології та психіатрії.

В цьому ж році за проханням Галбана та розпорядженням Міністерства просвіти та віросповідання Австро-Угорщини на медичному факультеті відкривається клінічна амбулаторія по вулиці Гауснера 9 (сучасна вул. Григорія Сковороди), де дозволяється приймати пацієнтів з нервовими та психічними захворюваннями.

У будинку було 7 кімнат, з яких дві служили почекальною для хворих, дві — ординаторські (окремо для прийому чоловіків і для жінок), кабінет професора та дві лабораторії. Трохи пізніше на базі клініки була побудована казарма з лекційним залом. Коли у 1918 р. австрійські війська спустошили казарми, що знаходилися на вул. Піяров 6, пан Галбан звернувся до військової влади, щоб ці казарми були частково передані університету.

Після отримання кредиту від Міністерства на реконструкцію та оснащення цих будівель у травні 1924 р. було відкрито клінічне відділення на 40 неврологічних хворих. Тоді ж було підготовлено плани будівництва нового корпусу неврологічної та психіатричної клініки. У листопаді 1930 року було відкрито ліве крило нової клініки на 40-44 ліжка. У 1934 році була відкрита ще одна частина будівлі, а саме частина, яка з'єднує ліве крило з середнім крилом, вона була розрахована на 65 ліжок. Крім того, в клініці була гістологічна лабораторія, рентген-кабінет з діагностичним і лікувальним обладнанням, мала операційна для проведення енцефалографії, вентрикулографії та мієлографії. До складу лікувальних відділень входили:

- 1) відділення електролікування,
- 2) водолікування,
- 3) лікувальні ванни та постійна ванна.

Крім того, клініка мала невелику кінолабораторію, де самостійно знімали рідкісні рухові розлади. У центральній частині будівлі знаходився лекційний зал, а в подальшій частині – психіатричне відділення. У клініці лікували до 1000 хворих на рік, лекції відвідували від 21 до 48 студентів. У цьому ж корпусі донині функціонує кафедра неврології університету, але зі значними змінами. В 1930 році було закладено ще один неврологічний корпус ЛНМУ за проектом архітектора Тадеуша Обмінського, який зведеться у 1933 році. Як вище було зазначено, засновником кафедри неврології ЛНМУ вважають вище згаданого Генріка Галбана. За період управління кафедрою нагороджений орденом «Odrodzenia Polski» та відзначений «Krzyżem Walecznych».

Наукові дослідження Генріка Гальбана були присвячені проблемам клінічної невропатології. Він одним із перших детально описав морфологічні зміни, характерні для прогресуючого та псевдобульбарного паралічів, а також для центральної нервової системи при таких захворюваннях, як правець, спинна сухотка та алкогольна полінейропатія. Крім того, він вивчав питання діагностики та лікування хвороб екстрапірамідної системи, зокрема летаргічного енцефаліту.

Висновок. Генріх Галбан був не лише видатним науковцем, але й реформатором медичної освіти у Львові. Його діяльність сприяла становленню кафедри неврології як центру наукових досліджень і підготовки висококваліфікованих спеціалістів у галузі неврології.

Список використаних джерел

1. Program wykładów na rok akademicki 1931/1932 i skład Uniwersytetu w latach akademickich 1930/1931, 1931/1932. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/434913/edition/349032/content>
2. Медицина України та Польщі – поєднання долями (біобібліографічний довідник). За загальною редакцією Т. А. Остапенко / П. І. Червяк. Київ: Фенікс, 2021. 294 с.
3. Івасюк Г., Негрич Т., Матвієнко Ю., Боженко Н., Криса В. Кафедра неврології Львівського національного медичного університету імені Данила

Галицького (заснування, становлення, наукова діяльність). Львів: ЛНМУ імені Данила Галицького, 2018. 52 с.

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Стрельнікова Ксенія Олексіївна, Ваш Олександра Андріївна, студентки 3-го курсу,
1 медичний факультет

Науковий керівник: старший викладач кафедри філософії та суспільних наук
Москвін Ярослав Вікторович, Харківський національний медичний університет

Однією з актуальних проблем сьогодення філософи, екологи та соціологи визначають екологічну кризу, яка створює проблему для людства та планети і вимагає формування комплексних підходів для її вирішення. В сучасному філософському дискусії все частіше ставиться питання про гендерні аспекти формування екологічної поведінки та свідомості населення. Екологічні питання здебільшого розглядаються в політичній та економічній площині. Філософія закликає нас зануритися саму в суть проблеми, вона демонструє, що наше ставлення до навколишнього середовища сприймається через призму соціальної позиції, культурних очікувань та гендерних ролей [1, с. 5]. Дослідження, які вивчають зв'язок між екологічною відповідальністю та гендером, визнаються важливими та формують розуміння того, як соціальні ролі та різноманітні стереотипи змінюють наше ставлення до природи. Описана проблематика виходить за межі традиційних етичних викликів і має значення для сучасної філософії, адже вона є ключем для будь-яких міждисциплінарних досліджень.

Метою дослідження є вивчення екологічної відповідальності через аналіз філософських принципів гендерних аспектів, а також зроблено акцент на виявленні ключових відмінностей на погляди чоловіків та жінок у їх ставленні до природи. Робота проведена з використанням описово-аналітичного методу та аналізу джерел з акцентом на філософські та соціологічні дослідження екофемінізму, гендерних студій та екологічної етики.

Аналіз джерел дав змогу виділити кілька суттєвих моментів. Екофемінізм у сучасному розумінні підкреслює, що домінування над жінками та руйнування природи мають спільне підґрунтя – вони виростають із архаїчних патріархальних суспільних порядків. Тут варто наголосити: мова не йде про «природну жіночу близькість» до довкілля. Йдеться про ролі й очікування, які накладає суспільство, і які впливають на наші дії та світосприйняття [6].

Причини того, що жінки частіше стають на захист природи мають соціокультурне коріння. Наприклад, саме жінки активніше беруть участь у сортуванні сміття, підтримують еко-моду чи надають перевагу відповідальному споживанню, а також беруть участь у екологічних рухах і громадських ініціативах [3, с. 71– 80]. Подібні практики тісно перегукуються з образом берегині дому, бо

ощадливе ставлення до ресурсів традиційно вважалося частиною побуту. Водночас така поведінка не завжди є свідомим вибором: часто вона закладається вихованням і суспільними нормами ще з дитинства. Однак такі норми сприяють більш екологічній поведінці.

Чоловічий підхід до екологічних питань має зовсім інші акценти. Нерідко він поєднується з уявленням про силу, раціональність і технологічний розвиток. Іноді це робить емоційну прихильність до природи у чоловіків менш вираженою. З іншого боку, деякі напрями, наприклад розвиток «зелених» технологій чи бізнес-проектів у сфері сталого розвитку, навпаки, асоціюються з успіхом та лідерством, економічною складовою, що робить їх більш привабливими саме для чоловічої аудиторії.

Усвідомлення цих відмінностей сприяє формуванню екологічної політики, яка дасть можливість прийти до інклюзивності. Вона враховуватиме різні мотиви, притаманні окремим групам населення, і таким чином забезпечить більш ефективне залучення людей до захисту довкілля. Наприклад, волонтерські акції – жінки й чоловіки разом висаджують дерева, прибирають узбережжя, сортують відходи. Це свідчить про те, що кожен робить однаковий внесок у захист довкілля [2].

Проведений нами аналіз дозволив побачити соціальне коріння екологічної відповідальності як явище, спричинене гендерними відмінностями. Важливим кроком буде перехід від загальної екологічної свідомості до більш ефективної гендерної чутливості, що дозволить краще зрозуміти, як соціальні ролі, гендерні стереотипи та цінності впливають на наше ставлення до довкілля. Змінивши підходи до розуміння екологічної відповідальності, ми зможемо не тільки передбачати поведінку людей, але й переглянути застарілі уявлення про жіночність і мужність. Це приведе до усвідомлення того, як ці гендерні конструкції безпосередньо впливають на наше ставлення до природи. Включення гендерної перспективи в екологічну політику та освіту є розумним кроком [4, с. 1–11]. Такі ініціативи активно підтримуються спонсорами й фондами, адже сьогодні надзвичайно популярною є тема любові до природи та збереження довкілля. Це дає змогу залучати додаткові інвестиції, зменшувати державні витрати та підвищувати результативність екологічних програм [5, с. 3–16]. Таким чином, гендерно збалансований підхід не лише розширює участь людей у природоохоронних проєктах, а й формує стратегію, у якій поєднуються екологічні й соціальні цінності. Це стає ключем до створення більш справедливого, відповідального та сталого суспільства.

Список використаних джерел

1. United Nations Development Programme. (2023). A Resource Guide on Gender Equality for FOLUR. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-10/a_resource_guide_for_gender_equality_for_folur.pdf

2. Polish Tien Y-H., Huang J. Gender Differences in Pro-Environmental Behavioral Intentions, Environmental Values during the COVID-19 Pandemic in Taiwan. *Journal of Environmental Studies*. Vol. 32, No. 5 (2023), 4813–4823.
3. Unay-Gailhard I., Bojnec S. Gender and the environmental concerns of young farmers: Do young women farmers make a difference on family farms? *Journal of Rural Studies*, Vol. 88, Dec. 2021, 71–82.
4. Гендерна перспектива сфери захисту довкілля в Україні. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/15457284>
5. Chakraborty, J., & Goswami, A. (2025). Women and nature: Ecofeminist study in social media. *F1000Research*, 14, 455.
6. Екофемінізм в дії: тренінг для жінок-лідерок Одещини. URL: <https://ngowuu.org/ekofeminizm-v-dii-treninh-dlia-zhinok-liderok-odeshchyny/>

РОЛЬ ЕТИЧНИХ І СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ЗДОРОВ'Ї СЕРЦЯ

Фішензон Фаїна Феліксівна, студентка 2-го курсу, 1 медичний факультет
Науковий керівник: старший викладач кафедри філософії та суспільних наук
Москвін Ярослав Вікторович, Харківський національний медичний університет

Серце в культурі та наукових дослідженнях розглядається не лише як фізіологічний орган, але й як символ духовного та емоційного аспекту людського життя. Етичні принципи та соціально-психологічні чинники суттєво впливають на стан серцево-судинної системи, адже психоемоційні фактори часто стають рушійною силою стресових реакцій і соматичних порушень.

Наукові дані у сфері психосоматики підтверджують безпосередній взаємозв'язок між емоційним станом людини та її серцевим здоров'ям. Наприклад, коли людина переживає сильний стрес — перед іспитом чи під час конфлікту — серце починає битися швидше та підвищується тиск. Натомість у моменти радості чи закоханості ми відчуваємо тепло в грудях і легкість у тілі — це приклад того, як позитивні емоції зміцнюють серцеву діяльність [2].

Психологічний стан має прямий вплив на рівень артеріального тиску, частоту серцевих скорочень і здатність організму протистояти хронічним захворюванням. Постійне емоційне напруження, надмірний тягар відповідальності, високі суспільні вимоги, а також морально-етичні принципи, які ігнорують особистісні можливості людини, можуть сприяти розвитку патологій серцево-судинної системи. Зокрема, орієнтація на «ідеальну відповідальність» часто приводить до надмірної самокритики та постійного почуття провини, що з часом виснажує серцеву систему. Так, у стані страху чи тривоги серце може відчувати перебої, а хронічна депресія часто супроводжується зниженим тонусом судин. Протилежний ефект

спостерігаємо, коли людина знаходить сенс у житті та має гармонійні стосунки — тоді серце працює стабільніше [2].

Позитивні цінності, такі як довіра, підтримка та емпатія, створюють сприятливий психологічний фон, який допомагає знизити рівень стресу. Сучасні дослідження акцентують увагу на тому, що профілактика серцево-судинних захворювань має враховувати не лише фізичні аспекти, до яких відносяться здорове харчування та активний спосіб життя, але й соціально-психологічні практики. Ефективними підходами є розвиток навичок управління стресом, побудова гармонійних стосунків у суспільстві і підтримка моральних орієнтирів, які сприяють внутрішньому спокою. Прикладом може бути практика вдячності або медитація: люди, які щодня усвідомлено дякують за щось добре, рідше мають підвищений тиск та скарги на біль у серці. Філософія серця в українській культурі також підкреслює, що серце є центром духовного життя людини, воно пов'язане із совістю та любов'ю [4]. Серце у філософії П. Юркевича — це скарбник і носій усіх тілесних сил людини, центр її душевного й духовного життя, усіх пізнавальних дій душі, морального життя, скрижалі, на якому викарбуваний природний моральний закон [5]. Серце завжди виступає чимось більшим, ніж просто органом перекачування крові. Воно являє собою центр духовного буття людини та є символічним джерелом її прагнень. За допомогою серця ми кохаємо та ненавидимо. У народних віруваннях серце є причиною наших почуттів, а в науковому підході не стільки причиною, скільки медіатором, який реагує на наші почуття. І від цієї реакції може залежати наше подальше самопочуття.

Отже здоров'я серця залежить від комплексного поєднання біологічних, психологічних і соціально-етичних факторів. Глибше усвідомлення ролі цінностей і психоемоційного стану у підтримці серцевого здоров'я дає перспективи для інтеграції медицини, психології та філософії в цілісний підхід до добробуту людини. Водночас філософський підхід К. Г. Юнга до колективного несвідомого допомагає зрозуміти серце як символ єдності людського досвіду та джерело духовної сили. Іноді, щоб зрозуміти зв'язок між самопочуттям і роботою серця, варто звернутися до психології або навіть до глибин психоаналізу, адже не всі причини лежать на поверхні — їхній вплив на здоров'я може бути прихованим і неусвідомленим [6].

На мою думку, найбільше відкриття цього дослідження полягає в тому, що серце реагує не лише на фізіологічні подразники, але й на якість нашого життя, цінності та здатність переживати. Я особисто усвідомила, що навіть короткі моменти радості або прояви підтримки від близьких можуть мати лікувальний ефект для серця.

Список використаних джерел

1. Солощенко Г. Нехай серце б'ється. Київ: Білка, 2025. 424с.
2. Siegel D. J. The Mindful Brain. New York: W. W. Norton & Company, 2007. 416 p.
3. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Харків: КСД, 2020. 160 с.

4. Філософія серця. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Філософія_серця
5. Юркевич П. Ідея – Серце – Розум і досвід. Вінніпег, 1984. 167 с.
6. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Львів: Астролябія, 2018. 608 с.

ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ В КИЇВСЬКОМУ РЕГІОНІ

Чуприна Олександра Романівна, студентка 1-го курсу, 1-й медичний факультет
Науковий керівник: доктор філософських наук, професор, професор кафедри
філософії та суспільних наук *Абашик Володимир Олексійович*, Харківський
національний медичний університет

У 2022 році Київщина посідала шістнадцяте місце в екологічному рейтингу України згідно з журналом «Фокус» [1]. Незважаючи на відсутність нових даних, адже їх збирання може бути небезпечним для життя фахівців, ситуація в регіоні не тільки залишається сталою, але й погіршується, тому що, чим довше триває російська війна, тим більше вона завдає шкоди довкіллю [3]. До факторів, які щороку впливають на стан ґрунту, питної води, повітря, також додалися фактори війни. Уламки ракет, масові пожежі – і це лише декілька із таких факторів, що впливають на стан довкілля, життя людей та тварин.

З початком повномасштабного вторгнення Київщина зазнала багато збитків. Пошкоджена критична інфраструктура, житлові будинки, дитячі садочки, школи. Але будинки можна відбудувати за відносно короткий час, порівнюючи з проблемою відновлення екосистеми. Все це призвело до значного погіршення якості життя киян.

За даними газети «Вечірній Київ» близько 864 тисяч гектарів, це майже четверта половина усієї площі Київської області, стали тимчасово непридатними для вирощування на них різних зернових культур. З цього виникає проблема з харчуванням містян, бо одним з найважливіших факторів є саме харчування. Якісна їжа, збагачена вітамінами, мінералами та корисними елементами, дає енергію для фізичної та розумової діяльності і підвищує імунітет. Якщо ж у людини послаблений імунітет чи не вистачає вітамінів та поживних речовин в організмі, то відповідно і з'являються проблеми зі здоров'ям.

Від вибухів ракет та дронів у повітря вивільняється чадний газ (CO), вуглекислий газ (CO₂), оксиди азоту (N₂O), формальдегід, а також пари ціанистої кислоти. Довготривалий вплив навіть низьких доз цих речовин може спричинити неврологічні проблеми, такі як порушення концентрації, проблеми з пам'яттю та емоційні зміни тощо.

Також російська армія нанесла жаклиний удар по водоймищам Київщини. Перша атака на Дніпро відбулася 26 лютого 2022р., коли вони цілилися у дамбу Київського водосховища. Українська протиповітряна оборона збила ракету, повідомило тоді Міністерство інфраструктури з посиленням на Укрводшлях. У

березні 2022 р. російські окупанти зайшли у Київську область. Щоб вони не змогли пройти далі на Київ, українська армія змушена була підірвати дамбу через річку Ірпінь. Внаслідок цього село Демидів було затоплене. Однак більшість мешканців, судячи з відеоматеріалів багатьох видань, про це не шкодують. Хоча їм доводиться тепер місяцями відкачувати воду зі своїх городів та садів. Демидів перебував під російською окупацією з перших днів повномасштабного вторгнення росії, нарешті був звільнений 31 березня 2022 року.

Тактика «випаленої землі», як вважають різні оглядачі, серед яких співробітник американського Інституту досліджень зовнішньої політики Роб Лі, мала значний успіх для стримування російських військ на півночі країни в перші тижні. Також з Дніпра неодноразово діставали збиті гвинтокрили росіян, наприклад, у травні про підйом Мі-24 з двома трупами пілотів повідомляло Міністерство оборони України [2].

Але, на мою думку, найнебезпечніша ситуація виникла після російського влучання в саркофаг Чорнобильської АЕС 14 лютого 2025 року. Після цього удару українська влада провела негайну оцінку структурних пошкоджень і потенційних радіаційних ризиків. Державна служба України з надзвичайних ситуацій підтвердила, що рівень радіації залишається в межах норми, хоча початкові оцінки вказували на значні пошкодження захисного укриття. Внаслідок того російського удару вдалося уникнути жертв і постраждалих. Причому за повідомленням ДСНС, радіаційний фон після вибуху не перевищував норми і становив 0,57 мкЗв/год. Проте, якщо б ушкодження були масштабнішими в Київському регіоні, то значно підвишився б рівень радіації, що призвело б до проблем з щитоподібною залозою, шлунково-кишковим трактом, легенями, статевою системою та ін. [4].

Війна – це прояв негуманного ставлення країни-агресорки до людей, що проживають на території України, до екології нашої країни. Але негативні наслідки для навколишнього середовища мають й інші фактори, наприклад, зневажливе ставлення до сортування сміття, викид відходів в кущі чи на узбіччя дороги – все це забруднює не лише візуально, а й впливає на якість ґрунту та ґрунтових вод. Беззаперечно, російська війна суттєво негативно впливає на нашу екологію, однак ми також повинні не нехтувати простими правилами, які впливають на якість не лише нашого життя, але й життя оточуючих.

Список використаних джерел

1. Екологічний рейтинг областей. URL: <https://focus.ua/uk/ratings/504721-ekologicheskiiy-reyting-oblastey-ukrainy-2021>
2. Вода під час війни: як бойові дії впливають на стан річкових вод. URL: <https://dnister.in.ua/articles/229279/voda-pid-chas-vijni-yak-bojovi-dii-vplivayut-na-stan-richkovih-vod->
3. Природа та війна: як військове вторгнення Росії впливає на довкілля України. URL: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html#:~:text=%D0%9F%D1%96%D1%81%D0%BB%D1%8F%20%D0%B>

[2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%20%D0%BC%D0%B8%20%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%20%D0%BF%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8,%D0%B7%20%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%B4%D0%BE%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B8%20%D0%BA%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%83.](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B0_%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%BE%D1%84%D0%B0%D0%B3_%D0%A7%D0%90%D0%95%D0%A1)

4. Атака на саркофаг ЧАЕС. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B0_%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%BE%D1%84%D0%B0%D0%B3_%D0%A7%D0%90%D0%95%D0%A1

МЕДИЧНИЙ ЕТИКЕТ У СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ: СПІЛЬНІ РИСИ ТА СПЕЦИФІКА РІЗНИХ КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ

Щербакова Софія Олексіївна, студентка 2-го курсу, 1 медичний факультет

Науковий керівник: кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук *Маруценко Олег Анатолійович*, Харківський національний медичний університет

Медичний етикет є важливою складовою сучасного світу, адже від нього залежить взаємодія між пацієнтом та лікарем. Ще з давніх часів що свідчить про упередження медиків, які сприймають жіночі скарги на біль як «емоційні» або «перебільшені», а не об'єктивні медичні симптоми [1].

Недостатня увага, яка приділяється гендерним аспектам у медицині, формує системну проблему, що потребує негайного вирішення. Відсутність комплексного підходу до врахування гендерних особливостей призводить до неефективної діагностики і лікування, що в комплексі суттєвим чином погіршує якість наданих медичних послуг.

Окремої уваги заслуговує вплив гендерних стереотипів на кар'єрне зростання в професійному медичному середовищі. Студенткам медичних ЗВО, які обрали медицину та важкий шлях до освоєння професії хірурга-кардіолога доводиться стикатися з поширеним стереотипом на кшталт «жінка-хірург не може бути ефективною». Яскравим аргументом проти цього упередження слугує кар'єра лікарки Наталії Ковальової – українського хірурга-кардіолога, яка виконує складні операції на серці, вимагаючи не лише високої технічної майстерності, але й фізичної витривалості. Її досвід доводить, що професійні якості (акуратність, концентрація, дрібна моторика) визначаються індивідуальними здібностями, а не статтю.

Також, окрім знецінення можливостей та потенціалу жінок-лікарів, непоодинокі трапляються ситуації

існують правила поведінки медиків, що спрямовані на вдосконалення довіри, честі, поваги та психологічного комфорту людини.

У працях античних мислителів можна звернути увагу на основи того, що зараз називають етичними принципами медицини. Незважаючи на різницю між релігійними, національними і гендерними контекстами, медичний етикет продовжує розвиватись, набувати нових форм відповідно до традицій і особливостей різних країн світу [1].

Беручи до уваги спільні риси медичного етикету, можна помітити, що майже в усіх культурах найбільшим потенціалом є повага до пацієнта та його гідності, а також конфіденційність, ввічливість і професіоналізм, що формують впевненість та довіру лікареві. Зобов'язання медиків полягає в тому, щоб не лише надавати допомогу, а й забезпечувати пацієнтові відчуття безпеки. Саме ці універсальні принципи стали спільними для медицини у різних країнах світу, попри культурні відмінності [2].

Слід звернути увагу і на національний контекст, де гендерний аспект часто стає ключовим. Наприклад, у США акцент робиться на індивідуальності та праві пацієнта на вибір – кожна медична маніпуляція обговорюється з пацієнтом і потребує згоди, і лікар повинен детально інформувати щодо всіх можливих варіантів лікування.

Яскравим прикладом є практика, коли в США жінка з високим генетичним ризиком раку молочної залози після детального обговорення з лікарем усіх можливих опцій свідомо обирає превентивну мастектомію, реалізуючи своє право на вибір на основі повної інформованої згоди.

У Японії етикет ґрунтується на стриманості і колективізмі, до того ж, рішення приймає не лише пацієнт, а й його сім'я, при цьому лікар має виявляти повагу у спілкуванні. В Японії, у випадку виявлення у плода вад розвитку, лікар з повагою обговорює цей делікатний діагноз не лише з вагітною жінкою, а й з її чоловіком та старшими членами родини, і рішення про подальшу долю вагітності приймається ними спільно, з урахуванням інтересів усієї сім'ї [5].

В арабських країнах (наприклад, Саудівська Аравія, Ємен) лікування тісно пов'язане з релігійними доктринами, гендерний культурний контекст приписують правила поведінки в медичних закладах. Жінки мають тут найбільше проблем з лікуванням, оскільки лікарю бракує через проблему складності отримання ними медичної освіти. Гострими є дискусії навколо сурогатного материнства, бо вірування різняться – для когось це надія виростити дитину, а для деяких – гріх.

Такі країни, як Афганістан і Конго можна об'єднати в категорію недієздатних, де крайні форми гендерної дискримінації стають перешкодою для доступу до здоров'я [4]. Тут доступ жінок до лікування визначається не стільки культурним етикетом, скільки релігійним екстремізмом (в Афганістані) або наслідками збройних конфліктів (у Конго), перетворюючи його на питання виживання.

Європейська традиція акцентує увагу на партнерських відносинах між лікарем і пацієнтом, підкреслюючи цінність прав людини. В Україні можна

помітити поєднання європейських стандартів з традиційною довірою до авторитету лікаря, що відображає як сучасний розвиток медицини, так і національну культурну спадщину. Прикладом є поширена ситуація, коли пацієнт в Україні, підписавши детальну інформовану згоду на операцію за європейським зразком, усе ж завершує розмову з хірургом фразою: «Лікаре, я вам повністю довіряю, робіть так, як вважаєте за потрібне».

Сучасні міжкультурні відмінності створюють нові виклики для етикету, вони можуть бути причиною непорозумінь, особливо коли йдеться про міжнародну медичну практику або обслуговування іноземних пацієнтів. Наприклад, серйозні суперечки виникають під час обговорення питань евтаназії, адже у різних країнах ставлення до неї відрізняється, а базовий принцип «не нашкодь» часто стає предметом дискусій між лікарями, пацієнтами та суспільством [3].

Таким чином, медичний етикет є не лише сукупністю правил та норм поведінки, а й системою цінностей, яка поєднує в собі довіру, професіоналізм, повагу і ввічливість. Саме ці аспекти сприяють надійному лікуванню і допомагають усунути конфлікти, що можуть бути пов'язані з релігійною позицією та певними цінностями пацієнта.

Список використаних джерел

1. Principles of Clinical Ethics and Their Application to Practice: URL. <https://surl.lu/cfmfct>.
2. “Don’t let me be misunderstood”: communication with patients from a different cultural background. URL. <https://surl.li/gjassi>.
3. Cross-Cultural Medical Ethics. URL. <https://surl.lt/bbrfbl>.
4. Жінки в Афганістані. URL. <https://surli.cc/jipagb>.
5. У Японії скасували обов’язкову стерилізацію для трансгендерів, які юридично хочуть змінити стать. URL. <https://surli.cc/aoduoy>.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ВІЙНИ: ГЕНДЕРНО-ЧУТЛИВІ ПІДХОДИ ДО АДАПТАЦІЇ ЕВАКУЙОВАНИХ ОСІБ

Швед Ольга Петрівна, к. істор. н., доцент, викладачка кафедри українознавства та філософії, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

Анотація

Розглянуто особливості реалізації соціальної політики України в умовах воєнних викликів, спрямованої на підтримку та адаптацію евакуйованих осіб. Зазначено, що війна призвела до масштабного переміщення населення, зростання соціальної напруги та потреби у формуванні нових підходів до надання соціальних послуг. Наголошено на важливості врахування гендерного виміру при розробленні державних програм підтримки, що дозволяє ефективніше реагувати на потреби різних груп населення.

Акцент зроблено на гендерно-чутливих механізмах адаптації переселенців, які враховують специфічні потреби жінок, чоловіків та дітей у процесі відновлення соціальної стабільності. Зокрема, розглянуто питання забезпечення рівного доступу до освіти, працевлаштування, психологічної підтримки та безпечного житла. Підкреслено, що жінки часто виконують ключову роль у підтриманні соціальної згуртованості громад, тому для них необхідно створювати спеціальні програми соціальної інтеграції та професійного розвитку.

У роботі проаналізовано роль державних і міжнародних інституцій у реалізації політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Визначено, що ефективна міжвідомча координація, цифровізація процесів обліку допомоги та участь громадянського суспільства є ключовими умовами забезпечення прозорості та результативності соціальної політики. Окрему увагу приділено досвіду міжнародних організацій, які підтримують гендерно орієнтовані програми для евакуйованих осіб.

Зроблено висновок, що гендерно-чутливий підхід у соціальній політиці сприяє формуванню більш інклюзивної моделі суспільства, підвищує соціальну стійкість громад і забезпечує ефективну адаптацію евакуйованих осіб у післявоєнний період. Такий підхід не лише підсилює соціальну справедливість, але й формує підґрунтя для сталого розвитку України в контексті європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу: Соціальна політика України у період війни набула системного та антикризового характеру, оскільки саме вона забезпечує базові умови життєдіяльності населення, стабільність соціальної системи та відновлення довіри громадян до держави. Після початку повномасштабних бойових дій держава зіткнулася з необхідністю швидкої переорієнтації соціальних програм, створення механізмів для оперативної підтримки внутрішньо переміщених осіб і тих, хто втратив джерела існування. У цих умовах уряд посилив функції Міністерства соціальної політики, розширив інструменти адресної допомоги та цифровізував процеси обліку населення, що потребує підтримки.

Важливим етапом трансформації стало впровадження електронних сервісів, таких як платформа «Допомога», що забезпечила прозорий розподіл фінансової допомоги серед постраждалих. Це дозволило зменшити корупційні ризики, прискорити процеси нарахування виплат і підвищити ефективність реагування на нові соціальні потреби [3]. Паралельно відбувалася децентралізація системи підтримки - місцеві громади отримали розширені повноваження для надання соціальних послуг, що забезпечило швидшу адаптацію евакуйованих осіб до нових умов проживання.

Суттєвим викликом для соціальної політики стала необхідність узгодження короткострокових антикризових дій із довгостроковими стратегіями розвитку. З одного боку, пріоритетом залишалася термінова допомога людям, які втратили житло чи роботу, з іншого – формувалася основа для майбутнього відновлення соціальної інфраструктури. Відтак, політика уряду зосередилася не лише на роздачі

матеріальної допомоги, але й на створенні програм реінтеграції, перекваліфікації та працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, що є ключем до економічної стійкості.

Особливу увагу держава приділяє забезпеченню соціальних гарантій для найбільш вразливих категорій населення - осіб з інвалідністю, пенсіонерів, багатодітних родин та самотніх матерів. Підтримка таких груп відображає гуманістичний характер соціальної політики навіть у надзвичайних умовах. Таким чином, державна система соціального захисту трансформується з орієнтації на компенсаційні заходи у модель активної соціальної адаптації та відновлення людського потенціалу, що є основою для стійкого розвитку у повоєнний період.

Гендерно-чутливі підходи до формування соціальної політики в умовах війни стали важливою складовою державного управління, адже наслідки воєнних дій по-різному впливають на чоловіків і жінок, дітей та людей похилого віку. Значна частина евакуйованих осіб - це саме жінки з дітьми, які стикаються з подвійним навантаженням: необхідністю забезпечення родини та адаптацією до нових соціально-економічних умов. Тому державна політика має враховувати ці особливості, спрямовуючи ресурси на створення програм психологічної підтримки, доступу до освіти для дітей і сприяння зайнятості жінок у безпечних регіонах.

Інституціоналізація гендерного підходу у кризових умовах проявляється через розробку та впровадження спеціалізованих програм, таких як «Робота» та «Армія відновлення», у межах яких жінкам надаються можливості професійного розвитку, перекваліфікації та соціальної інтеграції [4]. Ці ініціативи сприяють не лише економічній активності жінок, але й відновленню місцевих громад, адже забезпечують розвиток людського капіталу навіть у складних умовах. Крім того, реалізація подібних проєктів відповідає європейським стандартам рівності, закріпленим у стратегічних документах ЄС щодо участі жінок у процесах відновлення та прийняття рішень.

Підтримка гендерної рівності в умовах воєнного стану також передбачає боротьбу з проявами дискримінації, насильства та нерівного доступу до соціальних благ. Особливу увагу держава приділяє захисту жінок, які постраждали від сексуального насильства під час війни, через програми психологічної, медичної та юридичної допомоги. Важливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні організації, зокрема ООН Жінки, які надають технічну підтримку та сприяють розробці політик, орієнтованих на жінок і дівчат, що зазнали травматичних подій.

Крім безпосередньої допомоги, гендерно-чутливий підхід спрямований на зміну суспільних уявлень щодо ролі жінок у період війни та відновлення країни. Жінки дедалі активніше залучаються до процесів державного управління, місцевого самоврядування, волонтерської діяльності та відбудови соціальних інституцій. Таким чином, гендерна політика стає не лише напрямом соціального захисту, а й ключовим елементом стратегії стійкого розвитку, що забезпечує справедливий розподіл можливостей і підвищує ефективність використання людського потенціалу держави.

В умовах масштабного внутрішнього переміщення населення система соціальної політики України зазнала суттєвих змін. Перед державними інституціями постала необхідність одночасно реагувати на зростання потреб у соціальному захисті та формувати нові інструменти підтримки. Основним завданням стало створення механізмів швидкого реагування на потреби евакуйованих громадян і забезпечення ефективної координації між центральними та місцевими органами влади [1]. Така трансформація відображає поступовий перехід від традиційної моделі допомоги до адаптивної, де пріоритетом стає гнучкість, інклюзивність і персоналізований підхід до кожної категорії отримувачів.

Сучасна соціальна політика спрямовується не лише на матеріальну підтримку, а й на сприяння соціальній інтеграції переселенців у нові громади. Зокрема, активно розвиваються програми професійної перепідготовки, освітні ініціативи для дітей і молоді, а також соціальні сервіси з психологічної підтримки. Підвищується роль місцевих громад, які стають ключовими суб'єктами реалізації державної політики, адаптуючи її до конкретних потреб свого населення. У результаті формується багаторівнева система соціальної допомоги, де поєднуються державні ресурси, міжнародна підтримка та громадські ініціативи.

Гендерно-чутливий підхід став одним із центральних напрямів оновлення соціальної політики. Він передбачає урахування специфічних потреб чоловіків і жінок у процесі адаптації після евакуації, а також усунення дискримінаційних бар'єрів. Наприклад, жінки, які часто несуть подвійне навантаження – як опікуни дітей і як економічно активні особи, – потребують доступу до спеціалізованих програм перекваліфікації, дитячого догляду, медичної та психологічної підтримки. Водночас чоловіки, які втратили роботу або статус годувальника, стикаються з проблемами самоідентифікації, що потребує окремих програм ресоціалізації та працевлаштування.

Особливу увагу держава приділяє створенню безпечного середовища для всіх категорій евакуйованих. Це включає запобігання домашньому насильству, розвиток кризових центрів для жінок і дітей, а також формування правових механізмів захисту переселенців від експлуатації. Важливим напрямом залишається забезпечення доступу до якісної медицини, освіти й соціальних послуг без дискримінації за місцем проживання. Успішні приклади демонструють ті громади, де гендерно-чутливі підходи впроваджуються на практиці через створення спеціалізованих центрів підтримки та громадських консультаційних служб.

Інтеграція евакуйованих осіб у приймаючі громади стає не лише соціальним, а й економічним процесом. Вона потребує активної взаємодії між місцевими органами влади, підприємцями, громадськими організаціями та самими переселенцями [2]. Гендерно орієнтовані програми працевлаштування допомагають розкрити потенціал жінок у сфері малого бізнесу та соціального підприємництва, а також стимулюють економічну самостійність родин. Такі практики сприяють зменшенню соціальної напруги та формують довгострокові моделі розвитку громад, що засновані на рівних можливостях.

У перспективі Україна має продовжувати розбудову національної стратегії гендерно-чутливої адаптації евакуйованих осіб, спираючись на кращий міжнародний досвід. Ця стратегія повинна поєднувати гуманітарні, правові, економічні та психологічні складові, забезпечуючи системність дій. Розвиток соціальної політики з урахуванням гендерних аспектів не лише зміцнює соціальну справедливість, а й підвищує стійкість суспільства до криз. Вона формує умови для відновлення людського капіталу та сприяє побудові більш інклюзивної держави, орієнтованої на гідність і добробут кожного громадянина.

Висновки: Сучасна соціальна політика України в умовах масштабних переміщень населення та гуманітарних викликів демонструє здатність до адаптації й оновлення. Вона поступово переходить від реактивних дій до системного підходу, орієнтованого на довгострокову інтеграцію евакуйованих осіб у приймаючі громади. Основним досягненням цього процесу стало усвідомлення державними інституціями необхідності врахування соціально-економічного, психологічного та гендерного вимірів у реалізації політики підтримки. Такий підхід забезпечує не лише матеріальне виживання переселенців, а й створення умов для їх повноцінної участі в суспільному житті.

Розвиток гендерно-чутливої соціальної політики став важливим чинником формування більш справедливої та збалансованої системи державного управління. Забезпечення рівного доступу до соціальних послуг, працевлаштування, освіти й охорони здоров'я для всіх категорій населення сприяє зміцненню соціальної згуртованості. Інституційне закріплення таких принципів у державних програмах допомоги переселенцям, а також активна участь громадських і міжнародних організацій дозволяють підвищити ефективність адаптаційних процесів і мінімізувати соціальну напруженість. Гендерна рівність, у цьому контексті, виступає не лише моральним, а й економічним імперативом сталого розвитку.

У довгостроковій перспективі гендерно-чутлива модель соціальної політики може стати основою для модернізації всієї системи соціального забезпечення в Україні. Вона дозволить інтегрувати гуманітарний досвід, здобутий у кризових умовах, у державні стратегії розвитку людського капіталу. Формування інклюзивних механізмів управління, заснованих на рівності, партнерстві та соціальній відповідальності, сприятиме не лише подоланню наслідків війни, але й підвищенню конкурентоспроможності українського суспільства в європейському соціально-економічному просторі.

Список використаних джерел:

1. Ляшкова В. О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб, постраждалих внаслідок російсько-української війни. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Соціальні науки*. 2024. № 3. С. 58–66.

2. Капітан О., Руданецька О. Внутрішньо переміщені особи як особливий об'єкт соціального захисту України. *Бюлетень Львівського національного університету внутрішніх справ. Серія: Правничі науки*. 2024. Вип. 11, № 1(41). С. 105–111.
3. Павлюк Т., Середницька Л. Соціальна підтримка та соціальні послуги внутрішньо переміщеним особам в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50. С. 117–125.
4. Герасименко Г. В. Гендерні аспекти соціальної політики в Україні: виклики воєнного часу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 6. С. 71–80. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2370?utm_source=chatgpt.com

Зміст

Content

	Програма VIII Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції / Program of the VIII International Interdisciplinary Scientific and Practical Conference	4
	Пленарні та секційні доповіді / Plenary and sectional reports	
	Наконечна О. А. ВІТАЛЬНЕ СЛОВО	21
	Piccolo, Pina. WOMEN'S IMAGINATION AGAINST ECOCIDE: THE INDESTRUCTIBLE PORCELAIN OF POETRY AND IMAGE IN THE WORK OF CONTEMPORARY UKRAINIAN POETS AND FILMMAKERS	23
	Бойченко М. І. ЖИТТЯ СІМОНІ ДЕ БОВУАР ЯК ЕКСПЕРИМЕНТ: ДОСВІД СПІВІСНУВАННЯ ТАЛАНОВИТИХ ОСОБИСТОСТЕЙ	40
	Утюж І. Г. ФЕМІНІЗАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНА МЕТОДОЛОГІЯ: ВІД ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО АНАЛІЗУ СІМОНІ ДЕ БОВУАР ДО ПЕРФОРМАТИВНОСТІ ДЖУДІТ БАТЛЕР⁴⁸	44
	Бойко А. І. ВИКЛИКИ ДЛЯ ФІЛОСОФІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ВІД ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДО КРИЗИ РАЦІОНАЛЬНОСТІ	47
	Havlin T. REBUILDING NATURE, RESTORING STRENGTH: ENVIRONMENTAL RECOVERY AND RESILIENCE IN UKRAINE	50
	Опарін О. А. ЖІНКА В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: МЕДИКО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ	56
	Nekrasova N. O. PSYCHOTHERAPEUTIC SUPPORT FOR WOMEN EXPERIENCING WAR. FROM IDENTITY CRISIS TO GROWTH	57
	Карпенко К. І. ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ СІМОНІ ДЕ БОВУАР ЯК ФІЛОСОФСЬКИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ РОЗРОБКИ ТЕОРІЇ ФЕМІНІЗМУ	59
	Голубович І. В., Тихомірова Ф. А. ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА В ЕКОЛОГІЇ: ФЕМІЦИД, УРБІЦИД ТА ЕКОЦИД У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	61
	Райт Р. ЩО ТАКЕ ІСТОРІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА?	65

Pin I. V. <i>SIMONE DE BEAUVOIR AND THE GENDERED NATURE OF TALKING TO ONESELF: A CORPUS-BASED APPROACH</i>	68
Гужва А. А. <i>ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА ЯК ШАНС ДЛЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ</i>	73
Сирова Г. О., Лапшин В. В., Чаленко Н. М., Козуб С. М. <i>ХІМІКО-МЕДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМ ЕКОЛОГІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ</i>	76
Yeryomenko G., Bezditko T. <i>GENDER-RELATED PECULIARITIES IN THE PERCEPTION OF PATIENT CARE IN COPD PATIENTS</i>	77
Горецька А., Завгородня Н. І. <i>ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВИЙ ПІДХІД ДО РЕАБІЛІТАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ</i>	79
Бухенау Ш. <i>ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ В ЕПОХУ ПРОСВІТНИЦТВА</i>	82
Бережна А. В., Чумаченко Т. О. <i>ВПЛИВ ДОВКІЛЛЯ НА АНТИМІКРОБНУ РЕЗИСТЕНТНІСТЬ ЗБУДНИКІВ ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ: ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ</i>	85
Куцепал С. В. <i>КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ</i>	88
Сухарєва Л. П. <i>ФІЛОСОФІЯ СВОБОДИ СІМОНІ ДЕ БОВУАР ЯК ПІДРУНТЯ ІДЕЇ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ</i>	90
Сичова В. В., Литвинов М. А. <i>НЕДЕРЖАВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ</i>	92
Сиромолот Г. Ю. <i>ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ</i>	95
Shcherbyna M. <i>UNEQUAL KNOWLEDGE, UNEQUAL HEALTH: ADDRESSING GENDER GAPS IN STEM</i>	98
Денисенко В. В. <i>ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД В МЕДИЧНІЙ ОСВІТІ ТА ПРАКТИЦІ</i>	101
Шильман М. Є., Широков К. В. <i>(НЕ)МЕДИКАЛІЗОВАНА «ЖІНКА»</i>	104
Martynenko N. M. <i>WAR: GENDER CHALLENGES FOR UKRAINIAN SOCIETY AND PUBLIC HEALTH</i>	107
Марущенко О. А. <i>ЖІНОЧЕ ЛІДЕРСТВО У ВИЩІЙ МЕДИЧНІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ БАР'ЄРІВ ТА ПЕРСПЕКТИВ</i>	109
Омельченко В. <i>АЛЛА ГОРСЬКА: ЛІДЕРКА СМИСЛІВ, МИСТКИНЯ СВОБОДИ, ЖІНКА В КРАСІ ЇЇ ПРАВДИВОЇ ПРОЯВЛЕНOSTІ</i>	112

Фесенко Г. Г. <i>ГЕНДЕРМЕЙНСТРІМІНГ ДЛЯ ВІДБУДОВИ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ: ВІЗІЇ ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДОСВІДУ ВІДНЯ</i>	116
Омельченко В. В. <i>ГЕНДЕРНІ ЧИННИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ЖІНОК: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ</i>	121
Алексєєнко Р. В., Рисована Л. М. <i>ГЕНДЕРНА ЧУТЛИВІСТЬ У СУЧАСНІЙ МЕДИЦИНІ</i>	124
Фідровська М. Г. <i>СУБ'ЄКТИВНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ УСПІХУ ЖІНКИ. РЕЗУЛЬТАТИ ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ</i>	126
Романенко А. В. <i>РАДЯНСЬКА ЖІНКА ТА МОДА: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ</i>	128
Абашнік У. В. <i>ГЕНДЕРНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНУ ЖАХЛИВОГО У ЯПОНСЬКОМУ КІНО</i>	130
Жеронкін А. В. <i>ФІЛОСОФІЯ ЕМОЦІЙ ТА МЕДИЦИНА: ПЕРСПЕКТИВА ВЗАЄМОДІЇ</i>	136
Gerasymenko O. I. <i>THE INFLUENCE OF GENDER STEREOTYPES ON THE FEATURES OF ENVIRONMENTAL BEHAVIOUR</i>	138
Bohachova O. S., Strelnikova K. O., Vash O. A. <i>IATROGENIC BOTULISM IN COSMETIC INJECTION PROCEDURES: PUBLIC AWARENESS IN UKRAINE</i>	141
Завгородній І. В., Літовченко О. Л., Лисак М. С., Коваль С. В. <i>ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА У ЖІНОК СУСПІЛЬНО ВАЖЛИВИХ ПРОФЕСІЯХ</i>	144
Сирова Г.О., Чаленко Н. М., Козуб С. М. <i>ЕКОЛОГІЧНА КАТАСТРОФА ВІЙНИ: ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ УКРАЇНИ</i>	148
Москвін Я. В. <i>ПАТІЯ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКОГО ПІДХОДУ ДО РОЗУМІННЯ ДУШІ</i>	150
Дяченко М. С., Усенко С. Г. <i>ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ</i>	152
Mishalova O. <i>PHILOSOPHY, HISTORY, AND ENVIRONMENTAL HUMANITIES: THE MAIN CHALLENGES OF THE POST-END-OF-HISTORY ERA</i>	154
Толстов І. В. <i>СОЦІО-КУЛЬТУРНА МОДЕЛЬ ПРИЗНАЧЕННЯ ЖІНКИ</i>	158
Асмут Х. <i>ФІЛОСОФІЯ ПРИРОДИ ШЕЛЛІНГА</i>	162

Дейнека В. В.	ЕКОЛОГІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ	167
Онипченко О. І.	ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ТА СЕКСИЗМ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ВИЯВЛЕННЯ ТА УПЕРЕДЖЕННЯ	169
Сирова Г. А., Козуб С. М., Чаленко Н. М.	КАХОВСЬКА КАТАСТРОФА: ВПЛИВ НА ЕКОСИСТЕМУ	171
Кривенко С. В.	ФУТУРОЛОГІЯ ТА РЕТРОФУТУРОЛОГІЯ В СВІТЛІ СУЧАСНОЇ МЕДИЦИНИ	173
Карпенко К. І., Бойко О. А.	ТЕОРІЯ МОТИВАЦІЇ АБРАХАМА МАСЛОУ ТА МЕДСЕСТРИНСТВО ЯК ПРОФЕСІЯ	174
Абашнік В. О.	ДОРОТЕЯ ХРИСТІЯНА ЕРКСЛЕБЕН (1715–1762): ОСВІТА, ФІЛОСОФІЯ ТА МЕДИЦИНА В ЕПОХУ ПРОСВІТНИЦТВА	177
Студентська секція / Student section		
Denysova M. V.	SIMONE DE BEAUVOIR UND DIE MEDIZIN: DAS ANDERE GESCHLECHT UND DER MÄNNLICHE KÖRPER ALS STANDARD	182
Акімова М. В.	ВПЛИВ ВІЙНИ НА ПОВЕДІНКУ ЛЮДЕЙ	184
Бєлова І. О.	ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ СЕРЕД МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ГЕНДЕРНО-НЕЗАЛЕЖНА ПРОБЛЕМА	185
Бондар К. В.	СУЧАСНІ ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ У МЕДИЦИНІ У США	187
Бондарук Д. В.	ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЛОГІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ У СПІЛКУВАННІ З ТЯЖКОХВОРИМИ ПАЦІЄНТАМИ	189
Кизим С. Є., Шелудько С. О.	ГЕННА ТЕРАПІЯ: МЕДИЦИНА МАЙБУТНЬОГО ЧИ ПЕРЕПИСУВАННЯ ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ?	190
Краснікова А. М.	ВІЙНА: ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ ДОВКІЛЛЮ	194
Левічева А. В., Буякова А. Ю.	СЕРГІЙ ПЕТРОВИЧ ГРИГОР'ЄВ – ОСНОВОПОЛОЖНИК РЕНТГЕНОЛОГІЇ В УКРАЇНІ ТА ХАРКОВІ	196
Масленников Д. В.	ВІЙНА І ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ: МЕДИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО- ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ	198
Мироненко Я. Б.	ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	200

Підгаєцька С. В. ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА В МЕДИЦИНІ. ДЕЯКІ АСПЕКТИ	202
Сосницька А. С. ГЕНРІХ ГАЛБАН: ВНЕСОК У РОЗВИТОК КАФЕДРИ НЕВРОЛОГІЇ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	203
Стрельнікова К. О., Ваш О. А. ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	205
Фішензон Ф. Ф. РОЛЬ ЕТИЧНИХ І СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ЗДОРОВ'Ї СЕРЦЯ	208
Чуприна О. Р. ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ В КИЇВСЬКОМУ РЕГІОНІ	209
Щербакова С. О. МЕДИЧНИЙ ЕТИКЕТ У СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ: СПІЛЬНІ РИСИ ТА СПЕЦИФІКА РІЗНИХ КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ	211
Швед О. П. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ВІЙНИ: ГЕНДЕРНО-ЧУТЛИВІ ПІДХОДИ ДО АДАПТАЦІЇ ЕВАКУЙОВАНИХ ОСІБ	213
Зміст	219

Тези доповідей подані в авторській редакції. Відповідальність за достовірність викладених фактів та оригінальність думок (принципи академічної доброчесності, неприпустимість плагіату), за дотримання етичних правил наукових публікацій (порядність, конфіденційність, запобігання можливим конфліктам інтересів та ін.) несуть автори та наукові керівники тез доповідей.

Abstracts of the reports are presented in the author's edition. Responsibility for the reliability of the stated facts and originality of opinions (principles of academic integrity, inadmissibility of plagiarism), for compliance with the ethical rules of scientific publications (decency, confidentiality, prevention of possible conflicts of interest, etc.) is borne by the authors and scientific advisors of abstracts.